

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย
Systematic Structural Development for Strength Sangha Administration
in Thai Society

โดย

พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.

พระปลัดระพิน พุทธิสารโ, ผศ.ดร.

รศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765009

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย
Systematic Structural Development for Strength Sangha Administration
in Thai Society

โดย

พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.

พระปลัดระพิน พุทธิสารโ, ผศ.ดร.

รศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765009

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

Systematic Structural Development for Strength Sangha Administration in Thai Society

By

Phramaha Krisada Kittisobhano, Asst. Prof. Dr.

Phrapalad Raphin Buddhisāro, Asst. Prof. Dr.

Assoc. Prof. Dr. Surapon Suyaporm

Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2565

Research Project Funded

by Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800765009

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย
ผู้วิจัย:	พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร., พระปลัดระพีณ พุทธิสารโร, ผศ.ดร., รศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม
ส่วนงาน:	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๕
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ ๒) เพื่อศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๓) เพื่อพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๔) เพื่อการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๔ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ผลการวิจัยพบว่า

๑. กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ พบว่า แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์โดยตรง อาทิเช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม เป็นต้น ส่วนที่สอง เป็นส่วนที่เป็นกฎหมายของคณะสงฆ์เกี่ยวกับพระสังฆาธิการในฐานะผู้ปกครองคณะสงฆ์ อาทิเช่น กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบมหาเถรสมาคม รวมถึงพระธรรมวินัย เป็นต้น ส่วนกฎหมายที่พระสังฆาธิการควรรู้หรือควรทราบ แบ่งออกเป็น ๓ สถานะคือ สถานะที่หนึ่ง ในฐานะพระสังฆาธิการเป็นเจ้าพนักงาน สถานะที่สอง ในฐานะผู้บริหารองค์กรสงฆ์ และ สถานะที่สาม ในฐานะพระภิกษุสงฆ์

๒. ผลการศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย พบว่า แนวทางในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ฯ ประกอบด้วย ด้านโครงสร้างการบริหาร ด้านบทบาทหน้าที่ ด้านงบประมาณ และด้านสถานที่ตั้ง

๓. ผลการพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย พบว่า แอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) นี้ ประกอบด้วยเครื่องมืออำนวยความสะดวกให้แก่ ๑. กุลบุตรผู้ประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบท ๒. พระภิกษุและสามเณร ๓. พระสังฆาธิการ ๔. ผู้ดูแลระบบ ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงเนื้อหา กิจกรรมต่างๆ ได้โดยผ่านเว็บไซต์ www.sanghadata.com ผู้ใช้งานและผู้ดูแลระบบสามารถติดต่อสื่อสารได้ด้วยเครื่องมือการสื่อสารที่ระบบจัดไว้ให้ เช่น ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-Mail) ห้องสนทนา (Forum) กระดานถาม-ตอบ (Chat) เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเก็บบันทึกข้อมูลของกุลบุตรผู้ประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบทและ

พระภิกษุสามเณร ซึ่งพระสงฆ์ฆาติการที่เกี่ยวข้อง เช่น พระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส เจ้าคณะผู้ปกครอง สามารถนำข้อมูลไปวิเคราะห์ ติดตามและประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลของคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแบ่งได้ดังนี้ ๑. การออกแบบแผนภาพบริบท (Context Diagram) และ ๒. ออกแบบหน้าจอแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS)

๔. การพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย พบว่า กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย เริ่มต้นจากที่ม้นักวิจัยเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย คณะสงฆ์จังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด และสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ให้มีบทบาทในการให้คำปรึกษา การให้กำลังใจ การให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายกับกลุ่มเป้าหมายคือ พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ เพื่อลดปัญหาการกระทำความผิดของพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ และสามารถควบคุมพระภิกษุสามเณรให้อยู่ในพระธรรมวินัย และนโยบายของคณะสงฆ์ได้ ส่งผลให้คณะสงฆ์เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในการปกครอง

Research Report Title: Systematic Structural Development for Strength Sangha Administration in Thai Society

Researcher: Phramaha Krisada Kittisobhano, Asst. Prof. Dr.
Phrapalad Raphin Buddhisaaro, Asst. Prof. Dr.
Assoc. Prof. Dr. Surapon Suyaporn

Section: Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2565/2022

Research Support Fund: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) to synthesize the law for the governance of the Sangha; 2) to study the Sangha Assistance Center for Legal and Dispute for the Sangha Administration to be strong in Thai society; 3) to develop a legal and clerical operating system. 4) for the development of a social network for the strong governance of the Thai Sangha. It was mixed research of 4 types of research: documentary research, quantitative research, Quantitative Research, Qualitative Research, and Action Research.

The results showed that

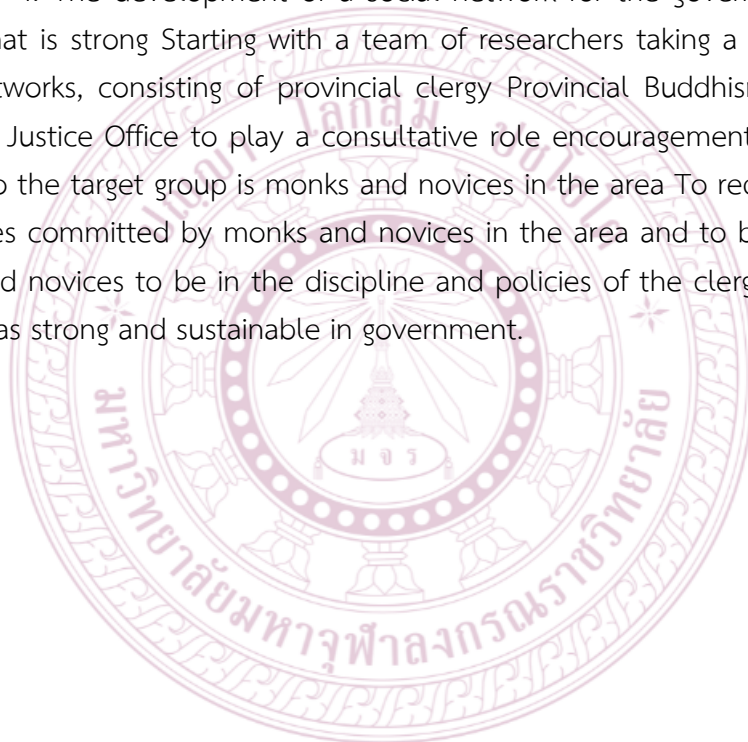
1. The law for the administration of the Sangha was divided into two parts: the first part was the law directly related to the administration of the Sangha, such as the Sangha Act, the Ministerial Regulations, the Sangha Sangha Rules, etc. The second part was the law of the Sangha. Sangha about the monks as the rulers of the Sangha, such as the Sangha Sangha Rules Sangha Sangha Regulations Including the discipline, etc. As for the law that monks should know or should know, it is divided into 3 states: the first state as a monk as an official, the second as an administrator of the Sangha organization, and third as a monk

2. The results of the study of the Sangha Assistance Center on Law and Disputes for the Sangha Administration in Thai Society are strong. roles, duties, budget, and location

3. The results of the development of an operating system based on laws and discipline for the governance of the Sangha that is strong in Thai society, was found that this Sangha Data Management System (SDMS) application consists of facilitating tools. Convenience for 1. Cultivators who wish to request ordination 2. Monks and novices 3. Sangha Administrators 4. Administrators Users can access content and activities through the website. www.sanghadata.com Users and

administrators can communicate with communication tools provided by the system, such as electronic mail (E-Mail), chat rooms (Forum), question-answer boards (Chat), etc. In addition, there are also important components: Keeping records of monks and novices who wish to request ordination The relevant monks such as preceptors, abbots, primates, and parents can analyze the information. Efficiently monitor and evaluate the data collection of the Sangha which can be divided as follows: 1. Designing a context diagram (Context Diagram) and 2. Designing a database application screen for the Sangha Administration (Sangha Data Management System: SDMS).

4. The development of a social network for the governance of the Thai Sangha that is strong Starting with a team of researchers taking a role in promoting social networks, consisting of provincial clergy Provincial Buddhism Office and the Provincial Justice Office to play a consultative role encouragement Education about the law to the target group is monks and novices in the area To reduce the problem of offenses committed by monks and novices in the area and to be able to control monks and novices to be in the discipline and policies of the clergy As a result, the Sangha was strong and sustainable in government.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนในการวิจัยในครั้งนี้ เพราะเล็งเห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากรโ, รศ.ดร.) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์และช่วยเหลือผู้วิจัยมาตลอด

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระมหาเถรานุเถระทุกท่านที่อนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยเป็นอย่างดี

คุณค่าและประโยชน์ใดๆ อันพึงมีจากรายงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา กตเวทิตาคุณแก่ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ บิดามารดา ญาติสนิทมิตรสหาย และผู้มีพระคุณทุกท่าน

พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร. และคณะ

๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๕

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ณ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๔
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธ์.....	๙
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร.....	๔๓
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์.....	๕๙
๒.๔ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่.....	๑๑๐
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๑๑
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๑๒๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๒๖
๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย.....	๑๒๘
๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๒๘
๓.๔ เครื่องมือการวิจัย.....	๑๓๐
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย.....	๑๓๒
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๓๔
๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๑๓๕
บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....	๑๓๗
๔.๑ ผลการสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์.....	๑๓๘
๔.๒ ผลการศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครอง.....	๑๔๐

คณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย.....	
๔.๓ ผลการพัฒนากระบวนการปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะ สงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย.....	๑๔๘
๔.๔ ผลการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ ไทย.....	๑๕๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๕๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๕๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๕๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๕๗
บรรณานุกรม.....	๑๕๙
ภาคผนวก.....	๑๖๒
ภาคผนวก ก หนังสือแนบ.....	๑๖๓
ภาคผนวก ข แบบสอบถาม.....	๑๗๒
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์.....	๑๗๖
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๘๐
ภาคผนวก จ หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์.....	๑๘๒
ภาคผนวก ฉ ผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ.....	๑๘๖
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๘๘

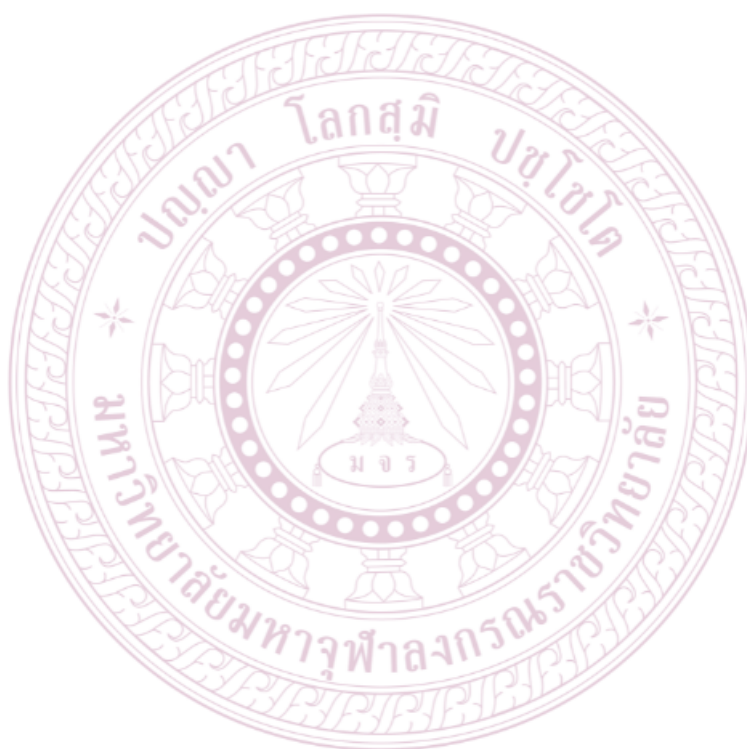
สารบัญตาราง

๒.๑	ความหมายของการพัฒนา	๑๒
๒.๒	สรุปการพัฒนาบุคคล	๑๔
๒.๓	การพัฒนาอาชีพ	๑๖
๒.๔	สรุปการพัฒนาองค์กร	๑๗
๒.๕	ความหมายของการบริหาร	๒๐
๒.๖	ความหมายของผู้บริหาร	๒๔
๒.๗	เปรียบเทียบทฤษฎีการบริหารจัดการกับทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	๓๒
๒.๘	แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์	๓๗
๒.๙	แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์สมัยต่างๆ	๕๘

สารบัญแผนภาพ

๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗
-----	---------------------------	---

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักโดยใช้ระบบย่อคำดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักในการอ้างอิง ซึ่งพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า. เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑. หมายความว่าระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๐ หน้าที่ ๕๑ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การบริหารกิจการพระพุทธศาสนาในองค์กรรวมของประเทศไทย กรณีการใช้จ่ายประเพณีดังปรากฏเป็นภาพข่าวพระสงฆ์ทั่วประเทศไม่รู้รายละเอียดและแหล่งที่มาของเงิน การขาดความรู้เกี่ยวกับระบบการเงินและบัญชี จึงนำไปสู่การปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ไม่หวังดี จึงนำไปสู่การบริหารการเงินที่พร่องพลาดทำให้เกิดคดีความ กรณีเงินทอนวัด และนำไปสู่การจำคุกคุมขังพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา^๑ รวมไปถึงกรณีวัดกัลยาณมิตร กับภาพข่าว “จำคุก ๓ ปี “เจ้าอาวาสวัดกัลยาณมิตร” ทบโบราณสถาน”^๒ วัดกับการบริหารการก่อสร้างผิดกฎหมายว่าด้วยพระราชบัญญัติโบราณสถาน^๓ การฟ้องร้องพระสงฆ์ที่ไม่ติดป้ายอนุญาตวัดให้เป็นเขตปลอดบุหรี่หรือจัดทำสถานที่ให้สูบบุหรี่ “แจ้งจับเจ้าอาวาสวัดตั้งเมื่อนาน...ข้อหาไม่ติดป้ายเขตปลอดบุหรี่”^๔ การถูกร้องเรียนกรณีวัดปล่อยควันไฟจากเตาเผาศพ “ชาวบ้านนครราชสีมา ร้องรัฐฯแก้ปัญหา “ควันเผาศพ” หลังเดือดร้อนนานกว่า ๒๐ ปี. ชาวบ้าน ๓ ชุมชนในเขตเทศบาล ต.จอหอ อ.เมืองนครราชสีมา”^๕ การที่อุปัชฌาย์รับผู้หาหนึ่คดีบวช โดยขาดการตรวจสอบ หรือเครื่องมือช่วยตรวจสอบที่ชัดเจน และถูกจับในภายหลัง ดังปรากฏเป็นภาพข่าว เช่น (ข่าว-๑) “ตำรวจถือหมายศาลจับพระหนึ่คดีมาบวชนาน ๑๐ ปี”^๖ (ข่าว-๒) จับผู้ก่อเหตุร่วมปล้นทอง หลังหนึ่คดีไปบวชกว่า ๖ ปี^๗ (ข่าว-๓) ๑๘ โฉนบบวชหนึ่คดี ไม่พ่นมือตำรวจ

^๑พระประจักษ์ มหาปณฺโณ (เมฆหมอก), “การจัดทำบัญชีเพื่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในอำเภอยะนาคศรีอยุธยา”, วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน, ๒๕๖๑): ๒๕๖-๒๖๖.

^๒ข่าวไทยพีบีเอส, จำคุก ๓ ปี “เจ้าอาวาสวัดกัลยาณมิตร” ทบโบราณสถาน, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://news.thaipbs.or.th/content/279543> [๒๕ เมษายน ๒๕๖๒].

^๓อาจณรงค์ พุ่มงาม, “เปิดแฟ้มเรื่องร้องเรียนผู้ตรวจการแผ่นดิน ทวงคืนพื้นที่โบราณสถาน”, วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๒): ๘๓-๘๙.

^๔บริษัท เนชั่น บรอดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน), แจ้งจับเจ้าอาวาสวัดตั้งเมื่อนาน ... ข้อหาไม่ติดป้าย “เขตปลอดบุหรี่”, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.nationtv.tv/news/378479543> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^๕องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย, ชาวบ้านนครราชสีมา ร้องรัฐฯ แก้ปัญหา “ควันเผาศพ” หลังเดือดร้อนนานกว่า 20 ปี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://news.thaipbs.or.th/content/172948> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^๖บริษัท บางกอก โพสต์ จำกัด (มหาชน) 2022, ตำรวจถือหมายศาลจับพระหนึ่คดีมาบวชนาน 10 ปี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.posttoday.com/social/local/533489> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^๗องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย, จับผู้ก่อเหตุร่วมปล้นทอง หลังหนึ่คดีไปบวชกว่า 6 ปี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://news.thaipbs.or.th/content/293304> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

กองปราบ^๙ การเสียโอกาสจากการบริหารสินทรัพย์ภายในวัด กรณีข้อพิพาทของวัดอันเกิดจากการบริหารจัดการ ดังภาพข่าว “ชาวบ้านทับสะแกค้านปลดเจ้าอาวาสวัดดัง หลังแพคดีแพ่งค่าก่อสร้าง”^๙ หรือ ผู้มีอิทธิพลบุกรุกยึดที่ดินวัด หรือใช้ที่วัดไปทำประโยชน์ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ดังภาพข่าว “นายทุนเนียน! ฐบที่วัดมูลค่าพันล้านสำนักพุทธฯเตรียมยึดคืน”^{๑๐} การถวายที่ดินวัดในรุ่นบรรพบุรุษแล้วไม่ได้ทำนิติกรรมตามเกณฑ์ทางกฎหมาย ในชั้นลูกหลานไม่ยอมและฟ้องร้องเป็นข้อพิพาททำให้วัดเสียโอกาสและต้องคืนที่ดินไปในหลายวัด การเช่าช่วงที่ดินวัดไปทำประโยชน์โดยไม่ตรงตามนิติกรรมสัญญา ทำให้วัดเสียโอกาสอันพึงได้ตามเกณฑ์ที่เหมาะสม ดังกรณีวัดสวนแก้ว จ.นนทบุรี “ขอ ๑๐ ล้านคืนวัดสวนแก้ว ชี้ “พระพยอม” มีสิทธิ์ได้ค่าไถ่ถอนลูกข่ายแขก”^{๑๑} การตั้งวัดรุกล้ำป่าไม้ในเขตพื้นที่ดินพิพาท หรือเขตป่าสงวน “ตรวจสอบสำนักสงฆ์บุกรุกที่ป่าสงวน พระไม่รู้ มีโยมถวายให้สร้างวัด”^{๑๒} จากประเด็นข้อพิพาททั้งกฎหมายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ต่อวัด พระสงฆ์ และพระพุทธศาสนา ทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์มีข้อบกพร่อง และเสียโอกาส จากสิทธิ์พึงได้ตามกลไกของระบบ และการเสียโอกาสในการบริหารจัดการวัดด้วยสาเหตุจากข้อพิพาทนั้น จากสาเหตุที่ยกมาจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คณะสงฆ์/หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องมีการศึกษากลไกทางกฎหมาย เพื่อเป็นชุดความรู้ ออกแบบเครื่องมือ หรือกลไกเพื่อป้องกัน แก้ไขอย่างเป็นระบบ การมีตัวแทนที่ทำหน้าที่ “นิติการสงฆ์” ที่รู้ทั้งกฎหมายและธรรมวินัย ซึ่งจะเป็นกลไกให้คณะสงฆ์แก้ไขข้อพิพาททางกฎหมายได้ รวมไปถึงระบบ Application ที่จะช่วยให้การคัดกรองศาสนทายาทอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทเร็ว ตรวจสอบได้ และเป็นประโยชน์ในองค์กรรวม รวมไปถึงเครือข่ายการเรียนรู้ การใช้ นับจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็งได้ในศตวรรษนี้

ความจำเป็นต้องมีการศึกษาอันจะพึงเกิดขึ้นคือการศึกษาสภาพกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระพุทธศาสนาพึงรู้ พึงปฏิบัติ และจำต้องปฏิบัติเป็นชุดความรู้ภายใต้กลไกการปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมาย อาทิ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎหมายอื่นที่เนื่องด้วยวัด คณะสงฆ์พึงทราบเพื่อการปฏิบัติ เช่น พระราชบัญญัติบุหรี ที่ว่าด้วยข้อพิพาทของวัดกับการติดป้ายสุบบุหรีไม่สุบบุหรี พระราชบัญญัติที่ดิน พระราชบัญญัติอาคารโรงเรือน พระราชบัญญัติโบราณสถาน พระราชบัญญัติการควบคุมมลพิษ พระราชบัญญัติการคุ้มครองสัตว์ และกฎหมายอื่น ๆ ที่วัดในพระพุทธศาสนาควรทราบเพื่อนำไปสู่

^๙ไทยรัฐออนไลน์, 18 โฉนบวชนิคติ ไม่พินมือตำรวจกองปราบ, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.thairath.co.th/news/local/bangkok/1495736> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^{๑๐}มติชนรายวัน, ชาวบ้านทับสะแกค้านปลดเจ้าอาวาสวัดดัง หลังแพคดีแพ่งค่าก่อสร้าง, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.matichon.co.th/region/news_2210990 [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^{๑๑}หนังสือพิมพ์บ้านเมือง, นายทุนเนียน! ฐบที่วัดมูลค่าพันล้านสำนักพุทธฯเตรียมยึดคืน, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.banmuang.co.th/news/region/89461> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^{๑๒}หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, พระพยอม" มีสิทธิ์ได้ค่าไถ่ถอนลูกข่ายแขก, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.thairath.co.th/news/local/central/1869608> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^{๑๓}workpointTODAY, ตรวจสอบสำนักสงฆ์บุกรุกที่ป่าสงวน พระไม่รู้ มีโยมถวายให้สร้างวัด, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://workpointtoday.com/%e0%b8%95%e0%b8%a3%e0%b8%a7%e0%b8%88%e0%b8%aa%e0%b8%ad%e0%b8%9a%e0%b8%aa%e0%b8%b3%e0%b8%99%e0%b8%b1%e0%b8%81%e0%b8%aa%e0%b8%87%e0%b8%86%e0%b9%8c%e0%b8%9a%e0%b8%b8%e0%b8%81%e0%b8%a3%e0%b8%b8%e0%b8%81/> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

การบริหารจัดการ ก. การสงเคราะห์กฎหมายเพื่อปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน จากนั้นนำไปสู่การจัดตั้งกองนิติการสงฆ์ ที่ทำหน้าที่ศึกษาข้อบัญญัติทางกฎหมาย เพื่อประโยชน์ต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ข. กองนิติการสงฆ์ แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมาย และข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทยเพื่อทำหน้าที่ในการประมวลสภาพปัญหาข้อพิพาททางกฎหมายของวัดต่าง ๆ มาจัดกลุ่มเพื่อนำไปสู่การบริหารช่วยเหลือ เช่น การให้คำแนะนำเพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้อง การเข้าไปช่วยเหลือไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ที่วัดมีกับประชาชน หรือหน่วยงาน เช่น เรื่องที่ดิน ที่อยู่อาศัย หรือการทำนิติกรรมสัญญาต่าง ๆ พร้อมนำชุดความรู้ไปสู่การสร้างระบบปฏิบัติที่เนื่องด้วยกฎหมายเพื่อช่วยการบริหารงานของพระอุปัชฌาย์ ในในรูปแบบของ Application ที่เชื่อมกับระบบกฎหมาย โดยเฉพาะสำนักงานตำรวจแห่งชาติ กรณีผู้มาบวชมีคดีความต้องโทษ/หรือไม่มี ตามหลักอันตรายิทธิกรรม (ราชะกะโฏ-เป็นผู้ที่เนื่องด้วยระบบราชการ/หรือต้องโทษ) รวมไปถึงระบบตรวจสุขภาพกับโรงพยาบาลหรือสาธารณสุข กรมสุขภาพจิต (ที่เกี่ยวกับโรคต้องห้ามตามเกณฑ์ของพระธรรมวินัย-กุฎฐัง- คัมภี-กิลาส-โสโส- อะปะมาโร และโรคตามเกณฑ์ทางสังคมปัจจุบัน เช่น เอ็ดส์-โควิด ๑๙-วัณโรค ฯ หรือโรคติดต่อร้ายแรงฯ/หรือบุคลิกภาพเกี่ยวกับจิตประสาท/มนุษย์โสสี-สะท้อนคิดความเชื่อตรงตามสถานะนักบวช/เพศสภาพตามเพศกำเนิด/ปฐิโสสี) การเกี่ยวเนื่องกับหนี้สินตรวจสอบกับสถาบันการเงินเครดิตบูโร (ภูชิสโสสี เป็นอิสระเป็นไท/อะนะโณสี มีพันธะทางหนี้สิน) การตรวจสอบกับระบบฐานข้อมูลของคณะสงฆ์ในเรื่องอธิการสงฆ์ ฯ โดยใช้เกณฑ์ในเรื่องของเลขบัตรประชาชน ๑๓ หลัก มาเป็นกลไกร่วมตรวจสอบโดยพระอุปัชฌาย์ผ่านคนที่ต้องการจะบวช จะทำให้ระบบมีความรวดเร็วและช่วยการคัดกรองเบื้องต้นในการบวชได้ง่ายขึ้น ทำให้มีผลต่อยอดของผู้บวชศึกษาในพระธรรมวินัยได้ เป็นชุดระบบปฏิบัติการที่ชื่อว่า Application พระอุปัชฌาย์เพื่อการตรวจสอบและคัดกรองผู้มาขอบวช (พระอุปัชฌาย์-ใช้เลขบัตรประชาชน-ตรวจกับสำนักงานตำรวจแห่งชาติ-โรงพยาบาลหรือสาธารณสุข-สถาบันการเงิน-ฐานข้อมูลอภิศงฆ์-คัดกรองอนุญาต/ไม่อนุญาตให้บวช) (ค.การพัฒนากระบวนการปฏิบัติการพระอุปัชฌาย์เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย) จากนั้นนำผลได้ทั้งในส่วนของนิติการสงฆ์ที่มีแนวทางการจัดตั้งไปทดลองใช้ และขยายเครือข่ายเพื่อการปฏิบัติให้เกิดขึ้นเป็นเครื่องมือและกลไกเพื่อการระปฏิบัติในระดับจังหวัดและสู่ภาคคณะสงฆ์ระดับภาค และประเทศโดยมีเป้าหมายเป็นความคาดหวังเป็นระบบปฏิบัติการทั้งในส่วนกองนิติการ และ Application เพื่อมาใช้งานจริงสำหรับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยเป็นสำคัญ ง. กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย โดยมีความคาดหวังเป็นประสิทธิผลในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ความต้องการ/คาดหวังจากการศึกษาวิจัย มีความต้องการผลอันพึงได้ เป็น (๑) ชุดความรู้อันเกิดจากการศึกษาวิเคราะห์กฎหมายในองค์กรวม ได้ชุดความรู้ คู่มือ และชุดฝึก ที่เกี่ยวกับกฎหมายครอบคลุมรอบด้านเพื่อการบริหารวัด และกิจการพระพุทธศาสนา (๒) หน่วยจัดตั้งนิติการสงฆ์ องค์กรหรือหน่วยจัดตั้งภายใต้กรอบของภาระงานของสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (๓) ได้ระบบปฏิบัติการอันเป็นกลไกเพื่อการบริหารพระธรรมวินัย และกลไกทางกฎหมาย ในชุดปฏิบัติการที่ชื่อว่า Application พระอุปัชฌาย์ ช่วยคัดกรองผู้มาบวช ให้เป็นไปตามเกณฑ์ของพระธรรมวินัยและ

กฎหมายภายในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (๔) ขยายผลสร้างเครือข่ายเป็นการสร้างกลไกเชิงปฏิบัติ เพื่อการรู้ สร้างองค์กร ใช้เครื่องมือในรูปแบบเครือข่ายในเขตคณะสงฆ์ไทย

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย
- ๑.๒.๔ เพื่อการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์มีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๒ องค์กรประกอบของศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทยมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๔ กระบวนการในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทยเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตเนื้อหา

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย พัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย พัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ทั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนโยบายคณะสงฆ์ การพัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ และทฤษฎีทางการบริหาร

๑.๔.๒ ขอบเขตพื้นที่/องค์กร

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยคือ เขตปกครองคณะสงฆ์ไทย ซึ่งคณะผู้วิจัย ได้คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

๑. แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ โซน คือ ๑. โซนภาคกลาง ๒. โซนภาคเหนือ ๓. โซนภาคใต้ และ ๔. โซนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งประเทศไทย

๒. ในแต่ละโซน คัดเลือกตัวแทนแต่ละโซนๆละ ๒ จังหวัด ด้วยวิธีการจับสลาก
จากเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเลือกตัวแทนของเขตปกครองคณะสงฆ์แต่ละโซน
ดังนี้

๑. โซนภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ จังหวัดสมุทรสงคราม
๒. โซนภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ และ จังหวัดลำพูน
๓. โซนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และ จังหวัดนครศรีธรรมราช
๔. โซนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา และ จังหวัดขอนแก่น

๑.๔.๓ ขอบเขตประชากร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๔,๗๕๔ รูป
จังหวัดสมุทรสงคราม ๑,๑๑๓ รูป จังหวัดเชียงใหม่ ๔,๔๙๓ รูป จังหวัดลำพูน ๑,๒๒๑ รูป จังหวัดสุ
ราษฎร์ธานี ๑,๒๓๒ รูป จังหวัดนครศรีธรรมราช ๓,๘๐๒ รูป จังหวัดนครราชสีมา ๘,๕๘๘ รูป และ
จังหวัดขอนแก่น ๘,๐๔๙ รูป รวมจำนวนทั้งสิ้น ๓๓,๒๕๓ รูป^{๓๓}

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับนโยบาย ได้แก่ กรรมการมหาเถรสมาคม ๒ รูป เจ้า
คณะภาค ๒ รูป และผู้บริหารสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ๒ คน รวม ๖ รูปหรือคน

กลุ่มที่ ๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับจังหวัด ได้แก่ พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๖ รูป

กลุ่มที่ ๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับเครือข่าย ได้แก่ นักกฎหมายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนา
นวัตกรรมเชิงพุทธ จำนวน ๒ ราย นักวิชาการศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เกี่ยวข้อง
ในพื้นที่พัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ จำนวน ๒ ราย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน ๒ ราย รวม ๖ รูป
หรือคน

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็ง หมายถึง การปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระ
ธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาและกฎหมายคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๕๖๑
ทั้งระเบียบ มติมหาเถรสมาคมที่เนื่องด้วยการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในองค์กรรวมให้สอดคล้องกับวิถี
ประชาและกฎหมายบ้านเมือง ในการศึกษานี้หมายเอาเฉพาะการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขต
จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพื่อเป็นแนวปฏิบัติให้เกิดการขับเคลื่อนต้นแบบสู่ความเข้มแข็งต่อไป

กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง กฎหมายข้อบังคับที่เนื่องด้วยการบริหาร
การปกครองคณะสงฆ์ อันประกอบด้วยกฎหมายตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎหมายที่เนื่องด้วย
การบริหารการปกครองสงฆ์ในองค์กรรวม ที่จะต้องมีการศึกษาทำความเข้าใจ เพื่อการปฏิบัติให้เกิดผล
ในเชิงของการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติในองค์กรรวม ในการงานวิจัยนี้หมายเอาข้อกฎหมายที่เนื่องด้วย

^{๓๓}ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สถิติบุคลากรและศาสนสถาน
ทางศาสนาในประเทศไทย, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : [http://ittdashboard.nso.go.th/](http://ittdashboard.nso.go.th/preview.php?id_project=56)
preview.php?id_project=56 [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

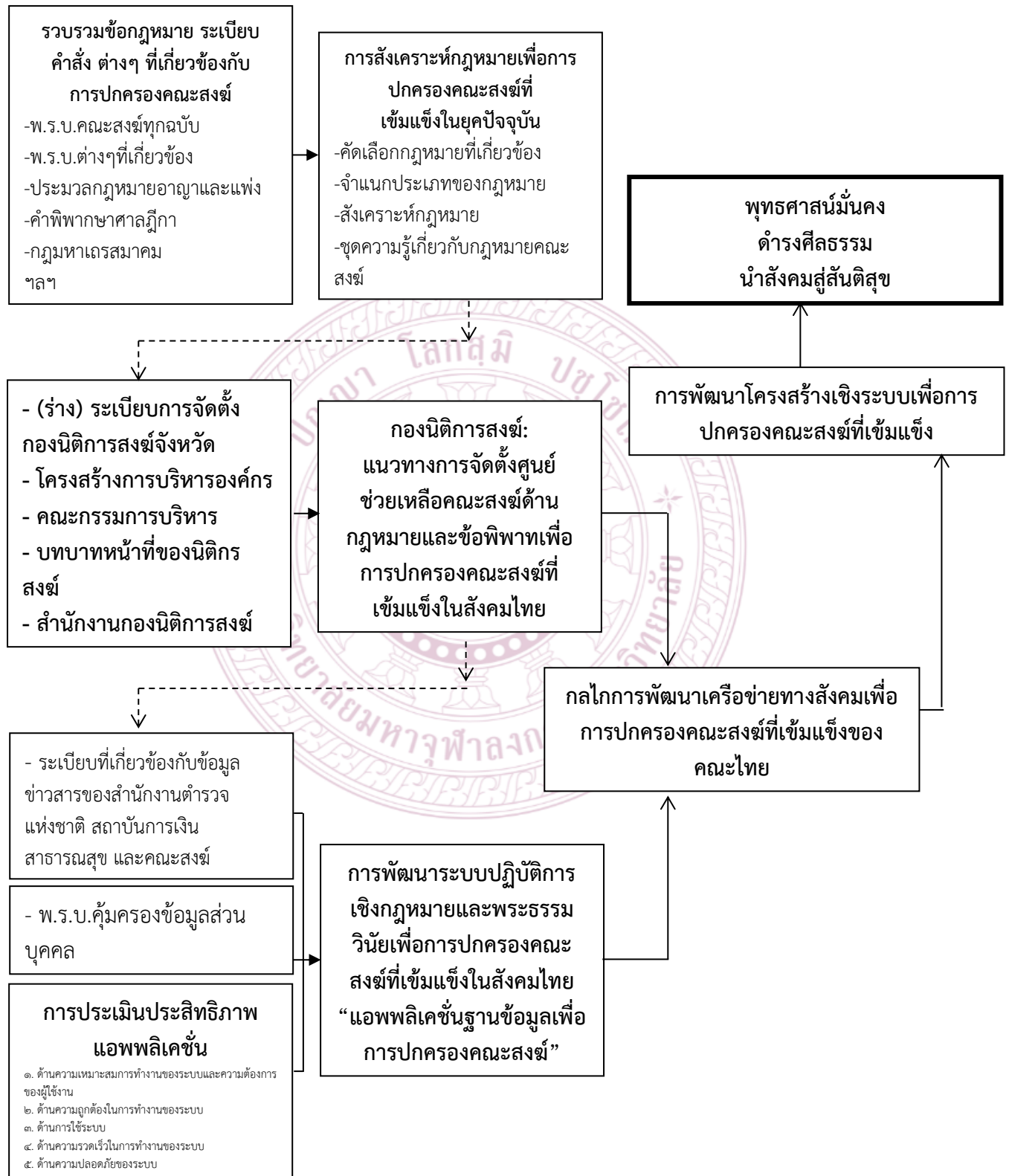
การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๑) พระราชบัญญัติ ระเบียบ คำสั่ง ที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร และการปกครองทั้งหมด มาศึกษา อบรม พัฒนา ส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้อง ผ่านระบบ องค์กร และ คณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้นในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กองนิติการสงฆ์ หมายถึง คณะกรรมการจัดตั้งของคณะสงฆ์ในรูปของคณะกรรมการ (๑) ตามวาระ (๒) จัดตั้งเป็นคณะกรรมการเฉพาะกิจ ที่จะทำหน้าที่ในการบริหารประเด็นที่เนื่องด้วย กฎหมาย และพระธรรมวินัยโดยมีเป้าหมายเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขต จังหวัดพระ ในการศึกษานี้กำหนดเอาให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสร้างองค์กรต้นแบบในชื่อกองนิติ การสงฆ์ ซึ่งจะทำหน้าที่ในการประมวลประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย พระธรรมวินัย ที่เป็นไปเพื่อ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๑) การศึกษาประเด็นพิพาททางกฎหมาย และพระธรรมวินัย พร้อมแนวทาง แก้ไข (๒) การให้ความรู้เพื่ออำนวยความสะดวกทางการบริหาร (๓) คณะกรรมการกลาง/การไกล่ ถ่อเพื่อยุติปัญหาข้อขัดแย้งตามพระธรรมวินัยและกฎหมาย (๔) ให้ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมาย และข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในขอบเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวิธีการของการได้ของคณะกรรมการ กองนิติการสงฆ์ การคัดสรรอย่างเป็นระบบโดยมีระเบียบที่กำหนดและร่างขึ้นภายใต้กลไกอำนาจ การบริหารจากส่วนงานคณะสงฆ์ระดับจังหวัด ทำหน้าที่ในการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ และคณะกรรมการชุดต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการศึกษากฎหมายเพื่อการบริหาร คณะกรรมการศึกษา ข้อพิพาทเพื่อการจัดการ องค์กรคณะพิจารณาไกล่ข้อขัดแย้งตามที่กำหนดและมอบหมาย เป็นต้น

ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท หมายถึง สำนักงานจัดตั้งของคณะ สงฆ์ระดับจังหวัดทำหน้าที่เป็นสำนักงานคอยประสานงานกับคณะกรรมการกองนิติการสงฆ์ สำนักงานเจ้าคณะผู้ปกครองระดับต่าง ๆ หน่วยการปกครองระดับวัด และกรณีขัดแย้งที่เกิดขึ้นใน พื้นที่ต่าง ๆ ในเขตจังหวัด ในรูปของสำนักงานอำนวยความสะดวกปฏิบัติ ที่จะทำหน้าที่อำนวยความสะดวก ประสานงานเพื่อการปฏิบัติช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท

ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัย หมายถึง การออกแบบระบบที่ สอดคล้องกับพระธรรมวินัยและกฎหมาย โดยมีเป้าหมายเพื่อการบริหารให้สอดคล้องกับสถานการณ์ อย่างใหม่ที่ทันสมัย รวดเร็ว ฉับไว ตอบรับกับสถานการณ์บ้านเมือง เช่น (ก) การจัดทำ Platform ที่ ช่วยอำนวยความสะดวกในการคัดกรองคนเข้ามาสู่ระบบการบวชที่เรียกว่า Application พระ อุปัชฌาย์ ทำหน้าที่ในการคัดกรองคนเข้าสู่กระบวนการบวชในพระพุทธศาสนา (ข) การจัดตั้ง คณะกรรมการกองนิติการสงฆ์เพื่อการบริหารพระธรรมวินัยและกฎหมายให้สอดคล้องกัน (ค) การ สร้างกลไกในรูปแบบเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนให้พระและวัดในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาสามารถมี เครื่องอำนวยความสะดวกในการบริหารจัดการ

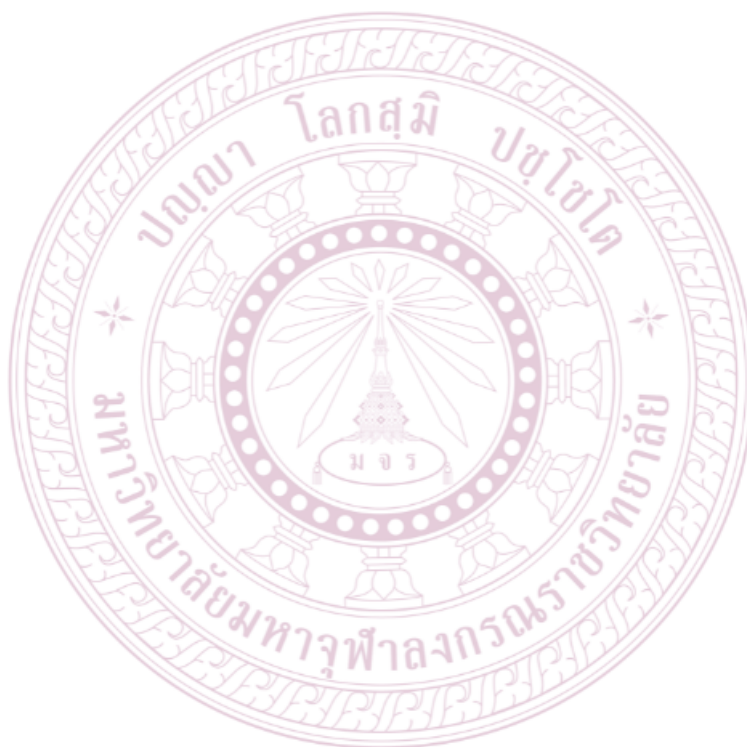
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ได้องค์ความรู้ใหม่ด้านกฎหมายคณะสงฆ์
- ๑.๗.๒ ได้กระบวนการในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท
- ๑.๗.๓ ได้ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัย
- ๑.๗.๔ ได้เครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็ง
- ๑.๗.๕ ผลการวิจัยส่งต่อให้กับ ๑. คณะสงฆ์ ๒. สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด ๓. มหาเถรสมาคม/วัดทั่วประเทศ ๔. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการช่วยกันขับเคลื่อนสู่ความยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” จากเอกสารวิชาการต่างๆ และงานวิจัยที่มีผู้ได้ศึกษาไว้แล้ว ดังนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธ์

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

๒.๔ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธ์

๒.๑.๑ ความหมายของกลยุทธ์

ในการวิจัยครั้งนี้จำเป็นต้องทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ ซึ่งมีนักปราชญ์ นักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวถึง “กลยุทธ์” ไว้มากมาย ดังนี้

กลยุทธ์ (Strategy) หรือ ยุทธศาสตร์ เป็นศัพท์ที่มีกำเนิดในทางทหาร หมายถึง แผนการปฏิบัติซึ่งวางเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์จำเพาะ กลยุทธ์หรือยุทธศาสตร์ในทางทหารนั้นแตกต่างจาก ยุทธวิธี ซึ่งว่าด้วยการดำเนินการรบปะทะ (Engagement) ขณะที่ยุทธศาสตร์นั้น ว่าด้วยวิธีการเชื่อมโยงการรบปะทะต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คำถามที่ว่า "จะสู้รบอย่างไร" เป็นปัญหาทางยุทธวิธี แต่ข้อกำหนดและเงื่อนไขซึ่งมีการสู้รบกันและความเหมาะสมในการสู้รบกันนั้นเป็นปัญหาทางยุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสงคราม (Warfare) สี่ระดับ ได้แก่ วัตถุประสงค์ทางการเมืองหรือยุทธศาสตร์หลัก, ยุทธศาสตร์, ปฏิบัติการและยุทธวิธี นักคิดคนหนึ่งนิยามยุทธศาสตร์ไว้ว่าเป็น "วิถีอย่างครอบคลุมในอันที่จะพยายามปฏิบัติเพื่อผลเบื้องปลายทางการเมือง รวมทั้งการข่มขู่หรือการใช้กำลังอย่างแท้จริง ในวิภาษวิธีแห่งเจตจำนง ซึ่งจำต้องมีอย่างน้อยสองฝ่ายในความขัดแย้งหนึ่ง ๆ ฝ่ายเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กัน และดังนั้น ยุทธศาสตร์จะประสบความสำเร็จน้อยครั้งหากไม่แสดงความสามารถในการดัดแปลง"^๑ ยุทธศาสตร์ได้ขยายออกนอกสาขาการทหาร ไปยังธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีเกม และสาขาอื่น

กลยุทธ์ในสาขาอื่นนอกเหนือจากการทหาร หมายถึง การวางแผนงานสู่การปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมาย ภายใต้การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม หรือการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ SWOT Analysis กล่าวคือ การวิเคราะห์ จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และภัยคุกคาม (อุปสรรค) ในกรอบ

^๑Beatrice Heuser, *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to the Present*, (Cambridge University Press, 2010), p.27.

ระยะเวลาที่ต้องการ ทั้งนี้เพื่อประกอบการวางแผนการในการใช้วิธีการ และทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด

ความหมายที่ง่ายที่สุดของคำว่ากลยุทธ์ ก็คือแผนการปฏิบัติที่รวบรวมความพยายามทั้งหลายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ในยุคปัจจุบันนี้ จะเป็นการเที่ยงตรงมากกว่า หากพิจารณาว่า Strategy คือขบวนการตัดสินใจอันซับซ้อนซึ่งเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายสุดท้าย (Ends) เข้ากับ วิธี หรือ หนทาง (Ways) และวิธีการ หรือเครื่องมือ (Means) ในอันที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น

กลยุทธ์ หรือ “Strategy” ในภาษาอังกฤษซึ่งได้มีผู้แปลเป็นไทยว่า “กลยุทธ์” นั้น กลยุทธ์ หรือ ยุทธศาสตร์ หมายถึง การมุ่งเน้นหรือทุ่มเททรัพยากรไปในเรื่องใดแล้วสามารถนำพาหมู่คณะไปสู่ความสำเร็จหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้^๒ และหมายถึง แผนการอันชาญฉลาดสำหรับกระทำการอันหนึ่งอันใดให้บรรลุเป้าหมายที่มีความยากเป็นพิเศษ ไม่อาจบรรลุได้โดยวิธีธรรมดาที่คนทั่วไปรู้อยู่แล้ว วิธีดังกล่าวต้องประกอบขึ้นจากหลักวิชาการย่อย ๆ หรือ “ศาสตร์” อีกข้อหนึ่งเพราะสามารถนำไปตรวจสอบโดยกระบวนการวิทยาศาสตร์ เพื่อยืนยันว่าเป็นแผนการที่ใช้ปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมายได้จริงและจะได้ผลอย่างคุ้มค่า และคุ้มทุน^๓

การวางแผนกลยุทธ์เป็นการวางแผนระยะยาวขององค์การ เพื่อให้ได้มาซึ่งกลยุทธ์ขององค์การโดยจะมีขั้นตอนหรือกระบวนการย่อยๆ อีก ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การกำหนดภารกิจและวัตถุประสงค์หลักขององค์การ ๒) ตรวจสอบวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์การ และ ๓) การกำหนดกลยุทธ์หลักขององค์การ^๔

กลยุทธ์เป็นเครื่องมือเพื่อช่วยชี้นำการบริหารขององค์กรที่เกิดจากกระบวนการระดมสมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมีส่วนร่วม โดยยึดหลักการวิเคราะห์ให้ทราบสภาพแวดล้อมให้ “รู้เขารู้เรา” เพื่อชี้แนะเป้าประสงค์หรือเป้าหมาย (วิสัยทัศน์ พันธกิจและวัตถุประสงค์หลักของแผน) และกลยุทธ์ กลวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม^๕

การประเมินปัจจัยภายในภายนอกองค์กรที่ประกอบด้วยบริบทปัจจัยนำเข้า กระบวนการที่เน้นความสามารถขององค์กร บุคลากร ในองค์กรเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันสถานการณ์ ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วยสถานการณ์การแข่งขันและการตลาดและประการสุดท้ายคือ ผลผลิตขององค์กร^๖

^๒บุญเกียรติ ชีวะตระกูลกิจ, การจัดการเชิงยุทธศาสตร์สำหรับ CEO, (กรุงเทพมหานคร : สุขุมและบุตร, ๒๕๔๙), หน้า ๑-๙.

^๓เฉลียว บุรีภักดิ์, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประมวลหลักการและการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^๔สุพณี สฤษฏ์วานิช, พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิด และทฤษฎี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑.

^๕อุทิศ ขวัญเขียว, การวางแผนกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

^๖สุรชาติ ฌ หนองคาย, การวางแผน การบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ และหลักการประเมินผล, (กรุงเทพมหานคร : สถาบัน จี.อี.ซี., ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการบริหารอย่างมีระบบที่ต้องอาศัยวิสัยทัศน์ของผู้นำและอาศัยการวางแผนอย่างมีขั้นตอน โดยผ่านการตัดสินใจและการประเมินแล้วว่าเหมาะสมกับองค์การและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง อันจะนำความสำเร็จมาสู่องค์การได้ การจัดการเชิงกลยุทธ์จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้บริหารกำหนดทิศทางขององค์การ วิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายใน องค์การช่วยกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับองค์การ เพื่อที่จะนำกลยุทธ์เหล่านั้นไปประยุกต์ปฏิบัติและควบคุมประเมินผลการดำเนินงานขององค์การได้ การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นเครื่องมือสำคัญของผู้บริหาร เพราะการจัดการเชิงกลยุทธ์จะเกี่ยวข้องกับอนาคตในระยะยาวขององค์การทั้งหมดจะนำไปสู่การเพิ่มโอกาสของความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์การได้^๗

การจัดการเชิงกลยุทธ์ คือ ชุดของการตัดสินใจและการกระทำที่ส่งผลให้เกิดการจัดทำแผน และการปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ^๘ และหมายถึง กลุ่มของการตัดสินใจและการดำเนินการเพื่อป้องกันผลการดำเนินงานในระยะยาวขององค์การ^๙ การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นความคิดแผนงานและการกระทำที่องค์การนำมาใช้ก่อให้เกิดผลสำเร็จได้เปรียบคู่แข่งขัน^{๑๐} การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นแผนแม่บทหรือแผนปฏิบัติการที่มีความสำคัญสำหรับองค์การเพื่อใช้ในการกำหนดทิศทางการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายและเกิดประโยชน์ในการแข่งขัน^{๑๑} ซึ่งสอดคล้องกับความหมายที่ว่า การตัดสินใจในการปฏิบัติการเพื่อให้องค์การประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานระยะยาว^{๑๒} เป็นวิธีในการปฏิบัติที่องค์การเลือกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้องค์การสามารถบรรลุยังเป้าหมายที่กำหนดไว้ในอนาคตจากสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่ และสอดคล้องกับการนำกลยุทธ์มาใช้และประสบผลสำเร็จจากการพิจารณาผลการประเมินแผนกลยุทธ์^{๑๓}

กลยุทธ์ ในที่นี้มีความหมายถึง ยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ ยุทธวิธี และกลวิธีเพราะเป็นการใช้ในความหมายทั่วไปและไม่ได้แบ่งระดับชั้นของกลยุทธ์ ดังนั้น กลยุทธ์ในที่นี้จึงหมายถึงรูปแบบของจุดประสงค์ นโยบาย แผนงาน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อกำหนดว่าองค์กรนั้นคือองค์กรอะไร ทำอะไร และทำไปทำไม กลยุทธ์จึงมีความเป็นไปได้ทางเทคนิค เป็นที่ยอมรับทางการเมือง สอดคล้องกับปรัชญาและค่านิยมขององค์กร และถูกต้องตามจริยธรรม ศีลธรรม และกฎหมาย^{๑๔}

^๗วราภรณ์ ผลประเสริฐและคณะ, การจัดการเชิงกลยุทธ์ในการบริหารโรงพยาบาล, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

^๘Pearce and Robison, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๙Robbin and Coulter, อ้างใน อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๑๐}Pitts and Lei, อ้างใน อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๑๑}Schermerhorn, อ้างใน อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๑๒}Wheelen and Hunger, อ้างใน อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๑๓}สุมาลี จิระจรัส, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ, (สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ๒๕๔๘) หน้า ๒๓.

^{๑๔}John M. Bryson, Strategic Planning for Public Service and Non-Profit Organizations, (Oxford : Pergamom Press, 1993), p.15.

โดยสรุป จะเห็นว่า ยุทธศาสตร์ หมายถึง วิธีการที่สำคัญที่จะใช้เพื่อให้องค์การบรรลุเป้าหมายหลักของหน่วยงาน โดยคำนึงถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลเกี่ยวข้อง

ตารางที่ ๒.๑ สรุปนิยามหรือความหมายของกลยุทธ์

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
Beatrice Heuser (2010, p.27.)	ขบวนการตัดสินใจอันซับซ้อนซึ่งเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ หรือ จุดมุ่งหมายสุดท้าย (Ends) เข้ากับ วิธี หรือ หนทาง (Ways) และวิธีการ หรือ เครื่องมือ (Means) ในอันที่จะให้บรรลุ วัตถุประสงค์
John M. Bryson (1993, p.15).	ยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ ยุทธวิธี และกลวิธีเพราะเป็นการใช้ในความหมายทั่วไปและไม่ได้แบ่งระดับชั้นของกลยุทธ์ ดังนั้น กลยุทธ์ในที่นี้จึงหมายถึงรูปแบบของจุดประสงค์ นโยบาย แผนงาน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อกำหนดว่าองค์กรนั้นคือองค์กรอะไร ทำอะไร และทำไม กลยุทธ์จึงมีความเป็นไปได้ทางเทคนิค เป็นที่ยอมรับทาง การเมือง สอดคล้องกับปรัชญาและค่านิยมขององค์กร และ ถูกต้องตามจริยธรรม ศีลธรรม และกฎหมาย
Pearce and Robison อ้างใน วารจคณา ผลประเสริฐ และคณะ(๒๕๕๔, หน้า ๖).	ชุดของการตัดสินใจและการกระทำที่ส่งผลให้เกิดการจัดทำ แผน และการปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของ องค์กร
Pitts and Lei อ้างใน วารจคณา ผลประเสริฐ และคณะ(๒๕๕๔, หน้า ๖).	การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นความคิดแผนงานและการกระทำที่ องค์กรนำมาใช้ก่อให้เกิดผลสำเร็จได้เปรียบคู่แข่ง
Robbin and Coulter อ้างใน วารจคณา ผลประเสริฐ และคณะ(๒๕๕๔, หน้า ๖).	กลุ่มของการตัดสินใจและการดำเนินการเพื่อบ่งชี้ผลการ ดำเนินงานในระยะยาวขององค์กร
Schermerhorn อ้างใน วารจคณา ผลประเสริฐ และคณะ(๒๕๕๔, หน้า ๖).	การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นแผนแม่บทหรือแผนปฏิบัติการที่มี ความสำคัญสำหรับองค์กรเพื่อใช้ในการกำหนดทิศทางการ ดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายและเกิดประโยชน์ในการแข่งขัน
Wheelen and Hunger อ้างใน วารจคณา ผลประเสริฐ และคณะ(๒๕๕๔, หน้า ๖).	การตัดสินใจในการปฏิบัติการเพื่อให้องค์การประสบผลสำเร็จ ในการดำเนินงานระยะยาว

ตารางที่ ๒.๑ สรุปนิยามหรือความหมายของกลยุทธ์ (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
วราภรณ์ วัฒนศิริและคณะ (๒๕๕๔, หน้า ๑๔).	การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการบริหารอย่างมีระบบที่ต้องอาศัยวิสัยทัศน์ของผู้นำและอาศัยการวางแผนอย่างมีขั้นตอน โดยผ่านการตัดสินใจและการประเมินแล้วว่าเหมาะสมกับองค์การ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง อันจะนำความสำเร็จมาสู่องค์การได้
เฉลิม บุรีรักษ์ (๒๕๔๖, หน้า ๔).	แผนการอันชาญฉลาดสำหรับกระทำการอันหนึ่งอันใดให้บรรลุเป้าหมายที่มีความยากเป็นพิเศษ ไม่อาจบรรลุได้โดยวิธีธรรมดาที่คนทั่วไปรู้อยู่แล้ว วิธีดังกล่าวต้องประกอบขึ้นจากหลักวิชาการย่อย ๆ หรือ “ศาสตร์” อีกข้อหนึ่งเพราะสามารถนำไปตรวจสอบโดยกระบวนการวิทยาศาสตร์ เพื่อยืนยันว่าเป็นแผนการที่ใช้ปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมายได้จริงและจะได้ผลอย่างคุ้มค่า และคุ้มค่า
บุญเกียรติ ชีวะตระกูลกิจ (๒๕๔๙, หน้า ๑-๙).	การมุ่งเน้นหรือทุ่มเททรัพยากรไปในเรื่องใดแล้วสามารถนำพาหมู่คณะไปสู่ความสำเร็จหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
สุพานิ สุภรณ์วานิช (๒๕๔๙, หน้า ๑๑).	๑) การกำหนดภารกิจและวัตถุประสงค์หลักขององค์การ ๒) ตรวจสอบวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์การ ๓) การกำหนดกลยุทธ์หลักขององค์การ
สุมาลี จิระจรัส (๒๕๔๘, หน้า ๒๓).	เป็นวิธีในการปฏิบัติที่องค์การเลือกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้องค์การสามารถบรรลุยังเป้าหมายที่กำหนดไว้ในอนาคตจากสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่ และสอดคล้องกับการนำกลยุทธ์มาใช้และประสบผลสำเร็จจากการพิจารณาผลการประเมินแผนกลยุทธ์
สุรชาติ ณ หนองคาย (๒๕๔๖, หน้า ๑๓).	การประเมินปัจจัยภายในภายนอกองค์การที่ประกอบด้วยบริบทปัจจัยนำเข้า กระบวนการที่เน้นความสามารถขององค์การ บุคลากร ในองค์การเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันสถานการณ์ ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วยสถานการณ์การแข่งขันและการตลาดและประการสุดท้ายคือ ผลผลิตขององค์การ
อุทิศ ขาวเขียว (๒๕๔๖, หน้า ๑๑).	กลยุทธ์เป็นเครื่องมือเพื่อช่วยชี้นำการบริหารขององค์การที่เกิดจากกระบวนการระดมสมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมีส่วนร่วม โดยยึดหลักการวิเคราะห์ให้ทราบสภาพแวดล้อมให้ “รู้เขารู้เรา” เพื่อชี้แนะเป้าประสงค์หรือเป้าหมาย และกลยุทธ์ กลวิธี การปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

๒.๑.๒ ความสำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์

ในการบริหารองค์การในปัจจุบันเป็นที่ตระหนักดีว่าการดำเนินธุรกิจมีการแข่งขันค่อนข้างสูง แนวคิดหรือวิธีการในการบริหารแบบเดิมๆ ไม่สามารถนำพาองค์การไปสู่ความสำเร็จได้เหมือนในอดีตจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารจะต้องอาศัยขั้นเชิงในการบริหารที่เหนือกว่าคู่แข่ง หรืออาศัยความว่องไวในการปรับตัวให้ทันต่อภาวะการแข่งขันที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การจัดการเชิงกลยุทธ์จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้บริหารกำหนดทิศทางขององค์การ วิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์การช่วยกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับองค์การ เพื่อที่จะนำกลยุทธ์เหล่านั้นไปประยุกต์ปฏิบัติ และควบคุมประเมินผลการดำเนินงานขององค์การได้ กลยุทธ์การบริหารที่ทรงประสิทธิภาพนั้นจะต้องดีพร้อมสมบูรณ์ตามความหมายของการบริหารทั้งสองอย่าง คือ การมีประสิทธิภาพ (effectiveness) ที่สามารถกำหนดเป้าหมายที่ดีและสามารถบรรลุผลสำเร็จในเป้าหมายนั้นๆ ได้ และการมีประสิทธิภาพ (efficiency) ที่สามารถทำสำเร็จในเป้าหมายเหล่านั้น โดยมีต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ต่ำที่สุดด้วย หรือถ้ากล่าวอย่างสรุป กลยุทธ์การบริหารที่ทรงประสิทธิภาพนั้นจะต้องสร้างประสิทธิผลและประสิทธิภาพให้เกิดขึ้นได้ทุกแง่มุม คือทั้งในแง่ของรายบุคคลกลุ่ม (ทีมงาน) และตลอดทั้งองค์การด้วย ทั้งนี้ไม่จำกัดเฉพาะแต่องค์การภาครัฐหรือภาคเอกชนแต่อย่างใดกลยุทธ์ขององค์การจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะกำหนดความสำเร็จ หรือความล้มเหลวขององค์การได้ การทำความเข้าใจและการพยายามศึกษาองค์การที่ประสบผลสำเร็จในการใช้กลยุทธ์เพื่อการจัดการจะทำให้ผู้บริหารได้ทราบถึงความสำคัญของกลยุทธ์ที่จะช่วยสนับสนุนองค์การให้ประสบความสำเร็จ และจะต้องมีการพิจารณาเลือกกลยุทธ์และประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับองค์การ การจัดการเชิงกลยุทธ์มีความสำคัญต่อการดำเนินงานขององค์การดังนี้^{๑๔}

๑. **ช่วยให้้องค์การมีกรอบและทิศทางที่ชัดเจน** โดยกำหนดวิสัยทัศน์ภารกิจและวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการจัดการเชิงกลยุทธ์จึงเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางขององค์การจะเป็นแนวทางในการกำกับใช้ทรัพยากรขององค์การได้อย่างเหมาะสม

๒. **ช่วยให้ผู้บริหารคิดอย่างเป็นระบบ** โดยการพิจารณาถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์การ ทำให้ผู้บริหารสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม การตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงนั้นทำให้ผู้บริหารสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ และทิศทางการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับสถานะความเปลี่ยนแปลงได้

๓. **ช่วยสร้างความพร้อมให้้องค์การ** ในการกำหนดวิธีการ หรือแนวทางในการดำเนินงาน และกิจกรรมต่างๆ ขององค์การองค์การจะต้องหาการวิเคราะห์และประเมินปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์การ เพื่อคิดค้นแนวทางในการดำเนินงานที่เหมาะสมที่สุดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่างๆ นำไปสู่การจัดการความเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ทำให้องค์การมีการเตรียมความพร้อมในการรับกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงรวมทั้งช่วยเตรียมความพร้อม และพัฒนาบุคลากรที่อยู่ภายในองค์การ เนื่องจากการพัฒนาเชิงกลยุทธ์จะต้องมีการสร้างความเข้าใจและแนวทางในการเตรียมพร้อมเพื่อรับกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นของสภาพแวดล้อมและคู่แข่ง

^{๑๔}วราภรณ์ ผลิตประเสริฐและคณะ, การจัดการเชิงกลยุทธ์ในการบริหารโรงพยาบาล, หน้า ๘-๑๐.

๔. **ช่วยสร้างประสิทธิภาพในการแข่งขัน** ความได้เปรียบทางการแข่งขันนี้สามารถเกิดขึ้นจากการนำเสนอสินค้าและบริการที่มีคุณภาพ การนำเสนอสินค้าและบริการที่มีคุณค่าเหมาะสมกับราคา การจัดการเชิงกลยุทธ์จึงเป็นความพยายามในการแข่งขันกับศักยภาพของตนเองหรือในเชิงเปรียบเทียบกับองค์กรอื่นๆ เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายตามความคาดหวังของผู้รับบริการหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะช่วยสร้างประสิทธิภาพและศักยภาพในการแข่งขันให้แก่องค์กร และเสริมสร้างการพัฒนาขีดความสามารถทางการบริหารของนักบริหาร

๕. **ช่วยให้การทำงานเกิดความสอดคล้องในการปฏิบัติหน้าที่** เนื่องจากการกำหนดกลยุทธ์ การประยุกต์ใช้และการตรวจสอบควบคุมไว้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันและเกิดความร่วมมือ โดยเฉพาะความเข้าใจในวัตถุประสงค์ขององค์กร อีกทั้งจะช่วยให้มีการจัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับการบริหารองค์การในส่วนต่างๆ นอกจากนี้แล้วการจัดการเชิงกลยุทธ์ยังช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในองค์การเข้าใจในภาพรวม โดยเฉพาะเป้าหมายในการดำเนินงานทำให้สามารถจัดลำดับการดำเนินงานตามลำดับความสำคัญเร่งด่วนได้

๖. **ช่วยให้องค์กรมีมุมมองที่ครอบคลุม** โดยคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียการจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นวิธีการบริหารที่คำนึงถึงปัจจัยภายในและภายนอก ซึ่งหมายความว่ารวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับองค์กรเช่น เจ้าหน้าที่ ประชาชน ผู้รับบริการ และคู่แข่ง ซึ่งบุคคลเหล่านี้ ล้วนมีความคาดหวังต่อองค์การแตกต่างกัน หากองค์การสามารถตอบสนองความคาดหวังดังกล่าวได้ก็จะทำให้บุคคลเหล่านั้น ให้การสนับสนุนหรือให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน ในทางกลับกันหากองค์การละเลยความคาดหวัง ดังกล่าวอาจเกิดความเคลื่อนไหวที่ส่งผลลบต่อองค์การ เช่น การฟ้องร้อง หรือการหยุดงาน เป็นต้น

ความสำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก อาจทำให้แผนงานระยะปานกลาง ถึงระยะยาวไม่สามารถดำเนินการจนบรรลุเป้าประสงค์ได้ เพราะดุลยภาพระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกในช่วงเวลาหนึ่งๆ อาจจะไม่สมดุลภาพ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจึงจำเป็นต้องติดตามข้อมูลและวิเคราะห์สถานการณ์อย่างต่อเนื่อง มิฉะนั้นปัจจัยภายในที่เคยเป็นจุดแข็งก็อาจเป็นจุดอ่อนจนไม่สามารถขับเคลื่อนให้แผนบรรลุผลสำเร็จได้^{๑๖}

หลักการของการจัดการเชิงกลยุทธ์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานขององค์การที่มีการเปลี่ยนแปลงและได้รับผลกระทบ โดยคำนึงผลที่จะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาวที่มีต่อองค์การได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิผล มีผู้กล่าวถึงความสำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์ไว้ดังนี้

ความสำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์ ไว้ดังนี้

^{๑๖} สุรชาติ ฌ หนองคาย, แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ในการพัฒนาระบบสุขภาพ, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔), หน้า ๓๙.

๑. การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการกำหนดทิศทางที่ชัดเจนขององค์การ ผู้กำหนดกลยุทธ์จะทำการกำหนดวิสัยทัศน์ในอนาคตขององค์การ ทำให้สมาชิกทั้งองค์การทราบถึงทิศทางที่ทุกคนจะดำเนินไปอย่างชัดเจน

๒. การจัดการเชิงกลยุทธ์ช่วยให้ผู้บริหารระดับสูง มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลในการมองถึงอนาคตขององค์การ ซึ่งสามารถช่วยลดความเสี่ยงขององค์การในอนาคตได้

๓. การจัดการเชิงกลยุทธ์ช่วยให้องค์การสามารถดำเนินงานและใช้ทรัพยากรที่ตนมีในการแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้ผลสำเร็จดีกว่าการบริหารงานตามปกติ

๔. การจัดการเชิงกลยุทธ์ช่วยลดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง (Resistance to Change) การจัดการเชิงกลยุทธ์มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากสมาชิก ทำให้ทุกคนเกิดความพึงพอใจในการยอมรับแผนกลยุทธ์นั้น ทำให้การต่อต้านมีน้อยลง

๕. การจัดการเชิงกลยุทธ์สร้างความสอดคล้องในการปฏิบัติงาน (Harmony) จากการมีส่วนร่วมในการวางแผนกลยุทธ์ ทำให้สมาชิกทุกคนรับทราบและยอมรับทิศทางที่ชัดเจนขององค์การ^{๑๗}

การจัดการเชิงกลยุทธ์มีความสำคัญดังนี้

๑. ช่วยให้องค์การมีวัตถุประสงค์และภารกิจขององค์การในอนาคตอย่างชัดเจน สามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับผู้ปฏิบัติงานในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

๒. ช่วยให้การดำเนินงานสอดคล้องในหน้าที่ต่างๆภายในองค์การ เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

๓. เปิดโอกาสให้ผู้บริหารระดับต่างๆ มีส่วนร่วมในการบริหาร มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาองค์การ

๔. ช่วยให้องค์การสามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้น แล้วเปลี่ยนแปลงปัญหาให้เป็นโอกาสที่จะดำเนินธุรกิจในอนาคต

๕. ช่วยให้ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล สามารถตัดสินใจได้อย่างรอบคอบและสามารถลดความเสี่ยงได้^{๑๘}

เนื่องจากแนวคิดหรือวิธีการในการบริหารแบบเดิมๆ ย่อมไม่สามารถนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้เหมือนในอดีต ผู้บริหารในโลกยุคใหม่จะต้องให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและสามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากสาเหตุดังกล่าวทำให้การศึกษาในด้านการจัดการเชิงกลยุทธ์มีความสำคัญต่อผู้บริหารยุคใหม่ ซึ่งการจัดการเชิงกลยุทธ์มีลักษณะที่สำคัญดังนี้

๑. การจัดการเชิงกลยุทธ์ เป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง ภารกิจ และวัตถุประสงค์ขององค์กรอย่างเป็นระบบ เพื่อให้องค์กรมีทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจน

^{๑๗} สุมาลี จิระจรัส, การจัดการเชิงกลยุทธ์, (สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๑๘} บุญเลิศ เย็นคงคา และคณะ, การจัดการเชิงกลยุทธ์ = Strategic Management, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : วี.เจ.พรินติ้ง., ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

๒. การจัดการเชิงกลยุทธ์ เป็นการกำหนดวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรเพื่อให้บรรลุถึงทิศทางและวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น โดยในการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานนี้ องค์กรจะต้องทำการวิเคราะห์และประเมินปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อคิดค้นแนวทางในการดำเนินงานที่เหมาะสมที่สุดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่างๆ

๓. การจัดการเชิงกลยุทธ์ ครอบคลุมถึงการนำเอาวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานที่ได้คิดค้นขึ้นมาประยุกต์ใช้และปฏิบัติเพื่อให้องค์กรสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้

๔. การวางแผนและการประยุกต์ใช้กลยุทธ์เป็นหน้าที่หลักของผู้บริหารองค์กร เมื่อเทียบกับหน้าที่อื่นๆ ที่ผู้บริหารต้องรับผิดชอบ ความสามารถของผู้บริหารในการกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การจัดทำและปฏิบัติตาม แผน กลยุทธ์ จัดเป็นหน้าที่ซึ่งมีความสำคัญเป็นอันดับต้นรวมทั้งเป็นหน้าที่ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานในระยะยาวขององค์กร ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่ากลยุทธ์และการปฏิบัติตามกลยุทธ์ที่ดีนั้นสามารถใช้เป็นเครื่องวัดถึงความสามารถในการบริหารของผู้บริหารได้เป็นอย่างดี

๕. การจัดการเชิงกลยุทธ์และการตัดสินใจทางด้านการกลยุทธ์มักจะมีผลเกี่ยวข้องกับหรือมีผลต่อทิศทางในการดำเนินงานในระยะยาวขององค์กร

๖. การตัดสินใจทางกลยุทธ์อาจจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ขององค์กร ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การเสาะแสวงหาทรัพยากรหรือความสามารถหลักที่จำเป็นต้องใช้สำหรับการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน

๗. การตัดสินใจทางกลยุทธ์ยังเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในระดับต่างๆ ขององค์กร โดยการดำเนินงานในระดับต่างๆ ขององค์กรจะต้องสอดคล้องและเกื้อหนุนต่อกกลยุทธ์ขององค์กร และความสามารถในการดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานจะเป็นสาเหตุสำคัญสำหรับความสำเร็จหรือล้มเหลวขององค์กร

๘. กลยุทธ์ขององค์กรไม่เพียงจะเกี่ยวข้องกับสภาวะแวดล้อมภายนอก และปัจจัยภายในขององค์กรเท่านั้น แต่คำนึงถึง ทักษะ ทักษะ ความคาดหวัง ของบุคคลฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กร (Stakeholder) มีผลต่อกลยุทธ์ ซึ่งบุคคลต่างๆ เหล่านี้ครอบคลุมตั้งแต่ ผู้ถือหุ้น ผู้บริหารระดับสูง สังคม รัฐบาล พนักงาน ฯลฯ

๙. ในภาคธุรกิจการจัดการเชิงกลยุทธ์การจัดการและการตัดสินใจทางด้านการกลยุทธ์มักจะเป็นความพยายามในการได้มาซึ่งความได้เปรียบทางการแข่งขันขององค์กร ความได้เปรียบทางการแข่งขันนี้สามารถเกิดขึ้นจาก การนำเสนอสินค้าและบริการที่มีคุณภาพ การนำเสนอสินค้าและบริการที่มีคุณค่าเหมาะสมกับราคาที่ต่ำสุด ส่วนในภาครัฐการจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นความพยายามในการแข่งขันกับศักยภาพของตนเอง หรือในเชิงเปรียบเทียบกับองค์กรอื่นๆ เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายตามความคาดหวังของผู้รับบริการหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง^{๑๔}

การวางแผนกลยุทธ์มีความสำคัญ คือ การวางแผนที่จะช่วยให้หน่วยงานพัฒนาตนเองได้ทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม เพราะการวางแผนกลยุทธ์ให้ความสำคัญกับการศึกษา

^{๑๔}สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง, การจัดการเชิงกลยุทธ์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://province.m-culture.go.th/ranong/html/km%20stagic1.html>, [๑๐ มกราคม ๒๕๖๔].

วิเคราะห์บริบทและสภาพแวดล้อมภายนอกหน่วยงานเป็นประเด็นสำคัญ ทั้งยังช่วยให้หน่วยงานภาครัฐในทุกระดับมีความเป็นตัวเอามากขึ้นรับผิดชอบต่อความสำเร็จ และความล้มเหลวของตนเองมากขึ้นทั้งนี้เพราะการวางแผนกลยุทธ์เป็นการวางแผนขององค์กรโดยองค์การและเพื่อองค์การไม่ใช่เป็นการวางแผนที่ต้องกระทำตามที่หน่วยเหนือสั่งการ การจัดทำแผนกลยุทธ์ใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนางานสู่มิติใหม่ของการปฏิรูประบบราชการ และเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการจัดทำระบบงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน (Performance Base Budgeting) ซึ่งสำนักงบประมาณกำหนดให้ส่วนราชการและหน่วยงานในสังกัดจัดทำก่อนที่จะกระจายอำนาจด้านงบประมาณโดยการจัดสรรงบประมาณเป็นเงินก้อนลงไปให้หน่วยงาน กล่าวได้ว่าการวางแผนที่มีความสำคัญต่อการกำหนด “กลยุทธ์” ที่ได้มาจากการคิดวิเคราะห์แบบใหม่ๆ ที่ไม่ผูกติดอยู่กับปัญหาเก่าในอดีตไม่เอาข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรและงบประมาณมาเป็นข้ออ้าง ดังนั้นการวางแผนกลยุทธ์จึงเป็นการวางแผนแบบท้าทายความสามารถเป็นรูปแบบการวางแผนที่ช่วยให้เกิดการริเริ่มสร้างสรรค์ทางเลือกใหม่ได้ด้วยตนเอง จึงเป็นการวางแผนพัฒนาที่ยั่งยืน

การวางแผนกลยุทธ์ เป็นการวางแผนเพื่อนำองค์การไปสู่ภาพลักษณ์ใหม่ก้าวสู่วิสัยทัศน์ที่ต้องการในอนาคต การวางแผนกลยุทธ์จึงเป็นการวางแผนในภาพรวมขององค์การ ทุกกลยุทธ์ที่กำหนดขึ้นเป็นปัจจัยที่ช้อนาคัดขององค์การนั้น

การวางแผนทั่วไป เป็นการวางแผนเพื่อแก้ปัญหการป้องกันปัญหาหรือการพัฒนาผลผลิตขององค์การ ดังนั้นการวางแผนทั่วไปจึงมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อให้ได้แนวทางในการดำเนินงานที่ให้งานโครงการขององค์การบรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น^{๒๐}

ความสำคัญของการบริหารเชิงกลยุทธ์ โลกของเรากำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทุกขณะ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสถานะการแข่งขันระหว่างองค์กรธุรกิจต่าง ๆ ด้วย แม้ว่าในอดีตที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะที่รวดเร็วและรุนแรงมากกว่าในอดีต ปัจจัย ๒ ประการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรุนแรงและรวดเร็ว ได้แก่^{๒๑}

๑) การแข่งขันที่ไร้พรมแดน (Global competition) การแข่งขันที่ไร้พรมแดนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสินค้า บริการ แรงงาน เทคโนโลยี เป็นต้น สามารถเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างประเทศได้อย่างเสรีมากขึ้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้การแข่งขันมีความรุนแรงมากขึ้น ตัวอย่างเช่นสินค้าชนิดเดียวกันจากคู่แข่งจำนวนมาก จากหลายประเทศจะเข้ามาแข่งขันกัน ตลาดของโลกจะมีแนวโน้มพัฒนาเป็นตลาดเดียวมากขึ้น การที่องค์กรธุรกิจจะอยู่รอดได้ในระยะยาวจะต้องมองโลกทั้งโลกเป็นตลาดของตนเอง และสามารถขยายขอบเขตการดำเนินงานไปได้ทุกแห่งที่มีความต้องการเกิดขึ้น ความเป็นสากลของตลาดอุตสาหกรรมทำให้องค์กรธุรกิจแบบบริษัทต้องถื่นขยายตัวได้ยาก การแข่งขันที่เป็นสากลมากขึ้นทำให้ธุรกิจต่าง ๆ ต้องพัฒนามาตรฐานของสินค้าและบริการเพื่อให้แข่งขัน

^{๒๐}สุพจน์ อินทวาท และคณะ, การวางแผนเชิงกลยุทธ์ทางรัฐศาสตร์, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยพิษณุโลก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๒๑}กฤษฎา เสกตระกูล, การบริหารเชิงกลยุทธ์สำหรับธุรกิจขนาดย่อม, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.tsithailand.org/index.php?option=com_content&task=view&id=833&Itemid=0&limit=1&limitstart=0, [๑๑ มกราคม ๒๕๖๔].

ได้ นอกจากนี้การแข่งขันที่ไร้พรมแดนยังนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและรสนิยมของผู้บริโภค เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีโทรศัพท์มือถือที่ทันสมัยขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ความต้องการสินค้า โทรศัพท์มือถือมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านผู้ผลิตและผู้บริโภคที่ไม่หยุดนิ่งนี้ ทำให้องค์กรต่าง ๆ ต้องปรับตัวและเพิ่มพูนทักษะและความสามารถของตนเองอยู่ตลอดเวลาตามสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

๒) การเปลี่ยนแปลงทางนวัตกรรมเทคโนโลยี (Technological innovation change) โลกยุคใหม่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมากขึ้น อัตราการเปลี่ยนแปลงและการใช้เทคโนโลยีจะเพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็วขึ้นทุกขณะ ทำให้วงจรชีวิตของสินค้าและบริการมีระยะเวลาที่สั้นลง เนื่องจากเทคโนโลยีใหม่ ๆ สามารถทดแทนเทคโนโลยีเดิมได้อย่างรวดเร็วขึ้น การปรับปรุงสินค้าให้ทันสมัยเป็นที่ต้องการของลูกค้าตลอดเวลาจะเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการแข่งขันในอนาคต

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้องค์กรธุรกิจต้องแข่งขันในสถานะที่สลับซับซ้อน มีแต่ความไม่แน่นอนและคาดการณ์ได้ยาก เนื่องจากสินค้าของแต่ละองค์กรธุรกิจจะมีคู่แข่งมากขึ้นทั้งจากในและต่างประเทศ เงื่อนไขการแข่งขันใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้ปัจจัยหรือสาเหตุของความสำเร็จขององค์กรธุรกิจที่เคยมีมาในอดีตจะเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เช่น บริษัทที่มีกำลังการผลิตขนาดใหญ่ เคยใช้ประโยชน์จากการผลิตแบบจำนวนมาก และต้นทุนต่อหน่วยที่ต่ำอาจเผชิญกับปัญหาการไม่สามารถปรับปรุงการผลิตให้เปลี่ยนแปลงไปของลูกค้าเป้าหมายซึ่งอาจมีอยู่หลายกลุ่ม ดังนั้นการบริหารธุรกิจในยุคใหม่จำเป็นต้องมีการทบทวน ปรับปรุง และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากแนวคิดหรือวิธีการในการบริหารแบบเดิม ๆ ย่อมไม่สามารถนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้เหมือนในอดีต

การบริหารเชิงกลยุทธ์ เป็นการกำหนดวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร เพื่อให้บรรลุถึงทิศทางและวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น โดยในการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานนี้ องค์กรธุรกิจจะต้องทำการวิเคราะห์และประเมินปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อคัดค้นแนวทางในการดำเนินงานที่เหมาะสมที่สุดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่าง ๆ การบริหารเชิงกลยุทธ์ขององค์กรไม่เพียงจะเกี่ยวข้องกับสภาวะแวดล้อมภายนอกและปัจจัยภายในองค์กรเท่านั้น แต่คำนึงถึง ทัศนคติ ความคาดหวังของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กร (Stakeholders) จะมีผลต่อการกำหนดกลยุทธ์หรือแนวทางในการบริหารองค์กรด้วย ซึ่งบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ครอบคลุมตั้งแต่ เจ้าของกิจการ ผู้ถือหุ้น ผู้บริหารระดับสูง ลูกค้า สถาบันการเงิน สังคม รัฐบาล พนักงาน ฯลฯ

สำหรับธุรกิจขนาดย่อมแล้ว การที่กิจการมีขนาดเล็ก จุดที่ได้เปรียบก็คือ สามารถที่จะปรับเปลี่ยนยุทธวิธีในการแข่งขันได้ง่ายกว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์จะช่วยให้ผู้ประกอบการคิดแผนงานได้อย่างเป็นระบบ สามารถแยกงานการวางแผนกลยุทธ์กับงานประจำวันในการดำเนินงานออกจากกันได้ การวางแผนเชิงกลยุทธ์ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าต้องมีแผนธุรกิจที่เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ผู้ประกอบการจำนวนมากที่ประสบความสำเร็จเพราะคิดแบบกลยุทธ์ ไม่ใช่ เพราะเขียนกลยุทธ์ในแผนธุรกิจเท่านั้น อย่างไรก็ตามการเขียนแผนธุรกิจซึ่งจะมีการบรรจุแผนกลยุทธ์เป็นลายลักษณ์อักษรนี้มีข้อดี คือจะทำให้ผู้ประกอบการคิดงานอย่างเป็นระบบ กำหนดได้ว่าอะไรควรทำก่อน

ทำหลัง และจะได้ไม่ลืมน เนื่องจากเรื่องที่จะต้องทำเกี่ยวกับธุรกิจในแต่ละวันมีค่อนข้างมาก ผู้ประกอบการที่ยุ่งกับงานประจำวันค่อนข้างมาก อาจหลงลืมสิ่งที่ต้องทำในแผนกลยุทธ์ไปได้

ตารางที่ ๒.๒ สรุปความสำคัญของกลยุทธ์

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
วราภรณ์ ผลประเสริฐและคณะ (๒๕๕๔, หน้า ๘-๑๐).	๑. ช่วยให้องค์การมีกรอบและทิศทางที่ชัดเจน ๒. ช่วยให้ผู้บริหารคิดอย่างเป็นระบบ ๓. ช่วยสร้างความพร้อมให้องค์การ ๔. ช่วยสร้างประสิทธิภาพในการแข่งขัน ๕. ช่วยให้การดำเนินงานเกิดความสอดคล้องในการปฏิบัติหน้าที่ ๖. ช่วยให้องค์การมีมุมมองที่ครอบคลุม
สุรชาติ ณ หนองคาย (๒๕๕๔, หน้า ๓๙).	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก อาจทำให้แผนงานระยะปานกลาง ถึงระยะยาวไม่สามารถดำเนินการจนบรรลุเป้าประสงค์ได้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจึงจำเป็นต้องติดตามข้อมูลและวิเคราะห์สถานการณ์อย่างต่อเนื่อง มิฉะนั้นปัจจัยภายในที่เคยเป็นจุดแข็งก็อาจเป็นจุดอ่อนจนไม่สามารถขับเคลื่อนให้แผนบรรลุผลสำเร็จได้
สุมาลี จิระจรัส (๒๕๔๘, หน้า ๒๕-๒๖).	๑. กำหนดทิศทางที่ชัดเจนขององค์กร ๒. ช่วยให้ผู้บริหารระดับสูง มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลในการมองถึงอนาคตขององค์กร ๓. ช่วยให้องค์การสามารถดำเนินงานและใช้ทรัพยากรที่ดินมีในการแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๔. ช่วยลดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง (Resistance to Change) ๕. สร้างความสอดคล้องในการปฏิบัติงาน (Harmony)
บุญเลิศ เย็นคงคา และคณะ (๒๕๔๙, หน้า ๑๙).	๑. ช่วยให้องค์การมีวัตถุประสงค์และภารกิจขององค์กรในอนาคตอย่างชัดเจน สามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับผู้ปฏิบัติงานในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ๒. ช่วยให้การดำเนินงานสอดคล้องในหน้าที่ต่างๆภายในขององค์กร เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ๓. เปิดโอกาสให้ผู้บริหารระดับต่างๆ มีส่วนร่วมในการบริหาร มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาองค์กร ๔. ช่วยให้องค์การสามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้น แล้วเปลี่ยนแปลงปัญหาให้เป็นโอกาสที่จะดำเนินธุรกิจในอนาคต ๕. ช่วยให้ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล สามารถตัดสินใจได้อย่างรอบคอบและสามารถลดความเสี่ยงได้

ตารางที่ ๒.๒ สรุปความสำคัญของกลยุทธ์ (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ระยอง (Online)	๑. เป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง ภารกิจ และวัตถุประสงค์ขององค์กรอย่างเป็นระบบ ๒. เป็นการกำหนดวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรเพื่อให้บรรลุถึงทิศทางและวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น ๓. การนำเอาวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานที่ได้คิดค้นขึ้นมาประยุกต์ใช้และปฏิบัติเพื่อให้องค์กรสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ๔. เป็นหน้าที่หลักของผู้บริหารองค์กร ในการกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การจัดทำและปฏิบัติตาม แผน กลยุทธ์ จัดเป็นหน้าที่ซึ่งมีความสำคัญเป็นอันดับต้น ๕. การจัดการเชิงกลยุทธ์และการตัดสินใจทางด้านกลยุทธ์ มักจะมีความเกี่ยวข้องกับหรือมีผลต่อทิศทางในการดำเนินงานในระยะยาวขององค์กร ๖. การตัดสินใจทางกลยุทธ์อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ขององค์กร ๗. การตัดสินใจทางกลยุทธ์ยังเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในระดับต่างๆ ขององค์กร ๘. ค่านิยม ทักษะคติ ความคาดหวัง ของบุคคลฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กร (Stakeholder) มีผลต่อกลยุทธ์ ๙. การได้มาซึ่งความได้เปรียบทางการแข่งขันขององค์กร

๒.๑.๓ องค์ประกอบของการวางแผนกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในภาคราชการก็มีองค์ประกอบเช่นเดียวกันกับที่มีในภาคเอกชน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ส่วน ได้แก่

๑. การวิเคราะห์ ปัจจัยทาง ยุทธศาสตร์ (Strategic Analysis) คือ การวิเคราะห์ถึงปัจจัยและสถานะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กรและยุทธศาสตร์ขององค์กร เพื่อที่จะได้มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ รวมทั้งสถานะของตัวองค์กรได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น การวิเคราะห์ปัจจัยทางยุทธศาสตร์ จะบอกให้ทราบว่าปัจจัยหรือสถานะแวดล้อมภายนอกมีลักษณะอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใด และก่อให้เกิดโอกาสและข้อจำกัดต่อองค์กรได้อย่างไรบ้าง นอกจากนี้การวิเคราะห์ เชิง กลยุทธ์จะช่วยให้องค์กรทราบถึงทรัพยากร (Resources) และความสามารถ (Capabilities) ต่างๆ ที่มีอยู่ภายในองค์กรว่าเป็นจุดแข็งหรือจุดอ่อนอย่างไร และจะช่วยให้องค์กรสามารถบรรลุความได้เปรียบทางการแข่งขันได้อย่างไร

สภาวะแวดล้อมภายนอกที่องค์กรจะวิเคราะห์นั้นประกอบด้วยทั้งปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับองค์กรโดยตรง และที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรโดยตรงได้แก่ ลูกค้า พันธมิตร หน่วยงานกำกับ ฯลฯ ในขณะที่ปัจจัยภายนอกที่ไม่เกี่ยวข้องกับองค์กรโดยตรงแต่ก่อให้เกิดโอกาสและข้อจำกัดแก่องค์กรนั้น ได้แก่ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย การค้า เทคโนโลยี วัฒนธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอกไม่ว่าจะเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรโดยตรงหรือไม่ ย่อมส่งผลให้เกิดโอกาสหรือข้อจำกัดต่อองค์กร รวมทั้งมีผลต่อความสามารถในการแข่งขันขององค์กร

สำหรับปัจจัยภายในขององค์กรนั้นมีวิธีที่สามารถใช้ในการวิเคราะห์หลายวิธีด้วยกัน อาทิ เช่น การวิเคราะห์ตามสายงาน (Functional Analysis) การวิเคราะห์ตามตัวแบบ Value Chain การวิเคราะห์ตามตัวแบบ 7-S หรือ การวิเคราะห์ทรัพยากรและความสามารถภายใน (Resources and Capabilities Analysis) ถึงแม้จะมีการวิเคราะห์ได้หลายวิธี แต่ผลลัพธ์ที่จะได้รับนั้นได้แก่การทราบถึงจุดแข็งและจุดอ่อนขององค์กร ซึ่งจะช่วยในการกำหนดความสามารถในการแข่งขันขององค์กร

จะเห็นได้ว่าผลลัพธ์ที่จะได้รับจากการวิเคราะห์ทางกลยุทธ์นั้น ประกอบด้วย โอกาส ข้อจำกัด ที่เกิดจากปัจจัยภายนอก จุดแข็ง และจุดอ่อน ที่เกิดจากปัจจัยภายใน หรือที่นิยมเรียกกันว่า การวิเคราะห์ SWOT (SWOT Analysis - Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) รวมทั้งข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กร ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์ทางกลยุทธ์นี้ จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการกำหนดทิศทางและกลยุทธ์ขององค์กร ถ้าองค์กรทำการกำหนดกลยุทธ์โดยขาดการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในแล้ว กลยุทธ์ขององค์กรก็จะมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จต่ำ เพราะแผนยุทธศาสตร์ขาดความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่รายรอบองค์กรอยู่

๒. การกำหนดทิศทางขององค์กร (Direction Setting) ได้แก่การกำหนด วิสัยทัศน์ (vision) ภารกิจ (Mission) และ ประเด็นทางยุทธศาสตร์ (Strategic Issue) ขององค์กร การกำหนดทิศทางขององค์กรจะเป็นการบ่งชี้ว่าองค์กรจะมุ่งไปในทิศทางใด หรือสาเหตุของการดำรงอยู่ขององค์กร หรือลักษณะการดำเนินการขององค์กร นอกจากนี้การกำหนดทิศทางขององค์กรจะยังมีส่วนช่วยในการแปลงวิสัยทัศน์หรือภารกิจขององค์กรให้กลายมาเป็นวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานที่มีลักษณะที่ชัดเจนขึ้น ในการกำหนดทิศทางขององค์กรนั้นคำถามที่สำคัญที่สุดและมักจะเป็นคำถามที่ถูกถามมากที่สุดก็คือ ภารกิจขององค์กรในปัจจุบันคืออะไร และเป้าหมายในอนาคตคืออะไร ซึ่งการตอบคำถามนี้จะช่วยให้ผู้บริหารระดับสูงสามารถพิจารณาได้ว่าบทบาท ภาระหน้าที่ขององค์กรประกอบไปด้วยอะไรบ้างและช่วยพัฒนาวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น สำหรับทิศทางหรือสิ่งที่มุ่งไปในอนาคตข้างหน้า

ในหลักสูตรนี้การกำหนดทิศทางขององค์กรจะประกอบไปด้วย การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) หรือสิ่งที่ผู้บริหารขององค์กรใฝ่ฝันอยากให้องค์กรเป็น การกำหนดภารกิจ (Mission) หรือกรอบในการดำเนินงานขององค์กร ซึ่งการกำหนดภารกิจที่ดีจะช่วยให้องค์กรสามารถตอบคำถามที่ว่า “ เราคือใคร เราทำอะไร และเราจะมุ่งไปในทิศทางไหน ” (Who Are We, What We Do, and Where We're Headed) ภารกิจที่เขียนไว้อย่างชัดเจนจะช่วยองค์กรในการเตรียมพร้อมสำหรับอนาคต กำหนดทิศทางในระยะยาวขององค์กร และบ่งบอกถึงความตั้งใจหรือความต้องการของ

องค์กรในการดำเนินงาน นอกจากการกำหนดวิสัยทัศน์และภารกิจแล้ว การกำหนดทิศทางขององค์กร ยังครอบคลุมถึงการแปลงวิสัยทัศน์และภารกิจที่อาจจะยังคงมีความคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ให้เป็น ประเด็นทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

การกำหนดประเด็นทางยุทธศาสตร์คือการเปลี่ยนหรือแปลความหมายของวิสัยทัศน์และ ภารกิจขององค์กร ให้เป็นเป้าหมายในการดำเนินงานที่มีความเฉพาะเจาะจง สามารถวัดได้อย่าง ชัดเจน การกำหนดประเด็นทางยุทธศาสตร์คือการตั้งเป้าหมายหรือสิ่งที่ต้องการไว้ ซึ่งองค์กรจะต้อง ใช้ความพยายามในการบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ความท้าทายในการลดช่องว่างที่เกิดขึ้นระหว่างประเด็น ทางยุทธศาสตร์ที่ต้องการกับความสามารถในการดำเนินงานขององค์กร จะเป็นสิ่งผลักดันให้องค์กรมี ความคิดสร้างสรรค์มากขึ้น พร้อมทั้งเกิดความเร่งรีบที่จะพัฒนาผลการดำเนินงาน อีกทั้งยังให้ ความสำคัญกับการกระทำต่างๆ มากขึ้น ดังนั้นการตั้งประเด็นทางยุทธศาสตร์ที่มีความท้าทายแต่ สามารถบรรลุได้จะช่วยป้องกันความเฉื่อยชาภายในองค์กรได้อีกด้วย

การกำหนดทิศทางขององค์กรที่ดีและชัดเจนย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรต่อไป เนื่องจากองค์กรจะมีความชัดเจนในการดำเนินงานและมีเป้าหมายที่ชัดเจน บรรลุได้ และวัดผลได้ ซึ่ง ทำให้การกำหนดกลยุทธ์มีความชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้ ดังนั้นในการจัดการเชิงกลยุทธ์ถ้า ขาดเสียสิ้นการกำหนดทิศทางขององค์กรที่ดีและชัดเจนแล้ว องค์กรประกอบอื่นๆ ย่อมไม่สามารถ ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ (Strategic Formulation) คือ การนำข้อมูลและความรู้ ต่างๆ ที่ได้รับการกำหนดทิศทางขององค์กรและการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกและภายในองค์กรมา จัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์ รวมทั้งระบบการประเมินและคัดเลือกกว่ากลยุทธ์ใดที่มีความเหมาะสมกับ องค์กรมากที่สุด ในการจัดทำกลยุทธ์นั้นพึงระลึกเสมอว่าการจัดทำกลยุทธ์เป็นการกำหนดแนวทาง วิธีการ และกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรเพื่อช่วยให้องค์กรสามารถบรรลุถึงภารกิจและวัตถุประสงค์ที่ได้ กำหนดไว้ โดยนำเอาการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทั้งภายนอกและภายในองค์กรมาพิจารณาประกอบ

ในภาคธุรกิจกลยุทธ์สามารถแบ่งได้เป็นสามระดับ ได้แก่ กลยุทธ์ระดับองค์กร (Corporate Strategy) ซึ่งจะบ่งบอกถึงกลยุทธ์โดยรวมและทิศทางในการแข่งขันขององค์กรว่าควรจะ เข้าสู่หรือออกจากอุตสาหกรรมใด กลยุทธ์ระดับธุรกิจ (Business Strategy) ซึ่งจะบ่งบอกถึงวิธีการที่ องค์กรจะใช้ในการแข่งขันในอุตสาหกรรมแต่ละประเภท และ กลยุทธ์ระดับปฏิบัติการหรือดำเนินงาน (Functional or Operational Strategy) ซึ่งครอบคลุมวิธีการในการแข่งขันและดำเนินงานของ หน่วยงานระดับปฏิบัติการต่างๆ

ส่วนภาครัฐแล้วกลยุทธ์ในหน่วยงานมักถูกแบ่งโดยระดับ (Hierarchy) ของกลยุทธ์ เช่น ยุทธศาสตร์ – กลยุทธ์ – โครงการ และ กิจกรรม ทั้งนี้อาจรวมถึงนโยบายต่างๆ ซึ่งฝ่ายบริหารได้ มอบหมายให้แต่ละหน่วยงานเป็นผู้ดำเนินการ

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์นั้นเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาทั้งในภาพกว้างและในทางลึก พอสมควร การจัดทำยุทธศาสตร์ยังไม่ใช่เพียงแค่การคิดค้นวิธีการใหม่ๆ เพื่อช่วยให้องค์กรบรรลุถึง วัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการวิเคราะห์พิจารณากิจกรรมการเคลื่อนไหวต่างๆ ทางยุทธศาสตร์ทั้งที่ได้ดำเนินการไปแล้วและกำลังดำเนินการอยู่ ถ้ายุทธศาสตร์เหล่านั้นประสบ ผลสำเร็จและเกิดประโยชน์แก่องค์กร องค์กรก็ควรที่จะใช้ยุทธศาสตร์เหล่านั้นต่อไป ถ้ามีการ

เปลี่ยนแปลงทางด้านยุทธศาสตร์หรือการจัดทำยุทธศาสตร์ขึ้นมาใหม่ก็อาจจะก่อให้เกิดผลเสียแก่องค์กรได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางยุทธศาสตร์หรือการจัดทำยุทธศาสตร์ใหม่ๆ จึงควรเป็นไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ หรือ เมื่อมีความจำเป็น

ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์นั้น ผู้บริหารระดับสูงขององค์กรจะต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่ดี รวมทั้งมีสายตาที่กว้างไกลในการมองเห็นโอกาสที่ดี นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงในยุทธศาสตร์จากยุทธศาสตร์เดิมที่ประสบความสำเร็จมาตลอด มาสู่ยุทธศาสตร์ใหม่ในสภาวะการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปย่อมต้องการผู้บริหารที่มีความกล้าหาญที่จะตัดสินใจและยอมรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น ถ้าผู้บริหารไม่มีความกล้าในการตัดสินใจแล้วองค์กรก็จะไม่สามารถมีการเปลี่ยนแปลงในยุทธศาสตร์ใหม่ๆ เพื่อให้รองรับและสอดคล้องต่อสภาวะการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งย่อมส่งผลต่อการดำเนินงานขององค์กรโดยรวม

สิ่งหนึ่งที่ผู้บริหารขององค์กรจะต้องคำนึงถึงตลอดเวลา ได้แก่การที่ยุทธศาสตร์เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเป็นกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ตลอดเวลา เมื่อกำหนดภารกิจและประเด็นทางยุทธศาสตร์ขององค์กรแล้ว ภารกิจและประเด็นทางยุทธศาสตร์นั้นอาจจะสามารถอยู่ได้เป็นเวลาหลายปีโดยไม่เปลี่ยนแปลง แต่ยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการบรรลุภารกิจและวัตถุประสงค์นั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงทางยุทธศาสตร์อาจเกิดขึ้นได้จากโอกาสใหม่ ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้น หรือผู้บริหารมีวิธีการใหม่ๆ ในการทำให้การดำเนินงานที่ดีขึ้น หรือเมื่อมีวิกฤตการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าการจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้เนื่องจากการจัดทำยุทธศาสตร์ไม่สามารถครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ดังนั้นยุทธศาสตร์จึงควรมีความพร้อมและความสามารถที่จะตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ที่ไม่ได้คาดคิดล่วงหน้า หรือมีลักษณะของความเป็นพลวัต (Dynamic)

๔. การปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ (Strategic Implementation) เป็นขั้นตอนสุดท้ายแต่เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างมากในการจัดการเชิงกลยุทธ์ เมื่อองค์กรได้กำหนดทิศทางขององค์กรวิเคราะห์ปัจจัยด้านต่างๆ ทางกลยุทธ์ และจัดทำยุทธศาสตร์แล้ว จะต้องนำเอายุทธศาสตร์ที่ได้วางแผนจัดทำและคัดเลือกไว้มาดำเนินการประยุกต์ปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ถ้าในกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ขาดขั้นตอนนี้แล้ว สิ่ง que ผู้บริหารขององค์กรได้วิเคราะห์ จัดทำไว้ก็จะไม่เกิดผลขึ้นจริงๆ นอกจากนี้ถึงแม้จะมีการวิเคราะห์หรือวางแผนทางยุทธศาสตร์ไว้ดีเพียงใด แต่ถ้าการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ขององค์กรไม่ไปอย่างมีประสิทธิภาพ ความพยายามในการวิเคราะห์หรือวางแผนก็จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ ต่อองค์กร ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าความสามารถในการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ขององค์กรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการจัดการเชิงกลยุทธ์

กิจกรรมหลักในการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์คือ การพิจารณาว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำให้ยุทธศาสตร์ที่ได้วางแผนและเลือกไว้สามารถนำมาใช้ดำเนินงานได้และสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามที่กำหนดไว้ การประยุกต์ยุทธศาสตร์มักจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ ภายในองค์กรเอง อาทิเช่น

๑) การเสริมสร้างทักษะความสามารถของบุคลากรทั้งในระดับบริหารและระดับปฏิบัติการให้มีความเหมาะสมกับยุทธศาสตร์ขององค์กร

๒) การจัดโครงสร้างในการบริหารและระบบในการดำเนินงานในด้านต่างๆ ขององค์กรให้สอดคล้องและเหมาะสมกับยุทธศาสตร์ขององค์กร

๓) การจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ภายในองค์กรไปสู่หน่วยงานหรือกิจกรรมต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินตามยุทธศาสตร์ขององค์กร

๔) จูงใจพนักงานภายในองค์กรเพื่อให้พวกเขาสามารถดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์อาจรวมไปถึงการปรับเปลี่ยนลักษณะงานและพฤติกรรมในการทำงานให้เหมาะสม

๕) การมีนโยบายในการบริหารงานในระดับต่างๆ ให้สอดคล้องและเกื้อหนุนต่อยุทธศาสตร์ขององค์กร

๖) การมีวัฒนธรรมองค์กรที่สอดคล้องและสนับสนุนต่อยุทธศาสตร์ขององค์กร

๗) การบริหารการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในองค์กร

จะเห็นได้ว่างานและหน้าที่ในการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์เป็นสิ่งที่มีความสลับซับซ้อนและใช้เวลานานที่สุดในการจัดการเชิงกลยุทธ์ เนื่องจากงานนี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องในทุกฝ่ายและทุกหน่วยงานภายในองค์กรและจะต้องเริ่มต้นจากภายในองค์กรเอง โดยปกติการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์จะต้องเริ่มต้นจากการวิเคราะห์และพิจารณาการดำเนินงานในปัจจุบัน รวมทั้งกิจกรรมและปัจจัยต่างๆ ขององค์กร ว่ามีความสอดคล้องและเกื้อหนุนต่อยุทธศาสตร์ที่องค์กรจะใช้หรือไม่ ถ้าสิ่งใดที่ไม่สอดคล้องหรือสนับสนุนยุทธศาสตร์ขององค์กรก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นนโยบายในด้านต่างๆ หรือ โครงสร้างขององค์กร หรือ แม้กระทั่งบุคลากรภายในองค์กร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรเหล่านี้น่าจะก่อให้เกิดแรงต่อต้านภายในองค์กร ดังนั้นผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในองค์กรด้วย

ในขั้นตอนของการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์นั้น นอกเหนือจากประเด็นสำคัญต่างๆ ที่ได้นำเสนอมาในเบื้องต้น หน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้บริหารได้แก่การประเมินและตรวจสอบผลการดำเนินงานขององค์กร ซึ่งในหนังสือทางวิชาการบางเล่มได้แยกหัวข้อนี้ไว้ต่างหาก แต่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าการประเมินและตรวจสอบควรจะมีส่วนสัมพันธ์และสอดคล้องกับการปฏิบัติงาน จึงได้จัดไว้ภายใต้ขั้นตอนนี้ นอกจากนี้หน้าที่หรืองานด้านการจัดการเชิงกลยุทธ์ มี ๒ งานที่จะต้องปฏิบัติเพียงครั้งเดียวแล้วจบสิ้นไป เนื่องจากเหตุการณ์และสถานการณ์ใหม่ๆ สามารถเกิดขึ้นมาได้ตลอดเวลา ทำให้ต้องมีการแก้ไขและปรับปรุงยุทธศาสตร์ให้เป็นไปตามที่ต้องการ เนื่องจากทิศทางในระยะยาวขององค์กรอาจจะต้องมีการเปลี่ยนไป การกิจหรือลักษณะการดำเนินงานขององค์กรอาจจะต้องมีการกำหนดขึ้นมาใหม่ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการดำเนินงานอาจจะสูงขึ้นหรือต่ำลง ยุทธศาสตร์อาจจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากทิศทางในการดำเนินงานและเป้าหมายที่เปลี่ยนไป นอกจากนี้การค้นหาวิธีที่จะนำยุทธศาสตร์มาใช้และปฏิบัติยังคงจะต้องดำเนินต่อไปเรื่อยๆ โดยเฉพาะถ้าการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ที่วางไว้ไม่ได้เป็นไปตามที่คาดคิด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์จึงไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งแต่จะต้องมีการดำเนินต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การเปลี่ยนแปลงจากทั้งภายนอกและภายในองค์กรทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์อยู่ตลอดเวลา งานหรือหน้าที่ในการประเมินผลและปรับปรุงจึงเป็นได้ทั้งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของยุทธศาสตร์ทั้ง ๔ ประการจะพบว่าในทางทฤษฎีจะมีความเข้าใจว่าองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการจะเป็นกระบวนการหรือขั้นตอนที่

ต่อเนื่องกันตั้งแต่การวิเคราะห์ การจัดทำ และการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ แต่ในทางปฏิบัติแล้วจะพบว่าองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการจะไม่มีลักษณะของความเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องแต่จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา เช่น การวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์เป็นกิจกรรมที่ต้องดำเนินอยู่ตลอดเวลา มิใช่ทำเสร็จแล้วก็เสร็จเลย ในการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ยังจะต้องมีการวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นอกจากนี้ในทางปฏิบัติแล้วส่วนประกอบต่างๆ ของการจัดการเชิงกลยุทธ์ไม่ได้มีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนอย่างนี้หรือไม่จำเป็นที่จะต้องมีการแบ่งแยกลำดับก่อนหลังแบบนี้เสมอไป เช่น ผู้บริหารอาจจะต้องวิเคราะห์และพิจารณาไปในขณะเดียวกันว่ายุทธศาสตร์ที่กำลังจะจัดทำขึ้นมานั้น มีความเหมาะสมและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากน้อยเพียงใด หรือ ถ้าจะต้องปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผลแล้วจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างภายในองค์กร^{๒๒}

องค์ประกอบประกอบหลัก ๔ ประการ ของการวางแผนกลยุทธ์ ประกอบด้วย พันธกิจ หรือภารกิจ (mission) วัตถุประสงค์ (objective) กลยุทธ์ (strategies) และแผนปฏิบัติการ (operational plan)^{๒๓}

องค์ประกอบของการวางแผนเชิงกลยุทธ์ SWOT Analysis / การวิเคราะห์จุดอ่อน-จุดแข็ง ในวงการธุรกิจนั้นเป็นที่รู้กันว่าการวางแผนกลยุทธ์ หรือ Strategic Planning นั้นมีบทบาทชัดเจนมาก ตั้งแต่บริษัท General Electric เริ่มนำมาใช้ในระบบการจัดการธุรกิจในช่วงทศวรรษที่ 1960's ซึ่งเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยหรือสภาวะแวดล้อมมาก มีผลกระทบอย่างสูงต่อความอยู่รอดและความก้าวหน้าขององค์การมากกว่าองค์ประกอบภายในขององค์การ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมได้ง่ายกว่าผู้ที่อยู่วงการวางแผนกลยุทธ์ทุกคนจะรู้จัก Strategic Business Unit หรือ SBU และรู้จักบทบาทของหน่วยงานที่เป็นหน่วยระดับดาว (Stars) หน่วยแม่วัว (Cash Cows) หน่วยที่เป็นสุนัข (Dogs) กับหน่วยงานที่อยู่ในระดับน่าสงสัย (Question Marks) ต้องเฝ้าสังเกต และพวกนักพัฒนากลยุทธ์ส่วนใหญ่จะรู้จัก SWOT Analysis กับ SWOT Matrices ที่ใช้ในการสร้างทางเลือกกลยุทธ์ (Alternatives) ที่มุ่งหา S สูง – O สูง , S สูง – T ต่ำ , W ต่ำ – O สูง และ W ต่ำ – T ต่ำ ว่า คืออะไรต้องพิจารณาอะไรเป็นหลัก^{๒๔}

การจัดการเชิงกลยุทธ์มีความแตกต่างจากการบริหารทั่วไป โดยมีองค์ประกอบสำคัญดังนี้

๑) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก (External Environment) สภาพแวดล้อมภายนอก คือการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง คู่แข่ง และสิ่งที่เข้ามากระทบต่อองค์การ การวิเคราะห์จึงต้องศึกษาถึงแนวทางการเปลี่ยนแปลงศึกษาเส้นทางการเปลี่ยนแปลงว่าจะส่งผลกระทบต่อสิ่งใดมากน้อยเพียงใด หากกระทบทางบวกย่อมหมายถึง โอกาส (Opportunities) ถ้ากระทบทางลบก็ คือ อุปสรรค (Threat) ในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมนี้ อาจมีความผิดพลาดได้

^{๒๒}สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง, การจัดการเชิงกลยุทธ์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://province.m-culture.go.th/ranong/html/km%20stagic1.html>, [๑๐ มกราคม ๒๕๖๔].

^{๒๓}สมพงษ์ จัยศิริ และ เซาว์ โรจนแสง, ประมวลสาระชุดวิชาการวางแผนกลยุทธ์และการควบคุม, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^{๒๔}สุพจน์ อินทวาท และคณะ, การวางแผนเชิงกลยุทธ์ทางรัฐศาสตร์, หน้า ๒๙.

เพราะเนื่องจากสภาพต่างๆ สามารถพลิกบทบาทได้เช่นกัน แต่หากมีข้อมูลที่มากเพียงพอ และมีวิธีการพยากรณ์ที่ดีก็จะทำให้การวิเคราะห์นั้นผิดพลาดน้อย

๒) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน (Internal Environment) เป็นการวิเคราะห์ถึงทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล เช่น วิเคราะห์การจัดองค์การวิเคราะห์งบประมาณวิเคราะห์สถานที่วิเคราะห์วัฒนธรรมองค์การ การวิเคราะห์เหล่านี้เพื่อศึกษาถึงจุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weakness) ขององค์การ ในการวิเคราะห์จะต้องทราบถึงสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงจุดอ่อนและจุดแข็งผู้วิเคราะห์สามารถหาค่าเฉลี่ยของคู่แข่งและข้อมูลต่างๆ ได้และต้องสามารถประเมินสภาพที่เป็นจริงได้และรู้ข้อมูลของคู่แข่งที่เป็นจริงโดยจะต้องนำเรื่องของมาตรฐานอ้างอิง (Bench-Marking) เข้ามาใช้

๓) การวางแผนต้องมีระยะสั้นและระยะยาวการบริหารกลยุทธ์จะต้องมีการวางแผนเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะแผนเป็นเสมือนเข็มทิศที่นำทางแผนระยะยาวจะมีลักษณะเป็นนามธรรมที่ต้องกระทำให้ครบวงจรและแผนระยะสั้น และระยะกลางจะมีลักษณะเป็นรูปธรรมโดยมีการกำหนดเงื่อนไขเวลา และแนวทางในการดำเนินการที่วัดได้ การดำเนินการแผนระยะสั้นจะเป็นทิศทางสู่การบรรลุเป้าหมายระยะกลางและการบรรลุเป้าหมายระยะกลางจะนำไปสู่ทิศทางที่กำหนดไว้เป็นระยะยาว

๔) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบรวมส่วน ผู้ที่เป็นนักวางแผนกลยุทธ์นั้นจะต้องมีระบบคิดที่สัมพันธ์กันในเชิงโครงสร้าง และระบบนั้น คือ การที่ผู้บริหารจะต้องฝึกทักษะในการคิดอย่างเป็นระบบขั้นตอนและไม่แยกส่วน เช่น การวางแผนพัฒนาองค์กรจำเป็นต้องวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้สามารถจัดการทั้งคนและงานได้อย่างเหมาะสม

๕) การสร้างแผนกลยุทธ์ที่เป็นรูปธรรม เมื่อผู้บริหารดำเนินการวางแผนกลยุทธ์นั้นสิ่งสำคัญ คือต้องเป็นแผนที่ปฏิบัติได้ (Realistic) และสอดคล้องกับแผนขององค์การไม่ใช่ความฝันสำหรับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น หรือเป็นแผนที่ผู้วางแผนอยากทำเท่านั้น เพราะในการวางแผนจะต้องเสียเวลาเสียค่าความคิด ซึ่งไม่คุ้มกันกับสิ่งที่สูญเสียไป บางบริษัทมีการรับบุคลากรเข้ามาเพื่อวางแผนเท่านั้น ฉะนั้นองค์การจึงต้องคิดถึงค่าใช้จ่ายที่สูญเสียด้วย^{๒๕}

ดังนั้นการบริหารกลยุทธ์จึงเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรซึ่งต้องอาศัยกรอบแนวการวิเคราะห์ทั้งสภาพแวดล้อมภายนอกและภายใน ตลอดจนวิธีการวางแผนที่ถูกต้องต่อไปจะกล่าวถึง การกำหนดแผนกลยุทธ์ ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบต่างๆเข้ามาดำเนินการ

^{๒๕}Robbins and Coulter อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐-๔๑.

ตารางที่ ๒.๓ สรุปลองค์ประกอบของการวางแผนกลยุทธ์

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ระยอง (Online)	๑. การวิเคราะห์ ปัจจัยทาง ยุทธศาสตร์ (Strategic Analysis) ๒. การกำหนดทิศทางขององค์กร (Direction Setting) ๓. การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ (Strategic Formulation) ๔. การปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ (Strategic Implementation)
สมพงษ์ จ๋วยศิริ และ เชาว์ โรจน แสง (๒๕๔๕, หน้า ๑๑).	๑. พันธกิจ หรือภารกิจ (mission) ๒. วัตถุประสงค์ (objective) ๓. กลยุทธ์ (strategies) ๔. แผนปฏิบัติการ (operational plan)
Robbins and Coulter อ้างใน สุพจน์ อินทวงศ์และคณะ , (๒๕๕๖, หน้า ๒๙).	๑) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก (External Environment) ๒) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน (Internal Environment) ๓) การวางแผนต้องมีระยะสั้นและระยะยาว ๔) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบรวมส่วน ๕) การสร้างแผนกลยุทธ์ที่เป็นรูปธรรม

๒.๑.๔ กระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) ได้มีผู้กำหนดขั้นตอนและกระบวนการไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

กระบวนการในการจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการเชิงกลยุทธ์ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

๑. การจัดวางกลยุทธ์ (Strategy Formulation) หรือ การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning)

๑.๑ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อหาโอกาสและภัยคุกคาม โดยพิจารณา ในแง่ต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี การต่างประเทศ ตลาด ลูกค้า คู่แข่ง ผู้สนับสนุนวัตถุดิบ และตลาดแรงงาน ฯลฯ

๑.๒ การวิเคราะห์สถานการณ์ภายในเพื่อหาจุดแข็งและจุดอ่อน เช่น ความสามารถด้านการตลาด การผลิต การเงิน สารสนเทศ กฎระเบียบ การจัดการ และ ทรัพยากรบุคคล ฯลฯ

๑.๓ การกำหนดหรือทบทวนวิสัยทัศน์และภารกิจขององค์การเพื่อกำหนดให้แน่ชัดว่า

- ๑.๓.๑ องค์การของเราจะมีลักษณะเช่นใด
 - ๑.๓.๒ มีหน้าที่บริการอะไร แก่ใครบ้าง
 - ๑.๓.๓ โดยมีปรัชญา หรือค่านิยมหลักในการดำเนินการเช่นใด
 - ๑.๔ การกำหนดวัตถุประสงค์ขององค์การในระยะของแผนกลยุทธ์
 - ๑.๕ การวิเคราะห์และเลือกกำหนดกลยุทธ์และแนวทางพัฒนาองค์การ
 ๒. การนำกลยุทธ์ไปสู่ปฏิบัติ (Strategic Implementation)
 - ๒.๑ การกำหนดเป้าหมายการดำเนินงาน
 - ๒.๒ การวางแผนปฏิบัติการ (Action Plan) ที่ระบุกิจกรรมต่างๆ ที่จะต้องดำเนินการ
 - ๒.๓ การปรับปรุง พัฒนาองค์การ เช่น ในด้านโครงสร้าง ระบบงาน ทรัพยากรบุคคล วัฒนธรรมองค์การและ ปัจจัยการบริการต่างๆ ในองค์การ
 ๓. การควบคุมและประเมินผลเชิงกลยุทธ์ (Strategic Control and Evaluation)
 - ๓.๑ การติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนกลยุทธ์
 - ๓.๒ การติดตามสถานการณ์และเงื่อนไขต่างๆ ที่อาจเปลี่ยนแปลงไปซึ่งอาจทำให้ต้องมีการปรับแผนกลยุทธ์^{๒๖}
- องค์ประกอบพื้นฐานของการจัดการเชิงกลยุทธ์มี ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย^{๒๗}
๑. การตรวจสอบสภาพแวดล้อม (Environmental Scanning)
 ๒. การจัดทำกลยุทธ์ (Strategy Formulation)
 ๓. การปฏิบัติตามกลยุทธ์ (Strategy Implementation)
 ๔. การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control)
- กระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ มีลำดับขั้นตอน ดังนี้^{๒๘}
๑. การระบุพันธกิจ วัตถุประสงค์และกลยุทธ์ขององค์การ (Identify the Organization's Current Mission, Objectives and Strategies)
 ๒. การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายนอก (Doing an External Analysis)
 ๓. การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายใน (Doing an Internal Analysis)
 ๔. กำหนดกลยุทธ์ (Formulating Strategies)
 ๕. การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ (Implementing Strategies)
 ๖. การประเมินผลงาน (Evaluating Results)

^{๒๖}ปณิธ มาลากุล ณ อยุธยา, **การจัดการเชิงกลยุทธ์**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : [www.plan.ubru.ac.th/download/ Data/Present2l2.doc](http://www.plan.ubru.ac.th/download/Data/Present2l2.doc), [๑๑ มกราคม ๒๕๖๔].

^{๒๗}Wheelen, T. L. & Hunger, D. L., **Strategic Management and Business Policy**, (New York : Addison-Wesley Publishing, 2000), p.3.

^{๒๘}Robbins, S. P. and Coulter, M., **Management**, 9th ed., (London : Prentice- Hall, 2007), pp.91-94.

ทั้งนี้ กระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการของโรงเรียน ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ๕ ขั้นตอน คือ^{๒๙}

๑. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT) ของโรงเรียน (Environmental Analysis) เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายใน ภายในโรงเรียน เพื่อกำหนดโอกาส (Opportunities) อุปสรรค (Threats) จุดแข็ง (Strengths) และจุดอ่อน (Weaknesses) การวิเคราะห์ SWOT (SWOT Analysis) เพื่อนำไปประกอบการกำหนดกลยุทธ์ของโรงเรียน จะต้องตรวจสอบปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ อย่างรอบคอบ ผ่านเทคนิคการวิเคราะห์สถานการณ์ของโรงเรียนโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคลากร เพื่อให้โรงเรียนบรรลุภารกิจ (Mission) ด้วยการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถดำเนินการวางแผนได้อย่างเหมาะสม

๒. การกำหนดทิศทางของโรงเรียน (Set Organization Direction) ผู้บริหารจะกำหนดทิศทางของโรงเรียนในรูปของวิสัยทัศน์ (Vision) ภารกิจ (Mission) และเป้าประสงค์ของโรงเรียน (Corporate Objectives) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานและเป็นเป้าหมายในระยะยาว ซึ่งมีความสำคัญในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงความผันผวนและความซับซ้อนของการจัดการ อาจทำให้ผู้บริหารให้ความสนใจกับปัญหาในระยะสั้นจนลืมนับวัตถุประสงค์ในระยะยาว จึงจะต้องมีการกำหนดทิศทางโดยจัดลำดับความสำคัญในความต้องการเชิงกลยุทธ์ให้ชัดเจน

๓. การกำหนดกลยุทธ์ (Strategic Formulation) เป็นการนำข้อมูลของสภาพแวดล้อม ทิศทางขององค์กรมากำหนดกลยุทธ์ซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินงานและสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขัน กลยุทธ์จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น โดยกลยุทธ์ของแต่ละองค์กรจะถูกกำหนดตามลักษณะพื้นฐานขององค์กรนั้นๆ โรงเรียนจะกำหนดกลยุทธ์ได้นั้นจะต้องรู้สถานะของตนเองก่อน การกำหนดกลยุทธ์สถานศึกษา เป็นชุดทางเลือกหรือวิธีการที่เหมาะสมที่สุดภายใต้เงื่อนไขของเวลาและทรัพยากรที่มีอยู่ในอันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามทิศทางการจัดการศึกษาของโรงเรียน จึงมีความครอบคลุมผลการดำเนินการทั้งในระดับ ๑) กลยุทธ์ระดับองค์กร (Corporate Strategy) ๒) กลยุทธ์ระดับแผนงาน (Business Strategy) และ ๓) กลยุทธ์ระดับโครงการ (Functional Strategy)

๔. การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติงานตามกลยุทธ์ (Strategic Implementation) โดยจัดระบบงาน การมอบหมายงาน ในการวางแผนปฏิบัติงาน เพื่อให้การนำกลยุทธ์ไปใช้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการกลยุทธ์เป็นกระบวนการที่ครอบคลุมกระบวนการเรียนรู้ การปฏิบัติการแสดงออกทางพฤติกรรม และเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นองค์รวมอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการจัดโครงสร้าง บุคลากร และการประสานงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ

๕. การควบคุมเชิงกลยุทธ์ (Strategic Assessment and Control) คือ การตรวจสอบกิจกรรมและผลการดำเนินงานของโรงเรียน โดยทำการเปรียบเทียบระหว่างผลการดำเนินงานจริง และผลการดำเนินงานที่ต้องการ ผู้บริหารจะต้องใช้ข้อมูลเหล่านี้เพื่อการแก้ไขปัญหาของโรงเรียน การควบคุมเชิงกลยุทธ์จะมีประสิทธิภาพได้ ผู้บริหารจะต้องได้รับข้อมูลป้อนกลับที่ชัดเจนทันที เป็นการ

^{๒๙}อุทุมพร พชรรัตน์, “ความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาต่อการจัดการเชิงกลยุทธ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๕๗).

กำหนดเกณฑ์มาตรฐานของงานติดตามตรวจสอบ ประเมินการตัดสินใจ เป็นการแก้ไขให้การดำเนินงานสอดคล้องกับข้อจำกัดของแต่ละเหตุการณ์ การควบคุมเชิงกลยุทธ์เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบการปฏิบัติการ เป็นกระบวนการในการกำหนดเกณฑ์และมาตรฐาน ขั้นตอนการติดตามตรวจสอบ ประเมิน แก้ไขให้การดำเนินงานสามารถบรรลุเป้าหมาย หรือปรับปรุงแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของเหตุการณ์ในสภาพแวดล้อมจริง

กระบวนการจัดทำกลยุทธ์ (Strategy Development Process) ประกอบด้วย^{๓๐}

๑. กระบวนการวางแผนกลยุทธ์ (Strategy Development Process) องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ขั้นตอนที่สำคัญของกระบวนการจัดทำกลยุทธ์มีอะไรบ้าง และผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญมีใครบ้าง กรอบเวลาของการวางแผนระยะสั้นและระยะยาวคืออะไร องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการทำให้กระบวนการวางแผนเชิงกลยุทธ์มีความสอดคล้องกับกรอบเวลาดังกล่าว กระบวนการวางแผนเชิงกลยุทธ์ได้คำนึงถึงความต้องการขององค์กรในด้านความคล่องตัว (Organizational Agility) และความยืดหยุ่นในการปฏิบัติการ (Operational Flexibility) อย่างไร

๒. นวัตกรรม (Innovation) องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการสร้างนวัตกรรม องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการกำหนดโอกาสเชิงกลยุทธ์ (Strategic Opportunities) องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการตัดสินใจว่าจะดำเนินการตามโอกาสเชิงกลยุทธ์หรือความเสี่ยงที่ผ่านการประเมินผลได้ผลเสียอย่างฉลาด (Intelligent Risk) ในประเด็นใด โอกาสเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญขององค์กรคืออะไร

๓. การวิเคราะห์และกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Considerations) องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล และพัฒนาสารสนเทศเกี่ยวกับองค์ประกอบสำคัญต่อไปนี้มาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวางแผนเชิงกลยุทธ์

- ความท้าทายเชิงกลยุทธ์ และความได้เปรียบเชิงกลยุทธ์
- ความเสี่ยงที่คุกคามต่อความยั่งยืนขององค์กร
- จุดบอดที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการวางแผนเชิงกลยุทธ์และสารสนเทศ
- ความสามารถขององค์กรในการนำแผนกลยุทธ์ไปปฏิบัติ

๔. ระบบงานและสมรรถนะหลักขององค์กร (Work Systems and Core Competencies) ระบบงานที่สำคัญขององค์กรคืออะไร องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการตัดสินใจเรื่องระบบงาน องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการตัดสินใจว่ากระบวนการใดจะดำเนินการโดยผู้ส่งมอบและพันธมิตร การตัดสินใจเหล่านี้ได้คำนึงถึงสมรรถนะหลักขององค์กร (Core Competencies) และสมรรถนะหลักของผู้ส่งมอบและพันธมิตรที่มีศักยภาพอย่างไร องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการกำหนดสมรรถนะหลัก (Core Competencies) ในอนาคตขององค์กร

กระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย^{๓๑}

^{๓๐}สำนักงานรางวัลคุณภาพแห่งชาติ, การวางแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Planning), [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.tqa.or.th>, [๑๑ มกราคม ๒๕๖๔].

^{๓๑}พสุ เดชะรินทร์, รศ.ดร., ชุดเครื่องมือการพัฒนาองค์กร (Organization Improvement Toolkits) ตามแนวทางการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ หมวดที่ ๒ การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิชั่น พรินท์ แอนด์ มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒-๔๕.

ในแต่ละปีงบประมาณให้ส่วนราชการจัดทำแผนปฏิบัติราชการประจำปีโดยให้ระบุสาระสำคัญเกี่ยวกับนโยบายการปฏิบัติราชการของส่วนราชการ เป้าหมายและผลสัมฤทธิ์ของงาน รวมทั้งประมาณการรายได้และรายจ่ายและทรัพยากรอื่นที่จะต้องชี้แจง เสนอต่อรัฐมนตรีเพื่อให้ความเห็นชอบ

๑) ในการกำหนดยุทธศาสตร์ต้องให้มีความชัดเจน โดยเป็นยุทธศาสตร์ที่สะท้อนภาพผลกระทบจากปัจจัยต่าง ๆ รวมทั้งเป็นยุทธศาสตร์ที่สามารถสื่อสารให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าใจได้ง่าย ซึ่งแผนยุทธศาสตร์ที่ดีจะทำให้เกิดความสอดคล้องกันในแต่ละกระบวนการขององค์กร โดยมุ่งเน้นความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร มีแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้

๑.๑) การวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์ (Strategic Analysis) เป็นการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์กรด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ อาทิ Five Forces Model เป็นเครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่องค์กรแข่งขันอยู่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจสภาพแวดล้อมที่เป็นโอกาส (Opportunities) และภาวะคุกคาม (Threats) ขององค์กรได้อย่างชัดเจน โดยคำนึงถึง ๕ ปัจจัยที่สำคัญ คือ ๑) การแข่งขันภายในอุตสาหกรรม (Internal Rivalry) ๒) คู่แข่งรายใหม่ (New Entry) ๓) สิ่งทดแทน (Substitute) ๔) อำนาจต่อรองของผู้ส่งมอบสินค้า (Supplier Power) ๕) อำนาจต่อรองของผู้ซื้อ (Buyer Power) PESTLE Analysis เป็นเครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกองค์กรโดยพิจารณาถึงความมั่นคงทางการเมือง (Political) สภาพเศรษฐกิจ (Economic) สังคม (Social) เทคโนโลยี (Technology) กฎหมาย (Legal) ผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) Value Chain Model เป็นเครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์ขีดความสามารถและศักยภาพภายในองค์กร โดยเป็นการวิเคราะห์กิจกรรมต่าง ๆ ที่องค์กรดำเนินอยู่ในปัจจุบัน (As Is) พร้อมทั้งกำหนดกิจกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะที่ควรเป็น (To Be) เพื่อก่อให้เกิดคุณค่า หาช่องว่าง (Gap) ที่มีอยู่ เพื่อจัดทำเป็นแนวทางในการลดช่องว่างดังกล่าว SWOT Analysis เป็นเครื่องมือพื้นฐานในการวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์ขององค์กร เพื่อให้ผู้บริหารได้ทราบสถานะภาพขององค์กรว่าเป็นอย่างใด รวมทั้งได้ประเมินปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ว่าจะก่อให้เกิดโอกาสและข้อจำกัดอย่างไรต่อองค์กร ทำให้ผู้บริหารทราบสถานะในด้านต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยที่จะเข้ามาส่งผลกระทบต่อองค์กร และเป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ขององค์กรต่อไป

นอกเหนือนี้ ยังมีเครื่องมืออื่นๆ ที่สามารถเลือกใช้ในการวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์ได้ เช่น BCG Matrix, Driving Forces, Scenario Analysis, Stakeholders Analysis เป็นต้น ประเด็นสำคัญอยู่ที่การเลือกใช้เครื่องมือให้เหมาะกับข้อมูลที่มีอยู่ และความต้องการในการวิเคราะห์

๑.๒) การกำหนดทิศทางขององค์กร (Strategic Direction Setting) เป็นการกำหนดทิศทางที่องค์กรต้องการมุ่งไปสู่เปรียบเสมือนเป็นผลลัพธ์ระดับสูง ที่องค์กรต้องการที่จะบรรลุ โดยนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์มากำหนดเป็นทิศทางขององค์กร (วิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ระยะสั้น ระยะยาว ค่านิยม และผลการดำเนินการที่คาดหวัง)

๑.๓) การวางยุทธศาสตร์ (Strategy Development) เป็นสิ่งที่องค์กรจะมุ่งเน้นให้ความสำคัญวางแผนที่จะทำเพื่อให้สามารถบรรลุในทิศทางหรือผลลัพธ์ที่องค์กรต้องการ เพื่อให้

องค์กรมีแนวทางในการดำเนินงานที่ชัดเจน ทั้งในเรื่องทิศทางและสิ่งที่จะมุ่งเน้น อีกทั้งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทต่างๆ ทั้งภายนอกและภายในองค์กร

โดยการนำทิศทางขององค์กรมากำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ (Strategic Issues) ที่สำคัญที่องค์กรจะต้องมุ่งเน้น เพื่อให้สามารถบรรลุวิสัยทัศน์ที่ต้องการ พร้อมทั้งภายใต้ประเด็นยุทธศาสตร์แต่ละประการจะต้องกำหนดเป้าประสงค์ที่ต้องการจะบรรลุ ตัวชี้วัด และค่าเป้าหมาย จากนั้นจึงจะมีการกำหนดกลยุทธ์ โครงการ และงบประมาณที่ต้องใช้เพื่อให้บรรลุค่าเป้าหมาย

ในขั้นตอนนี้ อาจนำเครื่องมือการบริหารความเสี่ยง (Risk Management) เข้ามาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับผู้บริหารในการกำหนด วิเคราะห์ ประเมินความเสี่ยงในด้านต่างๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อการบรรลุเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ที่ตั้งไว้ รวมทั้งเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการความเสี่ยงเหล่านั้น การพิจารณาความเสี่ยงทางยุทธศาสตร์นั้นอาจจะพิจารณาได้ใน ๒ ลักษณะ คือ ๑) เลือกประเด็นยุทธศาสตร์ได้ถูกต้องและเหมาะสมหรือไม่ และ ๒) อะไรคือความเสี่ยงที่จะทำให้ไม่บรรลุเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้

๑.๔) การสื่อสารและถ่ายทอดยุทธศาสตร์ (Strategy Communication and Translation) เป็นการสื่อสารและถ่ายทอดยุทธศาสตร์ให้อยู่ในรูปที่สามารถทำความเข้าใจได้ง่ายสำหรับบุคลากรทุกระดับในองค์กร เพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับการแปลงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติต่อไป โดยการนำเป้าประสงค์ของแต่ละประเด็นยุทธศาสตร์มาจัดทำเป็นแผนที่ยุทธศาสตร์ (Strategy Map) โดยต้องพิจารณาเป้าประสงค์ให้ครบถ้วนทั้ง ๔ มิติ (ประสิทธิภาพ คุณภาพการให้บริการ ประสิทธิภาพการปฏิบัติราชการ และการพัฒนาองค์กร) พร้อมกันนี้เป้าประสงค์แต่ละประการก็ควรจะมีเชื่อมโยงซึ่งกันและกันในลักษณะของเหตุและผล แผนที่ยุทธศาสตร์จะเป็นเครื่องมือช่วยในการสื่อสารและถ่ายทอดยุทธศาสตร์ให้ทุกคนในองค์กรเห็นภาพและเข้าใจต่อยุทธศาสตร์ขององค์กรได้ชัดเจนขึ้น อีกทั้งทำให้ผู้บริหารในทุกระดับได้มุ่งเน้นในยุทธศาสตร์ที่จะมุ่งเน้น และบุคลากรได้เข้าใจถึงบทบาทของตนเองต่อการบรรลุเป้าประสงค์ต่างๆ

๒) กระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ที่ดี ผู้บริหารบุคลากรภายในองค์กร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

๓) การกำหนดเป้าประสงค์เชิงกลยุทธ์ตามแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว ควรได้รับการทบทวนเป็นประจำทุกปี (Rolling Plan) เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และทันต่อความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลง

๔) ควรมีการกำหนดกรอบระยะเวลาที่ใช้ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์อย่างชัดเจนเป็น การล่วงหน้า และให้สอดคล้องกับปีปฏิทินงบประมาณ โดยคำนึงถึงระยะเวลาที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบดังกล่าวข้างต้น มาประกอบด้วย

๕) นำข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลตามยุทธศาสตร์ ไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับปรับปรุง กระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ให้เหมาะสมต่อไป

หลักการจัดทำยุทธศาสตร์ที่ดี ตามแนวคิด Kaplan and Norton ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือ^{๓๒}

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

๑. ผู้บริหารระดับสูงเป็นผู้รวมพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
๒. นำยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้แปลงเป็นแผนงาน/โครงการที่ปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม
๓. ปรับแต่ง เชื่อมโยง และบูรณาการยุทธศาสตร์ของฝ่ายต่างๆ ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ขององค์กร

๔. สร้างแรงจูงใจให้บุคลากรทุกคนในองค์กรรับผิดชอบงานตามยุทธศาสตร์ที่กำหนด
๕. วางระบบและจัดระเบียบให้การปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ประสบผลสำเร็จอย่างเป็นกระบวนการและมีความต่อเนื่อง

แนวทางดำเนินการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย^{๓๓}

๑. การรวบรวมและวิเคราะห์ปัจจัยต้องครอบคลุมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบรรลุความสำเร็จของยุทธศาสตร์องค์กร ได้แก่

๑.๑ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความสามารถในการปฏิบัติงานของกระบวนการหลักและกระบวนการสนับสนุน (ความคุ้มค่าด้านงบประมาณ/บุคลากร/เวลาในการดำเนินการ) ชีตความสามารถของบุคลากร ความสามารถในการปรับเปลี่ยนทรัพยากรที่มีอยู่ไปใช้ในกิจกรรมที่มีความสำคัญกว่า ความเสี่ยงการบริหารจัดการทางการเงิน จริยธรรม การกำกับดูแลตนเอง และข้อบังคับด้านอื่นๆ ขององค์กร

๑.๒ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความต้องการและความคาดหวังของผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สภาพแวดล้อมทางการแข่งขัน และสภาพการเปลี่ยนแปลงด้าน Political, Economics, Social, Technology, Legal, Environment (PESTLE) ความเสี่ยงทางด้านสังคม เช่น ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสังคม จุดแข็ง จุดอ่อน ขององค์กรหรือองค์กรอื่นๆ ที่ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกัน

๑.๓ ผลการวิเคราะห์และการทบทวนผลการดำเนินงานของการดำเนินการตามแผนในปีที่ผ่านมา โดยการพิจารณาผลสัมฤทธิ์ที่สำคัญของการดำเนินงาน เปรียบเทียบกับแผนงานความคืบหน้าในการบรรลุวิสัยทัศน์ที่วางไว้

๑.๔ ผลการทบทวนทิศทางขององค์กร

๒. ในการรวบรวมข้อมูลปัจจัยต่างๆ เหล่านี้เพื่อประกอบการวางแผนยุทธศาสตร์องค์กร ต้องมั่นใจว่าข้อมูลที่ได้นั้น มีระบบการจัดเก็บและการนำมาใช้ที่เชื่อถือได้และเป็นปัจจุบัน เช่น ข้อมูลจากการสำรวจ ข้อมูลคู่เปรียบเทียบ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และผลการดำเนินงานด้านต่างๆ ขององค์กร เป็นต้น

๓. การวิเคราะห์ข้อมูลสามารถทำได้หลายวิธี เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือและได้ประโยชน์ เช่น การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ การวิเคราะห์เพื่อพิจารณาแนวโน้มของผลการดำเนินการ การวิเคราะห์ผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบ การวิเคราะห์ในเชิงสถิติ เป็นต้น

การกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์หลักต้องให้มีความชัดเจน ว่าต้องทำอะไรจึงจะบรรลุวิสัยทัศน์ขององค์กร

^{๓๓}อ้างแล้ว, หน้า ๔๖-๔๗.

๑) ในแต่ละเป้าประสงค์ ควรกำหนดตัวชี้วัดผลการดำเนินงาน (Key Performance Indicators) ที่จะสะท้อนได้ว่าองค์กรสามารถดำเนินงานได้บรรลุเป้าประสงค์ดังกล่าว พร้อมทั้งกำหนดค่าเป้าหมาย (Target) สำหรับตัวชี้วัดแต่ละตัว

๒) ในการกำหนดเป้าประสงค์แต่ละประการ ควรพิจารณาปัจจัยเสี่ยง (Risk Factors) ที่จะทำให้ไม่บรรลุเป้าประสงค์ที่ต้องการ หลังจากนั้นควรจะมีการวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยงในแต่ละเป้าประสงค์ เพื่อจัดทำออกมาเป็น Risk Map และสุดท้ายกำหนดแนวทางในการบริหารความเสี่ยงสำหรับปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญ

๓) ในการกำหนดเป้าหมาย ควรนำผลการดำเนินการของหน่วยงานเทียบเคียงมาประกอบในการกำหนดเป้าหมายด้วย

๔) ในการกำหนดกรอบระยะเวลาที่จะบรรลุเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ ควรสอดคล้องกับกรอบเวลาในการทบทวนผลการดำเนินการของผู้บริหาร เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการกำหนดทิศทางขององค์กรใหม่ และผู้บริหารสามารถนำไปใช้ในการติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินการ เพื่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยนแผนตามความเหมาะสม

๕) ในการกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์หลัก ต้องคำนึงถึงการตอบสนองต่อความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ความท้าทายทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ที่องค์กรได้กำหนดไว้ในลักษณะสำคัญขององค์กร และโอกาสทั้งระยะสั้นและระยะยาวขององค์กร

ตารางที่ ๒.๔ สรุปกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ปีณรศ มาลากุล ณ อยุธยา (Online)	๑. การจัดวางกลยุทธ์ (Strategy Formulation) หรือ การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) ๒. การนำกลยุทธ์ไปสู่ปฏิบัติ (Strategic Implementation) ๓. การควบคุมและประเมินผลเชิงกลยุทธ์ (Strategic Control and Evaluation)
Wheelen, T. L. & Hunger, D. L, (2000, p.3).	๑. การตรวจสอบสภาพแวดล้อม (Environmental scanning) ๒. การจัดทำกลยุทธ์ (Strategy formulation) ๓. การปฏิบัติตามกลยุทธ์ (Strategy implementation) ๔. การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and control)
Robbins, S. P. and Coulter, M, (2007, pp.91-94.)	๑. การระบุพันธกิจ วัตถุประสงค์ และกลยุทธ์ขององค์การ (Identify the Organization's Current Mission, Objectives and Strategies) ๒. การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายนอก (Doing an External Analysis) ๓. การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายใน (Doing an Internal Analysis) ๔. กำหนดกลยุทธ์ (Formulating Strategies) ๕. การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ (Implementing Strategies) ๖. การประเมินผลงาน (Evaluating Results)
อุทุมพร พัชรารัตน์ (๒๕๔๗)	๑. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT) (Environmental analysis) ๒. การกำหนดทิศทางของโรงเรียน (Set organization direction) ๓. การกำหนดกลยุทธ์ (Strategic formulation) ๔. การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติงานตามกลยุทธ์ (Strategic Implementation) ๕. การควบคุมเชิงกลยุทธ์ (Strategic assessment and control)

ตารางที่ ๒.๔ สรุปกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สำนักงานรางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Online)	๑. กระบวนการวางแผนกลยุทธ์ ๒. นวัตกรรม ๓. การวิเคราะห์และกำหนดกลยุทธ์ ๔. ระบบงานและสมรรถนะหลักขององค์กร
พสุ เดชะรินทร์, รศ.ดร. (๒๕๕๑, หน้า ๔๒-๔๕).	๑) กำหนดยุทธศาสตร์ ๒) กระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ที่ดี ผู้บริหารบุคลากรภายในองค์กร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ ๓) การกำหนดเป้าประสงค์เชิงกลยุทธ์ตามแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว ควรได้รับการทบทวนเป็นประจำทุกปี (rolling plan) เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และทันต่อความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลง ๔) ควรมีการกำหนดกรอบระยะเวลาที่ใช้ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์อย่างชัดเจนเป็นการล่วงหน้า และให้สอดคล้องกับปีปฏิทินงบประมาณ ๕) นำข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลตามยุทธศาสตร์ ไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับปรับปรุงกระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ให้เหมาะสมต่อไป
Kaplan and Norton อ้างใน พสุ เดชะรินทร์, รศ.ดร. (๒๕๕๑, หน้า ๔๒-๔๕).	๑. ผู้บริหารระดับสูงเป็นผู้ร่วมพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ๒. นำยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้แปลงเป็นแผนงาน/โครงการที่ปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม ๓. ปรับแต่ง เชื่อมโยง และบูรณาการยุทธศาสตร์ของฝ่ายต่างๆ ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ขององค์กร ๔. สร้างแรงจูงใจให้บุคลากรทุกคนในองค์กรรับผิดชอบงานตามยุทธศาสตร์ที่กำหนด ๕. วางระบบและจัดระเบียบให้การปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ประสบผลสำเร็จอย่างเป็นกระบวนการและมีความต่อเนื่อง

๒.๑.๕ การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ

การนำกลยุทธ์สู่การปฏิบัติ เป็นการจัดทำรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรที่ใช้ในการทำงาน โดยมีเป้าหมายสุดท้ายเพื่อให้ได้ผลงานที่กำหนดไว้ในช่วงการปฏิบัติ ซึ่งจะมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบต่อกระบวนการทำงานมาก เช่น การตัดสินใจเกี่ยวกับงบประมาณ การดำเนินงาน การนำกลยุทธ์ไปใช้ ระบบสารสนเทศและการสื่อสาร และการ

ใช้แรงจูงใจและรางวัลในการแปลงแผนกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ ผู้บริหารจะต้องนำกลยุทธ์มาวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพและ^{๓๔}

ขั้นตอนการนำแผนกลยุทธ์สู่การปฏิบัติ สามารถดำเนินการตามแผนภูมิโดย มีรายละเอียดขั้นตอน ดังนี้

๑) ศึกษาแผนกลยุทธ์ของหน่วยงาน เป็นการวิเคราะห์กลยุทธ์ที่ได้กำหนดไว้ เพื่อจัดทำรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกลยุทธ์

๒) ทบทวน/ปรับกลยุทธ์ ในขั้นนี้เป็นการทบทวนกลยุทธ์ที่ได้กำหนดไว้ เพื่อพิจารณาว่าเหมาะสมหรือไม่อย่างไร ซึ่งอาจมีกรณีที่มีความจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ จากเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

- นโยบายหน่วยเหนือ หรือนโยบายหน่วยงานมีการปรับเปลี่ยน
- สังคมภายในประเทศ หรือสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์
- กลยุทธ์ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

๓) จัดทำแผนปฏิบัติการ ในขั้นนี้หน่วยงานจะต้องแปลงแผนกลยุทธ์เป็นแผน ปฏิบัติการ (Action Plan) โดยจัดทำโครงการ/กิจกรรมที่จะดำเนินงาน ระยะเวลา ผู้รับผิดชอบเป้าหมายตัวชี้วัดความสำเร็จและกำหนดงบประมาณ จากการทบทวน วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์หลัก ประเด็นกลยุทธ์และกลยุทธ์ แล้วแปลงเป็นแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงาน เพื่อเป็นกรอบทิศทางการดำเนินงานตามภารกิจ

๔) ปรับกระบวนการปฏิบัติงาน ในขั้นนี้เป็นการปรับกระบวนการปฏิบัติงานเพื่อให้หน่วยงานพร้อมที่จะนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติได้สำเร็จ ได้แก่ การปรับโครงสร้างการทำงาน ระบบงาน บุคลากร ตลอดจนวัฒนธรรมของหน่วยงาน ซึ่งกระบวนการปฏิบัติงานดังกล่าวมีองค์ความรู้ที่สามารถศึกษาเพิ่มเติมจาก การพัฒนาองค์กร การจัดทำข้อเสนอการเปลี่ยนแปลง (Blue print for Change) เป็นต้น

๕) ควบคุม กำกับ ติดตาม ประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นการดำเนินการดังนี้

- ตรวจสอบความเข้าใจของบุคลากรในหน่วยงาน
- กำกับให้มีการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามผังการปฏิบัติงาน
- การได้รับการสนับสนุนโดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรหรือหน่วยงานอื่น ๆ

ขั้นตอนการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ การบริการยุทธศาสตร์แบบครบวงจรนั้น องค์กรต่างๆทั้งภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน นิยมใช้วงจรการบริหารแบบเดมมิง (Deming Cycle) กล่าวคือ การบริหารให้ครบวงจรต้องจัดระบบการบริหารให้ครบทั้ง ๔ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) ขั้นตอนการวางแผน (Plan or Planning) (๒) ขั้นตอนการนำแผนไปปฏิบัติ (Do or Implementation) (๓) ขั้นตอนการติดตามประเมินผล (Check or Evaluation)

^{๓๔}โรงเรียนสาธิตน้ำผึ้ง, การนำกลยุทธ์สู่การปฏิบัติ, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : www.spssc.ac.th/pagun/3/files/99_113.doc, [๑๑ มกราคม ๒๕๖๔].

และ (๔) ขั้นตอนปรับมาตรฐาน (Act or Standardization)^{๓๕}

๑) ขั้นตอนการวางแผน (Plan or Planning) คือขั้นตอนการกำหนดนโยบายให้เป็นรูปธรรมและมีความพร้อมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติได้ ดังนั้น การวางแผนยุทธศาสตร์ที่ดีต้องมีการประชุมระดมสมองร่วมกันทั้งผู้บริหารระดับนโยบาย ผู้บริหารระดับกลาง และผู้บริหารระดับต้น และผู้ปฏิบัติงาน เพราะทุกคนล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับแผนยุทธศาสตร์ทั้งสิ้น เมื่อได้จัดทำแผนเสร็จแล้ว ยังมีขั้นตอนที่อยู่ระหว่างขั้นตอนการวางแผน กับขั้นตอนการนำแผนไปปฏิบัติ นั่นคือ ขั้นตอนการกระจายนโยบาย (Policy Deployment) หรือ ขั้นตอนการกระจายยุทธศาสตร์ (Strategy Deployment)

๒) ขั้นตอนการกระจายนโยบาย (Policy Deployment) การกระจายนโยบายให้ประสบผลสำเร็จ ควรใช้วิธีการกระจายนโยบายแบบญี่ปุ่นที่เรียกว่า “Hoshin Kanri” ซึ่งเป็น “ระบบเพื่อมุ่งให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยส่งเสริมและเชื่อมโยง ศักยภาพ ความสามารถขององค์กรให้เกิดสมรรถนะที่สูงขึ้นด้วยการกระจายนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างมีเอกภาพ ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรหลักอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยแนวคิด ด้านคุณภาพและวงจร PDCA ดังนั้น Hoshin Kanri จึงเป็นระบบการบริหารนโยบายที่คำนึงถึงทิศทาง (Direction) เป้าหมาย (Target) และวิธีการ (Means) ไปพร้อมๆ กัน

การบริหารนโยบายแบบ Hoshin Kanri ประกอบด้วยขั้นตอน ๕ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การวัดระบบโดยรวม หมายถึง การประเมินองค์กรที่จะนำยุทธศาสตร์ไปขับเคลื่อนด้วยความเชื่อที่ว่า “ไม่มีสิ่งใดที่สมบูรณ์” บนพื้นฐานของ “ข้อเท็จจริงและข้อมูล (Facts and Data)” อาจอาศัยผลการวิเคราะห์ SWOT เพื่อพิจารณาทั้งปัจจัยภายในและภายนอกขององค์กร สิ่งที่ผ่านมาและกำลังจะเกิดขึ้น

ขั้นที่ ๒ การกำหนดจุดมุ่งหมายหลัก หมายถึง การกำหนดทิศทาง เป้าหมาย ภาพฝันขององค์กรในอนาคต โดยเชื่อว่า “ทุกคนต้องการทำในสิ่งที่ตนเชื่อว่าถูกต้อง” ควรเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด

ขั้นที่ ๓ การทำความเข้าใจสถานการณ์และสภาพแวดล้อม การทำความเข้าใจในจุดนี้ต่างจากการวัดระบบโดยรวม เนื่องจากจุดมุ่งหมายในขั้นตอนนี้ทำเพื่อให้กลไกการแปรนโยบายผสมผสานเข้ากับโครงสร้างโดยรวมขององค์กร ซึ่งจะเห็นได้ว่า Hoshin Kannri เน้นให้กำหนดเป้าหมายไปพร้อมกับการพัฒนายุทธศาสตร์ และมาตรการในการบรรลุเป้าหมาย

ขั้นที่ ๔ การกำหนดทรัพยากรในการบรรลุ เป็นการกำหนดความเป็นไปได้ทางทรัพยากร โดยพิจารณาจากทั้ง ๒ ประเภทกิจกรรม คือ กิจกรรมเพื่อการพัฒนา (Strategic Operation) และกิจกรรมเพื่องานประจำ (Normal Operation)

ขั้นที่ ๕ การกำหนดกระบวนการ/งานของระบบ การกระจายนโยบายทำให้เกิดการบริหารที่เปิดโอกาสให้มีการเห็นพ้องกัน คือมีส่วนร่วมในการเห็นชอบเพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนระบบ

^{๓๕}กลุ่มพัฒนานโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์, การนำแผนกลยุทธ์ไปปฏิบัติ (Strategic Implementation), [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : www.km.moc.go.th/download/.../แปลงแผนกลยุทธ์ไปสู่ปฏิบัติ.doc, [๑๑ มกราคม ๒๕๖๔].

อย่างมีนัยสำคัญ กระบวนการขับเคลื่อนการกระจายนโยบายนั้น เกิดจากการเชื่อมโยงผู้บริหารระดับสูงลงสู่ผู้บริหารระดับกลางและทีมปฏิบัติการโดยอาศัยการมีส่วนร่วม ซึ่งนำไปสู่กระบวนการเจรจาต่อรองระหว่างบุคคลากรทั้ง ๓ กลุ่ม ซึ่งจะต้องเห็นชอบร่วมกันกับเป้าหมาย มาตรการ และวิธีการโดย ทุกฝ่ายต้องเข้าใจบทบาท และหน้าที่ของตน กล่าวคือ ผู้บริหารระดับสูง เป็นผู้รับผิดชอบตอบคำถาม “ทางไหน (Where?)” ซึ่งก็คือผลลัพธ์ที่ได้ จากการกำหนดทิศทางที่เหมาะสมออกมาในรูปวิสัยทัศน์ พันธกิจและเป้าประสงค์หลักโดยรวม ของยุทธศาสตร์ขององค์กร ผู้บริหารระดับกลาง เป็นผู้รับผิดชอบตอบคำถาม “อย่างไร (How?)” เพื่อให้เกิดการผลักดันให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ระดับประเด็นยุทธศาสตร์ (Strategy Issues) และยุทธศาสตร์ (Strategies) รวมทั้งดูแลความพร้อมของทรัพยากร ส่วนทีมงานและผู้ปฏิบัติรายบุคคลเป็นผู้รับผิดชอบตอบคำถาม “อะไร (What?)” เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในภารกิจของตนว่าจะต้องปฏิบัติงานอะไรเพื่อให้เกิดการผลักดันให้บรรลุผลผลิตและผลลัพธ์ในระดับงานโครงการ (Project Work) และ/หรืองานประจำวัน

ขั้นตอนที่สำคัญของการบริหารนโยบายแบบมีส่วนร่วมคือ การวางแผนพัฒนานโยบาย ต้องให้ทุกฝ่ายทำแผนร่วมกัน กล่าวคือทั้งผู้บริหารระดับสูง ระดับกลาง และทีมงาน/ผู้ปฏิบัติงานในขั้นตอนการกำหนดเป้าหมาย (มิติของการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ ตัวชี้วัด เกณฑ์ น้ำหนัก) ผู้บริหารระดับสูงและระดับกลางต้องทำงานร่วมกัน ส่วนในขั้นตอนการวัดและติดตามผล (วัดการบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้) ผู้บริหารระดับกลางและทีมงาน/ผู้ปฏิบัติงานต้องทำงานร่วมกัน และในขั้นตอนการทบทวน (ตัวชี้วัด เกณฑ์ และน้ำหนัก) ผู้บริหารระดับสูง และทีมงาน ผู้ปฏิบัติงานต้องทำงานร่วมกัน และเพื่อให้เป็นไปตามวิธีการกระจายนโยบายดังกล่าว สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์ ควรดำเนินตามขั้นตอน PDCA

การปฏิบัติตามนโยบายของแนวทาง Hoshin Kanri นั้น ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายปฏิบัติ ต้องมองกิจกรรมเป็น ๒ ส่วนคือ (๑) ส่วนกิจกรรมเพื่อการพัฒนา (Strategic Operation and Policy Management) เป็นกิจกรรมที่กระทำเพื่อการบรรลุตามนโยบาย/ยุทธศาสตร์ขององค์กรสามารถสะท้อนถึงการพัฒนาอย่างชัดเจน ซึ่งมักจะมีกรอบการดำเนินการระบุไว้ชัดเจน (๒) ส่วนกิจกรรมงานประจำวัน (Normal Operation and Daily Management) ที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงน้อย ส่วนใหญ่ไม่เปลี่ยนแม้นโยบายเปลี่ยน ยกเว้นจะเป็นนโยบายในลักษณะการเปลี่ยนแปลง/พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน/วิธีการทำงาน/วัฒนธรรมบางอย่างขององค์กร

นอกจากนี้การนำ Hoshin Kanri มาใช้มักส่งผลกระทบกับกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเป็นหลักและส่งผลกระทบต่อกิจกรรมงานประจำอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ย่อมเป็นที่เข้าใจว่ากิจกรรมจำนวนมากขององค์กร คือมากกว่าร้อยละ ๙๐ และในบางองค์กรอาจถึงร้อยละ ๑๐๐ เป็นกิจกรรมประจำวัน จึงเป็นเหตุทำให้การดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเป็นไปด้วยความลำบาก และมักถูกละเลยด้วยข้ออ้างที่ว่างานประจำก็มากอยู่แล้ว ซึ่งหากยอมรับคำอ้างนี้ ก็หมายความว่าผู้บริหารยอมรับการดำเนินการขององค์กรที่ในแต่ละวันไม่ค่อยได้คำนึงถึงการพัฒนาองค์กรเลย หากใช้วิธีการกระจายนโยบายดังกล่าวจะทำให้สามารถเชื่อได้ว่าผู้นำนโยบายไปปฏิบัติจะประสบผลสำเร็จสูง เพราะที่ผ่านมามักจะมีปัญหาเกี่ยวกับความไม่ชัดเจนของนโยบาย มอบนโยบายโดยที่ไม่ได้ให้รายละเอียดของนโยบายที่เป็นรูปธรรมชัดเจน จึงส่งผลให้มีปัญหาในทางปฏิบัติมาก เช่น มอบ

นโยบายที่ขาดตัวชี้วัดและเป้าหมาย ทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่ทราบว่าตนต้องทำอะไรให้สำเร็จบ้างและต้องสำเร็จมากน้อยเพียงใด

๓. **ขั้นตอนการนำแผนไปปฏิบัติ (Do or Implementation)** ขั้นตอนนับตั้งแต่การจัดทำแผนเสร็จสิ้นจนถึงขั้นตอนการนำแผนไปใช้ในการปฏิบัติงานจำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานฝึกองบรมจะต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดเพื่อถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการแก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้แก่ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ จัดทำโครงการต่างๆ ผู้ที่มีหน้าที่ตรวจสอบและประเมินผล ผู้ที่มีหน้าที่ปรับปรุงมาตรฐานขององค์กร บุคคลเหล่านี้จะต้องเข้าใจเรื่องแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการอย่างถ่องแท้เพราะคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของงานย่อมขึ้นอยู่กับระดับของความรู้ความเข้าใจในแผน

อนึ่ง ขั้นตอนการนำแผนไปปฏิบัตินี้ ปัจจุบันคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ใช้แนวทางการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๒๕๔๖ ในความเป็นจริงการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์สามารถใช้หลักการและวิธีการควบคู่ไปกับหลักการและวิธีการบริหารเชิงกลยุทธ์ได้โดยไม่ต้องแยกจัดทำแผนต่างหาก ปัญหาอยู่ที่ว่าแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการที่จัดทำไว้สอดคล้องกับแนวทางการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ หรือไม่ เช่นมีการกำหนดจุดมุ่งหมายในแต่ละระดับไว้ชัดเจน (Goals at All Levels) กำหนดปัจจัยหลักแห่งความสำเร็จ (Critical Success Factors – CSFs) ทั้งในระดับภาพรวมขององค์กรตามมิติดัชนีวัดความสำเร็จแบบสมดุลทุกด้าน เช่น ด้านประสิทธิผล ด้านประสิทธิภาพของการปฏิบัติราชการ ด้านคุณภาพการให้บริการ ด้านการพัฒนาองค์กร รวมทั้งในระดับแผนงาน (Program Level) และระดับโครงการ (Project Level) ตลอดจนกำหนดตัวชี้วัดผลการดำเนินงาน (KPIs) โดยเฉพาะตัวชี้วัดในระดับผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) ซึ่งเป็นตัวชี้วัดหลักของงานและโครงการ นอกจากนี้ ควรมีการกำหนดแหล่งตรวจสอบความน่าเชื่อถือของตัวชี้วัด และผู้รับผิดชอบด้านการติดตามและประเมินผล (Monitoring and Evaluation)

หากมีการระบุจุดมุ่งหมาย ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ตัวชี้วัด และแหล่งตรวจสอบข้อมูลได้ชัดเจนแล้ว ขั้นตอนการบริหารจัดการก็จะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและมีแนวโน้มที่จะสามารถบริหารจัดการให้เกิดคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดได้ ส่วนผลสำเร็จจากการบริหารจัดการจะออกมาสูงมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละหน่วยงานในการนำองค์ความรู้ทางด้านการบริหารจัดการมาใช้ได้อย่างถูกต้องเข้าใจเพียงใด ถ้ารู้จักประยุกต์ใช้องค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม ก็จะสามารถบริหารให้บรรลุผลสำเร็จ มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดได้

๔. **ขั้นตอนการติดตามประเมินผล (Check or Evaluation)** ในแวดวงการบริหารจัดการ มีการบริหารที่เน้นวิธีการปฏิบัติแตกต่างกันอยู่ ๒ แนวทาง กล่าวคือ แนวทางแรก เน้นการบริหารยุทธศาสตร์ขององค์กรโดยพิจารณาจากกระบวนการ (Process-Oriented Management or P-Criteria) ซึ่งให้ความสำคัญกับการติดตามประเมินผลกลุ่ม ตัวชี้วัดที่เป็นตัวขับเคลื่อน (Drive KPIs or Lead KPIs) ซึ่งได้แก่ตัวชี้วัดในขั้นตอนทรัพยากรที่จำเป็น (Input Indicators) ตัวชี้วัดในขั้นตอนกิจกรรมหรือกระบวนการ (Process Indicators) และตัวชี้วัดที่เป็นผลของการปฏิบัติ (Result KPIs or Lag KPIs) หรือตัวชี้วัดที่เป็นผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) อย่างแท้จริง ตัวอย่างเช่น

โครงการฝึกอบรมวิธีการใช้ Internet ให้แก่กลุ่มผู้บริหารได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่า “เพื่อให้ผู้บริหารมีความรู้และทักษะในการใช้ Internet” จะมี ตัวชี้วัดทั้ง ๔ ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ตัวชี้วัดทรัพยากรที่จำเป็น (Input KPI) ได้แก่ การกำหนด บุคลากร งบประมาณ และช่วงประมาณ และช่วงระยะเวลาในการอบรม

ขั้นตอนที่ ๒ ตัวชี้วัดกิจกรรมหรือ กระบวนการทำงาน (Process KPI) ได้แก่ การจัดให้มี กิจกรรมการอบรม เช่น ก่อนวันอบรม ได้ติดต่อวิทยากร ติดต่อสถานที่ จัดเตรียมเอกสารประกอบการ อบรม จัดทำรายการชื่อผู้ที่เข้ารับการอบรม ฯลฯ

ขั้นตอนที่ ๓ ตัวชี้วัดผลผลิต (Output KPI) ได้แก่ จำนวนผู้ที่เข้ารับการอบรม

ขั้นตอนที่ ๔ ตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome Indicators) ได้แก่ จำนวนผู้ที่ผ่านเกณฑ์การ ประเมินความรู้

กรณีตัวอย่างข้างต้นนี้ กลุ่มที่เน้นกระบวนการจะมีการประเมินผลทั้งตัวชี้วัดในขั้นตอนที่ ๑ คือตัวชี้วัด ทรัพยากรที่จำเป็น ตัวชี้วัดในขั้นตอนที่ ๒ คือตัวชี้วัดในขั้นตอนกิจกรรมหรือ กระบวนการ ตัวชี้วัด ในขั้นตอนที่ ๓ คือตัวชี้วัดผลผลิต และตัวชี้วัดในขั้นตอนที่ ๔ คือ ตัวชี้วัดผลลัพธ์ โดยจะเน้นเป็นพิเศษที่ ตัวชี้วัดประเภทตัวขับเคลื่อน

ส่วนแนวทางที่สอง เน้นการบริหารยุทธศาสตร์โดยพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ (Results-Oriented Management or R-Criteria) เน้นที่การประเมินผลสัมฤทธิ์ หรือการประเมินที่ผลลัพธ์ หรือประเมินที่ตัวชี้วัดที่เป็นผล (Results or Lag Indicators) ในทางปฏิบัติ ผู้บริหารในกลุ่มนี้อาจมี การประเมินในระดับตัวชี้วัดประเภทขับเคลื่อนบ้าง แต่ถึงกระนั้นก็เน้นที่ผลลัพธ์เป็นสำคัญ โดยทั่วไป ทั้งสองแนวมีทั้งข้อดี ข้อเสีย แนวทางที่เน้นกระบวนการมีข้อดีคือสามารถประกันการบริหารได้ว่าจะ เป็นไปโดยมีข้อผิดพลาดน้อย แต่ข้อเสียคือมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น และผู้บริหารต้องทุ่มเทเวลาให้กับ รายละเอียดของงานมากขึ้น ส่วนกลุ่มที่เน้นผลลัพธ์ ข้อดีคือผู้บริหารมีความคล่องตัวในการบริหารงาน บรรยากาศในองค์กรจะมีลักษณะที่ยืดหยุ่นกว่า แต่ข้อเสียคือหากไม่ใส่ใจรายละเอียดบางรายการใน ขั้นตอนกระบวนการที่มีความสำคัญ อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่องค์กรได้

๕. ขั้นตอนการปรับมาตรฐาน (Act or Standardization) โดยทั่วไป ควรกำหนดให้ มีคณะทำงานเพื่อติดตามผลการดำเนินงานหากพบว่าผลการดำเนินงานต่ำกว่าเป้าหมาย ต้องพยายาม ปรับแผนการดำเนินงานสามารถผลักดันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ หากพบว่าผลการ ดำเนินงานบรรลุเป้าหมายและพบว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ต่ำ ต้องพยายามยกระดับเกณฑ์หรือระดับ เป้าหมายให้สูงขึ้น การพยายามปรับมาตรฐานหรือการพยายามยกระดับเป้าหมายหรือระดับเกณฑ์ให้ สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องที่ญี่ปุ่นเรียกว่า “การบริหารแบบไคเซน” ในทางปฏิบัติ องค์กรญี่ปุ่นจะทำการ บริหารการพัฒนามาตรฐานหรือปรับมาตรฐานให้สูงขึ้นด้วยกิจกรรมคุณภาพ โดยกลุ่มงานแต่ละกลุ่ม จะรวมกันจัดตั้ง กลุ่มคิซึเพื่อจัดทำแผนคิซึ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อยกระดับมาตรฐานการปฏิบัติงาน ให้สูงขึ้น อย่างไรก็ตามกิจกรรมคิซึเหมาะกับการประจำมากกว่างานโครงการและโครงการที่มี ลักษณะต้องดำเนินการใหม่ซ้ำก็สามารถใช้กิจกรรมคิซึได้

การจัดทำแผนปฏิบัติการและการถ่ายทอดสู่การปฏิบัติ (Action Plan Development and Deployment)^{๓๖}

๑) การจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan Development) องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการจัดทำแผนปฏิบัติการ แผนปฏิบัติการที่สำคัญทั้งระยะสั้นและระยะยาวขององค์กรมีอะไรบ้าง แผนดังกล่าวมีความสัมพันธ์ต่อวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์ (Strategic Objectives) ขององค์กรอะไรบ้าง

๒) การนำแผนปฏิบัติการไปปฏิบัติ (Action Plan Implementation) องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการถ่ายทอดแผนปฏิบัติการสู่การปฏิบัติทั่วทั้งองค์กร ไปยังบุคลากร ผู้ส่งมอบและพันธมิตรที่สำคัญ (*) เพื่อให้มั่นใจว่าองค์กรบรรลุวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์ที่สำคัญ องค์กรมีวิธีการอย่างไรเพื่อให้มั่นใจว่าผลการดำเนินการที่สำคัญตามแผนปฏิบัติการนี้จะมีคามยั่งยืน

๓) การจัดสรรทรัพยากร (Resource Allocation) องค์กรทำอย่างไรให้มั่นใจว่ามีทรัพยากรด้านการเงินและด้านอื่นๆ พร้อมใช้ในการสนับสนุนแผนปฏิบัติการจนประสบความสำเร็จ และบรรลุพันธะผูกพันในปัจจุบัน องค์กรมีวิธีการจัดสรรทรัพยากรเหล่านี้อย่างไรเพื่อสนับสนุนให้แผนปฏิบัติการบรรลุผล องค์กรจัดการความเสี่ยงด้านการเงินและด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับแผนดังกล่าวอย่างไร เพื่อให้มั่นใจถึงความมั่นคงทางการเงิน (Financial Viability) ขององค์กร

๔) แผนด้านบุคลากร (Workforce Plans) แผนด้านบุคลากรที่สำคัญที่สนับสนุนวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการทั้งระยะสั้นและระยะยาวมีอะไรบ้าง แผนดังกล่าวได้คำนึงถึงผลกระทบต่อบุคลากร และความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นที่เกี่ยวกับความต้องการด้านขีดความสามารถและอัตราการจ้างบุคลากรอย่างไร

๕) ตัววัดผลการดำเนินการ (Performance Measures) ตัววัดหรือตัวชี้วัดผลการดำเนินการที่สำคัญ (Key Performance Measures of Indicators) ที่ใช้ติดตามผลลัพธ์และประสิทธิผล (Effectiveness) ของแผนปฏิบัติการมีอะไรบ้าง องค์กรมีวิธีการอย่างไรเพื่อให้มั่นใจว่าระบบการวัดผลโดยรวมของแผนปฏิบัติการหนุนเสริมให้องค์กรสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน (Alignment)

๖) การปรับเปลี่ยนแผนปฏิบัติการ (Action Plan Modification) องค์กรมีวิธีการอย่างไรในการปรับเปลี่ยนและนำแผนปฏิบัติการไปปฏิบัติในกรณีที่สถานการณ์บังคับให้ต้องปรับแผนและต้องการนำไปปฏิบัติอย่างรวดเร็ว

การคาดการณ์ผลการดำเนินการ (Performance Projections) การคาดการณ์ผลการดำเนินการตามกรอบเวลาของการวางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาวขององค์กรตามตัววัดหรือตัวชี้วัดผลการดำเนินการที่สำคัญ ผลการดำเนินการที่คาดการณ์ไว้ของตัววัดหรือตัวชี้วัดเหล่านี้เป็นอย่างไร เมื่อเปรียบเทียบกับผลของคู่แข่ง (Competitors) หรือขององค์กรในระดับที่เทียบเคียงกันได้ และเมื่อเปรียบเทียบกับระดับเทียบเคียงที่สำคัญ (Key Benchmark) (*) องค์กรจะทำอย่างไรหากพบว่ามี ความแตกต่างเมื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่ง หรือกับองค์กรในระดับที่เทียบเคียงกันได้

^{๓๖} สำนักงานรางวัลคุณภาพแห่งชาติ, การวางแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Planing), [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.tqa.or.th>, [๑๑ มกราคม ๒๕๖๔].

ตารางที่ ๒.๕ การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
โรงเรียนสายน้ำผึ้ง (Online)	๑) ศึกษาแผนกลยุทธ์ของหน่วยงาน ๒) ทบทวน/ปรับกลยุทธ์ ๓) จัดทำแผนปฏิบัติการ ๔) ปรับกระบวนการปฏิบัติงาน ๕) ควบคุม กำกับ ติดตาม ประเมินผลการปฏิบัติงาน
กลุ่มพัฒนานโยบายและ ยุทธศาสตร์ สำนักนโยบายและ แผน สำนักงานปลัดกระทรวง พาณิชย์ (Online)	๑) ขั้นตอนการวางแผน (Plan or Planning) ๒) ขั้นตอนการกระจายนโยบาย (Policy Deployment) ๓. ขั้นตอนการนำแผนไปปฏิบัติ (Do or Implementation) ๔. ขั้นตอนการติดตามประเมินผล (Check or Evaluation) ๕. ขั้นตอนการปรับมาตรฐาน (Act or Standardization)
สำนักงานรางวัลคุณภาพ แห่งชาติ (Online)	๑) การจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan Development) ๒) การนำแผนปฏิบัติการไปปฏิบัติ (Action Plan Implementation) ๓) การจัดสรรทรัพยากร (Resource Allocation) ๔) แผนด้านบุคลากร (Workforce Plans) ๕) ตัววัดผลการดำเนินการ (Performance Measures) ๖) การปรับเปลี่ยนแผนปฏิบัติการ (Action Plan Modification)

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

การบริหารมีควมคุ้นกันมากับมนุษย์เป็นเวลายาวนานแล้ว แต่การบริหารกิจการใดๆ ที่เกี่ยวกับสาธารณะ ในยุคปัจจุบันมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยผู้บริหารมืออาชีพ จึงจะทำให้พันธกิจต่างๆ เหล่านั้นดำเนินการไปได้ด้วยดีและบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ สำหรับนักบริหารกิจการสาธารณะทุกๆ ไป รวมทั้งพระสงฆ์ผู้บริหารงานการคณะสงฆ์ด้วย ต้องศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการบริหารทั้งที่เป็นแนวคิดทางด้านศาสนา และด้านหลักการบริหารทุกๆ ไป ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการบริหาร

นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของคำว่า “การบริหาร” ไว้ ผู้ศึกษาจึงใคร่ขอนำมาประกอบการศึกษา ดังนี้

การบริหาร คือ กระบวนการจัดการ และดำเนินการทุกๆ ด้าน เพื่อให้การคณะสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการวัด และเป็นฐานรองรับพระศาสนามีความก้าวหน้า สามารถอำนวยความสะดวก เสริมสร้างความผาสุก ความถูกต้อง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และแสดงความเมตตา

เคราะห์ต่อปวงชน ปรากฏชัดทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม^{๓๗} นอกจากนี้ยังหมายถึงการปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือจัดการ (Management) กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purposes/Objectives) ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ (Efficiency)^{๓๘}

ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่นมั่นคง และสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคลและรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้นผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์กร^{๓๙} ดังนั้นการบริหารจัดการ จึงเป็นกระบวนการของการแสวงหา และการผสมผสานทรัพยากรที่สำคัญ ๓ ประเภท คือ มนุษย์ การเงิน และทรัพยากรด้านกายภาพ เพื่อที่จะได้บรรลุเป้าหมายหลักขององค์กรในการผลิตสินค้าหรือบริการ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของสังคม การบริหารโดยสรุปก็คือ

๑. การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จโดยลำพังคนเดียว ไม่ใช่การบริหารหรือการจัดการ การบริหารหรือการจัดการเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่ม โดยอย่างน้อยที่สุดกลุ่มนั้นจะต้องมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

๒. กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะต้องมีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน และผู้จัดการจะมีบทบาทสำคัญในการชี้แนะให้แนวทางในการกำหนดเป้าหมายของกลุ่มหรือเป็นผู้ที่กำหนดเป้าหมายของกลุ่มเอง ในกรณีที่เป้าหมายของกลุ่มมิได้กำหนดขึ้นมาจากภายนอกหรือจากหน่วยงานระดับเหนือขึ้นไป

๓. การจัดการเป็นงานด้านสมอง ใช้ความคิด ปฏิภาณ และการตัดสินใจ เพื่อสร้างเงื่อนไขและรักษาไว้ซึ่งเงื่อนไขสำหรับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๔๐}

จึงกล่าวได้ว่าการบริหารงานเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ กล่าวคือ มีหลักการ กฎเกณฑ์และทฤษฎีที่เชื่อถือได้อันเกิดจากการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการบริหารงาน โดยลักษณะเช่นนี้การบริหารงานจึงเป็นศาสตร์ทางสังคม ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ แต่ถ้ามพิจารณาการบริหารงานในลักษณะของการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และทักษะของผู้บริหารงาน

^{๓๗}พระธรรมวรนายก (โสภาส นิลุตติเมธี), ธรรมปริทัศน์ “๔๖”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓.

^{๓๘}พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖.

^{๓๙}พระมหาอุทัยชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), คนสร้างงานสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๒๕-๓๒.

^{๔๐}ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓-๔.

แต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้ หลักการ และทฤษฎีไปปรับใช้ ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม^{๔๑}

นอกจากนี้การบริหารงานเป็นการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ อันได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) และวิธีการปฏิบัติงาน (Method) เป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน^{๔๒} หรือความพยายามที่จะสั่ง แนะและ ผสมผสานความพยายามของมนุษย์ ซึ่งมีจุดรวมที่มุ่งสู่จุดหมายปลายทางหรือเป้าหมายบางอย่าง การบริหารเป็นกิจกรรมที่จำเป็นของผู้บริหาร ในองค์กรซึ่งมีหน้าที่สั่งการ ให้ความสะดวกในการทำงาน ของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน^{๔๓}

การบริหารเป็นทั้งศิลป์ ศาสตร์ และอาชีพ กล่าวคือ หน้าที่เป็นศิลป์ (art) หมายถึง บุคคล ได้ใช้ทักษะและความรู้ที่พัฒนาขึ้นของแต่ละบุคคล เพื่อให้บรรลุจุดหมายใดจุดหมายหนึ่ง หน้าที่เป็น ศาสตร์ (science) เป็นองค์ความรู้ในสิ่งที่เกิดจากการสืบค้นหาความรู้ใหม่ ด้วยวิธีเชิงวิทยาศาสตร์ มี การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การประมวลผลข้อมูล การตั้งสมมุติฐาน และการทดสอบสมมุติฐาน หน้าที่เป็นอาชีพ (profession) นั้น อาชีพเกิดจากความเป็นศิลป์และความเป็นศาสตร์โดยพิจารณา จากเกณฑ์ที่แสดงถึงความเป็นอาชีพใดๆ^{๔๔} และเป็นกระบวนการของการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุมกำลังความพยายามของสมาชิกขององค์การและใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อ ความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้^{๔๕}

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ สรุปความหมายของการบริหารว่า การบริหารก็คือการที่บุคคล ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกันทำงานโดยใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ พร้อมทั้งใช้ทรัพยากรทางการบริหารมา จัดดำเนินการตามกระบวนการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน

จากความหมายของการบริหารสามารถสรุปแนวคิดได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๖ ความหมายของการบริหาร

^{๔๑}จันทราณี สงวนนาม, เอกสารประกอบการสอนบรรยายหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง, (กรุงเทพมหานคร : ม.ท.ป., ๒๕๓๖), หน้า ๔.

^{๔๒}สุธี สุทธิสมบุรณ์ และสมาน รังสิโยภักษ์, หลักการบริหารเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ก.พ., ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

^{๔๓}ชาญชัย อาจิณสมาจาร, การบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริม, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘.

^{๔๔}วิโรจน์ สารรัตนะ, การบริหารหลักการทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยวิสุทธิ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^{๔๕}สมยศ นาวิการ, การบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘.

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระธรรมวรนายก (โอกาส นิรุตติเมธี (๒๕๔๖, หน้า ๗๓)	กระบวนการจัดการ และดำเนินการทุกๆ ด้าน เพื่อให้การคณะสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการวัด และเป็นฐานรองรับพระศาสนามีความก้าวหน้า สามารถอำนวยประโยชน์ เสริมสร้างความผาสุก ความถูกต้อง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และแสดงความเมตตาอนุเคราะห์ต่อปวงชน ปรากฏชัดทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม
พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), (๒๕๕๑, หน้า ๒๖).	การปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือจัดการ (Management) กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purposes/Objectives) ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ (Efficiency)
พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), (๒๕๕๐, หน้า ๒๕-๓๒.)	ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่น มั่นคง และสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคลและรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้นผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์กร
ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (๒๕๔๐, หน้า ๓-๔).	กระบวนการของการแสวงหา และการผสมผสานทรัพยากรที่สำคัญ ๓ ประเภท คือ มนุษย์ การเงิน และทรัพยากรด้านกายภาพ เพื่อที่จะได้บรรลุเป้าหมายหลักขององค์กรในการผลิตสินค้าหรือบริการ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของสังคม
จันทราณี สงวนนาม (๒๕๓๖, หน้า ๔).	การบริหารงานเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ กล่าวคือ มีหลักการ กฎเกณฑ์และทฤษฎีที่เชื่อถือได้อันเกิดจากการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการบริหารงาน
สุธี สุทธิสมบุรณ์ และสมาน รังสิโยภุชญ์ (๒๕๓๖, หน้า ๑๒).	การดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ อันได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุ สิ่งของ (Material) และวิธีการปฏิบัติงาน (Method) เป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน

ตารางที่ ๒.๖ ความหมายของการบริหาร (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ชาญชัย อาจินสมจาร (๒๕๔๐, หน้า ๓๘).	ความพยายามที่จะสั่ง แะและผสมผสานความพยายามของมนุษย์ ซึ่งมีจุดรวมที่มุ่งสู่จุดหมายปลายทางหรือเป้าหมายบางอย่าง การบริหารเป็นกิจกรรมที่จำเป็นของผู้บริหาร ในองค์กรซึ่งมีหน้าที่สั่งการ ให้ความสะดวกในการทำงานของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน
วิโรจน์ สารัตนะ (๒๕๔๒, หน้า ๔).	การบริหารเป็นทั้งศิลป์ ศาสตร์ และอาชีพ
สมยศ นาวิการ (๒๕๔๔, หน้า ๓๘).	กระบวนการของการวางแผน การจัดการ การสั่งการ และการควบคุมกำลังความพยายามของสมาชิกขององค์กรและใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์กรที่กำหนดไว้

๒.๒.๒ ความหมายของผู้บริหาร

ในการพัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยผู้บริหาร ที่มีความรู้ความสามารถสูง ในการพัฒนาองค์กรให้มีคุณภาพต่อไปได้ องค์กรทางพระพุทธศาสนาก็จำเป็นต้องอาศัยผู้บริหาร คือ พระสังฆาธิการที่มีความรู้ และความสามารถสูงในการพัฒนาองค์กรทางพระพุทธศาสนา มี วัด เป็นต้น ได้มีผู้ให้ความหมายของผู้บริหารไว้หลายท่าน ดังนี้

นักบริหาร คือ ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น เขาบริหารงานด้วยธรรมาธิปไตยที่ถือหลักการและความสำเร็จของงานเป็นใหญ่ เขาเป็นผู้นำที่น้อมอยู่ในหัวใจของคนร่วมงาน^{๔๖} ผู้บริหาร คือนักแก้ปัญหขององค์กรทั้งปัญหาในด้านงาน ด้านงบประมาณ ด้านเวลาและด้านคน ซึ่งรวมถึงปัญหาสุขภาพทางร่างกายและทางจิตใจด้วย^{๔๗} รวมถึงผู้บริหารเป็นบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้ง หรือยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะ การสั่งการและช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้^{๔๘}

ผู้บริหาร คือ บุคคลใดๆ ก็ตามที่พยายามทำให้เกิดความสำเร็จในเป้าหมายขององค์กร โดยใช้กำลังความพยายามของบุคคลอื่น หรือบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่ต่อบุคคลอื่นคือผู้บริหาร^{๔๙} และ

^{๔๖}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕๖.

^{๔๗}ถวิล เกื้อกุลวงศ์, การบริหารการศึกษาสมัยใหม่ : ทฤษฎี วิจัย และปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

^{๔๘}เศาวนิต เศาณานนท์, ภาวะผู้นำ (Leadership), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครราชสีมา : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๔๙}สมยศ นาวิการ, การบริหาร, หน้า ๒๒.

หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ทางการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน และมีความหมายในระดับเดียวกัน^{๕๐}

ผู้บริหาร (Administrator) คือ ผู้ที่ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น หรืออาศัยความร่วมมือจากผู้อื่น (Get things done through others) คำว่า บริหารนั้นมาจากคำ ๒ คำคือ **บริ** แปลว่า โดยรอบ และ **หาร** แปลว่า แบ่ง รวมความจึงแปลว่า การแบ่งงานที่อยู่รอบข้างช่วยกันทำให้สำเร็จ และการที่จะเป็นเช่นนั้นได้ผู้บริหารจะต้องเป็นทั้งหัวหน้า (Head) และผู้นำ (Leader) ในคนเดียวกัน จากคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้บริหารที่สมบูรณ์จะต้องให้คนอื่นทำงานแทนตนจนสำเร็จอย่าไปลงมือทำงานด้วยตนเองทั้งหมด ถ้าใครลงมือทำงานด้วยตนเองแม้แต่เรื่องเล็กน้อยจึงมักถูกเหินห่างนับว่าเป็น “ผู้บริหารสันดานเสมียน”^{๕๑}

ความหมายของคำว่า นักบริหาร โดยปกติคำว่า **นัก** จะหมายถึงตัวบุคคลถ้าไปอยู่กับคำอื่นโดยเฉพาะที่เป็นอาชีพจะแสดงให้เห็นว่าคนๆ นั้น มีความเป็นมืออาชีพ เช่น นักมวย นักฟุตบอล นักร้อง นักแสดง นักพูด นักเขียน เป็นต้น คำว่า **มืออาชีพ** เป็นคำที่ใช้กับบุคคลหรือองค์กรซึ่งทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเป็นผู้รู้จริงในสิ่งนั้น และเชี่ยวชาญกว่าสิ่งอื่น อย่างเช่นครูมืออาชีพ แสดงว่าครูผู้นั้นมีความรู้ความสามารถสูง และมีความเชี่ยวชาญในการสอนเป็นอย่างมาก ในขณะที่คำว่า อาชีพครูมีความหมายเพียงว่าคนๆ นั้นมีอาชีพเป็นครูบาอาจารย์ มีหน้าที่สั่งสอนลูกศิษย์แต่จะมีความรู้และมีความเชี่ยวชาญหรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง นักบริหาร (Professional Administrator) จึงหมายถึงผู้บริหารมืออาชีพที่มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการอย่างดีเยี่ยมและมีความเชี่ยวชาญในการบริหารงาน โดยดูจากประสบการณ์การทำงาน ด้านการบริหารมาอย่างยาวนานและประสบความสำเร็จ

ดังนั้นการเป็นนักบริหารจึงไม่ใช่เรื่องง่ายใครที่เป็นได้ถือว่ายอดเยี่ยม เพราะจะมีทั้งความเป็นผู้นำหัวหน้าและผู้บริหารอยู่ในคนๆ เดียวอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับการเป็นนักบริหารคนที่จะเป็นได้จะต้องส่อลักษณะหรือฉายแววให้ปรากฏพอสรุปเฉพาะหัวข้อได้ ๙ ประการดังนี้^{๕๒}

- ประการที่ ๑ แสดงออกอย่างแรงกล้าต้องการประสบความสำเร็จ
- ประการที่ ๒ สนใจใคร่รู้ใฝ่รู้ใฝ่ฝน
- ประการที่ ๓ เป็นที่พึ่งของคนอื่นได้
- ประการที่ ๔ ให้คนอื่นทำงานแทนตนจนสำเร็จ
- ประการที่ ๕ ตัดสินใจได้ดี
- ประการที่ ๖ แก้ปัญหาเองได้
- ประการที่ ๗ ทำอะไรได้มากเป็นพิเศษและรวดเร็ว
- ประการที่ ๘ ประสานงานคล่องแคล่ว

^{๕๐}ศาสตราจารย์สุชาติ, การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี. พี. โซเบอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘.

^{๕๑}สุเมธ แสงนิมิต, ภาวะผู้นำกับธรรมาภิบาลในการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : ส.เจริญ การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๘-๙.

^{๕๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ประการที่ ๙ ทำงานได้ดีกว่าเดิมเสมอมีการคิดปรับปรุงไม่พอใจในผลงานจะทำให้ดีขึ้นเรื่อยๆและมักประสบผลสำเร็จ

ผู้บริหาร (The Administrators) เปรียบได้ว่าเป็นจอมทัพสำคัญที่จะนำพาองค์กรให้ก้าวไปในกระแสของการปฏิรูปได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี ผู้บริหารในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางบริบท (Context) หลากหลายส่วนนั้น น่าจะเปรียบได้กับ “ผู้บริหารมืออาชีพ” จึงจะเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ซึ่งบุคลากรดังกล่าวที่ หมายถึง “ผู้บริหารโรงเรียน/สถานศึกษามืออาชีพ” และ “ผู้บริหารการศึกษามืออาชีพ” เหล่านี้ ประดุจหัวรถจักรสำคัญของขบวนรถไฟยุคปฏิรูปการศึกษาที่ จะทำหน้าที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนขบวนรถไฟไปสู่ เป้าหมายที่พึงประสงค์ได้ โดยการกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ การจัดการศึกษาสู่ การปฏิบัติที่แสดงให้เห็นทั้งคุณภาพ ศักยภาพ เกิดประโยชน์สูงสุดในเขตพื้นที่การศึกษานั้นเอง^{๕๓}

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปความหมายของผู้บริหาร ก็คือ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งในการบริหาร และเป็นผู้จัดกระบวนการบริหารโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยการ การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม การประสานงาน และควบคุมบุคคลอื่นให้ปฏิบัติหน้าที่

จากความหมายของผู้บริหารสามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๗ ความหมายของผู้บริหาร

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), (๒๕๓๙, หน้า ๕๖).	ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น เขาบริหารงานด้วยธรรมาธิปไตยที่ถือหลักการและความสำเร็จของงานเป็นใหญ่ เขาเป็นผู้นำที่นิ่งอยู่ในหัวใจของคนร่วมงาน
ถวิล เกื้อกุลวงศ์ (๒๕๔๐, หน้า ๑๗).	นักแก้ปัญหาขององค์กรทั้งปัญหาในด้านงาน ด้านงบประมาณด้านเวลาและด้านคน ซึ่งรวมถึงปัญหาสุขภาพทางร่างกายและทางจิตใจด้วย
เศวณิต เศษานนท์ (๒๕๔๑, หน้า ๒).	บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้ง หรือยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะ การสั่งการและช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
สมยศ นาวิการ (๒๕๔๔, หน้า ๒๒).	บุคคลใดๆ ก็ตามที่พยายามทำให้เกิดความสำเร็จในเป้าหมายขององค์กร โดยใช้กำลังความพยายามของบุคคลอื่น หรือบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่ต่อบุคคลอื่นคือผู้บริหาร
สาคร สุขศรีวงศ์, ดร. (๒๕๕๓, หน้า ๒๘).	ผู้ทำหน้าที่ทางการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน และมีความหมายในระดับเดียวกัน

^{๕๓} สุรศักดิ์ ปาเฮ, “สู่มิติการเป็นนักบริหารการศึกษามืออาชีพ”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๖ (มิถุนายน, ๒๕๕๓) : ๗๐-๗๕.

ตารางที่ ๒.๗ ความหมายของผู้บริหาร (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สุเมธ แสงนิมนวล (๒๕๕๒, หน้า ๘-๙).	ผู้บริหาร (Administrator) คือ ผู้ที่ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่นหรืออาศัยความร่วมมือจากผู้อื่น (Get things done through others) การแบ่งงานที่อยู่รอบข้างช่วยกันทำให้สำเร็จและการที่จะเป็นเช่นนั้นได้ผู้บริหารจะต้องเป็นทั้งหัวหน้า (Head) และผู้นำ (Leader) ในคนเดียวกัน
สุรศักดิ์ ปาเฮ (๒๕๔๓, หน้า ๗๐-๗๕).	จอมทัพสำคัญที่จะนำพาองค์กรให้ก้าวไปในกระแสของการปฏิรูปได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี ผู้บริหารในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางบริบท (Context) หลากหลายส่วนนั้น น่าจะเปรียบได้กับ “ผู้บริหารมืออาชีพ”

๒.๒.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

องค์กรหนึ่งๆ ต้องอาศัยทฤษฎีการบริหาร เพื่อประโยชน์ในการจัดการองค์กร มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอทฤษฎีการบริหารไว้แตกต่างกัน ทั้งนี้ผู้บริหารจำเป็นต้องศึกษาทฤษฎีนั้นๆ ให้ท่องแท้ และนำมาประยุกต์ใช้กับองค์กรของตน ไว้ดังนี้

การบริหารองค์กรต่างๆ จึงเป็นงานในหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับ

๑) การปกครองบังคับบัญชา (Supervision and Control) การพิจารณาวินิจฉัย (Consideration) การตัดสินใจ (Decision) และการสั่งงาน (Command/Ordering) ตามลำดับชั้นในสายการบังคับบัญชา (Chain of Command) ของแต่ละองค์กร หรือหน่วยงาน (Organization) ในระดับต่างๆ

๒) การจัดการ (Management) กิจกรรมต่างๆ ของวัด ได้แก่ การจัดการเกี่ยวกับการให้การศึกษาหลักธรรม (พระปริยัติสัทธรรม) การให้การศึกษาอบรม ศีล สมาธิ ปัญญา (พระปริยัติสัทธรรม) และการเผยแผ่พระสัทธรรม การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ และศาสนพิธีต่างๆ เป็นต้น

การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) การวางนโยบาย (Policy) การจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน (Priority) ของโครงการ การวางแผนและการบริหารโครงการ (Project Planning and Administration) อันเป็นกิจกรรมขององค์กร หรือหน่วยงานในระดับต่างๆ การแบ่งงาน (Division of Works) และการมอบหมายหน้าที่การงาน (Delegation of Authority) การจัดการ (Management) ตามแผนงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายที่กำหนดเอาไว้ ให้ได้ผล คือ “ประสิทธิผล” (Effectiveness) ดีอย่างมี “ประสิทธิภาพ” (Efficiency) สูง และรวมทั้ง การตรวจงาน (Inspection) การติดตามผล (Follow-up) และการประเมินผลงาน (Evaluations)

๓) การจัดการทางด้านบุคลากร (Personnel Management) การเงินหรือการคลัง (Financial Management) และทรัพย์สิน (Assets) ขององค์กรหรือหน่วยงานแต่ละระดับ

เครื่องวัดผลของการบริหารงาน (Administrative Measurement) ก็คือ “ประสิทธิภาพ” (Efficiency) ซึ่งหมายถึงอัตราส่วนแห่งค่าลงทุน (Investment Value) ต่อประสิทธิผล (Effectiveness) ของการบริหารงานของนักบริหารหรือหน่วยงานหนึ่ง

เมื่อเทียบกับอัตราส่วนแห่งค่าลงทุน ต่อประสิทธิผลของการบริหารงานอย่างเดียวกันของนักบริหารหรือหน่วยงานเดียวกัน แต่ต่างระยะเวลากัน หรือ

เมื่อเทียบกับอัตราส่วนแห่งค่าลงทุนต่อประสิทธิผลของการบริหารงานอย่างเดียวกันของนักบริหารอีกคนหนึ่งหรืออีกหน่วยงานหนึ่ง

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การบริหารงานที่ได้ผลสำเร็จมีประสิทธิภาพสูง คือ การบริหารงานที่ได้ผลผลิต หรือ ผลงานที่ได้สำเร็จด้วยดีมากที่สุด ด้วยต้นทุนหรือค่าลงทุนที่ต่ำที่สุด ซึ่งก็หมายความว่า นักบริหารที่ดีจะต้องรู้จักเลือกใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างประหยัดที่สุด และให้ได้ผลงานที่ดีมากที่สุดนั่นเอง^{๕๔}

หลักกระบวนการบริหารมีอยู่ ๕ ประการ คือ^{๕๕}

๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดนโยบายและมาตรการอันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

๒) การจัดองค์การ (Organizing) คือ การกำหนดตำแหน่งสายบังคับบัญชาใน องค์การ

๓) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) หมายถึงการสรรหาบุคลากรมาบรรจุแต่งตั้งในตำแหน่งที่กำหนดไว้

๔) การอำนวยการ (Directing) คือ กำกับ สั่งการและมอบหมายให้แต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้

๕) การควบคุม (Controlling) คือ การติดตามดูว่าแต่ละฝ่ายปฏิบัติงานไปถึงไหน มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นที่ใด

ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการของหลักการบริหาร ซึ่งมีอยู่ ๕ ขั้นตอน ดังนี้^{๕๖}

๑. การวางแผน (Planning)

๒. การจัดระบบองค์การ (Organizing)

๓. การจัดบุคลากร (Staffing)

๔. การเป็นผู้นำในองค์การ (Leading)

๕. การควบคุมการดูแล (Controlling)

หลักการบริหารเหล่านี้อาจจะเคยปฏิบัติโดยผู้บริหารก่อนมี Fayol แต่ Fayol เป็นบุคคลแรกที่ประมวลหลักการเหล่านี้ขึ้นมา ทำให้ผู้บริหารทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ เขาได้วางรากฐานของการบริหารในฐานะที่เป็นวิชาชีพอย่างหนึ่ง

ทฤษฎีการบริหารโดยมีความเชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะหาทางศึกษาถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหาร (Administrative) ซึ่งสามารถใช้ได้กับการบริหารทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการบริหารอุตสาหกรรม

^{๕๔}พระราชบัญญัติ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๕๕}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, หน้า ๓.

^{๕๖}Koontz, Harold and Heize Weihrich, *Essential of management*, 5th, (Singapore : McGraw-Hall, 1990), pp. 26-27.

หรืองานรัฐบาล โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหาร (Management Functions) ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทาง การบริหาร ๕ ประการ คือ^{๕๗}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจ และกำหนดขึ้นเป็นแผนปฏิบัติงาน หรือวิธีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงสร้างของงานต่างๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของ และตัวคน อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

๓. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งการงานต่างๆ ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะกระทำให้ผลสำเร็จด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีจะต้องเข้าใจคนงานของตน จะต้องเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่ รวมถึงจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดทั้งขึ้นและลง นอกจากนี้ยังต้องทำการประเมินโครงสร้างขององค์การและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตนเป็นประจำอีกด้วย หากโครงสร้างขององค์การที่เป็นอยู่ไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับปรุงเช่นเดียวกัน ถ้าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาคนใดหย่อนประสิทธิภาพ การไล่ออกเพื่อปรับปรุงกำลังคนที่มีอยู่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำ

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้ว

นอกจากนี้หลักการในการบริหารจัดการยังแบ่งออกเป็น ๑๔ ประการเป็นส่วนประกอบสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) ฟาโย ได้เสนอว่า คนงานควรจะได้รับภาระมอบหมายหน้าที่ให้ปฏิบัติมากขึ้น หรือได้รับการกระตุ้นให้มีความรับผิดชอบในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น ซึ่งหลักการนี้จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในองค์การยุคปัจจุบันได้

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) แวปเบอร์ และฟาโย ได้ให้ความสำคัญของอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ อำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการของแวปเบอร์จะได้อาจมาจากตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหารในสายการบังคับบัญชา ส่วนอำนาจหน้าที่แบบไม่เป็นทางการจะได้รับจากความชำนาญงานของบุคคล (Expertise) ความรู้ทางด้านเทคนิค (Technical Knowledge) ความมีคุณค่าทางศีลธรรม (Moral Worth) และความสามารถในการนำ (Leading) และสร้างความผูกพันกับผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนเห็นว่าอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบควรอยู่คู่กัน

๓. การมีผู้บังคับบัญชาคนเดียว (Unity of Command) ฟาโย กล่าวว่าคำสั่งสองคำสั่ง (Dual Command) อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำงาน เช่น การรายงานจะมีความเกี่ยวข้องในเมื่อผู้ควบคุมสองคนได้ให้คำสั่งกับผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ทำให้เกิดการสับสนในบางสถานการณ์

^{๕๗}Price, Alan, Human Resource Management In a Business Context, 2nd edition, (London : Thomson Learning, 2004), p. 110.

คำสั่งสองคำสั่งนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากแก่ผู้บังคับบัญชา และทำให้เกิดการสับสนในลำดับชั้นของอำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการ (Formal Hierarchy of Authority) การประเมินอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้บริหารในระบบผู้บังคับบัญชาสองคนจะเป็นการยาก และผู้บริหารจะไม่สนใจในความรู้สึกของผู้ใต้บังคับบัญชา มักจะโกรธ และอาจไม่ให้ความร่วมมือในอนาคตถ้าผู้ใต้บังคับบัญชาไม่เชื่อฟัง

๔. สายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ (Line of Authority) เป็นสายการบังคับบัญชาจากผู้บริหารในระดับบนสู่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างขององค์การ ความสัมพันธ์ของการจำกัดความยาวของสายการบังคับบัญชา โดยการควบคุมจำนวนของระดับในลำดับชั้นของการบริหารจัดการ จำนวนที่ดีที่สุดในลำดับชั้นการบังคับบัญชา (Hierarchy) คือ ความยาวของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้บริหารระดับสูง และพนักงานระดับล่าง รวมถึงความล่าช้าในการวางแผน (Planning) และการจัดการ (Organizing) ซึ่งการจำกัดจำนวนของระดับชั้นการบังคับบัญชาให้น้อยลงจะทำให้ปัญหาในการติดต่อสื่อสารลดลง และองค์การจะมีการปฏิบัติงานที่รวดเร็วและมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ภายในองค์การได้มีการแบ่งแยกแผนกต่างๆ ซึ่งแต่ละแผนกจะมีระดับชั้นการบังคับบัญชาโดยผู้บริหารในระดับกลาง และระดับต้นของสายการบังคับบัญชาแต่ละแผนก ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้จัดการในระดับเดียวกันในแผนกอื่นๆ ซึ่งปฏิสัมพันธ์นี้ช่วยในการตัดสินใจให้เร็วขึ้น เนื่องจากผู้บริหารจะรู้จักบุคคลอื่น และรู้วิธีการในการแก้ปัญหาเพิ่มมากขึ้น สำหรับการทำงานข้ามแผนกหรือการทำงานข้ามสายนั้นเป็นการสร้างทีมงานข้ามสาย ซึ่งสามารถควบคุมโดยผู้นำของแต่ละทีม

๕. การรวมอำนาจ (Centralization) เป็นการรวมอำนาจของการบังคับบัญชาไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงขององค์การ ซึ่งอำนาจหน้าที่จะไม่ได้รับไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงของสายการบังคับบัญชา แต่เป็นการกำหนดว่า ควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงเท่าใดอย่างไร และมีการกระจายอำนาจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาและคนงานในระดับล่างอย่างไร สิ่งนี้ถือว่ามีความสำคัญเนื่องจากว่าจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของพนักงานในทุกระดับขององค์การ

๖. การมีเป้าหมายเดียวกัน (Unity of Direction) เป็นการออกแบบหรือกำหนดแผนในการปฏิบัติงานของผู้บริหาร และคนงานที่ใช้ทรัพยากรขององค์การ องค์การใดที่ไม่มีการวางแผนจะทำให้ขาดประสิทธิภาพและขาดประสิทธิผล ซึ่งจะไม่มีการมุ่งไปสู่กิจกรรมของกลุ่มหรือกิจกรรมของบุคคล แต่การวางแผนจะเริ่มที่ผู้บริหารระดับสูงทำงานเป็นทีมร่วมกับกลยุทธ์ขององค์การ ซึ่งจะต้องมีการติดต่อกับผู้บริหารในระดับกลางที่มีส่วนในการตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างไร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามกลยุทธ์ หลักการในข้อนี้ยึดหลักว่า กิจกรรมของแต่ละกลุ่มต้องมีจุดหมายและแผนเดียวกัน

๗. หลักความเสมอภาค (Equity) ความเสมอภาคคือ ความเป็นธรรม (Justice) ความยุติธรรม (Impartiality) และความเหมาะสม (Fairness) สำหรับสมาชิกทุกคนภายในองค์การซึ่งในปัจจุบันพนักงานมีความต้องการความเสมอภาคมากขึ้นเป็นการจัดการที่ใช้หลักความเท่าเทียมกัน

๘. การออกคำสั่ง (Order) วิธีการจัดการซึ่งอยู่ในตำแหน่งนั้นในการจัดหาเพื่อให้องค์การได้รับประโยชน์สูงสุด และเป็นการจัดหางานให้แก่พนักงานโดยใช้ผังองค์การ (Organization Chart) เพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่ง และหน้าที่ของพนักงานแต่ละคน และเป็นการชี้วัดว่าตำแหน่งของพนักงานแต่ละคนอาจจะมีการเลื่อนขั้นได้ในอนาคต การวางแผนเกี่ยวกับอาชีพได้รับความสนใจมาก

ขึ้นในองค์การยุคปัจจุบัน เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ถือว่ามีความจำเป็นที่จะต้องให้การฝึกอบรม (Training) และการพัฒนากำลังแรงงาน (Developing) โดยองค์การจะกำหนดตำแหน่งหน้าที่สำหรับคนทุกคน และทุกคนจะเข้าใจตำแหน่งหน้าที่ของตน

๙. ความคิดริเริ่ม (Initiative) เป็นความสามารถของบุคคลในการกระทำการสิ่งต่างๆ โดยปราศจากการสั่งการจากผู้บังคับบัญชา ผู้บริหารจะต้องกระตุ้นให้พนักงานมีความคิดริเริ่มซึ่งความคิดริเริ่มนี้นับถือว่าเป็นจุดแข็งขององค์การ เนื่องจากจะสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ได้ ผู้บริหารมีความต้องการทักษะ (Skill) และไหวพริบ (Tact) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างองค์การและความต้องการของพนักงาน และความสามารถ (Ability) จะทำให้เกิดความสมดุล ซึ่งเป็นสิ่งที่ชี้วัดผู้บริหารระดับสูงในการพัฒนาและการบริหารงาน

๑๐. ความมีระเบียบวินัย (Discipline) เป็นการมุ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการเชื่อฟัง (Obedience) อำนาจ (Energy) คำขอร้อง (Application) และลักษณะของการแสดงความนับถือออกมา สำหรับอำนาจของผู้บังคับบัญชา ความมีระเบียบวินัยเป็นบุคลิกลักษณะที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารหลายๆ คนที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้ปฏิบัติงานทั้งหมดและทำงานอย่างเข้มแข็งเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ ความมีระเบียบวินัยจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในองค์การกับคุณสมบัติของผู้ภายในองค์การ และเป็นความสามารถของผู้บริหารในการที่จะปฏิบัติตามอย่างยุติธรรมอีกด้วย

๑๑. ค่าตอบแทน (Remuneration of Personnel) การให้รางวัลประกอบด้วยโบนัสและแผนการแบ่งกำไร เป็นการช่วยกระตุ้นการทำงานของพนักงานได้ การให้หรือการจ่ายค่าตอบแทนให้แก่พนักงานมีความสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จขององค์การ ระบบรางวัลที่มีประสิทธิภาพสามารถให้คามยุติธรรมทั้งพนักงาน และองค์การ รวมทั้งสามารถกระตุ้นผลผลิตเพิ่มโดยการให้รางวัล เพื่อเป็นการสนับสนุนให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น โดยยึดหลักว่าการจ่ายค่าตอบแทนควรยุติธรรมและตอบสนองความพึงพอใจสูงสุดทั้งนายจ้าง และลูกจ้างเท่าที่จะทำได้

๑๒. ความมั่นคงในงาน (Stability of Tenure of Personnel) ความมั่นคงในงานมีความสำคัญต่อการจ้างงานระยะยาว เมื่อพนักงานอยู่ในองค์การซึ่งมีแนวโน้มจะทำงานเป็นทีมเป็นระยะเวลานาน โดยพยายามพัฒนาทักษะ และปรับปรุงความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรขององค์การ การจ้างงานระยะยาวเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้อธิบายการประสบความสำเร็จของบริษัทขนาดใหญ่ในญี่ปุ่น

๑๓. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์การ (Subordination of individual interests to the common interest) ผลประโยชน์ขององค์การถือว่าเป็นประโยชน์ของทุกๆ คนหรือของทุกกลุ่มในองค์การ ในขณะที่องค์การยังดำเนินกิจการอยู่จะต้องมีการกำหนดผลประโยชน์เพื่อให้เกิดความยุติธรรมระหว่างองค์การ และสมาชิกภายในองค์การ

๑๔. ความสามัคคี (Sprit de corps) เป็นความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกภายในองค์การที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม ในการออกแบบประยุต์ของอำนาจหน้าที่ตามลำดับชั้นภายในองค์การ และสิทธิในการสั่งการ หรือการบริโภค และความร่วมมือกันถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญในการที่ทำให้้องค์การบรรลุผลสำเร็จ และมีการพัฒนาความสามัคคีจะสามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากมีการติดต่อกันระหว่างผู้บริหาร และคนงานโดยการติดต่อเพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ที่

สำคัญ เพราะความสามัคคีคือพลัง เมื่อสมาชิกมีความสามัคคีกันสูงก็จะทำให้องค์การมีความแข็งแกร่ง^{๕๘}

และมีผู้นำเสนอกระบวนการบริหารงาน ๗ ประการ เรียกโดยย่อว่า “POSDCoRB” เป็นกระบวนการบริหารงานที่นำเสนอไว้ในหนังสือ “Papers on the Science of Administration” ในปี พ.ศ.๒๔๗๙ โดยมีกระบวนการบริหารงาน ดังนี้^{๕๙}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนทางในการปฏิบัติงานตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

๒. การจัดหน่วยงาน (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้าง อำนาจหน้าที่และการแบ่งส่วนของงานให้เหมาะสมและลงตัว

๓. การจัดสายงานและการจัดตัวบุคคล (Staffing) หมายถึง การบริหารงานด้านบุคลากร อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การรักษาสภาพการทำงาน และการควบคุมการปฏิบัติงานของบุคลากร

๔. การอำนวยการ (Directing) หมายถึง การดำเนินการตัดสินใจ และสั่งการในการปฏิบัติงานของส่วนต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผน ทั้งในลักษณะงานทั่วไปและในลักษณะงานเฉพาะ ตลอดจนการให้คำแนะนำ และควบคุมการปฏิบัติงานในทุกภาคส่วน

๕. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การร่วมมือกันของบุคลากรในการปฏิบัติงานตามส่วนต่างๆ ให้ประสานสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน

๖. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหารงานและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบถึงความเคลื่อนไหว และความก้าวหน้าของกิจการต่างๆ ภายในหน่วยงาน

๗. งบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การควบคุมการใช้จ่ายให้รอบคอบ และรัดกุม รวมถึงการจัดสรรงบประมาณและการจัดทำบัญชี

นักวิชาการในประเทศไทยได้เสนอภารกิจสำคัญในการบริหารไว้ ๗ ประการ คือ^{๖๐}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดโครงการอย่างกว้างๆ ว่ามีอะไรที่จะต้องปฏิบัติตามลำดับ วางแนววิธีปฏิบัติพร้อมด้วยวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้น ก่อนลงมือปฏิบัติการ

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงการบริหาร โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจนพร้อมด้วยกำหนดลักษณะ และวิธีการติดต่อสัมพันธ์ตามลำดับชั้นแห่งอำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นลงไป

^{๕๘}ฟาโย, อังโน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคนอื่นๆ, **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๕๙}Luther Gulick and Lyndall Urwick, **Papers on the Science of Administration**, (New York : Institute of Public Administration, 1937), pp. 37-38.

^{๖๐}ติน ปรัชญพฤทธิ์, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔-๒๖.

๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การบริหารงานเกี่ยวกับตัวบุคคลของหน่วยงานการบริหารบุคคลดังกล่าว รวมถึงตั้งแต่การแสวงหาคนมาทำงาน การบรรจุ การแต่งตั้ง การฝึกอบรม และการพัฒนาบุคคล การบำรุงขวัญ การเลื่อนขั้น ตลอดจนการพิจารณาให้พ้นจากงาน การบำรุงรักษาสภาพของการทำงานให้ดี และมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ต่อไป

๔. การสั่งการ (Directing) หมายถึง การอำนวยการ หรือการวินิจฉัยสั่งการหลังการได้วิเคราะห์ และพิจารณาโดยรอบคอบ รวมทั้งติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้นๆ

๕. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การประสานงาน หรือติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ในองค์กร เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ไม่มีการทำงานที่ซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน สามารถทำงานประสานความกลมกลืนกันเพื่อวัตถุประสงค์หลักขององค์การ

๖. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การเสนอรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาหรือยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งบนและล่าง เพื่อทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะ สะดวกแก่การประสานงานอื่นจะเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน ตลอดจนเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจไปในตัวด้วย

๗. การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การจัดสรรทรัพยากร หรือการทำงานประมาณการเงิน วางแผนหรือโครงการในการจ่ายเงิน การบัญชี และการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินโดยรอบคอบ และรัดกุม

หลักเกณฑ์ได้พัฒนาการบริหารที่มีหลักเกณฑ์ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในหลักการ (Principles) ที่สำคัญ ๔ ประการ คือ^{๖๑}

๑. ต้องมีการคิดค้นและกำหนดวิธีที่ดีที่สุด สำหรับงานแต่ละอย่างคือ ต้องมีการกำหนดวิธีการทำงานที่ดีที่สุดที่ช่วยให้สามารถทำงานเสร็จลุล่วงไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์มาตรฐานของงาน จะต้องมีการจัดวางเอาไว้ โดยมีหลักเกณฑ์ที่ได้พิสูจน์มาแล้วว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดจริง และในเวลาเดียวกันการจ่ายผลตอบแทนแบบจูงใจต่างๆ ก็จ่ายให้ตามผลผลิตทั้งหมด

๒. ต้องมีคัดเลือกและพัฒนาคนงาน โดยตระหนักถึงความสำคัญ และคุณค่าของการรู้จักงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับคนงาน นอกจากนี้ต้องมีการอบรมคนงานให้รู้จักวิธีการทำงานที่ถูกวิธีด้วย และในการคัดเลือกคนงานจะต้องมีการพิจารณาเป็นพิเศษที่จะให้ได้คนที่มีคุณสมบัติที่ดีที่สุดตรงตามงานที่จะให้ทำ

๓. ด้วยวิธีการพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ควบคู่กับการพิจารณาคนงานนี้ คนงานจะไม่คัดค้านต่อวิธีทำงานใหม่ที่ได้กำหนดขึ้น เพราะโดยหลักเหตุผลคนงานทุกคนจะเห็นจริงถึงโอกาสที่เขาจะได้รับรายได้สูงขึ้นจากการทำงานถูกวิธีที่จะช่วยให้ได้ผลิตผลสูงขึ้น

๔. การประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้บริหารและคนงาน ฝ่ายบริหารควรจะได้ประสานอย่างใกล้ชิดเป็นประจำกับคนงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน แต่ต้องไม่ใช่โดยการลงมือปฏิบัติงานที่ควรจะเป็นงานของคนงานเท่านั้น

สำหรับแนวคิดการบริหารได้รับการพัฒนาขึ้นมาตามแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จนเกิดเป็นทฤษฎีการบริหารที่มุ่งจะวิเคราะห์ศึกษาถึงการบริหารอย่างเป็นระบบ โดยเฮนรี ฟาโย นักบริหาร

^{๖๑} เทเลอร์, อังโน ธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๔๗-๔๘.

ชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้วางรากฐานสำคัญของทฤษฎีการบริหารทั่วไปอันเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ทฤษฎีอันหนึ่งที่ว่าด้วยหน้าที่ในการบริหาร ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม ต่อมาได้พัฒนาและปรับปรุงจนกลายเป็นตำราการบริหาร เช่น ทฤษฎีของลูเธอร์ กุลิค ศาสตราจารย์การบริหารรัฐกิจชาวอเมริกัน ที่ได้ขยายแนวคิดของฟาโย กำหนดหน้าที่ในการบริหารที่เรียกกันว่า POSDCoRB : Planning (การวางแผน) Organizing (การจัดองค์การ) Staffing (การจัดบุคคลเข้าทำงาน) Directing (การสั่งการหรืออำนวยการ) Coordinating (การประสานงาน) Reporting (การรายงานผลการปฏิบัติงาน) Budgeting (การงบประมาณ)^{๒๒}

จากการศึกษาทฤษฎีการบริหาร จึงสรุปได้ว่า การบริหารมีความจำเป็นต้องมีกระบวนการที่สำคัญ ๕ ประการ คือ ๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดนโยบายและมาตรการอันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ๒) การจัดองค์การ (Organizing) คือ การกำหนดตำแหน่งสายบังคับบัญชาใน องค์การ ๓) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) หมายถึงการสรรหาบุคลากรมาบรรจุแต่งตั้งในตำแหน่งที่กำหนดไว้ ๔) การอำนวยการ (Directing) คือ กำกับ สั่งการ และมอบหมายให้แต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ และ ๕) การควบคุม (Controlling) คือ การติดตามดูว่าแต่ละฝ่ายปฏิบัติงานไปถึงไหน มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นที่ใด เป็นต้น

ตารางที่ ๒.๘ เปรียบเทียบทฤษฎีการบริหารจัดการกับทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย /ทฤษฎีของนักวิชาการ	พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต),	Koontz, Harold and Heize Wehrlich	Price, Alan	Luther Gulick and Lyndall Urwick	ดิน ปรัชญพฤทธิ
๑) การวางแผน (Planning)	✓	✓	✓	✓	✓
๒) การจัดองค์การ (Organizing)	✓	✓	✓	✓	✓
๓) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing)	✓	✓		✓	✓
๔) การอำนวยการ (Directing)	✓	✓	✓	✓	✓
๕) การควบคุม (Controlling)	✓	✓	✓	✓	✓

^{๒๒} สุปรีชา กมลาคัน, กลยุทธ์การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๕),

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

๒.๓.๑ การปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบ และประวัติอย่างยาวนาน

๑) ความหมายของคณะสงฆ์

คำว่า “สงฆ์” ตามความเข้าใจทั่วไปคือ ภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์คือหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้รู้ตามพระสงฆ์ ในความหมายพระสูตร หมายถึง ท่านผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแม้เพียงรูปเดียวก็ได้ชื่อว่าเป็นสงฆ์ แต่ในความหมายทางวินัยนั้นท่านหมายเอาภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จึงได้ชื่อว่า พระสงฆ์^{๖๓} พระสงฆ์เป็นสถาบันบุคคลที่เกิดขึ้นตามการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าผ่านวิธีการอุปสมบทตามที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต ทำหน้าที่ในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงในปัจจุบัน

นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของคำว่า “พระสงฆ์” ไว้ ผู้ศึกษาขอนำเสนอเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ดังนี้

คำว่า “พระสงฆ์” ตามความคิดของท่านพุทธทาสเกี่ยวกับสังฆะ หมายถึง หมู่ กลุ่ม อาจจำแนกได้เป็น ๓ ระดับ ดังนี้^{๖๔}

๑. สังฆะ ในความหมายอย่างกว้างที่สุด ท่านเห็นว่า วิธีของสากลจักรวรรดิธรรมชาติ แวดล้อมและสรรพสิ่ง ต้องอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสหกรณ์ คือ พึ่งพาอาศัยกันและเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน จึงอยู่ร่วมกันได้เต็มมาโดยตลอด ซึ่งเป็นรากฐานของเรื่องธัมมิกสังคมนิยมของท่าน

๒. สังฆะ หมายถึงวิถีชีวิตของความเป็นอยู่ของหมู่พระภิกษุสงฆ์ ชีวิตในวัดซึ่งเน้นหลักการ “กินอยู่อย่างง่าย ใคร่ครวญสูง” “อยู่อย่างต่ำ กระทำเพื่อ...” ทำงานเต็มความสามารถ ใช้จำเริญที่จำเป็นเจียดส่วนเกินให้ผู้อื่นที่ต้องการหลักการเป็นอยู่อย่างขุดเกลากิเลส ลดละอัตตาสามารถนำชีวิตให้มีค่าสูงสุดและถึงพุทธธรรมได้โดยสะดวก

๓. สังฆะ หมายถึง “การคณะสงฆ์ไทย” ซึ่งมีแบบแผนการปกครองจัดการศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ ที่ต้องจัดให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพ ...ค่าและยั่งยืนนาน ทั้งเหมาะสมกับยุคสมัย สอดคล้องกับพระธรรมวินัยนั้น

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับพระสงฆ์ ดังนี้^{๖๕} พระสงฆ์ หมายถึง หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตาม พระธรรมวินัย, หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า สงฆ์ หมายถึง หมู่, ชุมชน ๑. หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สาวกสงฆ์ ดังคำ สวดในสังฆคุณ ประกอบด้วยคู่บุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ เริ่มแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคจนถึงพระอรหันต์ต่างจาก ภิกษุสงฆ์ คือ หมู่แห่งภิกษุ หรือชุมชนภิกษุ (ดูหมายเลข ๒), ต่อมาบางทีเรียก

^{๖๓} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), พระสงฆ์กับการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘.

^{๖๔} พระครูสุเมธ ฐิตะโร, “สังฆะ” ในทัศนะท่านพุทธทาส, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.buddhadasa.org/html/articles/1_bdb/sangha.html. [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔].

^{๖๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙๖.

อย่างแรกว่า อริยสงฆ์ อย่างหลังว่า สมมติสงฆ์ ๒. ชุมนุมภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัย ต่างโดยเป็นสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัย ต่างโดยเป็นสงฆ์จตุรวรรคบ้าง ปัญจวรรคบ้าง ทศวรรคบ้าง วิสดีวรรคบ้างดังนั้น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๖๖}

๑. สมมติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุด้วยญัตติจตุตถกรรมเพื่อปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัยตามความรู้ ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาดสว่างสงบแห่งจิตใจ สมมติสงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทตามลักษณะการประกอบสังฆกรรม คือ

๑.๑ จตุรวรรค คือ ภิกษุสงฆ์ จำนวน ๔ รูป สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกชนิดยกเว้นการบวช การปวารณา (พิธีกรรมที่กระทำในวันออกพรรษา อนุญาตให้พระสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้) และอัพภาน (การรับภิกษุต้องอาบัติหนักบางอย่าง และได้ลงโทษตนเองด้วยกรรมวิธีที่กำหนดเสร็จแล้วให้กลับคืนเป็นผู้บริสุทธิ์ดังเดิม)

๑.๒ ปัญจวรรค คือ ภิกษุสงฆ์จำนวน ๕ รูปสามารถทำปวารณาได้ ทำการบวชพระในชนบทได้ และสังฆกรรมอื่นได้ยกเว้น อัพภานและการบวชพระในมัชฌิมชนบท

๑.๓ ทศวรรค คือ พระภิกษุสงฆ์จำนวน ๑๐ รูป สามารถทำการบวชพระในมัชฌิมชนบทได้ และสังฆกรรมอื่นได้ ยกเว้นอัพภาน

๑.๔ วิสดีวรรค คือ ภิกษุสงฆ์จำนวน ๒๐ รูป สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด^{๖๗}

๒. อริยสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุนิพพานตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงแต่เดิมเรียกว่า สาวกสงฆ์แบ่งเป็น ๔ ประเภทคือ

๒.๑ พระโสดาบัน หมายถึงผู้ละกิเลส ๓ ชนิด คือ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่ามีตัวตนหรือความยึดมั่นในตัวตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) สัสสพตปรามาส (การยึดถือศีลและวัตรอย่างมกมาย หรือถือความหลังความศักดิ์สิทธิ์)

๒.๒ พระสกิทาคามี หมายถึง ผู้ละกิเลส ๓ ข้อข้างต้นได้และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง

๒.๓ พระอนาคามี หมายถึง ผู้ละกิเลสเพิ่มขึ้นอีก ๒ อย่างคือ กามราคะ คือ ความติดใจในกามคุณ ปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคืองใจ

๒.๔ พระอรหันต์ หมายถึง ผู้ละกิเลสที่ประณีตได้ ๕ อย่างคือ รูปราคะ คือ ความติดในรูปธรรมอันประณีต อรูปราคะ คือ ความติดในอรูปธรรม มานะ คือ ความสำคัญตนหรือถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน จิตใจไม่สงบ วุ่นวาย ขัดส่าย อวิชชา คือ ความไม่รู้จริง ไม่รู้เท่าทันสภาวะ ไม่เข้าใจในเหตุผล^{๖๘}

^{๖๖}ชาเลื่อง วุฒิจันทร์, “เอกสารการวิจัยส่วนบุคคลในลักษณะวิชา สังคมจิตวิทยา เรื่องการพัฒนา
กิจกรรมสงฆ์เพื่อความมั่นคงแห่งชาติ”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ,๒๕๒๖),
หน้า ๒๕.

^{๖๗}วิทย์ วิศเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, พระพุทธศาสนา (ส ๐๔๑๐-๐๔๑๑), พิมพ์
ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

^{๖๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

โดยสรุป สมมติสงฆ์ หมายถึง ผู้ถือเอาเพศบรรพชิตและต้องมีจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ส่วนอริยสงฆ์ มิได้จำกัดเพศว่าเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ แต่หมายถึงผู้ที่มีคุณภาพทางจิตบริสุทธิ์ขึ้นมาตามลำดับ ตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไป จะเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้

พระสงฆ์ หมายถึงหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย พระสงฆ์ ได้แก่ภิกษุในพระพุทธศาสนา หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า คือ ผู้ออกบวชตามพระพุทธเจ้าหลังจากได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส ต้องการจะได้บรรลุธรรมตามพระพุทธเจ้าจึงสละเหย้าเรือนออกบวช ปฏิบัติตามธรรมและวินัยที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สงฆ์ ฉะฉาน ก็มี พระสงฆ์ จัดเป็นรัตนะหนึ่งในจำนวนรัตนะสามหรือพระรัตนตรัย ซึ่งได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์^{๖๙}

พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ย่อมมีชีวิตอยู่ด้วยความสงบ ทำตนให้มากกว่าเป็นผู้รับละเว้นความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่รุนแรง ไม่ทะเยอทะยานในเรื่องลาภ ยศ มีน้ำใจประกอบด้วยเมตตา มีความเลื่อมใสมั่นในกฎของกรรม และมุ่งความสงบเป็นที่ตั้ง ชีวิตของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ปัจจุบันนี้มีความหมายที่การบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อการพระศาสนา ๑ การศึกษา ๑ การสังคมสงเคราะห์ที่ไม่ขัดต่อสมณวิสัย^{๗๐}

คำว่า พระสงฆ์ มาจากคำบาลีว่า สงฆ แปลว่า หมู่ ชุมชน คนทั่วไปมักเข้าใจว่า พระสงฆ์ คือ ภิกษุ แต่ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หมู่ภิกษุ และภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เรียกว่า คณะสงฆ์ การประกอบสังฆกรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาต้องมีคณะสงฆ์ซึ่งประกอบด้วยภิกษุอย่างน้อยที่สุด ๔ รูปร่วมพิธี สังฆกรรมนั้นจึงจะสำเร็จสมบูรณ์ หากคณะสงฆ์ไม่ครบคณะ ก็จะประกอบสังฆกรรมไม่ได้ พระสงฆ์จัดว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเพราะเป็นศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไป พระสงฆ์จึงต้องประพฤติปฏิบัติตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่ดี เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ก็จะเป็นเหตุจูงใจประชาชนให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หากพระสงฆ์ปฏิบัติตนไม่ดีจะทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อม^{๗๑}

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่า พระสงฆ์ คือ ภิกษุในพระพุทธศาสนา หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า คือ ผู้ออกบวชตามพระพุทธเจ้าหลังจากได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส ต้องการจะได้บรรลุธรรมตามพระพุทธเจ้าจึงสละเหย้าเรือนออกบวช ปฏิบัติตามธรรมและวินัยที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๒) ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ตามแบบพระธรรมวินัย

การปกครองคณะสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองครั้งนั้นคือ พระธรรมวินัยพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระ

^{๖๙}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) , พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕๕.

^{๗๐}พระราชสุทธินิยามมงคล (เจริญ ฐิตมโม), บทบาทของพระสงฆ์กับสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.palipage.com/watam/piyapan4/K00055.htm>, [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔].

^{๗๑}กาญจนา นาคสกุล, พุทธาณูกร ชีนาสพ สมณะ พระสงฆ์ พระสงฆ์ปุณฺณ พระอริยสงฆ์, [ออนไลน์] , แหล่งที่มา : www.sakulthai.com/DSakulcolumndetail.asp?stcolumnid=644&stissueid=2431&stcolcatid=2&stauthorid=19, [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔].

วินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา และทรงวินิจฉัยอิทธิพลของพระสงฆ์โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วยพร้อมพระโมคคัลลานะ และพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆมิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย และต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ

ทัศน่นักปราชญ์เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ สุนทร ญ รังสี กล่าวไว้ว่า^{๗๒}

๑. สังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติอย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทิน และกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ดังข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มเพื่อเกื้อยาก ๑ เพื่อสำราญแก่ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัด อาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑ เพื่อถือพระวินัย ๑”^{๗๓}

๒. ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มาก พระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เองโดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้น และมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มมากขึ้นอีกทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน กำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์โดยรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็ได้ขัดพระวินัย

๓. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีกระบวนการพิจารณาตัดสินหรืออิทธิพล และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศสำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจถือว่าไม่ผิด

^{๗๒} สุนทร ญ รังสี, สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์ รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕-๖๐.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีโครงสร้างตามความเห็นของไชย ญ พล ได้กล่าวไว้^{๗๔}

๓) ลักษณะการใช้อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัย

การใช้อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบเพื่อประโยชน์แก่การปกครอง จึงทรงบัญญัติไว้ ๑๐ ประการดังนี้^{๗๕}

๑. เพื่อความรับทราบที่ดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
๓. เพื่อข่มบุคคลเพื่อแก้ยาก
๔. เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๑๐. เพื่อถือตามพระวินัย

^{๗๔}ไชย ญ พล, การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

^{๗๕}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘/๒๘-๒๙.

ตารางที่ ๒.๙ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต (๒๕๔๖, หน้า ๔๘).	คำว่า “สงฆ์” ตามความเข้าใจทั่วไปคือ ภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์คือหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้รู้ตามพระสงฆ์ในความหมายพระสูตร หมายถึง ท่านผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแม้เพียงรูปเดียวก็ได้ชื่อว่าเป็นสงฆ์ แต่ในความหมายทางวินัยนั้นท่านหมายถึงภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จึงได้ชื่อว่า พระสงฆ์
สุนทร ณ ริงสี (๒๕๓๐, หน้า ๓๕-๖๐).	๑. สังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ ๒. ด้านการบริหาร ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน กำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั้นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์โดยรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็มิได้ขัดพระวินัย ๓. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิกิริยาต่อความสงบสุขของสังคม
วิมहा. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.	๑. เพื่อความรับทราบที่ดีแห่งสงฆ์ ๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๓. เพื่อข่มบุคคลเพื่อแก้ภัย ๔. เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน

ตารางที่ ๒.๙ (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
	๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๗. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑๐. เพื่อดำเนินตามพระวินัย
พระคุณีย์ เมธงกูโร (Online)	๑. สังฆะ คือ พึงพาอาศัยกันและเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน จึงอยู่ร่วมกันได้ดีมาโดยตลอด ซึ่งเป็นรากฐานของเรื่องธัมมิกสังคมนิยมของท่าน ๒. สังฆะ หมายถึง วิถีชีวิตของความเป็นอยู่ของหมู่พระภิกษุสงฆ์ ๓. สังฆะ หมายถึง "การคณะสงฆ์ไทย" ซึ่งมีแบบแผนการปกครองจัดการศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ ที่ต้องจัดให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพ
พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๐, หน้า ๒๙๖).	หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตาม พระธรรมวินัย, หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า
คำเลื่อง วุฒิจันทร์ (๒๕๒๖, หน้า ๒๕).	๑. สมมติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุด้วยญัตติจตุตถกรรมเพื่อปฏิบัติ และรักษาพระธรรมวินัยตามความรู้ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาดสว่างสงบแห่งจิตใจ ๒. อริยสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุนิพพานตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง

๒.๓.๒ การปกครองคณะสงฆ์ไทย :

การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยต่างๆ มีดังนี้^{๗๖}

๑. การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การปกครองระยะต้นๆ พระพุทธเจ้าทรงกระทำด้วยพระองค์เองทุกอย่างพอระยะต่อมา ให้พระสาวกช่วยกระทำบ้าง เป็นการแบ่งเบาภาระและฝึกหัดสาวก เพื่อที่จะรับช่วงงานจากพระองค์ ครั้นต่อมาตอนใกล้ปรินิพพานทรงมอบความเป็นใหญ่ให้หมู่พระสงฆ์สาวก ส่วนพระองค์ก็ทรงดูแลทั่วไปและทำงานด้านการสอนอย่างเดียวเป็นทำนอง “บิดาอบรมบุตรธิดาให้รู้จักการงาน” บั้นปลายชีวิตก็มอบทรัพย์สมบัติให้

๑.๑ รูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

แม้ว่าคณะสงฆ์จะเป็นสังคมซึ่งรวมผู้คนไว้มากมายและมีความหลากหลาย เนื่องจากสมาชิกมาจากคนทุกชนชั้นวรรณะเช่นเดียวกับสังคมโดยทั่วไป แต่มีความแตกต่างจากสังคมโดยทั่วไป ก็คือสมาชิกทั้งหมดล้วนเป็นบรรพชิต หรือนักบวช ซึ่งผู้ที่ให้กำเนิดคณะสงฆ์ขึ้นมาก็คือพระพุทธเจ้า คณะสงฆ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นหลังจากพระองค์ทรงเผยแผ่หลักธรรมคำสอนแล้วมีผู้ตรัสรู้ตามหรือมีความศรัทธาในหลักธรรมคำสอนนั้นแล้วออกบวชเป็นบรรพชิต จากเดิมซึ่งจำนวนสมาชิกของคณะสงฆ์ยังมีจำนวนน้อย แต่ภายหลังเมื่อหลักธรรมคำสอนของพระองค์ได้รับการเผยแผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง จำนวนสมาชิกของคณะสงฆ์ ก็ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามลำดับเพราะฉะนั้น คณะสงฆ์จึงไม่แตกต่างจากสังคมโดยทั่วไปซึ่งเกิดรูปแบบการปกครองขึ้น ซึ่งเดิมทีรูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์ ก็เป็นแบบตามธรรมชาติเหมือนพ่อแม่ปกครองลูก เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง ด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดา ผู้ทรงให้กำเนิดสาวกที่เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ ภายหลังรูปแบบการปกครองจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงและพัฒนาการไปตามลำดับตามจำนวนของพระสงฆ์สาวกซึ่ง เพิ่มขึ้นตามลำดับตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และตาม ช่วงเวลาที่เหมาะสม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๑.๑ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง

การปกครองของคณะสงฆ์ ในช่วงต้นพุทธกาล มีลักษณะการปกครองแบบธรรมชาติเหมือนพ่อแม่ปกครองดูแลลูก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง ด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดาผู้ทรงให้กำเนิดสาวกผู้เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ แม้จะมีพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์จากริกออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่างๆ ในชมพูทวีปแล้ว แต่เมื่อมีกิจกรรมอันจำเป็นหรือมีปัญหาสำคัญใด ๆ เกิดขึ้นและอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมคณะสงฆ์ หรือตัวพระสงฆ์สาวกเอง ในสถานที่ที่จาริกไปนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลเพียงใดก็ตาม พระสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็ต้องเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อกราบทูลให้ทรงทราบถึงปัญหา และให้ทรงตัดสินพระทัยเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แม้บางสถานที่จะมีพระสงฆ์สาวกผู้ใหญ่คอยดูแลตัดสินใจอยู่แล้ว แต่การตัดสินใจในเรื่องสำคัญก็ยังคงขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้าอยู่

^{๗๖}พระมหาสมเดจ วังศ์ธรรม, “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อีสาน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุตินิกาย และวัดมหานิกายจังหวัดร้อยเอ็ด”, *ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐).

นั่นเอง^{๗๗} จึงกล่าวได้ว่าพระองค์ ทรงเป็นศูนย์กลางการปกครองและมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ตลอดจนการชี้แนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างของคณะสงฆ์^{๗๘} อย่างไรก็ตาม ช่วงต้นพุทธกาล ในแง่ของการใช้อำนาจทางการปกครอง พระพุทธเจ้าก็ยังมิได้วางระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ สำหรับคณะสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์สาวกในช่วงต้นพุทธกาลล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น จึงดำรงอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยสำนึกแห่งธรรมล้วน ๆ แต่ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้กำเนิดสังคมสงฆ์ขึ้นมาแล้ว ในเบื้องต้นทรงใช้อำนาจทางการบริหารโดยการส่งออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่างๆ ตามสมควรเท่านั้น

ในช่วงต้นพุทธกาล เรื่องการรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นศูนย์กลางการปกครองของพระพุทธเจ้าได้อย่างชัดเจน เมื่อมีกุลบุตรผู้มีความศรัทธาต้องการจะออกบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์สาวกซึ่งจาริกไปเผยแผ่ธรรมยังสถานที่ต่างๆ ก็จะต้องพากลุบุตรผู้มีความศรัทธาเหล่านั้นกลับมาบรรพชาอุปสมบทกับพระพุทธองค์ ไม่ว่าพระองค์จะประทับอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม^{๗๙} โดยจะทรงประทานการอุปสมบทให้ด้วยพระองค์เอง หากบุคคลใดได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็จะตรัสประทานอุปสมบทให้ว่า "เธอจงเป็นภิกษุเถิด แล้วตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด"^{๘๐} แต่หากบุคคลใดยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ก็จะตรัสว่า "เธอจงเป็นภิกษุเถิด แล้วตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด"^{๘๑} ซึ่งชาวพุทธในสังคมไทยเรียกวิธีการอุปสมบทนี้ว่า "เอหิภิกขุอุปสัมปทา" ซึ่งเป็นการบวชที่สำเร็จด้วยอำนาจของบุคคลคือพระศาสดา เมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุเรียบร้อยแล้ว^{๘๒} ก็จะทรงให้จาริกออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังสถานที่ต่างๆ ต่อไป

ในช่วงต้นพุทธกาล สมาชิกของสังคมสงฆ์ส่วนมากเป็นพระอรหันต์ จึงไม่มีปัญหาเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนที่ไม่เหมาะสม ต่อมาเมื่อพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้ามีจำนวนมากขึ้น แต่บุคคลซึ่งเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์นี้มีความหลากหลาย เนื่องจากมาจากคนซึ่งมีพื้นฐานทางด้านฐานะ การศึกษา อาชีพ ชาติ ตระกูล และวรรณะ ตลอดจนความเชื่อแตกต่างกัน การเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมสงฆ์ แม้จะไม่มีแบ่งชนชั้นวรรณะ แล้วเพราะทุกคนเป็นสมณศากยบุตร เสมอเหมือนกันหมด^{๘๓} แต่ระดับความคิดจิตใจและความประพฤติดียังคงมีความแตกต่างกันอยู่ เพราะฉะนั้น จึงมักจะปรากฏว่ามีพระภิกษุบางรูปหรือจำนวนหนึ่งที่มีพฤติกรรมซึ่งสังคมสมัยนั้นติเตียนและไม่ก่อให้เกิดความศรัทธาแก่คนทั่วไป เมื่อมีเรื่องร้องเรียนมายังพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์เพื่อ

^{๗๗}เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๗๘}อติเทพ ผาหา, "กำเนิดและพัฒนารูปแบบการปกครองแบบสังฆาธิปไตยของคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล", บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒, (เมษายน-มิถุนายน, ๒๕๕๑) : ๕๙-๖๑.

^{๗๙}วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๔/๓๙-๓๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒.

^{๘๐}วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๘/๒๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๘/๓๖.

^{๘๑}วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๘/๑๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

^{๘๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

^{๘๓}ดูรายละเอียดใน อง.อญฐก. (บาลี) ๒๓/๑๙/๑๖๖, อง.อญฐก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐.

สอบสวนเรื่องราวต่างๆ เหมือนกับการใช้อำนาจตุลาการในสังคมทางการเมือง เมื่อสอบสวนแล้วทรงเห็นว่าพฤติกรรมดังกล่าวไม่เหมาะสมกับพระภิกษุผู้เป็นสมณศากยบุตร จึงจะทรงบัญญัติพระวินัยซึ่งเรียกว่า “สิกขาบท” ขึ้นท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ แล้วสงฆ์ก็จะนำไปศึกษาและประพฤติปฏิบัติตามความเหมาะสมกันไป เพราะฉะนั้น พระวินัยจึงเสมือนกฎหมายหรือรัฐธรรมนูญสำหรับสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นกรอบหรือแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้อง การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นดังกล่าว แม้ว่าจะดูเหมือนกับการใช้อำนาจทางนิติบัญญัติในสังคมทางการเมือง แต่มันต่างกันตรงที่พระวินัยนั้นไม่ใช่ กฎหมาย แต่เป็นเพียงข้อตกลงซึ่งยอมรับร่วมกันสำหรับใช้เป็นกรอบหรือแนวทางในการฝึกฝนอบรมตนเอง ในสังคมสงฆ์ และพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติ พระวินัยไว้ล่วงหน้าโดยพลการ เนื่องจากทรงรับฟังความเห็นจากทุก ๆ ฝ่ายในที่ประชุมสงฆ์ก่อนแล้วจึงจะทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น อีกทั้งในการบัญญัติพระวินัยหรือการวางระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ทุกครั้งพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติขึ้นภายหลังจากมีผู้กระทำความผิดหรือกระทำการที่สังคมติเตียน เมื่อพิจารณาสอบสวนท่ามกลางสงฆ์แล้ว และเห็นว่าพฤติกรรมเช่นนั้นไม่เหมาะสม จึงบัญญัติ พระวินัยขึ้นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากกรณีต่างๆ เช่น ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประพฤติหรือกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปแล้วเกิดความเสียหายแก่คณะสงฆ์ เมื่อมีผู้ร้องเรียนมาหรือพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราวนั้น ก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์ และทรงพิจารณาสอบสวนจากทุก ๆ ฝ่ายแล้ว เมื่อทรงเห็นว่าพฤติกรรมพระภิกษุนั้นไม่เหมาะสมกับสมณศากยบุตรจริง ๆ เพื่อป้องกันมิให้พระภิกษุทั้งหลายประพฤติหรือกระทำการเช่นนั้นอีก จึงทรงบัญญัติวินัยขึ้น โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการดังนี้

- (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
- (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
- (๓) เพื่อช่มบุคคลผู้เกียติ
- (๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
- (๕) เพื่อปิดกั้นอัสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
- (๖) เพื่อกำจัดอัสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
- (๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
- (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว
- (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัตถธรรม
- (๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๔๔}

โดยสรุปการบัญญัติพระวินัยนี้ก็เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันได้ดีมีความสงบสุข เพื่อให้สงฆ์พ้นจากมลทินกิเลสต่างๆ เพื่อทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่บุคคลหรือประชาชนโดยทั่วไป และเพื่อส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นการดำรงพระศาสนาไว้ให้ยั่งยืนนาน เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าการบัญญัติพระวินัยขึ้นนี้ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งประโยชน์ส่วนรวม และมีเป้าหมายที่ดีงาม มิได้บัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์ส่วนพระองค์แต่อย่างใดเลย ต่อมาหากมีพระภิกษุรูปใดละเมิดพระวินัยหรือสิกขาบทซึ่งทรงบัญญัติไว้แล้ว เมื่อทรงเรียกประชุมสงฆ์และสอบสวนแล้วเห็นว่าภิกษุรูปนั้นกระทำความผิดจริง ก็ทรงลงโทษด้วยการปรับอาบัติแก่พระภิกษุรูปนั้น ตามความผิดอันเกิดจากการ

^{๔๔} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

ละเมิดสิกขาบทแต่ละข้อซึ่งทรงทรงบัญญัติไว้แล้ว โดยโทษมี ๓ สถานคือ อย่างหนัก คือ ขาดจากความเป็นภิกษุ อย่างกลาง คือ ให้ภิกษุนั้นอยู่กรรม คือประพฤติวัตรอย่างหนึ่ง เพื่อทรมานตน และอย่างเบา คือ ให้ประจានตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ในการพิจารณาสอบสวนความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของภิกษุและการบัญญัติพระวินัย แม้จะเป็นอำนาจและสิทธิ์ขาดของพระพุทธเจ้าแต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้นก็จริง แต่ก็ทรงรับฟังความคิดเห็นจากทุก ๆ ฝ่ายในที่ประชุมสงฆ์ ทั้งจากผู้ร้องเรียนและผู้ที่ถูกประพฤตินั้นไม่เหมาะสม โดยการสอบสวนอย่างโปร่งใส และเปิดเผย และในที่ประชุมสงฆ์นั้น ในบางกรณีก็ไม่ได้มีเฉพาะแต่ฝ่ายพระภิกษุเท่านั้น แต่ยังมีฝ่ายฆราวาสอีกด้วย ซึ่งขึ้นอยู่กับกรณีต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นแตกต่างกันไปในแต่ละครั้ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น จึงเป็นที่ยอมรับจากทั้งพระสงฆ์สาวกและฆราวาสโดยทั่วไป ดังนั้น ในการปกครองของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบัญญัติ หรือแก้ไขเพิ่มเติมพระวินัย แต่พระสงฆ์สาวกต่างๆ ไม่มีอำนาจเช่นนั้น เป็นเพียงผู้จะต้องนำพระวินัยซึ่งบัญญัติขึ้นโดยพระพุทธเจ้านั้นไปศึกษาฝึกอบรมตนเอง โดยการประพฤติปฏิบัติตามให้ถูกต้องในข้อที่ทรงอนุญาตและละเว้นในข้อที่ทรงห้ามไว้ด้วยเหตุดังกล่าวพระวินัย จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของพระพุทธเจ้าในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมสงฆ์ เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และนำไปสู่เป้าหมายอันดีงามในพระพุทธศาสนาซึ่งทรงแสดงไว้แล้ว ในขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างรูปแบบให้พระสงฆ์สาวกทั้งหลายอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะหรือเป็นสงฆ์ อีกทั้งลักษณะดังกล่าวก็ยังเป็นสิ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นศูนย์กลางการปกครองของพระพุทธเจ้าด้วย^{๘๕}

นอกจากนี้ การบริหารจัดการคณะสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาล พระสงฆ์สาวกยังมีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่ก็เป็นพระอรหันต์ ซึ่งจากริกออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่างๆ พระพุทธเจ้าจึงทรงดำเนินการบริหารจัดการคณะสงฆ์ ด้วยพระองค์เอง ทั้งเรื่องการรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ ทอดหลักธรรมคำสอนต่างๆ การส่งพระสงฆ์สาวกให้จากริกออกไปเผยแผ่ ยังสถานที่ต่างๆ และการแต่งตั้งให้พระสงฆ์สาวกสำคัญ ๆ มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ในฐานะพระอัครสาวกเบื้องขวาและซ้ายเป็นต้นให้ทำหน้าที่ต่างๆ แม้จะทรงแต่งตั้งพระสาวกสำคัญมาช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็นแล้ว แต่โดยส่วนใหญ่อำนาจสิทธิ์ ขาดและการตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ ก็ยังคงอยู่ที่พระพุทธเจ้าเป็นหลัก เนื่องจากยังทรงไม่ได้กระจายอำนาจออกไปยังพระสงฆ์สาวก

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นศูนย์กลางของการปกครองดังกล่าว พระองค์จึงทรงเป็นผู้ปกครองเช่นเดียวกับพระราชาที่ปกครองประชาชนในสังคมทางการเมือง แต่ทรงเป็นผู้ปกครองในสังคมสงฆ์เท่านั้น ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ค้นพบและเผยแผ่ พระสัทธรรมออกไปจนมีพระสงฆ์สาวกจำนวนมากมาย จึงทรงสามารถตัดสินใจพระทัยในการปกครองการบริหารคณะสงฆ์ การสอบสวนลงโทษภิกษุผู้กระทำความผิด และการบัญญัติสิกขาบทหรือการกำหนดวางระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกปฏิบัติ ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของสังคมสงฆ์ โดยอาศัยอำนาจแห่งธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบนั่นเอง ซึ่งเป็นเป้าหมายและเป็นหลักในการดำเนินนโยบายหรือตัดสินใจพระทัยในเรื่องต่างๆ ในการเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง

^{๘๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, หน้า ๑๑.

พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นธรรมราชา คือเป็นพระราชาโดยธรรม หรือเป็นพระราชาแห่งธรรม^{๗๖} ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เองของพระพุทธเจ้า จึงไม่มีปัญหาหรือเกิดความขัดแย้งในเรื่องของการใช้อำนาจดังเช่นในสังคมทางการเมือง

๑.๑.๒ พระสงฆ์สาวกเป็นผู้ปกครอง

จากการที่พระสงฆ์สาวกจำนวนหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทรงส่งออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมแล้ว ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ ทำให้กุลบุตรจากสถานที่ต่างๆ มีความศรัทธาประสงค์จะออกบวชเป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวกแต่ละท่านจึงพากุลบุตรเหล่านั้นเดินทางจากสถานที่ต่างๆ มาด้วยความลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสถานที่ที่ห่างไกลและทุรกันดาร เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงบวชให้และพระพุทธเจ้าทรงเห็นความยากลำบากในการเดินทางของพระสงฆ์สาวกและกุลบุตร ผู้มีความประสงค์จะออกบวชซึ่งอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลและทุรกันดารเหล่านั้น จึงประทานอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกเหล่า นั้นทำหน้าที่บวชกุลบุตรผู้อยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลและทุรกันดารได้ ด้วยการให้บรรพชาอุปสมบทโดยการให้ไตรสรณคมน์ คือ การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ^{๗๗} ซึ่งชาวพุทธในสังคมไทยเรียกการอุปสมบทด้วยวิธีนี้ว่า “ติสรณคมนุปสัมปทา” ซึ่งเป็นการบวชที่สำเร็จด้วยอำนาจของบุคคล คือ พระสาวก^{๗๘}

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงเป็นที่มาของรูปแบบการปกครอง ซึ่งมีพระสงฆ์สาวกเป็นผู้ปกครอง รองลงมาจากพระพุทธเจ้าทรงปกครองด้วยพระองค์เอง จากเดิมที่พระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางอำนาจในการตัดสินใจทุกเรื่อง ซึ่งรวมถึงเรื่องการรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ด้วย แต่การกระจายอำนาจไปให้พระสงฆ์สาวกซึ่งจาริกออกไปเผยแผ่พระสัทธรรม ให้มีอำนาจตัดสินใจบวชให้แก่กุลบุตรผู้มีความศรัทธาจะออกบวชได้แทนพระองค์ ทำให้พระสงฆ์สาวกเหล่านั้นเป็นผู้ปกครองซึ่งมีความชัดเจนมากขึ้น ในฐานะเป็นผู้ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีความศรัทธาในการออกบวช เมื่อบวชให้แล้วก็ต้องเป็นผู้มีหน้าที่ดูแลกุลบุตรผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมสงฆ์ ได้โดยตรงและยังเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระให้พระพุทธเจ้าด้วย อย่างไรก็ตาม แม้พระภิกษุบางส่วนจะได้รับการบวชมาจากพระสงฆ์สาวกซึ่งพระพุทธเจ้าทรงส่งออกไปเผยแผ่พระสัทธรรม แต่พระภิกษุเหล่านั้นก็ไม่ได้ตัดขาดจากพระพุทธเจ้าอย่างสิ้นเชิง เพราะอย่างยิ่งคงอยู่ภายใต้การปกครองของพระพุทธเจ้าด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องจากพระภิกษุที่พระสงฆ์สาวกต่างๆ บวชให้นั้น ก็ยังอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยอันเดียวกันของพระพุทธเจ้า จึงมีความเป็นพระภิกษุเสมอเหมือนกับพระภิกษุที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ทุกประการและพระพุทธเจ้าก็ยังเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมที่สำคัญต่างๆ ดังเดิม ดังนั้น แม้ว่าพระสงฆ์สาวกจะมีบทบาทในการปกครองแล้ว แต่ก็ยังมีบทบาทในบางเรื่องเท่านั้นคือสามารถบวชให้กุลบุตรได้และคอยปกครองดูแลให้ดำรงตนอยู่ได้ภายใต้พระธรรมวินัยอันเดียวกัน

จากที่กล่าวมา การที่พระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสด้วยการประทานอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกต่างๆ เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการปกครอง โดยสามารถตัดสินใจรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ได้ตามที่เห็นสมควร ดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไปตามความเหมาะสมของเวลาและสภาพการณ์ต่างๆ โดย

^{๗๖} พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๔๒.

^{๗๗} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๔/๒๙-๓๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

^{๗๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, หน้า ๓.

มิได้ดำรงผูกขาดอำนาจทุกประการไว้แต่เพียงพระองค์เดียว แต่กลับทรงผ่อนคลายเป็นไปตามเวลาและสภาพการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวกและความคล่องตัวในการเผยแผ่

พระสัทธรรมออกไปให้ได้อย่างกว้างขวาง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้คนจำนวนมาก ตามวัตถุประสงค์ซึ่งทรงวางไว้ เพราะฉะนั้น พระสงฆ์สาวกที่ออกไปเผยแผ่ยังสถานที่ต่างๆ จึงเป็นกำลังสำคัญทั้งในด้านการเผยแผ่พระสัทธรรมและการปกครองดูแลหมู่คณะให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๑.๑.๓ สงฆ์เป็นผู้ปกครอง

คำว่า “สงฆ์” หรือ “สังฆะ” เป็นคำที่มีอยู่แล้วก่อนพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเผยแผ่ พระสัทธรรมออกไปจนทรงสามารถตั้งกลุ่มคนเพื่อเป็นแบบอย่างสำหรับผู้ประพฤตินิยมขึ้นได้ จึงทรงนำคำว่า “สงฆ์” มาใช้เรียกกลุ่มคนดังกล่าว คำว่า “สงฆ์” นี้แปลว่า หมู่ หรือชุมชน หมู่หรือชุมชนที่จะเป็นสงฆ์ ก็คือหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดตั้งวางระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติ มีจุดหมายหมายว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ เพื่อประพฤติปฏิบัติกระทำการสิ่งที่ดีงามอย่างพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ก็คือชุมชนที่อยู่ร่วมกันเพื่อเจริญไตรสิกขาเพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญองงามขึ้นในศีล สมาธิ ปัญญา^{๘๙}

หากพิจารณาคำว่า “สงฆ์” ในพระพุทธศาสนาในความหมายซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไปก็หมายถึง กลุ่มผู้สมัครเข้ามาประพฤติดำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าเป็นกลุ่มนักบวชเพศชายเรียกว่า ภิกษุสงฆ์ ถ้าเป็นกลุ่มนักบวชเพศหญิงก็เรียกว่า ภิกษุณีสงฆ์^{๙๐}

อย่างไรก็ตาม คำว่า “สงฆ์” ยังมีความหมายกว้างออกไปอีก กล่าวคือ คำว่า “สงฆ์” หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกว่าสาวกสงฆ์ ดังคำสวดในสังฆคุณ ประกอบด้วยคูปุรุช ๔ คู่ หรืออริยบุคคล ๘ เริ่มตั้งแต่พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลคู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผลคู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผลคู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผลคู่ ๑ สงฆ์เหล่านี้รวมเรียกว่า “อริยสงฆ์” หรือ “ทักษิณียบุคคล” คือบุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา และปรากฏว่า “อริยสงฆ์” เหล่านี้มีทั้งบุคคลผู้เป็นบรรพชิตและเป็นคฤหัสถ์ และต่างจาก “สงฆ์” อีกประเภทหนึ่งคือ “ภิกษุสงฆ์” คือหมู่แห่งภิกษุหรือชุมชนภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมต่างๆ ได้ตามกำหนดทางพระวินัย เรียกว่า “สมมติสงฆ์”^{๙๑}

^{๘๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ, พิมพ์ ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๙๐}สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร., ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย : วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๙.

^{๙๑}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๓/๒๒๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๑, อัง.อรรถก. (บาลี) ๒๓/ ๕๙-๖๐/ ๒๔๒-๒๔๓, อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/ ๕๙-๖๐/ ๓๕๓-๓๕๔. หรือ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๕ และ ๓๘๖-๓๘๗.

จากความหมายดังกล่าว การให้สงฆ์เป็นผู้ปกครองจึงไม่ได้หมายถึงการให้อริยสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ หรือภิกษุณีสงฆ์เพียงรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้ปกครอง แต่การให้สงฆ์เป็นผู้ปกครองนั้น หมายถึง การให้กลุ่มบุคคลผู้เป็นบรรพชิตคือภิกษุสงฆ์หรือภิกษุณีสงฆ์จำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งอยู่ รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะในสถานที่ต่างๆ มีวัดและอารามเป็นต้น เพื่อดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ได้ช่วยกันดำเนินการกิจกรรมอันสำคัญต่างๆ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เนื่องจากทรงประสงค์จะทรงมอบการปกครองคณะไว้แก่สงฆ์ ไม่ทรงประสงค์ปล่อยให้อยู่กันอย่างเป็นอิสระ จึงทรงอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเนื่องด้วยการปกครองคณะ มีการบวชให้กุลบุตรเป็นต้น^{๙๒}

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่แล้ว เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในภายหลังก็ไม่ทรงแทรกแซงอำนาจของสงฆ์ เพราะท่านนอกจากจะทรงเคารพธรรมแล้ว ยังทรงเคารพในสงฆ์ด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่เราทราบการเชื่อเชิญของพรหมและสักการะ เคารพอาศัยธรรมที่เราตรัสรู้แล้วนั้นแลอยู่ เป็นการสมควรแก่เรา แต่เมื่อใดสงฆ์ประกอบด้วยความเป็นใหญ่ เมื่อนั้นเราก็นึกมีความเคารพในสงฆ์”^{๙๓}

เพราะฉะนั้น จากพระดำรัสนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับอำนาจของสงฆ์ และอำนาจของสงฆ์นั้นก็มาจากธรรมและวินัยที่พระองค์ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วนั่นเอง เพื่อให้สงฆ์ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วยตนเอง รูปแบบการปกครองที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่นี้อย่าง ๑ พัฒนาการขึ้นมาจากการที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นความลำบากของพระสงฆ์สาวกผู้อยู่ในที่ห่างไกลทุรกันดาร และความจำเป็นที่จะต้องมีการบัญญัติพระวินัย เนื่องจากมีภิกษุบางรูปประพฤติตนไม่เหมาะสมจนสังคมติเตียนซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของพระพุทธศาสนานั้นเองซึ่งทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องให้พระสงฆ์สาวกดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันซึ่งเรียกว่า “สังฆกรรม” เนื่องจากพระพุทธองค์มิได้เสด็จอยู่ในเวลานั้นและอาจเป็นความจำเป็นซึ่งทรงเล็งเห็นถึงอนาคตของพระศาสนาเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วด้วยก็เป็นได้^{๙๔}

ดังนั้น การมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ถือได้ว่าเป็นการมอบภาระหน้าที่ให้ช่วยกันดูแลปกครองกันเองและยังต้องช่วยกันกลั่นกรองบุคคลผู้จะเข้ามา บวชเป็นพระภิกษุแล้วอยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์แทนพระพุทธเจ้าด้วย สังฆกรรมคือกรรมที่สงฆ์พึงทำหรือกิจที่พึงทำโดยที่ประชุมสงฆ์มี ๔ อย่างคือ^{๙๕}

(๑) **อปโลกนกรรม** กรรมที่ทำเพียงด้วยบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญัตติและไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น การแจ้งการลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุ

(๒) **ญัตติกรรม** กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น อุโบสถและปวารณา

^{๙๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, หน้า ๒๑๔.

^{๙๓} อัง .จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๑/๒๕, อัง .จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑/๓๔.

^{๙๔} ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, หน้า ๙๘.

^{๙๕} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๘๒/๔๔๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๘๒/๓๐๑. หรือดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑-๔. หรือดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๒.

(๓) **ญัตติทุติยกรรม** กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่ง เช่น สมมติสีมา ให้ผ้ากฐิน

(๔) **ญัตติจตุตถกรรม** กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติ แล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น อุปสมบท ให้ปริวาส ให้มานัต

อย่างไรก็ตาม การที่จะทำสังฆกรรมแต่ละอย่างดังที่กล่าวมาได้นั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงกำหนดจำนวนภิกษุที่จะรวมกันเป็นสงฆ์แตกต่างกันไป คือ^{๙๖}

(๑) ภิกษุจำนวน ๔ รูปขึ้นไป ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้น ปวารณา ให้ผ้ากฐิน อุปสมบท และอัฏฐาน เรียกว่า สงฆ์จตุรวรรค

(๒) ภิกษุ จำนวน ๕ รูปขึ้นไปหาปวารณา ให้ผ้ากฐิน และอุปสมบทในปัจฉินตชนบทได้ เรียกว่า สงฆ์ปัญจวรรค

(๓) ภิกษุ จำนวน ๑๐ รูปขึ้นไป ให้อุปสมบทในมัธยมชนบทได้เรียกว่า สงฆ์ทศวรรค

(๔) ภิกษุ จำนวน ๒๐ รูป ทำอัฏฐานได้เรียกว่า สงฆ์วิสตวรรค

(๕) ภิกษุเกินกว่า ๒๐ รูปขึ้นไป ใช้ทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด เรียกว่า สงฆ์อติเรกวิ สตวรรค

การทำสังฆกรรมทุกอย่างสงฆ์จะต้องดำเนินการในเขตแดน ที่เป็นสถานที่สำหรับใช้ประชุมซึ่งเรียกว่า “สีมา” ซึ่งต้องไม่เล็กเกินไปจนไม่อาจให้ภิกษุ ๒๑ รูปนั่งได้และไม่ใหญ่เกิน ๓ โยชน์^{๙๗}

นอกจากนี้ ในการทำสังฆกรรมต่างๆ นั้น ต้องอาศัยมติในที่ประชุมสงฆ์ซึ่งจะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์คือไม่มีเสียงคัดค้านจากภิกษุใดเลย หากมีภิกษุแม้รูปหนึ่งคัดค้านขึ้น สังฆกรรมนั้นถือว่าไม่สำเร็จ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภิกษุผู้เข้าประชุมทุกรูปมีสิทธิแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระจะคัดค้านหรือเห็นด้วยก็ได้ถ้าไม่เห็นด้วยก็ให้แสดงอาการคัดค้านขึ้น แต่ถ้าเห็นด้วยจะใช้วิธีการนั่งนิ่ง ในกรณีที่มิผู้คัดค้านก็ต้องทำความเข้าใจกันจนกว่าจะยอมเห็นด้วย ถ้าผู้คัดค้านยังคงยืนกรานไม่เห็นด้วย สังฆกรรมนั้นย่อมไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น มติของที่ประชุมจะต้องเป็นมติเอกฉันท์ คือเห็นสอดคล้องพร้อมเพรียงกันทุกรูป^{๙๘}

จากลักษณะดังกล่าวจึงมองกันว่าการปกครองของสงฆ์ นี้มีพัฒนาการมาจากรูปแบบการปกครองของรัฐต่างๆ ที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบสามัคคี ธรรมอันมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่การประชุมของเจ้าต่างๆ ในสันนิบาต ซึ่งไม่มีบุคคลใดเป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้

^{๙๖} วิมหา. (บาลี) ๕/๓๘๘/๑๘๙, วิมหา. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๗๖. หรือดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, หน้า ๔. หรือดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๖๔.

^{๙๗} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, หน้า ๑๒๑๓.

^{๙๘} ประสาน ทองภักดี และปรีชา หงส์ไกรเลิศ, “บทที่ ๒ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐและระบบการเมืองของรัฐ”, ใน คณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์, **รัฐศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสตร์**, หน้า ๑๕.

เดียว แต่ให้ยอมรับผลจากการลงมติของที่ประชุม และเป็นรูปแบบการปกครองที่พระพุทธเจ้าทรงค้นเคย จึงทรงนำมาใช้ในการปกครองของสงฆ์^{๙๙}

นอกจากนี้ การปกครองของคณะสงฆ์มองได้ว่าเข้ากันได้หรือสอดคล้องกับการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน^{๑๐๐} อันเนื่องมาจากลักษณะหลายประการด้วยกันของการปกครองของคณะสงฆ์ ดังที่กล่าวมาคือ ความเป็นใหญ่ของสงฆ์ มีการประชุมและลงมติดัดสนใจร่วมกันในสัมาเหมือนกับสภามีสหิธิ เสรีภาพในการตัดสินใจ มีความเท่าเทียมกัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในการปกครองของคณะสงฆ์ในครั้งพุทธกาล แม้ที่ประชุมจะมีอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมสำคัญต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี แต่ที่ประชุมสงฆ์ต่างจากการปกครองด้วยรูปแบบสามัคคีธรรมและประชาธิปไตยตรงที่ไม่สามารถตัดสินใจเพื่อกำหนดทิศทางความเป็นไปต่างๆ ของสังคมสงฆ์หรือออกนโยบาย ซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ได้ เช่น การบัญญัติหรือการแก้ไขเพิ่มเติมพระวินัย เนื่องจากอำนาจดังกล่าวยังคงอยู่ที่พระพุทธเจ้า และคณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการให้กิจกรรมต่างๆ ซึ่งบัญญัติไว้โดยพระพุทธเจ้าให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้ กรอบแห่งวินัยบัญญัตินั้น อีกทั้ง การประชุมและลงมติดัดสนใจร่วมกัน ก็ต้องลงมตอย่างเป็นเอกฉันท์คือไม่มีบุคคลใดคัดค้านเลย ไม่ได้ถือเอาเสียงส่วนใหญ่ตามแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย^{๑๐๑}

สำหรับการประชุมสงฆ์นี้ แม้ว่าในเวลาประชุมสงฆ์ พระภิกษุทุกรูปมีสิทธิเท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ได้ดังที่กล่าวมา แต่ก็ต้องมีผู้ทำหน้าที่เป็นประธานในที่ประชุมเพื่อดำเนินการประชุมให้เป็นไปด้วยความ เรียบร้อยนั่นก็คือผู้มีอายุพรรษามากที่สุด เนื่องจากในสังคมสงฆ์โดยทั่วไปการแสดงความอ่อนน้อมต่อกันเป็นธรรมเนียมอันดีงามของคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงประทานอนุญาตให้แสดงความเคารพกันตามพรรษา ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายไว้ดังนี้

อนึ่ง กิริยาแสดงความอ่อนน้อมแก่กันเป็นความดีงามของหมู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลี (คือประณมมือไหว้) การทำสามิจักรกรรม (คือความอ่อนน้อมอย่างอื่น อันเป็นความดีงาม) ให้ทำตามลำดับผู้แก่พรรษากว่ากัน อาสนะและข้าวน้ำที่ดีกว่าก็ทรงพระอนุญาตให้ได้รับตามลำดับผู้แก่พรรษามากเหมือนกัน^{๑๐๒}

ต่อมาภายหลังก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายให้เรียก “อาวุโส” และ “กันต” หรือ “อายุสมา” กันตามพรรษาอ่อนแก่ และใช้เป็นธรรมเนียมจนมาถึงปัจจุบัน ดังพระดำรัสซึ่งตรัสสั่งพระอานนทที่ไว้ว่า “อานนท เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุไม่ควรเรียกกันและกันด้วยวาจาว่า “อาวุโส” เหมือนดังที่เรียกกันตอนนี้ ภิกษุผู้แก่กว่าพึงเรียกภิกษุผู้อ่อนกว่าโดยชื่อหรือ

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, หน้า ๔๐.

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน นางสาวมรกต สิงห์แพทย์, “การวิเคราะห์ลักษณะประชาธิปไตยในพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๒๖-๓๕. ประสาน ทองภักดี และปรีชา หงส์ไกรเลิศ, “บทที่ ๒ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐและระบบการเมืองของรัฐ”, หน้า ๑๒-๑๖.

^{๑๐๑} ดูรายละเอียดใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๙๑-๑๐๒.

^{๑๐๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส , *วินัยมุข เล่ม ๒*, หน้า ๗๔-๗๕.

ตระกูล โดยวาตะว่า “อาวุโส” ก็ได้ภิกษุผู้อ่อนกว่าพึงเรียกภิกษุผู้แก่กว่าว่า “ภันเต” หรือ “อาัยสมา” ก็ได้”^{๑๐๓}

เพราะฉะนั้น ผู้ทำหน้าที่เป็นประธานในที่ประชุมสงฆ์ ส่วนใหญ่จึงเป็นผู้มีอายุพรรษามากที่สุด นอกจากสังฆกรรมบางอย่าง ซึ่งต่อมาภายหลังพระพุทธเจ้าทรงกำหนดคุณสมบัติผู้ทำหน้าที่เป็นประธานไว้ชัดเจนมากขึ้นว่าต้องมีอายุพรรษาครบหรือเกิน ๑๐ พรรษาขึ้นไปนั่นคือผู้ทำหน้าที่เป็นอุปฌาย์ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร^{๑๐๔}

นอกจากนี้ การแสดงความเคารพความอ่อนน้อมต่อกันด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลี และการทำสามิจักรกรรม กล่าวได้ว่ามีนัยสำคัญอย่างยิ่งในการปกครองของคณะสงฆ์ เพราะนอกจากจะเป็นธรรมเนียมซึ่งส่งเสริมให้เกิดความเมตตาต่อกันและกันแล้ว ยังส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในคณะสงฆ์ และส่งผลให้อยู่ ร่วมกันโดยสงบสุข ข เช่น ธรรมเนียมการทำสามิจักรกรรม ซึ่งเดิมที่หมายถึงการแสดงความรัก เช่น การกราบไหว้ การลูกรับ และประนมมือไหว้เท่านั้น^{๑๐๕} แต่ในปัจจุบันหมายถึงการขอขมาโทษกันและให้อภัยกันทุกโอกาสไม่ว่าจะมีโทษขัดข้องหมองใจกันหรือไม่ก็ตามด้วย เมื่อถึงโอกาสที่ควรทำสามิจักรกรรมกันแล้ว ภิกษุสามเณรทุกรูปไม่พึงละโอกาสเสีย จึงได้ชื่อว่าเป็นภิกษุสามเณรที่ตบปฏิบัติชอบตามระบอบพระธรรมวินัย^{๑๐๖} สำหรับโอกาสซึ่งควรทำสามิจักรกรรมนั้นในปัจจุบันนิยมทำกันในโอกาสดังต่อไปนี้

(๑) ในสามเฝ้าพรรษาทั้งภิกษุ และสามเณรผู้ร่วมอยู่วัดเดียวกันควรทำสามิจักรกรรมต่อกันเรียงตัวตั้งแต่ผู้มีอาวุโสมากที่สุดถึงสามเณรผู้สุดท้ายในวัดไม่ควรเว้นเพื่อความสามัคคีในวัด

(๒) ในระยะเข้าพรรษาเริ่มแต่สามเฝ้าพรรษา และหลังสามเฝ้าพรรษาระยะเวลาประมาณ ๗วันควรทำสามิจักรกรรมต่อท่านที่เคารพนับถือซึ่งอยู่ต่างวัดโดยทั่วถึงกัน

(๓) ในโอกาสจะจากกันไปอยู่วัดอื่น หรือถิ่นอื่นนิยมทำต่อผู้ท่านผู้มีอาวุโสกว่า ตนในวัด และต่อท่านที่เคารพนับถือทั่วไปเป็นการล้าจากกัน^{๑๐๗}

การทำสามิจักรกรรมในโอกาสต่างๆ ดังกล่าวจัดเป็นการทำสามิจักรกรรมแบบขอขมาโทษ นอกจากนี้ยังมีการทำสามิจักรกรรมอีกแบบหนึ่ง คือ การทำสามิจักรกรรมแบบท่านสักการะซึ่งเป็นเรื่องของ การแสดงมุทิตาจิตแบบหนึ่งนิยมทำต่อบุคคลผู้ที่ตนเคารพนับถือในโอกาสที่บุคคลนั้นได้รับอิสริยศศักดิ์ หรือได้รับยกย่องในฐานะนัตรศกดิ์เป็นการแสดงจิตใจที่พลอยยินดีให้ปรากฏ^{๑๐๘} เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครองสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ แทนพระองค์แล้ว พระองค์จึงทรงดกกิจกรรมบางอย่างซึ่งเคยทรงทำด้วยพระองค์เอง เช่น การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ คือ การประทานอุปสมบทซึ่งเรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา และทรงเลิกการให้อุปสมบท

^{๑๐๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔-๑๖๕.

^{๑๐๔} ดุราลละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๕/๗๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๕/๑๐๓-๑๐๔.

^{๑๐๕} วิ.ม.ห.อ. (ไทย) ๑/๒๒๖. หรือ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุ ตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๔.

^{๑๐๖} องค์การศึกษา กรมการศาสนา, ศาสนพิธี เล่ม ๒, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า๑๖.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๑๐๘} ดุราลละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.-๑๗.

ของสาวกซึ่งเรียกว่า ติสรณคณุปสัมปทาด้วย เนื่องจากทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำการอุปสมบทด้วยวิธีซึ่งเรียกว่า “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา” แล้วซึ่งเป็นการอุปสมบทที่สำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์แต่ก็ยังทรงอนุญาตให้เอาวิธีบวชด้วยติสรณคณุปสัมปทามาใช้บวชกุลบุตรผู้มีอายุยังไม่ครบกำหนดเป็นภิกษุให้เป็นสามเณรได้ด้วยอำนาจของบุคคล คือ สาวกหรือภิกษุผู้เถระนั่นเองเมื่อเกิดมีสามเณรขึ้นการบวชจึงมี ๒ อย่าง คือ การบวชเป็นภิกษุเรียกว่า “อุปสัมปทา หรืออุปสมบท” ส่วนการบวชเป็นสามเณรเรียกว่า “บรรพชา” และวิธีที่สงฆ์จะให้การอุปสมบทแก่บุคคลใดได้นั้นจะต้องให้การอุปสมบทแก่บุคคลผู้ได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้วเท่านั้น^{๑๐๙}

นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์เป็นใหญ่ปกครองดูแลกันเองสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว พระองค์ยังให้สงฆ์มีบทบาทสำคัญซึ่งคล้ายกับบทบาทการตัดสินคดีความของตุลาการในสังคมทางการเมืองโดยให้สงฆ์ร่วมกันแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องกัพระธรรมวินัย หรือการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วให้สำเร็จตามพระธรรมวินัยเพื่อความสามัคคีของคณะสงฆ์ดังนั้นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดตั้งองค์ หรือเรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ^{๑๑๐} เรียกว่า “อธิกรณ” มี ๔ อย่างดังนี้^{๑๑๑}

(๑) **วิวาทาธิกรณ** การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ซึ่งจะต้องได้รับการชี้ขาดว่าถูกหรือผิด

(๒) **อนุวาทาธิกรณ** การโจท หรือกล่าวหากันด้วยอาบัติซึ่งจะต้องได้รับการวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่

(๓) **อาปัตตาธิกรณ** การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ

(๔) **กิจจาธิกรณ** กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น ให้อุปสมบทให้ผ้ากฐินซึ่งต้องทำให้สำเร็จ

สำหรับอธิกรณทั้ง ๔ อย่างนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิวาทาธิกรณกับอนุวาทาธิกรณนั้นคล้ายกับการเกิดคดีความต่างๆ ในสังคมทั่วไปซึ่งจะต้องอาศัยอำนาจของตุลาการ หรือศาลในการเป็นผู้พิจารณา และวินิจฉัยตัดสินความถูกผิด หรือจริงไม่จริง และอธิกรณทั้ง ๔ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวทาง หรือวิธีดำเนินการสำหรับระงับไว้ด้วยวิธีการ ๗ ประการด้วยกัน เรียกว่า อธิกรณสมณะ มีดังต่อไปนี้^{๑๑๒}

^{๑๐๙} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุขเล่ม ๑**, หน้า ๓-๔.

^{๑๑๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุขเล่ม ๑**, หน้า ๒๑๒., พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๖๒.

^{๑๑๑} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๘๖/๒๙๒, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๖/๔๒๐, วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๘/๓๒๓-๓๒๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๘/๕๒๘-๕๓๐. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุขเล่ม ๑**, หน้า ๒๑๒., พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๖๒-๓๖๓.

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (บาลี) ๒/๖๕๕/๔๒๗, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๗๓๖. วิ.จุ. (บาลี) ๖/๒๒๘-๒๔๒/๒๕๔-๒๗๓, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๒๘-๒๔๒/๓๔๔-๓๖๙, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๗-๕๓/๓๕-๓๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๗-๕๓/๕๕-๕๙. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๖๓., พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤชต์ ประชาตุ), “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณสมณะ”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

(๑) **สัมมุขาวินัย** วิธีระงับในที่พร้อมหน้าทั้ง สงฆ์บุคคลวัตถุ (เรื่องราว หรือ เหตุการณ์) และพระธรรมวินัยพร้อมหน้าทั้งสงฆ์ คือ ภิกษุเข้าประชุมครบองค์ตามที่กำหนดไว้แต่ละกรณีพร้อมหน้าทั้ง บุคคล คือ คู่กรณี หรือบุคคลผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกันพร้อมหน้าทั้งวัตถุทั้งนั้น ได้แก่ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นขึ้นวินิจฉัยพร้อมหน้าทั้ง พระธรรมวินัย ได้แก่ วินิจฉัยถูกโดยธรรมถูกโดยวินัย

(๒) **สตินัย** วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่า เป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ซึ่งมีผู้โจทก์ท้วงด้วยสลวิบัติใครจะกล่าวให้โทษท่านด้วยเรื่องการต้องอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

(๓) **อมุพหวินัย** วิธีระงับโดยยกประโยชน์ให้แก่ภิกษุผู้หายจากเป็นบ้าแล้ว ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้วเพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่มีผู้โจทก์ท้วงด้วย ความละเมิดที่ภิกษุนั้นทำในเวลาเป็นบ้าใครจะกล่าวให้โทษภิกษุนั้นด้วยเรื่องการต้องอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

(๔) **ปฎิญญาตรณะ** การทำตามที่ได้รับ ได้แก่ การปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของภิกษุผู้ต้องอาบัติเมื่อมีการฟ้องร้อง และนำเหตุการณ์ไปไต่สวนสอบสวนต่อหน้าที่คณะสงฆ์ ถ้าภิกษุผู้ถูกกล่าวหายอมรับ (ปฎิญญา) ว่า ตนเองต้องอาบัติอะไรด้วยความสัตย์จริงก็ให้ปรับอาบัติตามฐานานุโทษ ซึ่งท่านต้องอาบัตินั้นๆ เรื่องนี้สงฆ์ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบว่า การรับสารภาพของภิกษุนั้นเป็นธรรม หรือไม่

(๕) **เยภยยสิกา** การตัดสินตามคำของคนข้างมากถ้าหากมีอธิกรณ์บางอย่างเกิดขึ้นสงฆ์จะตัดสินคดีความ หรือหาข้อยุติในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะต้องอาศัยการลงมติในที่ประชุม ถ้ามติเสียงข้างมากในที่ประชุมมีออกมาอย่างไร สงฆ์ก็ต้องตัดสินไปตามนั้น

(๖) **ตัสสาปาปิยสิกา** การตัดสินลงโทษแก่ผู้ที่ทำผิดซ้ำ และผู้ที่ไม่ทำผิดแต่ไม่รับภิกษุผู้ที่ทำผิดซ้ำให้ตัดสินเพิ่มโทษ และเมื่อพิจารณาเห็นผลของการกระทำตามข้อมูลหลักฐานแล้วเห็นว่า ภิกษุผู้ถูกโจทก์ต้องอาบัติจริงแม้จะไม่รับก็ถือว่า ผิดจึงต้องปรับโทษตามสมควรแก่ความผิดนั้นได้

(๗) **ติณวัตถารกวินัย** วิธีแก้ปัญหาด้วยการให้ทั้งสองฝ่ายประนีประนอมกันเปรียบเหมือนเอาหม้อกลับไว้ไม่ต้องชำระสะสางความ วิธีนี้สำหรับใช้ในเรื่องที่ยุ่งยาก และเป็นเรื่องสำคัญอันจะเป็นเรื่องกระเทือนทั่วไป เช่น เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพีแตกกันเป็นตัวอย่าง

อธิกรณ์ทั้ง ๔ ประการดังที่กล่าวมาคณะสงฆ์จะต้องดำเนินการให้ระงับด้วยอธิกรณ์สมณะ แต่ละอย่างแตกต่างกันไป คือ วิวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยอธิกรณ์สมณะ ๒ อย่าง คือ สัมมุขาวินัย และเยภยยสิกา^{๑๑๓} อนุวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยอธิกรณ์สมณะ ๔ อย่าง คือ สัมมุขาวินัย สตินัย อมุพหวินัย และตัสสาปาปิยสิกา^{๑๑๔} อาปัตตาธิกรณ์ ระงับด้วย อธิกรณ์สมณะ ๓ อย่าง คือ สัมมุขาวินัย ปฎิญญาตรณะ และติณวัตถารก^{๑๑๕} และกิจจาธิกรณ์ ระงับด้วยอธิกรณ์สมณะอย่างเดียว คือ สัมมุขาวินัย^{๑๑๖}

^{๑๑๓} วิ.จ.อ. (ไทย) ๘/๕๗๔.

^{๑๑๔} วิ.จ.อ. (ไทย) ๘/๕๘๘.

^{๑๑๕} วิ.จ.อ. (ไทย) ๘/๕๙๘.

^{๑๑๖} วิ.จ.อ. (ไทย) ๘/๖๐๖.

ถึงกระนั้นก็ตามในการดำเนินการวินิจฉัย และระงับอธิกรณ์ต่างๆ ดังที่กล่าวมาอธิกรณ์ บางอย่างคณะสงฆ์สามารถดำเนินการเองได้โดยตรง ได้แก่ การระงับอาบัติตาทิกรณ์ และกิจจาริกรณ์ โดยไม่ต้องอาศัยความร่วมมือจากคฤหัสถ์ แต่อธิกรณ์บางอย่างต้องอาศัยความร่วมมือกันระหว่างคณะ สงฆ์กับคฤหัสถ์เพื่อดำเนินการวินิจฉัย และระงับอธิกรณ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้แก่ วิวาทาธิ กรณ์ และอนุวาทาธิกรณ์เนื่องจากต้องอาศัยการบอกกล่าวการให้ข้อมูลการเป็นพยานการโจท และ การฟ้องในกรณีที่มีโจทก์ และจำเลยในอธิกรณ์นั้น^{๑๑๗}

นอกจากนี้การลงโทษถือได้ว่า เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งควรกระทำในการปกครองหมู่คณะซึ่งคู่กับ การยกย่องหากหาสิ่งที่ควรกระทำทั้งสองอย่างนี้แล้วการปกครองย่อมดำเนินไปได้แม้ในสังคมสงฆ์ ก็ เช่นเดียวกันเนื่องจากพระพุทธเจ้าเมื่อทรงบัญญัติพระวินัยก็ทรงมีวัตถุประสงค์ไว้ เช่น นั้น คือ เพื่อ ช่มบุคคผลผู้เกื้อยาก และเพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม เป็นต้น เพราะฉะนั้นหากมี พระภิกษุรูปใด หรือคฤหัสถ์คนใดประพฤติมิชอบก่อให้เกิดความเสียหายแก่คณะสงฆ์พระพุทธเจ้าก็ ทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์ลงโทษแก่ผู้นั้นได้^{๑๑๘}

เพราะฉะนั้นการลงโทษตามพระธรรมวินัย หรือสังฆกรรมประเภทลงโทษผู้ทำความผิดจึง เรียกว่า นิคคกรรม^{๑๑๙} สำหรับนิคคกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตให้ใช้ลงโทษภิกษุ ผู้กระทำความผิดมี ๖ อย่างดังต่อไปนี้^{๑๒๐}

(๑) **ตัชชนียกรรม** คือ สังฆกรรมอันสงฆ์พึงทำโดยการตำหนิภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาททำความอื้อฉาวก่ออธิกรณ์ขึ้นในสงฆ์ เป็นผู้มิอาบัติมาก มีมารยาทไม่สมควรเป็นผู้คลุกคลีกับ คฤหัสถ์ในทางที่ไม่สมควร เป็นผู้มิศัลอาจารย์ และทวิภูริวัติ และเป็นผู้กล่าวติเตียนพระพุทธ พระ ธรรม และพระสงฆ์

(๒) **นียสกรรม** คือ สังฆกรรมอันสงฆ์พึงทำโดยการปรับให้ถือนิสัยใหม่อีก หรือการถอด ศษภิกษุผู้มีอาบัติมาก หรือเป็นผู้คลุกคลีกับคฤหัสถ์ในทางที่ไม่สมควร แม้ภิกษุนั้นจะเป็นพระเถระ หรือเป็นอุปัชฌายาจารย์แล้ว หากถูกสงฆ์ลงโทษด้วยนียสกรรมก็ต้องกลับมาถือนิสัยใหม่อีกแม้ใน สำนักภิกษุผู้น้อยกว่า ก็ตาม

(๓) **ปัพพาชนียกรรม** คือ สังฆกรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายสกุลมีข้าวแข็งแซ่ เล่นค่นอง อนาจาร ลบล้างพระบัญญัติ หรือมิฉาชีพ อันเป็นไปทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดี ทั้งสองทาง ก็ดี โดยการไล่ภิกษุนั้นออกเสียจากอาวาส

(๔) **ปฏิสارณียกรรม** คือ สังฆกรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุปากร้ายด่าว่า คฤหัสถ์ผู้มี ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นทนายอุปฐากสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ เป็นทางจะยังคนผู้ยังไม่

^{๑๑๗} ดูรายละเอียดใน พระมหาสุทิตย อาภาโร (อบอ่น) , “การมีส่วนร่วมของพุทธบริษัทในสมัย พุทธกาลเกี่ยวกับการวินิจฉัยอธิกรณ์”, สารนิพนธ์พุทธศาสนดุฎฐิบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๑๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๓, หน้า ๑๘๔.

^{๑๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๕.

^{๑๒๐} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๓, หน้า ๑๘๕- ๑๘๕.

เลื่อมใสมิให้เลื่อมใส จะยังคนผู้เลื่อมใสอยู่แล้ว ให้เป็นอย่างอื่นไปเสีย โดยการบังคับภิกษุนั้นให้ไปขอขมาเขา

(๕) อุกเขปนียกรรม คือ สังฆกรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือไม่ทำคืนอาบัติ หรือมีทิฏฐิบาปไม่ยอมสละเป็นทางเสียสละสามัญญตา หรือทิฏฐิสามัญญตาโดยการยกเธอเสียจากการสมโภชกับสงฆ์ คือ ไม่ให้ฉันทร่วมไม่ให้อยู่ร่วมไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย

(๖) ตัสสปาปิยสิกากรรม คือ สังฆกรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ถูกชักอาบัติในท่ามกลางสงฆ์แต่ให้การกลับไปกลับมา ปฏิเสธแล้วกลับปฏิญญา ปฏิญญาแล้วกลับปฏิเสธ พุดตลากโกลพุดกลบเลื่อนข้อที่ถูก ชักพุดมสาซึ่งหน้าที่เป็นการเพิ่มโทษขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ถ้าภิกษุเป็นอย่างนั้นสงฆ์เห็นสมควรจะเพิ่มโทษขึ้นอีกส่วนหนึ่งจากอาบัติที่ต้องพึงทำตัสสปาปิยสิกากรรมนี้แก่ภิกษุนั้น

นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์ใช้นิคมกรรมลงโทษภิกษุด้วยกันแล้ว ยังทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์ใช้นิคมกรรมลงโทษคฤหัสถ์ได้ด้วย หากคฤหัสถ์นั้นเป็นผู้ชวนชวายเป็นมิใช่ลาภ ชวนชวายเป็นมิใช่ประโยชน์ ชวนชวายเป็นอยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย ด่าว่าเปรยเปรยภิกษาทั้งหลาย ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน กล่าวติเตียนพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์สงฆ์ พึงลงโทษโดยการไม่คบด้วย คือ ไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ หรือไทยธรรมของเขา จึงเรียกว่า “คว่ำบาตร” ถ้าผู้ถูกคว่ำบาตรนั้นละโทษนั้นเสียแล้วกลับประพฤติดี สงฆ์ก็จะระงับการคว่ำบาตรเรียกว่า “หงายบาตร” คือ กลับมากบด้วย มีการรับบิณฑบาต รับนิมนต์ หรือไทยธรรมดังเดิม^{๑๒๑}

รูปแบบการปกครองซึ่งมีสงฆ์เป็นผู้ปกครองดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า เกิดจากระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ คือ พระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้สงฆ์มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมสำคัญต่างๆ แทนพระองค์ ซึ่งเป็นที่มาของการทำสังฆกรรมที่หลากหลาย และแต่ละสังฆกรรมซึ่งดำเนินการโดยสงฆ์นั้นจะต้องอาศัยความเห็นที่สอดคล้องร่วมกันของสมาชิกในที่ประชุมซึ่งไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการตัดสินใจ เนื่องจากสังฆกรรมทุกอย่างต้องอาศัยมติในที่ประชุมซึ่งลงมติดังอย่างเอกฉันท์ โดยไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งคัดค้านเลย สังฆกรรมต่างๆ จึงจะสามารถดำเนินการสำเร็จได้ เพราะฉะนั้นรูปแบบการปกครองของสงฆ์จึงสะท้อนให้เห็นถึงการปกครองที่ให้ความสำคัญแก่สมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกันสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ และการตัดสินใจนั้นก็ต้องสอดคล้องกันไปในทิศทางเดียวกันกิจกรรมต่างๆ จึงจะสำเร็จได้ดังนั้นสังฆกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตไว้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของสงฆ์เพื่อใช้ดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จ และเพื่อปกครองดูแลกันเองแทนพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีของหมู่คณะซึ่งเป็นหลักสำคัญที่สามารถขับเคลื่อนสังคมสงฆ์ให้ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

นอกจากนี้เนื่องจากสังคมสงฆ์เป็นที่รวมของสมาชิกซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย แม้สมาชิกทุกคนจะอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยอันเดียวกัน แต่ก็หนีไม่พ้นที่จะต้องเกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอันเนื่องมาจากเงื่อนไขต่างๆ มีสติปัญญาเวลา และสถานที่ เป็นต้น ทำให้ความคิดความเห็น หรือการ

^{๑๒๑} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๓, หน้า ๑๔๖-๑๔๘.

ประเพณีปฏิบัติมีความแตกต่างกันไป เพราะฉะนั้นในกรณีที่เกิดปัญหา คือ อธิกรณ์ต่างๆ ขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบหมายภาระหน้าที่ ที่ในการระงับอธิกรณ์ให้แก่สงฆ์โดยให้สงฆ์ได้ร่วมกัน ดำเนินการพิจารณา และวินิจฉัยตัดสินอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ ตามความเหมาะสมกับ อธิกรณ์ดังที่กล่าวมาเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งพระธรรมวินัย และประทานอนุญาตให้ลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด หรือก่อความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่สังคมสงฆ์ได้ด้วย จากสังฆกรรมการระงับอธิกรณ์ต่างๆ และการลงโทษผู้กระทำความผิดดังที่กล่าวมาจึงสะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญในด้านการปกครองของสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจในการดำเนินการให้กิจกรรมต่างๆ สำเร็จลงได้ด้วยความสำเร็จเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ต่างๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้ด้วยความเคารพในธรรม และวินัยซึ่งทรงแสดง และทรงบัญญัติไว้แล้วนั่นเองไม่ว่า พระองค์จะดำรงอยู่ หรือไม่ก็ตามดังพระดำรัสซึ่งตรัสสั่งไว้ว่า “อานนท์บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า ‘ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้วพวกเราไม่มีพระศาสดา’ ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้นธรรม และวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” ^{๑๒๒}

๑.๑.๔ อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้ปกครอง

การปกครองในสังคมสงฆ์นี้แม้ว่า ในระดับสังคมพระพุทธเจ้าจะทรงประทานให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเรียกว่า “สังฆกรรม” และในการแก้ไขปัญหอธิกรณ์ต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นให้สำเร็จเรียบร้อยดังที่กล่าวมาแล้วแต่ในระดับส่วนบุคคลสังคมสงฆ์ก็ยังประสบปัญหาการประเพณีปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมของสมาชิกในสังคมสงฆ์ซึ่งก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้สังคมสงฆ์มีบุคคลผู้ที่ทำหน้าที่ ที่คอยสอดส่องดูแลรักษาด้วยกันเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ และคอยแนะนำสั่งสอนให้ประเพณีปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยบุคคลผู้ที่ทำหน้าที่ ที่ดังกล่าวนี้เรียกว่า “อุปัชฌาย์” และ “อาจารย์” ซึ่งกลายเป็นการปกครองแบบใหม่เพิ่มขึ้นมา ^{๑๒๓}

คำว่า “อุปัชฌาย์” แปลว่า ผู้เพ่งโทษน้อยใหญ่ และหมายถึงผู้รับรองกุลบุตรเข้ารับการอุปสมบทในท่ามกลางภิกษุสงฆ์เป็นทั้งผู้นำเข้าหมู่ และเป็นผู้ปกครองคอยดูแลฝึกสอนอบรมให้การศึกษาต่อไปสำหรับอุปัชฌาย์ในฝ่ายภิกษุณีเรียกว่า ปวัตตินี ^{๑๒๔} เดิมทีการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุแม้ว่า พระพุทธเจ้าจะทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์สามารถบรรพชาอุปสมบทให้แก่กุลบุตรผู้มีความศรัทธาอยากจะทำบวชได้แล้วแต่ก็ยังไม่มีผู้ใดคอยทำหน้าที่ ที่ปกครองดูแลพระภิกษุใหม่ซึ่งเพิ่งเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์อย่างชัดเจนโดยตรง เพราะฉะนั้นการที่พระภิกษุใหม่ยังไม่มีผู้ใดคอยปกครองดูแลรับผิดชอบจึงทำให้เกิดปัญหาเรื่องการประเพณีปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมของพระภิกษุเหล่านั้น เช่น นุ่งห่มไม่เรียบร้อยมีมารยาทไม่สมควรเที่ยวบิณฑบาตด้วยอาการที่ไม่เหมาะสม และส่งเสียงดังในโรงฉันทำให้คนทั้งหลายพากันตำหนิติเตียนในพฤติกรรม เช่น นั้นของพระภิกษุเหล่านั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นพระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์เพื่อ

^{๑๒๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๑๒๓} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๔๔.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๒.

ทรงสอบสวนเรื่องราวต่างๆ แล้วจึงทรงประทานอนุญาตให้มีอุปชฌาย์ขึ้นเพื่อคอยทำหน้าที่ที่ปกครองดูแลรับผิดชอบพระภิกษุเหล่านั้นในฐานะที่เป็นสหิทธิหาริกของตนเอง^{๑๒๕} ดังพระดำรัสซึ่งตรัสไว้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอุปชฌาย์ อุปชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสหิทธิหาริกฉัน บุตร สหิทธิหาริกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปชฌาย์ ฉันทบิดา เมื่อเป็น เช่นนี้ อุปชฌาย์ และ สหิทธิหาริกจักมีความเคารพยำเกรงประพุดติกลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไปพลุลย์ในธรรมวินัยนี้^{๑๒๖}

ด้วยเหตุดังกล่าวในการบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุ และภิกษุณี จึงต้องมีการถืออุปชฌาย์ หรือปวัตตินีเพื่อให้อุปชฌาย์ หรือปวัตตินี ทำหน้าที่ที่เป็นผู้ปกครองดูแลรับผิดชอบพระภิกษุ หรือภิกษุณี ผู้เพิ่งบวชเข้ามาใหม่ และคอยอบรมสั่งสอนให้มีความประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมกับความเป็นสมณะเชื้อสายศากยบุตรต่อไป

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังตรัสสอนธรรมเนียม หรือข้อปฏิบัติอันสหิทธิหาริกจะพึงกระทำต่ออุปชฌาย์ของตนซึ่งเรียกว่า “อุปชฌายวัตร”^{๑๒๗} ไว้ด้วย เช่น เอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่านจนจนวายป่วงกัน หรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ความคิดจะสีกความเห็นผิด เป็นต้น รักษาใจของท่านมีความเคารพจะไปไหนบอกเล่าไม่เที่ยวตามอำเภอใจ และเอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ^{๑๒๘}

ในขณะเดียวกันก็ตรัสสอนข้อควรปฏิบัติอันอุปชฌาย์จะพึงกระทำต่อสหิทธิหาริกซึ่งเรียกว่า “สหิทธิหาริกวัตร” ไว้ด้วย^{๑๒๙} เช่น เอาธุระในการศึกษาสงเคราะห์ด้วยบาตรจีวร และบริขารอื่นๆ จนจนวายป่วงกัน หรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ระงับความคิดจะสีกเปลื้องความเห็นผิด ฯลฯ พยาบาลเมื่ออาพาธ^{๑๓๐} อย่างไรก็ตามหากสหิทธิหาริกไม่ประพฤติชอบในอุปชฌาย์เนื่องจาก (๑) ไม่มีความรักอย่างยั้งในอุปชฌาย์ (๒) ไม่มีความเลื่อมใสอย่างยั้งในอุปชฌาย์ (๓) ไม่มีความละอายอย่างยั้งในอุปชฌาย์ (๔) ไม่มีความเคารพอย่างยั้งในอุปชฌาย์ และ (๕) ไม่มีความหวังดีอย่างยั้งในอุปชฌาย์ พระพุทธเจ้าก็ทรงประทานอนุญาตให้อุปชฌาย์สามารถใช้อำนาจส่วนบุคคลลงโทษสหิทธิหาริกด้วยการประณามได้โดยการให้สหิทธิหาริกรู้ด้วยกาย หรือให้รู้ด้วยวาจา หรือให้รู้ด้วยกาย และวาจาอย่างนี้ว่า “ฉันทประณามเธอ” หรือ “เธออย่าเข้ามาที่นี่” “เธอจงจนบาตร และจีวรของเธอไป” หรือ “เธอไม่ต้องอุปฐากฉัน” เมื่อสหิทธิหาริกถูกประณามก็จะต้องขอมาอุปชฌาย์หากไม่ขอมาก็ต้องโดนปรับอาบัติ^{๑๓๑}

^{๑๒๕} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๔-๖๕/๕๗-๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔-๖๕/๗๙-๘๑.

^{๑๒๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๕/๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

^{๑๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๒.

^{๑๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๒., วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒-๘๗.

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๔.

^{๑๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๔., ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘-๙๒.

^{๑๓๑} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๘/๖๙-๗๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๒-๙๖.

ส่วนคำว่า “อาจารย์” แปลว่า ผู้ประพาดิการอันเกื้อกูลแก่ศิษย์ หรือผู้ที่ศิษย์พึงประพาดิด้วยความเอื้อเฟื้อเพื่อบรรยายถึงผู้สั่งสอนวิชา และอบรมดูแลความประพาดิ^{๑๓๒} สำหรับสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้มีอาจารย์คอยปกครองดูแลศิษย์นั้นก็เนื่องจากสาเหตุซึ่งคล้ายคลึงกับสาเหตุการให้มีอุปัชฌาย์ คือ การที่พระภิกษุไม่มีผู้ที่คอยปกครองดูแลรับผิดชอบ เนื่องจากอุปัชฌาย์สึกเสียบ้าง มรณภาพบ้าง ไปเข้ารีตเดียริถย์บ้าง จึงทำให้เกิดปัญหาเรื่องการประพาดิปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมของพระภิกษุเหล่านั้น เช่น นุ่งห่มไม่เรียบร้อยมีมารยาทไม่สมควรเที่ยววิณชบาตด้วยอาการที่ไม่เหมาะสม และส่งเสียงดังในโรงฉันทำให้คนทั้งหลายพากันตำหนิตะดินในพฤติกรรม เช่น นั้นของพระภิกษุเหล่านั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์เพื่อทรงสอบสวนเรื่องราวต่างๆ แล้วจึงทรงประทานอนุญาตให้มีอาจารย์ขึ้นเพื่อคอยทำหน้าที่ ที่ปกครองดูแลรับผิดชอบพระภิกษุเหล่านั้นในฐานะที่เป็นอันเตวาสิกของตนเอง^{๑๓๓} ดังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าซึ่งตรัสไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอาจารย์ อาจารย์จักเข้าไปตั้งจิตสนธิสนมในอันเตวาสิกฉันบุตร อันเตวาสิกจักเข้าไปตั้งจิตสนธิสนมในอาจารย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้อาจารย์และอันเตวาสิกจักมีความเคารพยำเกรงประพาดิกลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในพระธรรมวินัยนี้ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้อาศัยภิกษุมีพรรษา ๑๐ อยู่อนุญาตให้ภิกษุมีพรรษา ๑๐ ให้นิสสัยได้^{๑๓๔}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งรจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์อธิบายไว้ในญัตติปิโธว่า มีอาจารย์ ๔ จำพวกด้วยกัน คือ ปัพพชาจารย์ อุปสัมปทาจารย์ นิสสัยจารย์ และอุเทศาจารย์^{๑๓๕} และในมังคลัตถทีปนีซึ่งแต่งโดยพระสิริมงคลาจารย์ ได้อธิบายความหมายของอาจารย์ทั้ง ๔ จำพวกไว้ดังนี้^{๑๓๖}

- (๑) ปัพพชาจารย์ คือ อาจารย์ผู้ให้สิกขาบทในการบรรพชา
- (๒) อุปสัมปทาจารย์ คือ อาจารย์ผู้สวดกรรมวาจาในการอุปสมบท
- (๓) นิสสัยจารย์ คือ อาจารย์ผู้ให้นิสสัย หรือท่านที่ตนไปขอถือนิสสัยเป็นอันเตวาสิก คือ ยอมตนเป็นศิษย์อยู่ในปกครอง
- (๔) อุเทศาจารย์ หรือธรรมาจารย์ คือ อาจารย์ผู้ให้อุเทศ หรือผู้สอนธรรมเป็นผู้สั่งสอนให้วิชาความรู้โดยหลักวิชาที่ดีเป็นที่ปรึกษาได้ถามค้นคว้าก็ได้

ส่วนอันเตวาสิกซึ่งเป็นผู้อยู่ในสำนัก หรือขออยู่ร่วมสำนักของอาจารย์นั้นในมังคลัตถทีปนีพระสิริมงคลาจารย์ก็อธิบายไว้ว่า มี ๔ จำพวก เช่นเดียวกับอาจารย์ดังนี้^{๑๓๗}

- (๑) ปัพพชันเตวาสิก คือ อันเตวาสิกในบรรพชา

^{๑๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๙.

^{๑๓๓} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๗/๗๗-๗๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๗/๑๐๖-๑๐๗.

^{๑๓๔} วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๗/๗๗-๗๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๗/๑๐๖-๑๐๗.

^{๑๓๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐) , หน้า ๒๕.

^{๑๓๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปลเล่ม ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๘., พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๙.

^{๑๓๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปลเล่ม ๔, หน้า ๑๑๙., พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๔๐๑.

(๒) อุปสัมปตันเตวาสิก คือ อันเตวาสิกในอุปสมบท

(๓) นิสสัยันเตวาสิก คือ อันเตวาสิกผู้ถือนิสสัย

(๔) ฐัมมันเตวาสิก คือ อันเตวาสิกผู้เรียนธรรม

สำหรับอาจารย์วัตรกิจอันอันเตวาสิกควรจะประพฤติปฏิบัติ หรือกระทำต่ออาจารย์ก็ เช่นเดียวกับอุปัชฌายวัตร^{๑๓๘} เช่น เอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ความคิดจะสึกความเห็นผิด เป็นต้น รักษาน้ำใจของท่านมีความเคารพจะไปไหนบอกลาไม่เที่ยวตามอำเภอใจ และเอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ^{๑๓๙}

ในขณะที่เดียวกันก็ตรัสสอนข้อควรปฏิบัติอันอาจารย์จะพึงกระทำต่ออันเตวาสิกที่เรียกว่า “อันเตวาสิกวัตร” ไว้ด้วย เช่นเดียวกับสัทธิวาทิกวัตร เช่น เอาธุระในการศึกษา สงเคราะห์ด้วยบาตร จีวร และบริวารอื่นๆ ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ระงับความคิดจะสึกเปลี่ยนความเห็นผิด ฯลฯ พยาบาลเมื่ออาพาธ^{๑๔๐}

อย่างไรก็ตามอันเตวาสิก ก็เช่นเดียวกับสัทธิวาทิกหากไม่ประพฤติชอบในอาจารย์ เนื่องจาก (๑) ไม่มีความรักอย่างยั่งยืนในอาจารย์ (๒) ไม่มีความเลื่อมใสอย่างยั่งยืนในอาจารย์ (๓) ไม่มีความละเอียดอย่างยั่งยืนในอาจารย์ (๔) ไม่มีความเคารพอย่างยั่งยืนในอาจารย์ และ (๕) ไม่มีความหวังดีอย่างยั่งยืนในอาจารย์ พระพุทธเจ้าก็ทรงประทานอนุญาตให้อาจารย์สามารถใช้อำนาจส่วนบุคคลลงโทษอันเตวาสิกด้วยการประณามได้โดยการให้อันเตวาสิกรู้ด้วยกาย หรือให้รู้ด้วยวาจา หรือให้รู้ด้วยกาย และวาจา อย่างนี้ว่า “ฉันประณามเธอ” หรือ “เธออย่าเข้ามาที่นี่” “เธอจงชนบาตร และจีวรของเธอไป” หรือ “เธอไม่ต้องอุปฐากฉัน” เมื่ออันเตวาสิกถูกประณามก็ต้องขอขมาอาจารย์หากไม่ขอขมาก็ต้องโดนปรับอาบัติ^{๑๔๑}

จากธรรมเนียมที่พึงประพฤติปฏิบัติต่อกัน และกันระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวาทิก และอาจารย์กับอันเตวาสิก ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า แม้ว่าต่างฝ่ายต่างก็มีหน้าที่ที่อันพึงประพฤติปฏิบัติต่อกัน และกันแต่สัทธิวาทิกและอันเตวาสิกในฐานะผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองก็ต้องมีความเคารพยำเกรงในอุปัชฌาย์ และอาจารย์ของตนในฐานะที่เป็นผู้ปกครองดูแล และอบรมสั่งสอนให้การศึกษาเหมือนบิดาปกครองดูแลบุตรตามพระดำรัสของพระพุทธเจ้าซึ่งได้ตรัสไว้แล้วนั่นเอง เพราะฉะนั้นธรรมเนียมอันพึงประพฤติปฏิบัติต่อกัน และกันซึ่งเรียกว่า “วัตร” นี้มีคุณค่าทั้งต่อเรื่องความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล และต่อเรื่องการปกครองของคณะสงฆ์อย่างยิ่งเนื่องจากการเป็น การดูแลกัน และกันเพื่อให้เกิดการศึกษา หรือการฝึกฝนอบรมตนเองจนสามารถบรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา และมีส่วนให้พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าได้รับการดำรงรักษาไว้ และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

^{๑๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๕.

^{๑๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๒., ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๘/๗๘-๘๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๐๗-๑๑๒.

^{๑๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๔., ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๙/๘๓-๘๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๙/๑๑๒-๑๑๖.

^{๑๔๑} วิ.ม. (บาลี) ๔/๘๐/๘๘-๘๙, วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๐/๑๑๗-๑๒๐.

รูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์ดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า มีพัฒนาการมาตามลำดับ และดำเนินไปภายใต้ธรรมและวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้ว ซึ่งในช่วงต้นพุทธกาล จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงปกครองด้วยพระองค์เอง ในฐานะที่ทรงเป็นพระธรรมราชาด้วยอำนาจแห่งธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้วนั่นเองแต่ต่อมาจะมอบอำนาจในบางเรื่องให้แก่พระสงฆ์สาวกแต่ภายหลังเมื่อมีพระสงฆ์สาวกเพิ่มจำนวนมากขึ้นทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องวางระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ จึงต้องทรงบัญญัติสิกขาบท คือ พระวินัยขึ้นสำหรับสังฆมณฑล และในที่สุดก็ทรงกระจายอำนาจไปให้แก่สงฆ์โดยให้สงฆ์นั้นเป็นใหญ่ในการดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญทั้งสังฆกรรม และการตัดสินอธิกรณ์ต่างๆ ภายใต้ธรรม และวินัยซึ่งพระองค์ทรงแสดง และบัญญัติไว้แล้วนั่นเองแต่ในระดับส่วนบุคคลทรงมอบอำนาจการปกครองให้แก่อุปัชฌาย์ และอาจารย์ชั้นอื่นๆ หนึ่งเพื่อให้คอยดูแลอบรมสั่งสอนสัทธิวิหาริก และอันเตวาสิกของตนเองอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะด้วยเหตุนี้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในบางกรณีจึงใช้อำนาจของสงฆ์ดำเนินการ เช่น การบรรพชาอุปสมบทการตัดสินอธิกรณ์ และบางกรณีก็ใช้อำนาจส่วนบุคคลดำเนินการ เช่น อุปัชฌาย์อาจารย์ลงโทษประณามสัทธิวิหาริก หรืออันเตวาสิกได้ตั้งนั้นรูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์จึงมีรูปแบบเฉพาะตนตามที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวางระเบียบแบบแผนไว้ให้ดำเนินไปภายใต้ธรรม และวินัยซึ่งทรงแสดง และบัญญัติไว้แล้วนั่นเองอย่างไรก็ตามแม้ว่า รูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์จะมีรูปแบบเฉพาะตนแต่เชื่อว่า การปกครองคณะสงฆ์จะเป็นอิสระจากรัฐเสียทีเดียวเนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเปิดช่องให้รัฐสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปกครองของคณะสงฆ์ได้บ้างในบางกรณีดัง เช่น กรณีพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธมีพระราชประสงค์จะทรงให้ภิกษุทั้งหลายเลื่อนสามเฝ้าพรชาออกไปเหล่าภิกษุจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ และพระองค์ก็ตรัสอนุญาตไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้คล้อยตามพระราชา”^{๑๔๒}

คำว่า “พระราชา” ในพุทธกาลนั้นเท่ากับรัฐ หรือบ้านเมืองนั่นเองเนื่องจากพระบัญชาของพระราชา หรือผู้ปกครองบ้านเมืองเป็น เช่นเดียวกับกฎหมาย เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ในฐานะเป็นสมาชิกของรัฐแม้จะอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วแต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นอิสระจากรัฐ หรือบ้านเมือง เพราะพระสงฆ์ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ เช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป เช่น การปกครองของคณะสงฆ์ไทยนอกจากจะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยแล้วยังต้องดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยภายใต้กฎหมายของบ้านเมืองด้วยมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์รัฐธรรมนูญ และกฎหมายอื่นๆ ด้วย เป็นต้น เป็นไปได้ว่า พระพุทธเจ้าไม่มีพระประสงค์จะให้คณะสงฆ์มีความขัดแย้งกับรัฐ หรือบ้านเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ที่มีฐานะเป็นผู้ปกครองจึงทรงอนุญาตให้คณะสงฆ์ปฏิบัติไปตามนั้น หรืออีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงความมีพระหฤทัยกว้างของพระพุทธเจ้า เพราะทรงเปิดโอกาสให้ฆราวาสได้มีส่วนร่วมในการปกครองของคณะสงฆ์ได้ดังจะเห็นได้จากพระวินัย หรือสิกขาบทต่างๆ หลายข้อด้วยกันซึ่งทรงบัญญัติขึ้นจากการที่ฆราวาสดำเนินผิดเสีย ภิกษุสงฆ์ หรือร้องเรียนมายังพระองค์ เพราะฉะนั้นการที่พระพุทธเจ้าให้คล้อยตามพระราชาแสดงให้เห็นว่า รัฐ หรือบ้านเมืองสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปกครองของคณะสงฆ์ได้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายคล้อยตามได้ในระดับหนึ่งเท่านั้นดังที่อรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า เรื่องที่จะ

^{๑๔๒} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๘๖/๒๐๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๖/๒๔๔-๒๔๕.

ให้พระภิกษุทั้งหลายคล้อยตามนั้นจะต้องเป็นเรื่องที่ชอบธรรมแต่ไม่ทรงอนุญาตให้คล้อยตามในเรื่องที่ไม่ชอบธรรมซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่เหล่าพระภิกษุได้^{๑๔๓} ด้วยเหตุนี้เพื่อป้องกันมิให้เกิดความเสื่อมเสียดังกล่าวเกิดขึ้นแก่คณะสงฆ์โดยรวมคณะสงฆ์จึงต้องพิจารณาอย่างระมัดระวัง และรอบคอบในเรื่องที่จะคล้อยตามบ้านเมือง

๒. ตอนหลังสมัยพุทธกาล

คณะสงฆ์แตกแยกออกเป็นหลายคณะ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำหลักการป้องกันการวิวาทไว้ เช่น หลักแห่งสามัคคีธรรมและหลักแห่งการระงับอธิกรณ์ของสงฆ์ เป็นต้น หลักแห่งการป้องกันความแตกแยกนั้นพระองค์ทรงแนะไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ให้มีเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรมและเมตตาโมกกรรม ในเพื่อนบรรพชิตทั้งที่ลับและที่แจ้ง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. ให้มีความโอ้อวมอารีเอื้อเฟื้อต่อกันไม่ตระหนี่ในปัจจัย ๔ แบ่งปันกันใช้

๓. ให้มีความเสมอกันโดยศีล

๔. ให้มีความเสมอกันโดยทฎิฐิ

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท

ลัทธิหินยานอย่างเถรวาทได้เข้ามาถึงประเทศนี้ เป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยเมื่อยังเป็นถิ่นฐานของชนชาติลาว หรือละว้า ราชธานีมีอยู่ ณ เมืองนครปฐมมีนามปรากฏในหนังสือมหายาญวงศ์พงศาวดารลังกาว่า สุวรรณภูมิประเทศ และ ปรากฏในจดหมายเหตุของจีนว่า ทวารวดี

พระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย และตลอดพุทธกาลพระพุทธศาสนาก็ยังไม่ได้เผยแพร่ออกไปนอกประเทศอินเดีย ข้ออ้างที่ว่าพระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จไปยังลังกา และเสด็จมาประเทศไทยคราวสังฆสันนิบาตและกตรอยพระบาทไว้ที่ไหล่เขาสังฆสันนิบาต คือพระพุทธบาท เมืองสระบุรีนั้น เป็นแต่ความเชื่อถือของชาวลังกาพวกหนึ่ง เท่านั้น อันที่จริงพระพุทธศาสนาเพิ่งจะแพร่หลายไปนอกประเทศอินเดีย เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชทำตติยสังคายนา แล้วอาราธนาให้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจัดการเลือกสรรพระอรหันต์ส่งไปสั่งสอนพระศาสนายังนานาประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๓๐๓ นี้ (คือหลังจากพุทธกาล ถึง ๓๐๐ ปีเศษ) พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายออกไปนอกประเทศอินเดียตั้งแต่ครั้งกระนั้นในหนังสือมหายาญวงศ์พงศาวดารลังกามีนามประเทศและนามพระอรหันต์ที่แยกย้ายกันไปสอนพระศาสนาในครั้งนั้น ดังนี้ คือ

๑. พระมัชฌันติกเถระ ไปยังกัมพูระ และคันธารประเทศ (คือที่เรียกว่า แคว้นแคชเมียร์ และประเทศอัฟกานิสถาน บัดนี้) แห่งหนึ่ง

๒. พระมหาเทวเถระ ไปยังมคธสมณฑล (คือแคว้นแคว้นข้างใต้ลำนํ้าโคธาวารี อันเป็นประเทศไมซอร์ บัดนี้) แห่งหนึ่ง

๓. พระรักขิตเถระ ไปยังวนวาสีประเทศ (คือแคว้นแคว้นกะนาระเหนืออันเป็นเขตเมืองบอมเบย์ฝ่ายใต้ บัดนี้) แห่งหนึ่ง

๔. พระธรรมรักขิตเถระ ไปยังปรัณฑกโยนกประเทศ (คือแคว้นแคว้นตอนชายทะเลข้างเหนือเมืองบอมเบย์ บัดนี้) แห่งหนึ่ง

^{๑๔๓} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๔/๕๑๖.

๕. พระมหาธรรมรักษ์ชิตเถระ ไปยังมหารัฐประเทศ (คือแวนแคว้นข้างขอดลำนน้ำโคธาวารี) แห่งหนึ่ง

๖. พระมหาธรรมรักษ์ชิตเถระ ไปยังโยนกประเทศ (คือเหล่าเมืองที่พวกโยนกได้มาเป็นใหญ่อยู่ในแดนประเทศเปอร์เซีย บัดนี้) แห่งหนึ่ง

๗. พระมัชฌิมเถระ ไปยังหิมวันตประเทศ (ซึ่งตั้งอยู่แถบเชิงภูเขาหิมาลัย คือประเทศเนปาล และดินแดนตอนเหนือของประเทศอินเดียปัจจุบัน) แห่งหนึ่ง

๘. พระโสณเถระ กับ พระอุตตเถระ ไปยังสุวรรณภูมิประเทศแห่งหนึ่ง

๙. พระมหินทเถระ ซึ่งเป็นราชบุตรของพระเจ้าอโศก กับพระภิกษุอีกหลายรูปไปลังกาทวีปแห่งหนึ่ง

ตามรายนามประเทศ และนามพระเถระที่ปรากฏในหนังสือมหาวงศ์นี้ที่นำพิจารณาก็คือ ในรายการที่ว่า ให้พระโสณะและพระอุตตระไปยังสุวรรณภูมิประเทศ ประเทศสุวรรณภูมิจะอยู่ที่ไหนแน่ ข้อนี้อ้างอิงกันมาช้านานแล้วปราชญ์ฝ่ายไทยอ้างเอานครปฐมเป็นราชธานีของสุวรรณภูมิ พวกพม่าอ้างว่าเมืองสะเทิม อันเป็นเมืองมอญข้างฝ่ายใต้เป็นสุวรรณภูมิ เขมรและพวกหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ก็อ้างว่าประเทศของเขาเป็นสุวรรณภูมิเหมือนกันทั้งนั้น เพราะขอบเขตของสุวรรณภูมิตามที่ท่านศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์ อธิบายว่า เริ่มต้นแต่รามัญประเทศไปจนจดเมืองญวน และตั้งแต่นั้นมาไปจนถึงแหลมมลายู คือได้แก่ประเทศทั้งหมดที่อยู่ระหว่างอินเดียนกับจีน หรือที่ฝรั่งเรียกว่าอินโดจีนในภายหลังเป็นสุวรรณภูมิทั้งนั้น สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ว่า คำที่เรียกว่าสุวรรณภูมิประเทศ ครั้นนั้นจุดหมายรวมดินแดนที่น่าเป็นประเทศมอญและไทยภายหลังทั้งหมดเหมือนอย่างเราเรียกว่า อินเดียก็ได้ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าใครในแหลมอินโดจีนนี้จะอ้างว่า ประเทศของตนเป็นสุวรรณภูมิก็ถูกต้องด้วยกันทั้งนั้นไม่เป็นปัญหา ปัญหาอยู่ที่ว่า เมืองหลวงหรือราชธานีของสุวรรณภูมิประเทศครั้งที่ปรากฏในพงศาวดารลังกานั้นอยู่ที่ไหนเป็นสำคัญ ว่าตามหลักฐานที่มีของโบราณปรากฏน่าจะเป็นดังนี้ คือขึ้นเดิมในราวพุทธกาลหรือก่อนนั้น ชาวอินเดียได้เข้ามาตั้งอยู่ในประเทศนี้ตั้งแต่นั้นเป็นที่อยู่ของพวกละว้า แต่เพราะเหตุที่ชาวอินเดียมีความรู้ และความสามารถมากกว่าพวกละว้า คือได้เอาชื่อเมืองในอินเดียมาเป็นชื่อเมืองที่ตั้งขึ้นในประเทศนี้ เช่นเมืองเพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี และอโยธยา เป็นต้น ทำนองเดียวกับพวกอังกฤษเอาชื่อเมืองในประเทศอังกฤษไปให้ชื่อเมืองในอเมริกาว่านิวยอร์ก และนิวลอนดอน เป็นต้น ด้วยเหตุอย่างเดียวกันที่ไทยอ้างเอานครปฐมเป็นราชธานีนั้น ก็เพราะจังหวัดนครปฐมมีเนื้อที่ภูมิประเทศกว้างขวางและมีโบราณวัตถุสถานสร้างไว้ตลอดทั้งท้องที่ แต่จะเรียกชื่อเมืองหลวงว่าอย่างไรในครั้งนั้น ได้แต่สันนิษฐานเห็นจะเรียกว่า สุวรรณภูมินั่นเอง ชื่อนี้จึงได้รู้จักแพร่หลายไปถึงอินเดียและลังกา จนเป็นเหตุให้ใช้ชื่อนี้ในหนังสือมหาวงศ์ว่า พระโสณะกับพระอุตตระได้เชิญพระพุทธศาสนามาประดิษฐานที่เมืองสุวรรณภูมิ และเป็นเหตุให้เรียกชื่อมหาสถูปที่เมืองนั้นว่า พระปฐมเจดีย์ หมายความว่าพระเจดีย์องค์แรกที่ได้สร้างขึ้นในแถบประเทศตะวันออกนี้ ครั้นต้องตั้งเมืองขึ้นไปตั้งราชธานีใหม่ ข้างเหนือในลำน้ำเดียวกัน จึงเอาชื่อเดิมไปเรียกว่าเมืองสุวรรณภูมิ คือที่สุพรรณบุรีเดี๋ยวนี้ เมื่อพวกไทยลงมาเป็นผู้ปกครองจึงเรียกชื่อแปลเป็นภาษาไทยว่า เมืองอู่ทอง เมืองอู่ทองกับเมืองสุวรรณภูมิก็คือเมืองเดียวกันนั่นเอง

ที่พม่าอ้างว่า เมืองสะเทิม เป็นเมืองสุวรรณภูมินั้น เพราะมีชื่อปรากฏในพงศาวดารพม่าว่า เมื่อราว พ.ศ.๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุธมหาราช หรืออโนรธามังชอล มีอำนาจในประเทศพุกาม ใครจะได้

พระไตรปิฎกจากเมืองสุวรรณภูมิ เจ้าเมืองสุวรรณภูมิไม่ให้ รังเกียจว่าพระเจ้าอนรุท เป็นมิจาติฐิ พระเจ้าอนรุททรงพระพิโรธ จึงกรีธาทัพไปรบสุวรรณภูมิประเทศดังนี้ ในพงศาวดารนั้นอ้างว่า เมืองสะเทิมเป็นสุวรรณภูมิประเทศ ข้อนี้ไม่มีหลักฐานทางโบราณคดี เพราะของโบราณที่อ้างว่า พระเจ้าอนรุท ได้ไปจากสุวรรณภูมิในครั้งนั้น เช่นเงินตราก็ดี พระพิมพ์ต่างๆก็ดี อนึ่ง เมืองพุกามกับเมืองสะเทิม ตั้งอยู่ไม่สู้ไกลกันนัก พระเจ้าอนรุทมีอำนาจถึงเพียงนั้น คงจะได้รวมเมืองสะเทิมเข้าในอาณาจักรพุกามของพระองค์เสียก่อนแล้ว เพราะพระเจ้าแผ่นดินพม่าซึ่งมีอาณาพทุกๆ องค์ที่เคยมารบกับไทยนั้น ล้วนแต่ได้เมืองมอญไว้ในอำนาจก่อนแล้วทั้งนั้น อันนครปฐมนั้น อยู่ไกลจากเมืองพุกามมากพอที่จะไม่รู้จักขนบธรรมเนียมกัน จนเป็นเหตุให้เจ้าเมืองสุวรรณภูมิรังเกียจว่า พระเจ้าอนรุท เป็นมิจาติฐิได้ เพราะฉะนั้น สุวรรณภูมิในพงศาวดารน่าจะเชื่อว่านครปฐมมากกว่าเมืองสะเทิม และการที่พระเจ้าอนรุทมามีอำนาจในประเทศไทยนั้นก็รับรองกันทั่วไป ทั้งยังมีโบราณสถานปรากฏเป็นพยานอยู่

นามทวารวดี มีปรากฏในจดหมายเหตุจีนนั้นว่า เป็นอาณาจักรใหญ่ตั้งอยู่ในระหว่างเมืองศรีเกษตร คือพม่า และเมืองอีสานบุรี คือเขมรได้รับวัฒนธรรม และศิลปกรรมจากประเทศอินเดีย อาณาจักรนี้ได้แก่อาณาจักรดินหนึ่งในประเทศไทยส่วนข้างใต้ คือในสมัยเมื่อชนชาติลาวเจ้าของประเทศเดิมยังปกครองประเทศนี้อยู่ได้แยกกันเป็นอาณาจักรใหญ่ๆ ๓ อาณาจักร อาณาจักร ข้างใต้มีนามว่า ทวารวดี อาณาจักรข้างเหนือมีนามว่า ยางหรือโยนก อาณาจักรข้างตะวันออกมีนามว่า โคตรบูร ข้อนี้มีหลักฐาน คือ ด้วยเหตุที่คำว่า ทวารวดี ได้เป็นชื่อของอาณาจักรนั่นเอง เมื่อพระเจ้า ู่ทองทรงสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีของประเทศไทย จึงขนานนามว่ากรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ซึ่งหมายความว่า เป็นเมืองหลวง

โบราณวัตถุที่เป็นเครื่องประกอบเรื่องตอนทวารวดีนั้น คือ มีพระพุทธรูปทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ เป็นอันมากที่จังหวัดนครปฐม ตั้งแต่ขนาดใหญ่ลงมาถึงขนาดเล็ก สร้างทั้งด้วยศิลาและโลหะ เช่นพระประธานในพระอุโบสถวัดใหญ่ จังหวัดนครปฐมซึ่งอยู่เชิงภูเขาจากวัดหน้าพระเมรุ เป็นพระปางปฐมเทศนา และพระยาทรงพระยาพานที่ในหลังวิหารทิศพระปฐมเจดีย์เป็นต้น ในสมัยนั้นคงเป็นเวลาอาณาจักรทวารวดีกำลังรุ่งเรืองคือนอกจากที่จังหวัดนครปฐม ยังมีพระพุทธรูปแบบเดียวกัน พบในจังหวัดอื่นๆอีกมาก เช่น ในจังหวัดราชบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดลพบุรี จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดนครราชสีมา นอกจากพระพุทธรูป ยังมีพระพิมพ์อีกเป็นจำนวนมากซึ่งเหมือนกับพระพิมพ์อินเดีย ครั้งราชวงศ์คุปตะ จงเป็นที่เชื่อแน่ว่า เมืองหลวงของทวารวดีที่ปรากฏในจดหมายเหตุจีนนั้น คงจะเป็นที่นครปฐมนี้เอง ที่ว่าลัทธิพระพุทธศาสนาเข้ามาถึงประเทศไทยนี้ เป็นครั้งแรกคือยุคที่ ๑ เป็นลัทธิหินยานอย่างเถรวาทนั้น ก็คือการถือพระพุทธศาสนาในอินเดียตอนหลังพุทธกาลนั้นเกิดแยกกันเป็น ๒ ลัทธิ เมื่อคราวทำสังคายยานั้นเกิดแยกกันเป็น ๒ ลัทธิคือพวกที่ถือตามลัทธิครั้งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้อย่างไรก็ให้ถือตามอย่างนั้นโดยไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลงพวกนี้ได้นามว่า เถรวาท คือถือตามทีพระอริยเถระ (หมายถึงพระกัสสป) ได้ทำสังคายนาไว้แต่แรกพวกที่ถือตามอาจารย์ว่า ข้อบังคับเล็กๆ น้อยๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ถ้าจะประพฤติปฏิบัติไม่สะดวกก็ให้แก้ไขได้โดยที่พระองค์ได้ทรงอนุญาตไว้เมื่อใกล้จะเข้าสู่พระปรินิพพานพวกหนึ่ง พวกนี้ได้นามว่า อารยิยวาท คือถือพระวินัยตามที่อาจารย์แก้ไขเปลี่ยนแปลง พวกแรกบางทีก็เรียกว่า สลวิระ หมายความว่าพวกเก่า หรือพวกนิกายเก่า บางทีก็เรียกว่า สาวกยาน หมายความว่า ยานของพระ

สาวก แต่ภายหลังถูกพวกหลังเรียกว่า หินยาน หมายความว่า เป็นยานพาหนะอันคับแคบ พวกอาจารย์ยวาทบางทีก็เรียกว่า มหาสังฆิกะ หมายความว่า พวกมาก ภายหลังตั้งนามพวกตนเองว่า มหายาน หมายความว่า เป็นยานพาหนะอันกว้างใหญ่ พุดย่อๆ คือ พวกเถรวาทได้แก่พวกหินยาน หรือพวกนิกายฝ่ายใต้ในบัดนี้ พวกอาจารย์ยวาทได้แก่พวกมหายาน หรือนิกายฝ่ายเหนือในบัดนี้

พระเจ้าอโศกมหาราช ไม่ทรงเลื่อมใสในพวกอาจารย์ยวาท ได้ทรงกำจัดพวกนี้ แต่ไม่สามารถจะทรงกำจัดให้หมดสิ้น เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาในยุคที่พระเจ้าอโศกทรงอุปถัมภ์ จึงเรียกว่า หินยานอย่างเถรวาท ซึ่งได้เข้ามาถึงประเทศนี้เป็นครั้งแรกเมื่อเรียกนามว่า สุวรรณภูมิประเทศ

ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน

พระสงฆ์นิคายมหายาน เป็นผู้ถือตามคติอาจารย์ คือถือว่า ควรแก้ไขข้อบกพร่องเล็กๆ น้อยๆ ได้ ต่อมาพระสงฆ์นิคายนี้ก็ได้แก้ไขคติในพระพุทธศาสนาผันแปรไปเป็นลำดับ เป็นต้นว่าพระนิพพาน

ครั้งเมื่อกษัตริย์วงศ์สุริยวรมันได้เป็นใหญ่ในกรุงกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๗๒๕ ขอมได้แผ่อำนาจเข้าครอบงำแผ่นดินอันเป็นประเทศไทยทุกวันนี้ไว้ทั้งหมด ได้ตั้งราชธานีเป็นที่อำนวยการปกครองเมืองต่างๆ ในประเทศนี้ขึ้นหลายแห่ง คือ เมืองลพบุรี ปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในอาณาจักรทวารวดีส่วนข้างใต้ สุโขทัยปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในอาณาจักรทวารวดีส่วนข้างเหนือ ศรีเทพปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในลุ่มแม่น้ำสัทธิพิมาย ปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในแผ่นดินสูงตอนข้างใต้ สกลนครปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในแผ่นดินสูงตอนข้างเหนือ บรรดาเมืองอุปราชของขอมเหล่านี้ เมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญที่สุดในสมัยนั้น ทางโบราณคดีจึงเรียกสมัยตอนที่ขอมมีอำนาจปกครองมาถึงประเทศนี้ว่า สมัยลพบุรี พระเจ้าแผ่นดินขอมและประชาชน ถือพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ซึ่งได้รับมาจากเกาะสุมาตรา แต่จำเนียรกาลนานมา ขอมได้คิดประดิษฐ์ศิลปกรรมของตนขึ้นผิดเพี้ยนไปจากแบบอย่างที่ได้รับจากอินเดีย และสุมาตรา จึงเกิดแบบอย่างข้างขึ้นสกุลหนึ่งต่างหาก เรียกว่า ฝีมือขอม เมื่อขอมได้เข้ามาปกครองประเทศนี้ ก็ได้มาสร้างวัด และเทวสถานขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งมักเรียกว่าปราสาทหิน เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง เป็นต้น วัดในพระพุทธศาสนาที่พวกขอมสร้างในสมัยนี้ ล้วนอุทิศในลัทธิมหายานทั้งนั้น นอกจากโบราณสถานต่างๆ ยังมีโบราณวัตถุอีกเป็นจำนวนมาก แต่ประชาชนพลเมืองเดิมไม่ได้ถือลัทธิมหายานไปตามพวกขอมทั้งหมด ยังคงถือลัทธิหินยานสืบมาตั้งแต่ ครั้งสมัยทวารวดีก็มีมากเหมือนกัน ปรากฏในศิลาจารึกซึ่งได้พบที่ศาลสูงจังหวัดลพบุรีหลักหนึ่งเป็นภาษาเขมรกล่าวความว่า ในสมัยนั้นที่เมืองลพบุรีมีพระสงฆ์สัทธิวะอันเป็นนิกายเดิมซึ่งได้เข้ามาถึงตั้งแต่ครั้งทวารวดี และนิกายมหายานซึ่งเพิ่งรุ่งเรืองขึ้นในเวลาทีขอมเข้ามาเป็นใหญ่ดังนั้น ตั้งแต่ลัทธิมหายานได้เข้าเจริญแพร่หลายในประเทศไทย ครั้นศรีวิชัยและครั้งขอม นั้น เป็นยุคที่ ๒

ยุคที่ ๓ ลัทธิหินยานอย่างพุกาม

เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านรุตมหาราช กษัตริย์ซึ่งครองประเทศพม่าตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองพุกาม มีอำนาจปราบปรามประเทศรามัญไว้ในอำนาจแล้วขยายเขตเข้ามาจนถึงประเทศล้านนา คือมณฑลพายัพ บัดนี้ ลงมาจนถึงเมืองลพบุรี และเมืองทวารวดี พระเจ้านรุตเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ให้ประกาศพระพุทธศาสนาไปด้วยกัน การแย่งอาณาเขต ถึงสมัยนี้ พระพุทธศาสนาที่ในอินเดียเสื่อมทรมานจนจะสูญอยู่แล้วด้วยถูกพวกถือศาสนาพราหมณ์ และพวกถือศาสนาอิสลามเบียดเบียน พวกชาวเมืองพุกามเดิมก็ได้รับพระพุทธศาสนาลัทธิหินยานอย่างเถรวาทมาจากมคธราช

เหมือนกับชาวประเทศไทยเหมือนกัน ครั้นต่อมาเมื่อเห็นห่างกับอินเดีย จึงเกิดเป็นลัทธิหินยานอย่างเมืองพุกามขึ้น เมื่อชาวเมืองพุกามมีอำนาจปกครองประเทศไทยตอนข้างเหนือ ก็พาลัทธินั้นมาสั่งสอนจนแพร่หลายในฝ่ายเหนือ คือมณฑลพายัพบัดนี้

ในยุคที่กล่าวนี้ ประจวบกับสมัยที่ชนชาติไทยเคลื่อนลงมาอยู่ในประเทศปัจจุบันนี้ เดิมชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ดินแดนอันทุกวันนี้ตกเป็นอาณาเขตของจีนข้างฝ่ายใต้ ที่เรียกว่ามณฑลซุนหนำ มณฑลกุยจิ๋ว มณฑลกว๋างตุ้ง และมณฑลกว๋างไส ทั้ง ๔ มณฑลมีบ้านเมืองและเจ้านายของตนเอง ปกครองแยกย้ายกันอยู่เป็นหลายอาณาเขต มูลเหตุที่ไทยจะย้ายภูมิลำเนาจากบ้านเมืองเดิมมาอยู่ในประเทศไทย ปัจจุบันนี้ ก็เพราะถูกพวกจีนรุกรานซึ่งเอาดินแดนไปโดยลำดับ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๔๐๐ ไทยจึงพากันทิ้งถิ่นเดิมอพยพร่นถอยลงมาอยู่ในข้างตะวันตกและข้างใต้โดยลำดับ ถึงสมัยนี้ คือ เมื่อสมัย พ.ศ. ๑๖๐๐ มีชนชาติไทยเข้ามาอยู่ในแคว้นแคว้นล้านนาและล้านช้างเป็นจำนวนมาก ชนชาติไทยเดิมนับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว แต่เป็นพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งได้แผ่เข้าไปตั้งแต่อยู่ในบ้านเมืองเดิม ครั้นพระเจ้าอนุรุธนำพระพุทธศาสนาเถรวาทมาสอนในพม่าและล้านช้าง ไทยจึงได้รับนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแบบแผนพุกามแต่กระนั้น ครั้นเมื่อล่วงสมัยพระอนุรุธมหาราช อำนาจเมืองพุกาม และอำนาจขอมเสื่อมลงทั้ง ๒ ฝ่าย พวกไทยก็มีอำนาจขึ้นในประเทศไทยเป็นลำดับมา ทั้งในส่วนข้างเหนือและส่วนข้างใต้ แต่ต่างกันคือ ไทยส่วนข้างเหนือยังคงมีลัทธิธรรมนิยมและประเพณีเป็นของไทยแท้ๆเป็นอันมาก แต่ไทยส่วนข้างใต้ได้ปกครองประเทศซึ่งขอมได้เคยตั้งอยู่ช้านาน ขอมได้นำพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ตลอดจนการใช้อักษรและภาษาขอมขึ้นไปประดิษฐานไว้ ไทยได้มาปกครอง พลเมืองซึ่งนิยมประเพณีขอมธรรมเนียมอย่างขอมอยู่โดยมากจึงได้ใช้ตัวหนังสือและขนบธรรมเนียมอีกหลายอย่างไปตามพวกขอม แต่วิสัยไทยเป็นผู้รู้จักเลือก เห็นขนบธรรมเนียมของชาวต่างประเทศ อย่างใดดีและไม่ขัดต่อประโยชน์ของตน ดังแก้ไขอักษรขอมเป็นอักษรไทยขึ้นมาในสมัยของพระเจ้ารามคำแหง กรุงสุโขทัย เป็นต้น การถือพระพุทธศาสนาของชนชาติไทยในระยะนี้จึงเกิดแยกกันเป็น ๒ พวก คือพวกที่อยู่ในล้านนา และล้านช้าง ถือพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างพุกาม ส่วนพวกที่อยู่ข้างใต้ ตั้งแต่สุโขทัยลงมาถึงถือพระพุทธศาสนาเถรวาทตามพวกขอมอยู่ ดังนี้ เป็นยุคที่ ๓

ยุคที่ ๔ ลัทธิลังกาวงศ์

ยุคนี้สำคัญมาก เป็นยุคซึ่งคนไทยถือพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเดียวกันจนถึงทุกวันนี้ มูลเหตุที่พระพุทธศาสนาเถรวาทจะเข้ามาถึงประเทศไทยนั้นคือ เมื่อราว พ.ศ. ๑๖๔๘ พระเจ้าปรีกรมพม่ามหาราช ได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป โดยอาราธนาพระมหากัสสปเถระเป็นประธานทำสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งนับเป็นสังคายนาครั้งที่ ๗ ของพวกฝ่ายใต้แล้วจัดวางระเบียบปฏิบัติในพระพุทธศาสนา และส่งมณฑลให้เรียบร้อย กิตติศัพท์ที่พระเจ้าปรีกรมพม่าปรับปรุงศาสนาครั้งนี้ เลื่องลือไปยังนานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงมีพระสงฆ์ ประเทศต่างๆ ทางตะวันออก คือ พม่า มอญ ไทย และเขมร ไปยังลังกาทวีป เพื่อศึกษาลัทธิพระพุทธศาสนาที่ปรับปรุงใหม่ครั้งนี้เพื่อนำมาประพฤติปฏิบัติในประเทศของตน แต่สงฆ์ในลังการังเกียจสมณวงศ์ในต่างประเทศ จึงเกลี้ยให้พระสงฆ์เหล่านั้นบวชใหม่ในลัทธิลังกาให้เป็นนิกายเดียวกันก่อน พระสงฆ์ทั้งหลายได้เห็นวัตรปฏิบัติตามระเบียบใหม่ก็เลื่อมใสยอมรับอุปสมบทใหม่ เมื่อพระสงฆ์เหล่านั้นเรียนสำเร็จแล้ว ก็กลับประเทศของตนประชาชนเห็นพระสงฆ์ลังกาวงศ์ปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ก็

เลื่อมใสให้บุตรหลานของตนบวชเรียนในสำนักลังกาวงศ์มากขึ้นโดยลำดับ ลัทธิลังกาวงศ์จึงแพร่หลายในพม่า มอญ ไทย ตลอดจน กัมพูชา

สำหรับประเทศไทย พระสงฆ์ลังกาวงศ์ ได้เข้ามาตั้งที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อน ราว พ.ศ. ๑๘๐๐ รู้ได้โดยได้ซ่อมพระมหาธาตุเมืองนคร ซึ่งเดิมเป็นเจดีย์แบบศรีวิชัย ให้เป็นเจดีย์แบบลังกาวงศ์ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ นอกจากนี้ยังมีข้อความปรากฏในศิลาจารึกพระเจ้ารามคำแหง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ เศษว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หลอกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” ดังนี้ จึงรู้ได้แน่ชัดว่า ชนเดิมพวกพระสงฆ์ลังกาวงศ์ลงมาตั้งอยู่ที่นครศรีธรรมราชก่อนครั้งกิตติศัพท์ของพระสงฆ์พวกนี้เลื่องลือไปยังสุโขทัย ซึ่งเป็นราชธานี ในเวลานั้น กษัตริย์วงศ์พระร่วงทรงเลื่อมใส จึงได้อาราธนาพระเถระผู้ใหญ่ขึ้นไปตั้งยังเมืองสุโขทัย และในระยะนี้เอง ให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไปติดต่อขอพระพุทธรูป ซึ่งพระพุทธรูปสำคัญของหนึ่งของประเทศไทย มาจากเมืองลังกา ตั้งแต่ลัทธิลังกาวงศ์มาเจริญขึ้นในราชธานีของประเทศไทย ลัทธิมหายานจึงถอยถอยมาเมื่อครั้งขอมเป็นใหญ่ ก็เสื่อมโทรมเลือนลางไป แต่พระสงฆ์ในชั้นต้นยังแยกกันเป็น ๒ นิกายอยู่ คือพระสงฆ์เดิมนิกายหนึ่ง พระสงฆ์ที่อุปสมบทตามลัทธิลังกาวงศ์ นิกายหนึ่ง แม้ในประเทศพม่า มอญ และเขมร ชั้นต้นพระสงฆ์ก็ยังแยกเป็น ๒ นิกายเหมือนกัน ในที่สุดจึงรวมเข้าเป็นนิกายเดียวกัน การรวมพระสงฆ์เป็นนิกายเดียวกันในประเทศมอญ ปรากฏในศิลาจารึกว่า ถึงกับพระเจ้าแผ่นดินต้องบังคับแต่ในประเทศไทยเห็นจะรวมกันได้โดยปรองดอง ข้อนี้มีหลักฐานที่พอจะรู้ได้ในเวลานี้คือ วิธีอุปสมบทซึ่งใช้มาแต่ก่อน หรือแม้ทุกวันนี้ก็ใช้อยู่ตามชนบทบางแห่ง ให้ผู้บรรพชารับไตรสรณคมน์ ๒ หน คือ รับเป็นภาษาสันสกฤตหนึ่ง แล้วรับเป็นภาษามครอีกหนึ่ง

ตั้งแต่ลัทธิลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยครั้งในราชวงศ์พระร่วง พุทธเจดีย์ทั้งหลายก็นิยมทำตามคติลัง เช่นถือว่าพระบรมธาตุอาจหาได้ก็เกิดนิยมการสร้างพระธาตุเจดีย์กันมากหลาย พระสถูปทำรูปลักษณะอย่างเจดีย์ลังกาเกิดขึ้นยุคนี้ แต่ภายหลังเรียกกันว่า พระเจดีย์ไทย เช่น ที่วัดช้างล้อม เมืองสวรรคโลก เป็นต้น บริโณคเจดีย์ถึงกับไปจะลองรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนภูฏาในลังกา ทวีปมาสร้างขึ้นไว้ที่บนเขาพระบาทใหญ่และเปลี่ยนนามเรียกว่า เขาสุมนภูฏาเหมือนกับที่ในลังกาทวีปธรรมเจดีย์ใช้ภาษามครเป็นหลักศาสนา และมีการศึกษาเล่าเรียนภาษามครกันแพร่หลาย ภาษาสันสกฤตคงใช้ปนในภาษาไทย คือถ้อยเหมือนเป็นภาษาไทยใช้เป็นคำแปลภาษามคร เช่น อตุโถ แปลว่า อรรถ คือยกภาษามครเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาสามัญ เท่านั้น และได้ใช้ในการแปลหนังสือภาษามครสืบมาจนทุกวันนี้อุเทศเจดีย์เกิดสอบสวนตำราพระพุทธรูปกันใหญ่ จนเกิดแบบอย่างพระพุทธรูปสุโขทัยขึ้นคือพระพุทธรูปชนิดที่มีพระรัศมียาว และนิ้วพระหัตถ์ ทั้ง ๔ เสมอกัน เช่น พระพุทธรูปชินราช และพระพุทธรูปชินสีห์ เป็นต้น กษัตริย์ราชวงศ์ พระร่วงทรงเลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์เป็นอย่างยิ่ง ถึงกับสร้างวัดมหาธาตุขึ้นไว้ริมพระราชวัง และบางพระองค์ เช่นพระมหาธรรมราชาลิไทย ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ยิ่งนัก ถึงกับได้เสด็จออกทรงผนวชเป็นภิกษุ ภาวะอยู่คราวหนึ่ง ซึ่งเป็นแบบอย่างต่อมาให้พระเจ้าแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทรงทำตามและเป็นแบบอย่างที่คนไทยออกบวชกันชั่วคราว สืบมาจนถึงทุกวันนี้ พระมหาธรรมราชาลิไทย พระองค์นี้เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระพุทธรูปศาสนามาก ถึงกับทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิขึ้นไว้ ซึ่งเรียกกันว่าไตรภูมิพระร่วงเป็นหนังสือไทยที่เก่ากว่าหนังสือทั้งหมด นอกจากศิลาจารึกเท่านั้น การทรงพระ

ราชนิพนธ์หนังสือเรื่องนี้ พระองค์ทรงสอบสวนคัมภีร์ต่างๆ ข้างพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนตั้ง ๓๐ คัมภีร์ ส่วนพระสงฆ์ เมื่อรวมเป็นนิกายเดียวกันแล้วก็สมทวนธะต่างกันเป็น ๒ พวก เหมือนอย่างในลังกาทวีป คือพวกหนึ่งศึกษาพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก อยู่วัดในบ้านเมืองอันเป็นสำนักที่เล่าเรียน ได้ชื่อว่าพระสงฆ์คามวาสี คือพวกคณธะระ อีกพวกหนึ่งสมทวนวิปัสสนาธะระ (พวกหลังนี้ในลังกาเรียกว่าวนวาสี ก็เพราะในลังกา ภูมิประเทศ อันเป็นภูเขาโดยมากออกไปห่างบ้านเมืองไม่เท่าใดนัก ก็ถึงป่าดง พระสงฆ์ที่อยู่วัดในดงจึงเรียกว่า วนวาสี) ซึ่งยังใช้เป็นธรรมเนียมคณะสงฆ์ต่อมาจนทุกวันนี้

ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา การถือพระพุทธศาสนาก็ยังถือลัทธิลังกาวงศ์ตามแบบสุโขทัยทุกอย่าง นอกจากแบบอย่างพระพุทธเจดีย์ ในตอนต้นทำตามแบบขอมอยู่บ้าง ภายหลังแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถจึงทำตามแบบสุโขทัยทั้งหมด จนกระทั่งลัทธิธรรมเนียมบางอย่าง เช่นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเองเอาอย่างพระเจ้าลิไทยกรุงสุโขทัย ถึงกับให้เปมินต์พระมหาสามีสั่งฆราวาสในลังกาทวีปเข้ามาเป็นพระอุปชฌาย์ ทรงผนวชที่วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก และได้ทรงอุทิศพระราชมณเฑียรเป็นพุทธาวาสขึ้นในวัง ซึ่งในรัชการหลังได้สร้างพระสถูปและพระพุทธรูปเพิ่มเติมขึ้นคือวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในบัดนี้ โดยเอาอย่างวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย แต่ได้แก้ไขแบบอย่างสถูปสมัยสุโขทัยให้สวยงามยิ่งขึ้นอีกบ้าง เช่นแก้สถูปเหลี่ยมของสุโขทัยให้เป็นเหลี่ยมย่อไม้สิบสอง เช่น พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย และพระเจดีย์ที่วัดชุมพลนิกายรามเป็นต้น และได้รับคติบางอย่างเพิ่มเติมมาจากลังกาทวีปโดยตรงก็มี เช่น รอยพระบาท ซึ่งแต่ก่อนถือกันในประเทศนี้ว่า พระอุทเทสิกเจดีย์ แต่ในชั้นนี้ ที่ในลังกาถือว่าเป็นบริโกศเจดีย์ คือเป็นของที่พระพุทธเจ้าทรงกดไว้เอง ไม่ใช่คนสร้างขึ้น และว่าที่ในเมืองไทยก็มีอยู่รอยหนึ่ง คือที่สัจจพันธคีรี พระพุทธองค์ได้ทรงกดไว้เมื่อคราวเสด็จมาโปรดสัจจพันธดาบส เรื่องนี้พระสงฆ์ไทยได้ทราบจากพระสงฆ์ลังกาในเวลาออกไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนภูฏ ครั้นพระสงฆ์ไทยกลับเข้ามาทูลความขอร้องแก่พระเจ้าทรงธรรม จึงโปรดให้ค้นกันขึ้น ก็ได้พบรอยพระพุทธรูปอยู่ที่ไหล่เขาสัจจพันธคีรี คือรอยพระพุทธรูปที่จังหวัดสระบุรีเดี๋ยวนี้และได้ถือกันว่าเป็นบริโกศเจดีย์สำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งมีคุณวิเศษและบรรพชิตไปนมัสการปีละมากๆ อยู่จนทุกวันนี้นับเป็นมหาเจดีย์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย ครั้นถึงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ที่เมืองลังกาเกิดจลาจลหมดสิ้นสมณวงศ์ พระเจ้าแผ่นดินลังกาได้แต่งทูตให้มาขอคณะสงฆ์ไทยไปบรรพชาอุปสมบทชาวเมืองลังกา พระเจ้าบรมโกษจึงโปรดให้พระอุปาสีและพระอริยมุนี เป็นประธานออกไปให้อุปสมบท กลับตั้งสมณวงศ์ขึ้นใหม่ในลังกาทวีป พระสงฆ์ในลังกาจึงคงมีสืบมา และยังเรียกว่านิกายสยามวงศ์หรืออุลาลังวงศ์ อยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ยังถือพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์สืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยาทุกอย่าง ทั้งการสร้างพุทธเจดีย์ และการประพาสปฏิบัติตลอดจนการศึกษาพระปริยัติธรรม เช่น การสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นในพระราชวังเป็นต้น ก็เป็นการทำตามแบบอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงแม้ว่าจะได้มีสมณทูตลังกาเข้ามายังพระนคร และไทยได้ส่งสมณทูตไปยังลังกาทวีปอีกหลายครั้งก็จริง ทูตลังกาเข้ามา ก็ได้แต่พระบรมธาตุมาถวายเท่านั้น และสมณทูตไทยออกไป ก็ไปเพื่อฟังข่าวว่าพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปจะเศร้าหมองทรุดโทรมเพียงไร นอกจากต้นโพธิ์ที่เมืองอนูราธบุรี ซึ่งว่าเป็นต้นเดิมที่ได้ไปจากต้นโพธิ์ที่พุทธคยา ครั้งพระมหินทเถระไปประกาศพระศาสนาในลังกาทวีป มาเคารพ บูชากันเป็นบริโกศเจดีย์เท่านั้นเพราะฉะนั้น ระเบียบปฏิบัติในการถือพระพุทธศาสนา

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีมา ควรนับเป็นของไทยแท้ เช่นเดียวกับลัทธิหินยานของพระเจ้าอโนรุธเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ยุคลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาถึงประเทศไทยจึงเป็นยุคที่สำคัญที่สุด เป็นยุคที่คนไทยได้ถือพระพุทธศาสนานิกายเดียวกัน ตั้งแต่สมัยนั้นมาจนบัดนี้

๓. การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

ก่อนที่ไทยเราจะเป็นอิสราภาพนั้น ได้ตกอยู่ในอำนาจของขอมเป็นเวลานานปี ชาวเมืองจึงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแบบขอมตลอดมาจนกระทั่งไทยเราสามารถกอบกู้เอกราชแล้ว ก็พยายามที่จะขจัดอิทธิพลของขอมให้หมดไปจากจิตใจคนไทยให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ตั้งแต่ในด้านภาษาศาสตร์ตลอดจนกระทั่งศาสนา

เมื่อพ่อขุนรามคำแหง ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติแล้ว ก็ได้เริ่มขยายพระราชอาณาเขตออกไปได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะทางทิศใต้ ได้ตลอดแหลมมลายู ประจวบกับในสมัยนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทได้เผยแผ่เข้ามาสู่นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นจังหวัดที่ใหญ่ที่สุดจังหวัดหนึ่งทางภาคใต้ของประเทศไทย ปรากฏว่ามีพระภิกษุไทยเป็นจำนวนมากได้พากันไปศึกษาลัทธิศาสนาในลังกาทวีป แล้วบวชแปลงเป็นลังกาวงศ์กลับมายังประเทศของตนและตั้งคณะสงฆ์ขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อพ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปถึงนครศรีธรรมราช ได้เห็นจริยาวัตรของภิกษุเหล่านั้น เรียบร้อย และเคร่งครัดในระเบียบวินัยดี ก็ทรงเลื่อมใส จึงได้อาราธนาพระสงฆ์เหล่านั้น ขึ้นไปตั้งสังฆมณฑลที่กรุงสุโขทัย แล้วบวชแปลงพระสงฆ์ไทยในประเทศนี้ต่อมา เป็นต้นเดิมของคณะสงฆ์ไทย (คณะมหานิกาย) ทุกวันนี้ นอกจากนั้น พระองค์ยังได้ทรงเจริญพระราชไมตรีกับเมืองลังกา จนกระทั่งไทยเราได้รับพระพุทธรูปที่งามมากองค์หนึ่ง คือ พระพุทธลีลึงค์ จากลังกา ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนี้

พ่อขุนรามคำแหง ทรงสนพระทัยในพระศาสนาเถรวาทมากทุกวี่วัน กลางเดือนและสิ้นเดือน พระองค์จะเสด็จไปที่วัดของพระสงฆ์เถรวาทเป็นประจำ จนในที่สุดพระองค์ก็ทรงแตกฉานในคัมภีร์ชั้นสูงของพระศาสนาพระองค์ได้โปรดให้ปลูกต้นตาลขึ้น แล้วให้ช่างจัดเอาชะดาร์หินไปตั้งไว้ที่กลางดงตาล พอถึงวัน ๘ ค่ำ และ ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ พระองค์ก็นิมนต์พระเถระผู้ใหญ่มานั่งบนชะดาร์หินนี้ แล้วเทศนาสั่งสอนประชาชน ถ้าไม่ชวนพระพระองค์ก็ทรงรับหน้าที่เป็นผู้อบรมทางศาสนาแก่ประชาชน ชะดาร์หินนี้ต่อมาเรียกว่า “พระแท่นมนังคศิลาบาตร”

ต่อมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าธรรมราชาลิไทย ซึ่งเป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง พระองค์ไม่ได้มีนิสัยเป็นนักรบ อย่างพ่อขุนรามคำแหงทรงสนพระทัยแต่ในทางพระศาสนา ได้ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกในสำนักของพระเถรวาท และจากราชบัณฑิตต่างๆ จนกระทั่งทรงแตกฉานในพระไตรปิฎก ถึงกับทรงสามารถแต่งหนังสือ “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งเป็นหนังสือวรรณคดีเล่มแรกของไทย ซึ่งล้วนเป็นข้อความที่ย่นย่อมาจากพระอภิธรรมปิฎก อันเป็นปิฎกหนึ่งของพระไตรปิฎก ทำให้ประชาชนสามารถเข้าใจในพระธรรมชั้นสูงได้ง่ายขึ้น นอกจากนั้นพระองค์ได้อาราธนาพระเถระชาวลังกาเข้ามาเป็นสังฆราชในกรุงสุโขทัย เพื่อจัดแบบแผนสังฆมณฑลให้เหมือนอย่างในลังกา แล้วทรงแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ คณะ คือ

๑. คามวาสี (นิกายเดิม) เป็นพระที่มีอารามอยู่ใกล้บ้านใกล้เมือง หรืออยู่ในบ้านในเมือง เล่าเรียนคันถธุระ (ศึกษาพระไตรปิฎก)

๒. อรัญญวาสี มาจากลังกาทางลังกานิยมเรียกคณะนี้ว่า “วนวาสี” แปลว่า “ผู้อยู่ป่า” ปรากฏในศิลาจารึกว่า พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองกรุงสุโขทัย ทรงจัดให้พระมหาสวามีสังฆราช ที่มาจาก

ลังกาอยู่ในอรัญญิกประเทศ คือ อัมพวันนาราม วัดสวนมะม่วง นอกพระนครเป็นพระอยู่ในอาราม
ป่าเล่าเรียนวิปัสสนา

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

๑. การปกครองคณะสงฆ์ มิได้แบ่งการปกครองเป็นการปกครองร่วมกันบังคับบัญชา
ตามลำดับชั้น

๒. พระสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุดของการปกครองคณะสงฆ์

๓. "ปู" คงจะเป็นตำแหน่งรองจากสังฆราช (ปัจจุบันเรียกว่าพระครู)

๔. "มหาเถระ" คงได้แก่ พระผู้มีพรรษาผู้คงแก่เรียน รู้ธรรมวินัยทั่วไปแต่มิใช่ตำแหน่งที่
กษัตริย์แต่งตั้ง อาจจะมีตำแหน่งทางการปกครองเป็นเจ้าคณะ หมู่ หมวดหรือสมภารวัด

๕. สมัยสุโขทัยตอนปลายประเพณีพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ครั้งรับมาจากลังกา

๖. สมัยสุโขทัยบางครั้งเรียก "คณะคามวาสี" ว่าฝ่ายฆวา และ "คณะอรัญญวาสี" ว่าฝ่าย
ช้าย แต่ชื่อคณะคามวาสีและคณะอรัญญวาสีคงมิใช่ต่อมาจนถึงสมัยอยุธยา เข้าใจว่า "ตำแหน่ง
สังฆราช" กับ "ปูครู" เป็นสมณศักดิ์ในสมัยนั้น สุโขทัย มีสังฆราชหลายพระองค์แต่การปกครองไม่มี
เอกภาพเหมือนกรุงรัตนโกสินทร์เพราะหัวเมืองใหญ่ที่เป็นประเทศราชเจ้าเมืองก็ตั้งสังฆราชเป็น
ประมุขในแต่ละเมืองเป็นประมุข ในสมัยหลังปรากฏเรียกตำแหน่ง พระเถระเจ้าคณะเมืองว่า "สังฆ
ราชา" อยู่หลายแห่ง สังฆราชจึงมิใช่มีองค์เดียว ส่วนปูครูนั้นเมืองใหญ่ๆ อาจมีหลายองค์ ถ้าเมืองเล็กมี
องค์เดียว ขึ้นตรงต่อสังฆราช

๔. การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา

กรุงศรีอยุธยา ก็เคยตกอยู่ในอิทธิพลของขอมมาก่อน เช่นเดียวกับกรุงสุโขทัย
เพราะฉะนั้น ประชาชนจึงนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเป็นส่วนมาก ต่อมาเมื่อกรุงสุโขทัยเป็น
ราชธานีของไทย และได้หันไปนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ กรุงศรีอยุธยาซึ่งอยู่ในอำนาจของ
กรุงสุโขทัยก็พลอยหันไปนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ด้วย ต่อมาเมื่อกรุงสุโขทัยหมดอำนาจลง
และกรุงศรีอยุธยาได้กลายเป็นราชธานีของไทยขึ้นมาแทนพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ก็ทรง
เลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์นี้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ จึงได้
เจริญรุ่งเรืองอยู่ในกรุงศรีอยุธยาสืบมา

การปกครองคณะสงฆ์ สมัยกรุงศรีอยุธยาก็เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัยและยังมีพระภิกษุไทย
ออกไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกาเนืองๆ ความสัมพันธ์ในทางศาสนา ระหว่างไทยกับลังกาจึงคงมี
ต่อกันตลอดมา พระสงฆ์ไทยก็มีศิลาจารวัดตรงดงามเป็นที่น่าเลื่อมใส จนกระทั่งสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถทรงเลื่อมในศรัทธาถึงกับไทรงมนวชชั่วคราว เช่นเดียวกับพระมหาธรรมราชาลิไทย แห่งกรุง
สุโขทัย

นอกจากนั้น ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม พระสงฆ์ไทยที่ออกไปยังลังกาทวีป ได้ทราบจาก
พระสงฆ์ลังกาว่า มีรอยพระบาทที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงเหยียบประทานไว้ที่เขาสุวรรณบรรพตใน
ประเทศไทย จึงได้มาราบทูลพระเจ้าทรงธรรม อันเป็นเหตุให้มีการค้นหา และพบรอยพระพุทธรูป
ขึ้นในจังหวัดสระบุรี

ถึงรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ ประมาณ พ.ศ. ๒๒๙๖ ในลังกาทวีปเกิดการจลาจลจนเสื่อม
สิ้นสมณวงศ์ เสียเมืองแก่พวกทมิฬ ต่อมาพระเจ้ากิตติสิริราชสีห์ ทรงกอบกู้อิสรภาพได้ จึงได้

ครองราชย์สมบัติสืบมา พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะตั้งสังฆมณฑลขึ้นอย่างเดิม ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเท่านั้นที่บริสุทธิ์ผุดผ่องกว่าที่อื่น จึงได้ส่งราชทูตมายังประเทศไทย เพื่อขอพระมหาเถระกับคณะสงฆ์ไปตั้งสมณวงศ์ที่ลังกาทวิปพระเจ้าบรมโกษฐ์จึงได้ทรงโปรดให้พระราชอาคัน ๒ รูป คือ พระอุบาลี รูปหนึ่งกับ พระอริยมุนี รูปหนึ่ง พร้อมด้วยพระสงฆ์อีก ๑๒ รูป เดินทางไปลังกาทวิป และได้ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวสีหฬสืบมา และพระสงฆ์ที่บวชในสำนักนี้ จึงเรียกว่า สยามวงศ์ หรือ อุบาลีวงศ์ มาจนถึงทุกวันนี้

นอกจากนั้น ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์นี้ ประเทศไทยยังได้ พันธุ์พระศรีมหาโพธิ์มาจากลังกา และทรงโปรดให้ปลูกไว้ที่วัดระฆังซึ่งอยู่ติดกับพระราชวัง แล้วเปลี่ยนชื่อวัดระฆังเป็นวัดวรโพธิ์ นอกจากนี้ก็ได้พบพระพุทธฉายที่จังหวัดสระบุรี พบพระท่านดงรังที่จังหวัดราชบุรี และพบพระแท่นศิลาอาสน์ที่อุตรดิตถ์

ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยมากกว่า ๔๐๐ ปีนี้พระเจ้าแผ่นดินทุกๆ พระองค์ล้วนเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกทั้งนั้นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและประชาชน ได้ร่วมกันสร้างวัดวาอารามไว้มากมาย และวัดที่สำคัญที่สุดก็คือ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างขึ้นในบริเวณพระบรมมหาราชวัง เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น

การปกครองยังคงถือแบบอย่างสุโขทัย แต่เพิ่มขึ้นมาอีกคณะ คือ "คณะป่าแก้ว" สืบเนื่องมาจากตามตำนานโยนกได้กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๕ พระเถระชาวเชียงใหม่ ๗ รูป พระเถระชาวอยุธยา ๒ รูป และพระเถระชาวเขมร ๑ รูป เดินทางไปลังกาและได้บวชแปลงเป็นสิงหลนิกายในสีมาน้ำแม่น้ำกลยาณีในสำนักพระวันรัตมหาเถระเมื่อบวชใหม่แล้วก็ปฏิบัติอยู่ในลังกานานหลายปีจึงเดินทางกลับขากลับนิมนต์พระเถระชาวลังการมาด้วย ๒ รูป เมื่อถึงอยุธยาแล้วก็แยกย้ายกันไปเผยแผ่ตั้งนิกายขึ้นมาใหม่เรียกว่า "ป่าแก้ว" (วันรัตน์ หมายถึง ป่าแก้ว) คณะนี้ปรากฏที่นครศรีธรรมราชและพัทลุง เช่น วัดเขียนคณะป่าแก้ว เป็นต้น คณะนี้ปฏิบัติเคร่งประชาชนจึงสนับสนุนมาก

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๕) ว่า "มูลเหตุแห่งการแยกคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓) พระองค์ทรงระลึกถึงพระมหาเถระคณฺโถ (ชาวมอญ) จึงโปรดให้เป็นสังฆราชครองวัดมหาธาตุมีพระทินนามว่า สมเด็จพระอริยวงศญาณฯ ครั้งนั้นคณะสงฆ์แยกเป็น ๒ คณะ คือ คณะเหนือให้ขึ้นต่อสมเด็จพระอริยวงศญาณฯ คณะใต้ขึ้นต่อสมเด็จพระวันรัตน์ (สังฆราชาเดิม คือ คณะป่าแก้ว) ผู้รู้เห็นว่าพระมหาเถระคณฺโถเป็นพระมอญ แม้จะมีความดีมากแต่คงไม่ได้เป็นใหญ่ถึงขั้นสังฆราชอาจปกครองเฉพาะพระชาวมอญเท่านั้น คณะสงฆ์นั้นสันนิษฐานว่าน่าจะแบ่งออกเป็น ๓ คณะ คือ

๑. คณะคามวาสีฝ่ายขวา

๒. คณะอรัญวาสี

๓. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย

ลักษณะการปกครองของคณะสงฆ์

๑. สมณศักดิ์ในสมัยอยุธยาเพิ่มเป็น ๓ ชั้น คือ สังฆราชกับพระครู ยังเอาแบบสุโขทัยเพิ่มตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช บังคับบัญชาคณะสงฆ์ทั่วอาณาจักร แบ่งการปกครองดังนี้

๑.๑ สมเด็จพระสังฆราช จะว่าการทั่วราชอาณาจักร

๑.๒ พระสังฆราช จะว่าการหัวเมืองใหญ่ๆ

๑.๓ พระครู จะว่าการหัวเมืองเล็กหรือในราชธานีต่อมาจึงยกพระครูให้สูงเท่ากับ พระสังฆราชหัวเมืองที่เราเรียกว่า "พระราชาคณะ" อยู่ทุกวันนี้

๒. คำว่า "สมเด็จพระ" เป็นภาษาเขมรที่นำมาใช้ ตำแหน่งสมเด็จในสมัยพระนารายณ์มหาราช ปรากฏในหนังสือของลาลูแบร์ "เรื่องเมืองไทย" ว่าพระวันรัตน์เป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มหาสังฆปริณายกปกครองคณะสงฆ์ทั้งปวง แต่ในหนังสือเก่าๆ มีชื่อสมเด็จพระพุทโธมาจารย์เป็นเจ้าของคณะใหญ่ ฝ่ายคามวาสี ส่วนสมเด็จพระวันรัตน์เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสีรูปใดมีพรรษามากอุปถัมภ์ก็เป็นสมเด็จพระสังฆราช

๕. การปกครองพระสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าข้าศึก เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งกลางของพระพุทธศาสนาได้ถูกพม่าเผาเสียเหลือแต่ซาก นอกนากจะเผาบ้านเมืองวัดวาอารามแล้ว พม่ายังได้กวาดต้อนเหล่าประชาชนไม่เลือกว่าเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ไปเป็นเชลยอีกเป็นจำนวน มากพระพุทโธเจดีย์ และพระไตรปิฎกอันเป็นหลักพระศาสนา ก็ได้ถึงซึ่งความพินาศในครั้งนี้เสียมากมาย

แม้ต่อมาไทยจะกอบกู้อิสรภาพได้อย่างรวดเร็วก็ตาม แต่กรุงศรีอยุธยาก็ถูกทำลายเสียยับเยินแล้ว สุดท้ายจะบูรณปฏิสังขรณ์ให้คืนคงเหมือนเดิมได้พระเจ้าตากสินจึงได้ตัดสินใจพระทัยย้ายราชธานีมาตั้ง ณ เมืองธนบุรี ตลอดรัชสมัยของพระองค์ต้องทรงทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่าเรื่อยมา และต้องทรงพระวงศ์การก่อสร้างสมเสนาณภาพเพื่อป้องกันประเทศชาติให้มีความแข็งแรงยิ่งขึ้น เพราะ กองทัพไทยได้ถูกพม่าข้าศึกทำลายเสียจนขวัญหนีดีฝ่อแทบหมดแล้ว ฉะนั้น พระองค์ต้องทรงเข้มแข็งขึ้นต่อการเสริมสร้างสมเสนาณภาพอย่างมากมายแต่ก็เชื่อว่าพระองค์ จะทรงเพิกเฉยต่อการพระศาสนาเสียทีเดียว พระองค์ยังได้ทรงให้สืบเสาะหาพระเถระผู้ทรงคุณความรู้จากหัวเมืองต่างๆ แล้วนิมนต์มาอยู่ในกรุงธนบุรี โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระราชาคณะให้ว่ากล่าวสั่งสอนในสังฆมณฑล และได้ทรงรับสั่งให้สืบหาคัมภีร์พระไตรปิฎกจากที่ต่างๆ แล้วเอามารวบรวมตั้งหอมนเทียรธรรมขึ้นใหม่ แม้พระองค์เองก็ทรงสนพระทัยในพระศาสนา มาก ถึงกับทรงปลีกเวลาไปปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานจนกระทั่งประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้ว่า พระองค์ได้เกิดสัญญาวิปัสสนา สำคัญพระองค์ว่าเป็นพระอริยบุคคล จึงทรงบังคับให้พระสงฆ์กราบไหว้พระสงฆ์รูปใดไม่กราบไหว้ก็ให้ทรงลงพระราชอาญา หรือทรงถอดจากสมณศักดิ์บ้างทำให้บ้านเมืองเกิดจลาจล ถึงกับได้มีการรบพุ่งกันเองในราชธานี

ในสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งเป็นแม่ทัพคุมพลไปตีเมืองเวียงจันทร์ และหลวงพระบาง เมื่อตีเมืองได้แล้วได้อัญเชิญพระมหามณีนรัตนปฏิมากร พระแก้วมรกต กับพระบางจากเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้อัญเชิญมาไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) จนถึงทุกวันนี้

อาณาจักรสมัยกรุงธนบุรีตกอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด เพราะถูกพม่าทำลาย หลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรีรวบรวมอำนาจได้แล้วก็ได้ปรากฏว่า ได้พระราชาคณะครั้งกรุงเก่ามาเป็นประมุขสงฆ์พระที่มาเป็นสังฆราชก็เป็นเพียงพระอาจารย์ดี วัดประดู่ องค์ที่ ๒ คือ พระอาจารย์ศรีวัดพนัญเชิง ซึ่งมีใช้พระราชาคณะ รูปที่ ๓ พระสังฆราชขึ้น ซึ่งคงเป็นพระที่ทรงสมณะเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เชิญมาจากเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก เดิมคงเป็นพระครูสุธรรมธีรราช

มหมุณี เจ้าคณะเมืองระยอง แต่ภายหลังในรัชกาลที่ ๑ ถูกลดยศลงจากพระสังฆราชลงมาเป็นพระธรรมธีรราชมหมุณี ว่าที่พระวันรัตน์

สรุป การปกครองสงฆ์ยุคนี้เอาแบบอย่างมาจากอยุธยา และในตอนกลางรัชกาลการคณะสงฆ์เจริญมาก แต่ตามพงศาวดารได้กล่าวว่าในตอนปลายรัชกาลก็เสื่อมลง เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีสำคัญผิดไป แต่ก็เห็นว่าพระองค์ก็ทรงได้กอบกู้ฐานะพระสงฆ์ไว้เท่าๆ กับการกอบกู้เอกราชของชาติไว้ นั่นเอง

๖. การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๖.๑ รัชกาลที่ ๑ ทรงปรับปรุงคณะสงฆ์พอสรุปได้ดังนี้

๖.๑.๑ ให้พระภิกษุบางรูปลาสิกขา เพราะทรงปฏิบัติไม่เหมาะสมในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และโปรดเกล้าให้แต่งตั้งใหม่หมด สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางหว้าใหญ่ซึ่งถูกถอดยศในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีก นับว่าเป็นสังฆราชองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๖.๑.๒ รัชกาลที่ ๑ ได้ออกกฎหมายสงฆ์ เพิ่มขึ้นจากวินัยสงฆ์อีกด้วยกฎหมายที่ออกมามี ๑๐ ฉบับ ฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ฉบับสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๔ นับเป็นกษัตริย์องค์แรกที่ออกกฎหมายคณะสงฆ์ เนื่องจากอยู่ระหว่างการฟื้นฟูบ้านเมือง และเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๖.๑.๓ สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ แบ่งออกเป็น ๒ อันดับ คือ พระราชาคณะผู้ใหญ่ และพระราชาคณะสามัญ พระราชาคณะผู้ใหญ่กำหนดไว้ ๔ ชั้น คือ

๑) สมเด็จพระสังฆราช ชำนาญ ได้แก่ สมเด็จพระอริยวงศ์ และสมเด็จพระวันรัตน์

๒) พระพุทธานุรักษ์ เจ้าคณะใหญ่ธรรมาสน์ พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้ช่วยสังฆปริณายก พระพิมลธรรม เจ้าคณะรองฝ่ายซ้าย พระธรรมวโรดม เจ้าคณะรองฝ่ายขวา

๓) พระพรหมมุนี พระธรรมเจดีย์ คณะเหนือ พระธรรมไตรโลก คณะใต้

๔) พระเทพกวี คณะเหนือ พระเทพมุนี คณะใต้ พระญาณไตรโลก เจ้าคณะรองธรรมาสน์ นอกจากนี้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญทั้งหมด คือ พระเทพโมลี พระธรรมโกษา พระโพธิวงศ์ เป็นต้น แต่พระโพธิวงศ์ยกเป็นชั้นเทพในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือรัชกาลที่ ๑ ส่วนพระราชาคณะยังไม่มี

๖.๒ รัชกาลที่ ๒ คณะสงฆ์ยังไม่เปลี่ยนแปลงสมณศักดิ์ที่น่าสนใจคือ รัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวสุกรี ซึ่งผนวชอยู่ที่วัดพระเชตุพนเป็น "พระองค์เจ้าพระราชาคณะ กรมหมื่นนุชิตชิโนรสศรีสุตตขัตติยวงศ์" แต่มีสมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะชั้นสามัญ

๖.๓ รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิรูปคณะสงฆ์ขึ้น เหตุการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับคณะสงฆ์มีดังนี้

๖.๓.๑ โปรดให้รวมพระอารามหลวง และอารามราษฎร์ในกรุงเข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่า "คณะกลาง" ขึ้นในกรมหมื่นนุชิตชิโนรส

๖.๓.๒ คณะสงฆ์เพิ่มขึ้นมี ๔ คณะ คือ

๑) คณะเหนือ

๒) คณะใต้

๓) คณะกลาง

๔) คณะอารยวาสี

๖.๓.๓ มีคณะใหม่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้คือ คณะธรรมยุต ครั้งแรกจำนวนน้อยอาศัยอยู่กับคณะกลาง

๖.๔ รัชกาลที่ ๔

คณะสงฆ์เริ่มดีขึ้น จำนวนพระสงฆ์เริ่มมากขึ้นตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ทั้งยังมีคณะใหม่เพิ่มขึ้นอย่างเป็นทางการ คือ คณะธรรมยุต และคณะอารยวาสีเดิมกลับหายไปไม่ทราบชัดว่าหายไปไหน ตอนเริ่มรัชกาลยังมีอยู่ คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศเป็นเจ้าของคณะแต่ชื่ออารยวาสีค่อยๆหายไปภายหลัง ด้านสมณศักดิ์รัชกาลนี้เพิ่มมากขึ้นและทรงเห็นว่ากรมหมื่นพระปรมาภิไธยนิรศ ทรงคุณธรรมยิ่งกว่าสังฆนายกอื่นจึงโปรดตั้งพระราชพิธีมหา สมณุตมาภิเษกสถาปนาขึ้นเป็น "กรมสมเด็จพระปรมาภิไธยนิรศ" เป็นประธานสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรและทรงสถาปนาพระพิมลธรรม (อยู่) วัดสุทัศน์ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ อนุโลมตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ ที่จะให้เป็นสังฆราชา แต่ตอนนี้ยังไม่ได้เป็นสังฆราชาเป็นเพียงเจ้าคณะใหญ่ ฝ่ายเหนือเท่านั้นและทรงยกพระพุทโธชาจารย์ (ฉิม) เป็นสมเด็จพระพุทโธชาจารย์ด้วย ส่วนการปกครองหัวเมืองแต่เดิมตำแหน่งเป็นพระสังฆราชา รัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนเป็นสังฆปาโมกข์ มียศเทียบเท่าพระครู แต่บางเมืองก็มียศเท่าพระราชาคณะใช้ราชทินนามเหมือนกรุงเทพฯ

๖.๕ สมัยรัชกาลที่ ๕

เป็นระยะที่กิจการทุกส่วนของประเทศได้รับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากระบบเก่าสู่ระบบใหม่ ด้านศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีการปฏิรูปขึ้นในทุกๆ ด้านเวลานั้น พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงช่วยในด้านการคณะสงฆ์เป็นอย่างดี ด้านสมณศักดิ์มีที่น่าสนใจ คือ ในรัชกาลนี้ได้เพิ่มสมณศักดิ์ขึ้น "ราช" ขึ้นใหม่ ครั้นก่อนพระราชาคณะมี ๔ ชั้น คือ พระราชาคณะสามัญ ๑ ชั้น เมื่อเพิ่มขึ้นราชชั้นจึงมี ๕ ชั้น ส่วนชั้นสามัญกลายเป็นชั้นที่ ๖ จึงเรียงตามลำดับใหม่ดังนี้

๑. ชั้นสมเด็จพระ

๒. ชั้นรองสมเด็จพระ

๓. ชั้นธรรม

๔. ชั้นเทพ

๕. ชั้นราช

๖. ชั้นสามัญ

และต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะของบางตำแหน่ง เช่น เลื่อนพระพรหมมุนีจากชั้น ๓ ขึ้นเป็นชั้น ๒ เลื่อนพระธรรมโกษาจารย์จากชั้นสามัญเป็นชั้นที่ ๓ เป็นต้น เรื่องสำคัญในวงการสงฆ์ คือ การมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์อย่างจริงจังขึ้นซึ่งควรจะรู้โดยละเอียดดังนี้

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้เราทราบมาแล้วว่าคณะสงฆ์จัดเป็น ๓ นิการ คือ

๑. มหานิกาย

๒. ธรรมยุตนิกาย

๓. รามัญนิกาย

ทั้งหมดนี้สืบมาจากทักษิณนิยายหรือเถรวาท แต่ก็มีอุตรนิยายหรือมหายานอยู่บ้าง คือ พระญาณกับพระจีนฝ่ายหลังนี้ได้รับการยกย่องเป็นพระภิกษุสงฆ์ คงถือว่าเป็นนักพรตเท่านั้น มาถึงรัชกาลที่ ๕ จึงทรงตั้งหัวหน้าฝ่ายญวนเป็นพระครู และฝ่ายจีนเป็น พระอาจารย์ก่อน พระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ยังคงมี ๔ คณะเหมือนรัชกาลที่ ๓ ๔ คือ

๑. คณะเหนือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณะ เป็นเจ้าคณะใหญ่ โดยมารวมเอาวัดทางเหนือมาขึ้นกับคณะนี้และคณะนี้ก็ขึ้นตรงต่อมหาดไทย

๒. คณะใต้ สมเด็จพระวันรัตน์ (จิต) วัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะใหญ่ รวมเอาวัดทางใต้มาขึ้นกับคณะนี้ และขึ้นต่อกรมพระกลาโหมและกรมท่า

๓. คณะกลาง สมเด็จพระฟ้าผาจารย์ (หม่อมเจ้าสังฆทัต) วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าคณะใหญ่ รวมเอาวัดในส่วนกลาง และนครเขื่อนขันธ์ (อ.พระประแดง) มาขึ้นในคณะนี้แต่ที่ปรากฏจริงวัดในส่วนกลางไปขึ้นต่อคณะเหนือก็มีคณะใต้ก็มีสืบสนอยู่

๔. คณะธรรมยุต เวลานั้นยังไม่มีสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ มีพระศาสนโสภณ เป็นเจ้าคณะรอง รวมเอาวัดธรรมยุตทั่วราชอาณาจักรขึ้นคณะนี้ ผู้ปกครองต่อมาเป็นพระราชาคณะที่เป็นเจ้าเสียส่วนมาก สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ของคณะนี้มีฐานานุกรมเป็นพิเศษกว่าคณะอื่นๆ

การปกครองแบ่งเป็นคณะ ๔ คณะ ที่น่าสนใจก็ คือ ไม่ทราบเหตุใดจึงแบ่งเช่นนั้น เข้าใจว่าเปลี่ยนมาจากคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสีและคณะคามวาสีฝ่ายขวาครึ่งกรุงเก่า คือ

๑. คณะเหนือ หมายถึง คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย

๒. คณะใต้ หมายถึง คณะคามวาสีฝ่ายขวา

๓. คณะอรัญวาสี

๔. คณะกลาง

ทั้งหมดนี้มีมาแล้วครั้งรัชกาลที่ ๓ ต่อมาคณะอรัญวาสีค่อยๆ หายไปรวมกับคณะคามวาสี จึงเหลือเพียง ๓ คณะ ครั้นต่อมาจึงมีคณะธรรมยุตขึ้นจึงเป็น ๔ คณะอีก ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ขึ้น เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติธรรมวินัย ให้สอดคล้องกับการปกครองบ้านเมือง พ.ร.บ. ฉบับนี้กำหนดให้มีเจ้าคณะใหญ่อีก ๔ คณะ รวมเป็น ๘ รูป ทั้ง ๘ รูปนี้เป็น "กรรมการมหาเถรสมาคม" ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร พ.ร.บ. ฉบับนี้ กำหนดให้มีสมเด็จพระสังฆราชองค์เดียวเป็นผู้บัญชาเด็ดขาดเป็นประธานของมหาเถรสมาคม การปกครองแบ่งออกเป็นมณฑล เมือง แขวง และวัด ทั้งหมดนี้ แบ่งกันขึ้นตามคณะใหญ่ทั้ง ๔ พ.ร.บ. นี้มี ๔๕ มาตรา และให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันคือ รมต. กระทรวงศึกษา) รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ สำหรับคณะธรรมยุตนั้นเดิมรวมอยู่กับคณะกลางและได้แยกเป็นคณะต่างหาก ครั้งแรกนั้นไม่มีเจ้าคณะใหญ่ พ.ศ. ๒๓๙๓ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ จึงได้ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่ ต่อมาก็ คือ กรมหมื่น วชิรญาณวโรรส

๖.๖ สมัยรัชกาลที่ ๖ - ๗

การคณะสงฆ์ดำเนินตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ตลอด แต่ตอนปลายรัชกาลที่ ๗ คณะสงฆ์กลุ่มหนึ่ง แสดงสัมชติจะให้มีการแก้ไข พ.ร.บ. ฉบับนี้ การเคลื่อนไหวขยายวงกว้างออกไปจนต้องมีการเปลี่ยนแปลงในครั้งรัชกาลที่ ๘

๖.๗ สมัยรัชกาลที่ ๘

คณะรัฐบาลปฎิวัติซึ่งมี พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี ก็พยายามแก้ไข พ.ร.บ. เก่าและต้องการจะรวมนิกายทั้ง ๒ คือ มหานิกายกับธรรมยุตินิกายเข้าด้วยกัน เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๘๔ พระยาพหลฯ ได้อุปสมบท ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อรวมนิกาย การอุปสมบทครั้งนี้มีพระนั่งอันดับ ๕๐ รูป มีพระมหานิกาย ๓๔ รูป พระธรรมยุติ ๑๕ พระรามัญ ๑ เมื่อพระยาพหลฯ ลาสิกขาบทไปแล้วคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกก็ครองวัดมหาธาตุเสีย การรวมนิกายจึงไม่สำเร็จอย่างไรก็ตามความพยายามรวมนิกายก็มีผลบ้าง คือ สภาผู้แทนได้ออกกฎหมายสงฆ์เมื่อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๔ นั่นคือ "พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔" มี ๖๐ มาตรา ไม่มีมาตราใดแบ่งแยกการปกครอง พ.ร.บ. ฉบับนี้ประกอบด้วย คณะสังฆมนตรี สังฆสภา พระธรรมธร (อัยการ) พระวินัยธร (ผู้พิพากษา) เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาส อำนาจสูงสุดอยู่ที่สมเด็จพระสังฆราชนอกนี้ยังแบ่งส่วนในคณะสังฆมนตรีออกเป็นองค์การใหญ่ๆ ๔ องค์การ คือ

๑. องค์การปกครอง ทำหน้าที่ฝ่ายปกครอง
๒. องค์การศึกษา ทำหน้าที่ฝ่ายการศึกษา
๓. องค์การเผยแผ่ ทำหน้าที่เผยแผ่อบรม
๔. องค์การสาธารณูปการ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการก่อสร้างบูรณะ

พ.ร.บ. ฉบับนี้เป็นฉบับประชาธิปไตย คณะสงฆ์สอดคล้องกับบ้านเมืองทุกประการ ด้านการศึกษาสมัยนี้เจริญมากเพราะองค์การศึกษาดูแลควบคุมตั้งแต่ส่วนกลางไปถึงส่วนภูมิภาค ด้านอื่นๆ ก็ได้รับการเอาใจใส่เช่นเดียวกัน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ สมัยที่จอมพล ส. ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี (รัฐบาลปฎิวัติ) ต้องการให้ใช้ พ.ร.บ. คณะสงฆ์เป็นไปอย่างรวดเร็วทันการ รัฐบาลจึงยกเลิก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ เสียและให้ออก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๕๐๕ แทนโดยให้อำนาจเด็ดขาดกับฝ่ายปกครอง (เจ้าหน้าที่บ้านเมือง) และพระปกครองมากขึ้นแต่ด้านการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมนั้นด้อยลงอย่างเห็นได้ชัดจึงปรากฏว่าการศึกษาในระยะหลังนี้ไม่ก้าวหน้าเหมือนสมัย พ.ร.บ. ๒๔๘๔

๖.๘ สมัยรัชกาลที่ ๙ (พ.ร.บ. ๒๕๐๕)

สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ คือ หนเหนือ หนใต้ หนกลาง หนตะวันออกและคณะธรรมยุติ และแยกการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบลและเจ้าอาวาส

การปกครองคณะสงฆ์เป็นการปกครองตามพระธรรมวินัย คือ การปกครองคณะสงฆ์จะยึดถือพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองโดยใช้อำนาจรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุนการปกครองคณะสงฆ์ หากมีความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต้องอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อย ในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยคณะสงฆ์จัดระบบการปกครอง ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดระบบการปกครองใหม่ ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองแบบราชาอาณาจักรมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรง

ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อจัดการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบใหม่ จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และถัดมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ใช้เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^{๑๔๔}

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ระบุตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม และสมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะที่ผู้ใดจะหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานและกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการแต่งตั้ง

ในการปกครองคณะสงฆ์ แบบแผนการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักการกำหนดหน่วยงาน เขตการปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบหมายงาน หรือผู้มอบหมายงานปฏิบัติงาน คณะสงฆ์ และส่วนย่อยๆ ได้แก่ แบบแผนการกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุม บังคับบัญชา การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบการปฏิบัติอื่นๆ

ระเบียบการปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ โดยมีแบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^{๑๔๕}

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครอง และกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์รวมเขตการปกครอง และเจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครอง ได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะ เจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ ในส่วนกลางจะแยกส่วนปกครองเป็นคณะนิกายเรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก และหนใต้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุติ จะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุติเป็นเขตเดียวกัน

การปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะหนใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในส่วนกลาง เป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคม เป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงานกับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน เรียกว่า หน มีเจ้าคณะหนใหญ่ ๕ หน คือ

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง
๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก

^{๑๔๔} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) , เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้

๕. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้กำหนดส่วนหลักไว้อย่างชัดเจนในมาตราตรา ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้จัดเขตการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล จำนวนตำบลและเขตปกครองให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายธรรมนูญ ส่วนมาตรฐาน ๒๒ กำหนดให้พระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับชั้น คือ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาครองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วย เจ้าคณะชั้นนั้นๆ ด้วยก็ได้

พระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ทุกตำแหน่ง เรียกว่าพระสังฆาธิการเป็นภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดทางคณะสงฆ์ โดยมีอำนาจเต็มแบบรวมตำแหน่งซึ่งนอกเหนือจากตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นแล้วยังรวมถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะ และเจ้าอาวาสเป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มกฎหมาย และควบคุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด

๑) ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง

กฎหมายธรรมนูญ ฉบับที่ ๒๓ (๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางได้กำหนด ข้อที่ ๕ วิธีดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ และการพระศาสนาให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม

ข้อที่ ๖ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ ตามข้อ ๔ ให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ในภานี้ๆ ในเขตปกครองคณะสงฆ์^{๑๔๖} ดังนี้

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕

๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗

๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒

๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘

๕. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตภาคทุกภาค

ข้อ ๗ เจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตหนของตน ดังนี้

๑. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

^{๑๔๖}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๓-๑๘๕.

๒. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

๓. วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาคหรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

๔. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

๕. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะ และเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๖. ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๗. ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะใหญ่ หรือเจ้าคณะใหญ่ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะใหญ่ เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้ดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่ภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะใหญ่

๘. เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ ให้มีเลขานุการเจ้าคณะใหญ่ ๒ รูป ทำหน้าที่การเลขานุการ

๒) ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

การปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค แบ่งการปกครองเป็นระดับชั้นดังนี้^{๑๔๗}

๑. เจ้าคณะภาค มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตน ดังนี้

๑.๑ ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

๑.๒ ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

๑.๓ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำ วินิจฉัยชั้นจังหวัด

๑.๔ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ

๑.๕ ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๑.๖ ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

๒. เจ้าคณะจังหวัด หมายถึง เจ้าคณะกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะจังหวัดนอจากกรุงเทพมหานคร รวมถึงรองเจ้าคณะจังหวัด หมายถึง รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร และรองเจ้าคณะจังหวัดนอจากกรุงเทพมหานคร

เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ในเขตจังหวัดของตน ดังนี้^{๑๔๘}

๒.๑ ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

๒.๒ ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

๒.๓ ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือ คำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะอำเภอ

๒.๔ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

๒.๕ ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะ และเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๒.๖ ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๑๖ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะจังหวัดไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ให้เจ้าคณะภาคแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะจังหวัดไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดแล้วรายงานให้เจ้าคณะใหญ่ทราบ

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะจังหวัด เมื่อได้ปฏิบัติตามวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะภาคดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้ง เจ้าคณะจังหวัดภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะจังหวัด

รองเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะจังหวัดมอบหมาย

เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดและรองเจ้าคณะจังหวัด ให้มีเลขานุการเจ้าคณะจังหวัด และเลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัด ทำหน้าที่การเลขานุการ

๓. เจ้าคณะอำเภอ หมายถึง เจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานคร และเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนอจากกรุงเทพมหานคร

รองเจ้าคณะอำเภอ หมายถึง รองเจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะอำเภอ ในจังหวัดนอจากกรุงเทพมหานคร

^{๑๔๘}อ้างแล้ว, หน้า ๗๓.

เจ้าคณะอำเภอมิอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน ดังนี้^{๑๔๙}

๓.๑ ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

๓.๒ ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

๓.๓ ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือ คำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะตำบล

๓.๔ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ

๓.๕ ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๓.๖ ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะอำเภอ หรือเจ้าคณะอำเภอไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะจังหวัดแต่งตั้งรองเจ้าคณะอำเภอรักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอ ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ หรือรองเจ้าคณะอำเภอไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอ แล้วรายงานให้เจ้าคณะภาคทราบ

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะอำเภอ เมื่อได้ปฏิบัติตามวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอมีอำนาจเจ้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะอำเภอมิอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะอำเภอมอบหมาย เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอและรองเจ้าคณะอำเภอ ให้มีเลขานุการเจ้าคณะอำเภอ และเลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอทำหน้าที่การเลขานุการ

๔. เจ้าคณะตำบล หมายถึง เจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะตำบลในจังหวัดนอจากกรุงเทพมหานคร รวมถึงรองเจ้าคณะตำบล หมายถึง รองเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะตำบลในจังหวัดนอจากกรุงเทพมหานคร

เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตน ดังนี้^{๑๕๐}

๔.๑ ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

๔.๒ ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

^{๑๔๙}อ้างแล้ว, หน้า ๗๔.

^{๑๕๐}อ้างแล้ว, หน้า ๗๕-๗๖.

๔.๓ ระวังบ่ออิกรณ วิวินิจฉัยการลงนิกกรรม วิวินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่งหรือวินิจฉัยชั้นเจ้าอาวาส

๔.๔ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ

๔.๕ ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรือผู้อยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๔.๖ ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตนเพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล ให้มีเลขานุการทำหน้าที่เลขานุการ

ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะตำบลไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะอำเภอแต่งตั้งรองเจ้าคณะตำบลรักษาการแทนเจ้าคณะตำบล ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะตำบล หรือรองเจ้าคณะตำบลไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะตำบล แล้วรายงานให้เจ้าคณะจังหวัดทราบ

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะตำบล เมื่อได้ปฏิบัติตามวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะอำเภอดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะตำบลมอบหมายเพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลให้มีเลขานุการเจ้าคณะตำบล ทำหน้าที่เลขานุการ

๕. เจ้าอาวาส ผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด คือ เจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ ตามกฎหมายเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ เพราะต้องทำหน้าที่เป็น ผู้ปกครองวัด และเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้นเจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา ๔๕ ได้กล่าวว่า “ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งสำคัญยิ่ง^{๑๕๑} และนอกจากนั้น เจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชนมากที่สุดที่จะช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนา ปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ดังที่พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน)^{๑๕๒} ได้กล่าวว่า พระสังฆาธิการ คือผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายเถรสมาคมกำหนดให้มีจำนวน ๑๑ อันดับ โดยมีเจ้าคณะภาคเป็นอันดับที่ ๑ มีผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นอันดับที่ ๑๑ นั้น

พระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ คือเจ้าอาวาสนับเป็นพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญมากที่สุด มีความรับผิดชอบสูงสุด ด้วยเหตุผล

^{๑๕๑}อ้างแล้ว, หน้า ๘๙.

^{๑๕๒}พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), ธรรมญาณนิพนธ์: ๑๐๐ ปีพระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), หน้า ๗๕.

๑. เจ้าอาวาสเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ประชาชนและเด็กเล็กรู้จักพื้นฐานของบุคคลเหล่านั้นดีกว่าใครๆ อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ทางพระศาสนาทั้งดีและร้าย ย่อมเข้าใจปัญหาต่างๆ และหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย

๒. ตำแหน่งเจ้าอาวาสจัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญของตำแหน่งผู้ปกครองสงฆ์ทุกตำแหน่ง เป็นเครื่องพิสูจน์และรับรองความสามารถของตำแหน่งปกครองสงฆ์ทั้งหลายได้อย่างดี คือ ถ้าเป็นเจ้าอาวาสได้ดี ก็มีหวังที่จะเป็นเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะต่างๆ ได้ดี

ดังนั้น กฎหมายคณะสงฆ์จึงได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗ และ มาตรา ๓๘^{๑๕๓} ดังนี้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

- ๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- ๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด นั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- ๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัย แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

หน้าที่เจ้าอาวาสดังกล่าวในมาตรา ๓๗ นี้ เป็นหน้าที่โดยภาพรวมลักษณะงานอย่างกว้างๆ มิได้ชี้ชัดถึงวิธีปฏิบัติแต่อย่างใด เพราะวิธีปฏิบัตินั้น ได้กำหนดโดยลักษณะงานเป็น ๔^{๑๕๔} คือ

๑. หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ได้แก่

๑.๑ การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุงตกแต่งการกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำ ด้วยแรงเงินแรงงาน และแรงความคิดอันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุ ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ศาสนสถานและศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่างๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นไปด้วยดี ด้วยหน้าที่เจ้าอาวาสข้อนี้

๑.๒ การจัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดกิจการของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดกิจการแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล เช่น การรับทรัพย์สิน การอรรถคดี กิจการเหล่านี้ เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้เป็นไปด้วยดี คือ เป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผนหรือจารีตว่าด้วยการนั้น

๑.๓ การจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลรักษา การใช้จ่าย การจัดทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชี ทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติ ของวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาส ให้เป็นไปด้วยดี คือ ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๒. หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด ได้แก่

๒.๑ การปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การคุ้มครองปกป้องรักษา ให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ได้เป็นอยู่ด้วยความผาสุก ให้ความ

^{๑๕๓} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) , เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๓๓ -๓๔.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔ - ๓๖.

อนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่า ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุข แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ดังกล่าวด้วยพรหมวิหารธรรมตามควรแก่เหตุ

๒.๒ การสอดส่องบรรพชิต และคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การตรวจตราและเอาใจ ใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตแลคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ให้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม รวมถึงควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าว ให้ ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคม และรวมถึงการว่ากล่าวแนะนำ ชี้แจง เกี่ยวกับการปฏิบัติดังกล่าวด้วย ทั้งนี้ เพื่อความเจริญรุ่งเรือง แห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

๓. หน้าที่เป็นธรรมาธิการศึกษาและอบรม

๓.๑ การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติ ธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม (รวมถึงธรรมศึกษาอยู่ ด้วย) หรือเฉพาะแผนกใดแผนกหนึ่ง ซึ่งยึดแบบแผนตามจารีตประเพณีที่โดยปฏิบัติสืบมาโดยตรง ได้แก่การจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาแผนกธรรม หรือการให้พระภิกษุสามเณรไปเรียนที่วัดใกล้เคียง ซึ่งมี สำนักศาสนศึกษาดังกล่าว

๓.๒ การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระ ธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง ให้ภิกษุสามเณรเรียนพระ ธรรมวินัย พ.ศ.๒๕๒๘ และการจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่คฤหัสถ์ในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงการฝึกอบรมระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและการปฏิบัติศาสนกิจ ของพระสงฆ์ เช่น การทำ กิจวัตรประจำ วัน การฝึกซ้อมสวดมนต์ ฝึกซ้อมเรื่องสังฆกรรมและพิธีกรรม ทางพระศาสนา ตลอดจนฝึกอบรมการปฏิบัติศาสนกิจของคฤหัสถ์ เช่น การทำวัตรสวดมนต์ประจำวัน พระ การสมาทานอุโบสถศีล และปฏิบัติศาสนพิธี อื่นๆ

๔. หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล หน้าที่อำนวยความสะดวกในการ บำเพ็ญกุศลนั้น เป็นหน้าที่เชื่อมโยงผูกพันกับสังคมทั้งในส่วนวัดและนอกวัด และเป็นหน้าที่อัน เกี่ยวข้องผลประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งพอแยกได้โดยลักษณะ คือ

๔.๑ การอำนวยความสะดวกแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญ กุศลทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม

๔.๒ การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของวัดเอง ทั้งที่เป็นการประจำ และเป็นการจร

๔.๓ การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัด แต่ขอรับ คำปรึกษาและความอุปถัมภ์จากเจ้าอาวาสหรือจากวัด

๔.๔ การสร้างสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล เช่น การ สร้างฌาปนสถาน มีเมรุเผาศพ ศาลาเผาศพ ศาลาพักรับหรือศาลาบำเพ็ญกุศล และที่เก็บศพ เป็นต้น

๑) อำนาจของเจ้าอาวาส

อำนาจของเจ้าอาวาส หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปการะแก่การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส เพื่อให้งานที่ปฏิบัติเป็นไปด้วยดี เป็นสิ่งที่มีคู่กับหน้าที่เจ้าอาวาส มีไว้เพื่อใช้บังคับบัญชาผู้อยู่ในบังคับ

บัญชา โดยเฉพาะเกี่ยวกับบรรพชิต และคฤหัสถ์ที่พำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ดังในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้^{๑๕๕}

๑. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
๒. สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
๓. สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้น ประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

นอกจากอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสตามกฎหมายคณะสงฆ์ดังกล่าวแล้ว ได้กล่าวถึงบทบาทความรับผิดชอบของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสว่า ต้องพัฒนาท้องถิ่นในการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นของตนด้วย ในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นก็ต้องเริ่มที่เจ้าอาวาสต้องควบคุมบรรยากาศในวัดให้ร่มรื่นด้วยเมตตา สังฆะ สามัคคี คนในวัดรักกันซื่อสัตย์ต่อกัน ประองตองต่อกัน^{๑๕๖} นอกจากนี้ พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย ภัททิทินโน)^{๑๕๗} ยังได้กล่าวว่า ในส่วนสภาพวัดเจ้าอาวาสก็ต้องจัดวัดให้เป็นศาสนสถาน คือเป็นที่บำเพ็ญกิจทางศาสนา เป็นบุญสถาน คือ เป็นสถานที่นการบำเพ็ญกุศลเป็นศึกษสถาน คือให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียน อบรมเป็นธรรมสถานคือจัดเป็นสถานที่ประสิทธิ์ประสาทคุณงามความดี ดังนั้นภายในวัดจึงต้องมีบรรยากาศแห่งศาสนกิจอยู่ตลอดเวลา เช่น มีการไหว้พระ มีการสวดมนต์ มีการเข้าทำสังฆกรรมเป็นประจำตามพระธรรมวินัย สรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีวิวัฒนาการเรื่อยมาคล้ายกับฝ่ายบ้านเมือง มีการแต่งตั้งเจ้าคณะเป็นผู้ปกครองส่วนต่างๆ ตามลำดับชั้น และผู้ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญที่สุดในการปกครองคณะสงฆ์ก็คือ เจ้าอาวาส ซึ่งถือเป็นพระสังฆาธิการระดับล่างสุดแต่มีหน้าที่และความรับผิดชอบมากที่สุด ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์จึงต้องอาศัยเจ้าอาวาสในการขับเคลื่อนองค์กรคณะสงฆ์ไปสู่เป้าหมายต่างๆ ที่ตั้งไว้พร้อมกัน

^{๑๕๕}อ้างแล้ว, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๕๖}อ้างแล้ว, หน้า ๓๘.

^{๑๕๗}พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย ภัททิทินโน), “วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร”, การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙-๔๒, (อัคราเนนา)

ตารางที่ ๒.๑๐ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์สมัยต่างๆ

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
เสถียร โพธิ์นันทะ (๒๕๔๑, หน้า ๒๕-๒๖).	๑) พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง ๒) พระสงฆ์สาวกเป็นผู้ปกครอง ๓) สงฆ์เป็นผู้ปกครอง ๔) อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้ปกครอง
คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๑, หน้า ๑๘๓-๑๘๕).	การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครอง และกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์รวมเขตการปกครอง และเจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครอง ได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะ เจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ ในส่วนกลางจะแยกส่วนปกครอง เป็นคณะนิกายเรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก และหนใต้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุต จะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุตเป็นเขตเดียวกัน
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺเฑ) (๒๕๔๐ หน้า ๓๓ -๓๔).	อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗ และมาตรา ๓๘ ดังนี้ มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้ ๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม ๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัย แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ ๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้ ๑. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด ๒. สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด ๓. สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้น ประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๒.๔ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

แนวความคิดในการพัฒนาทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ เป็นผลมาจากการนำเอาแนวความคิดทางด้านชีววิทยามาใช้ โดยอุปมาว่า โครงสร้างของสังคมเป็นเสมือนร่างกายที่ประกอบไปด้วยเซลล์ต่างๆ และมองว่า หน้าที่ของสังคมก็คือ การทำหน้าที่ของอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย โดยแต่ละส่วนจะช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อให้ระบบทั้งระบบมีชีวิตดำรงอยู่ได้

Robert K. Merton (ค.ศ. 1910 – 2003) ได้จำแนกหน้าที่ทางสังคมดังนี้คือ หน้าที่หลัก (Manifest) หน้าที่รอง (Latent) หน้าที่ที่ไม่พึงปรารถนา (Dysfunctional) หน้าที่ของ บางโครงสร้างของสังคมอาจมีประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันคนบางส่วนอาจได้รับประโยชน์เพียงน้อยนิดหรืออาจไม่ได้รับผลประโยชน์เลย ซึ่งรวมไปถึงอาจจะมีคนบางกลุ่มหรือบางส่วนของสังคมได้รับผลเสียจากการทำงานของโครงสร้างสังคมนั้นก็ได้

Emile Durkheim (ค.ศ. 1858 – 1917) มีแนวความคิดว่า หน้าที่ของสังคม คือ ส่วนที่สนับสนุนให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ Alfred Reginald, Radcliffe – Brown (ค.ศ. 1881 – 1951) กับ Bronislaw Malinowski (ค.ศ. 1884 – 1942) ที่มองว่าหน้าที่ทางสังคม เป็นส่วนสนับสนุนให้โครงสร้างสังคมคงอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะสังคมมีกระบวนการทางสังคมที่ทำให้สังคมเกิดความมั่นคงอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น บรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี เป็นต้น

Talcott Parsons (ค.ศ. 1902 – 1979) มีแนวความคิดว่า สังคมเป็นระบบหนึ่งที่มีส่วนต่างๆ (Part) มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่คงที่ของแต่ละส่วนจะเป็นปัจจัยทำให้ระบบสังคมเกิดความสมดุล (Equilibrium) ส่วนในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดจากความสมดุลถูกทำลายลง เพราะองค์ประกอบของสังคมคือ บุคลิกภาพ (Personality) อินทรีย์ (Organism) และวัฒนธรรม (Culture) เกิดความแตกกร้าว โดยมีสาเหตุมาจากทั้งสาเหตุภายนอก ระบบสังคม เช่น การเกิดสงคราม การแพร่กระจายของวัฒนธรรม เป็นต้น และสาเหตุจากภายใน ระบบสังคมที่เกิดจากความตึงเครียด (Strain) เพราะความสัมพันธ์ของโครงสร้างบางหน่วย (Unit) หรือหลายๆ หน่วย ทำงานไม่ประสานกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งระบบก็ได้ Parson เน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึง ความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคม คือ ตัวยึดเหนี่ยวให้สังคมมีการรวมตัวเข้าด้วยกันและเป็นตัวต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลง ในสังคม

สรุป แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของกลุ่มทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ มีลักษณะคือ ๑. สังคมทั้งหมดเป็นระบบหนึ่งที่แต่ละส่วนจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ๒. ความสัมพันธ์คือ สิ่งสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเห็นเหตุเป็นผล ๓. ระบบสังคมเป็นการเคลื่อนไหวเข้าสู่ความสมดุล การปรับความสมดุลของระบบจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในระบบตามไปด้วยความต่อเนื่องของกระบวนการของข่าวสารจากภายในและภายนอก นอกจากนี้ทฤษฎีระบบยังมองว่า ความขัดแย้ง ความตึงเครียด และความไม่สงบสุขภายในสังคมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่อย่างไรก็ตามทฤษฎีระบบมีข้อจำกัดในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากในการวิเคราะห์ตามทฤษฎีระบบเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่อง จึงทำให้ไม่สามารถศึกษาความสัมพันธ์กับระบบอื่นได้อย่างลึกซึ้ง

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ซึ่งได้มีผู้ศึกษาไว้มากมาย ดังนี้

๑) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

ว่าที่ร้อยตรี ชัยยุทธ ชินกุล ได้วิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การฝึกอบรมและพัฒนาพระภิกษุสามเณรในจังหวัดชายแดน” ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี มีพรรษาตั้งแต่ ๕ พรรษาลงมาส่วนใหญ่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม วุฒิทางธรรมส่วนใหญ่มีความรู้ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่วัดมีพระภิกษุสามเณรจำพรรษารวมทั้งผู้ตอบทั้งสิ้น ๕-๖ รูป ผู้ตอบส่วนใหญ่มาจากจังหวัดปัตตานี ส่วนใหญ่วัดมีระยะห่างจากตัวอำเภอ ๗-๘ กิโลเมตร ทางด้านการสรรหาผู้ตอบคิดว่ามีปัญหา กลยุทธ์การฝึกอบรมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประกอบด้วย การหาความจำเป็นในการฝึกอบรมเป็นประการแรก ซึ่งผู้ตอบส่วนใหญ่ตอบว่าเกิดจากความต้องการขององค์กร มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ในการทำงาน และมีความต้องการหลักสูตรการเพิ่มขีดความสามารถพิเศษ ต่อมาด้านการดำเนินการฝึกอบรม ผู้ตอบส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการฝึกอบรมมาในรอบ ๒ ปี เนื่องจากงบประมาณมีจำกัด ผู้ตอบต้องการให้จัดการฝึกอบรมช่วงเช้า ครั้งละ ๑-๒ วัน โดยจัดที่วัด สดท้ายด้านการประเมินและติดตามผล ส่วนใหญ่คิดว่าการฝึกอบรมเหมือนกับการให้รางวัล ที่ผ่านมาก็เคยได้รับการติดตามผล และควรมีเงื่อนไขสนับสนุนการอบรม ในการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่าในกลุ่มนักเผยแผ่ได้ทำการหาความจำเป็นในการฝึกอบรมอยู่บ้างแต่ผู้บริหารภาครัฐยังไม่ได้ใช้ในการกำหนดนโยบายและวางวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ในขั้นตอนนี้ผู้ตอบสนใจหลักสูตรพระธรรมทูต ผู้วิจัยจึงสร้างหลักสูตร ๑๘ ชั่วโมงครึ่งขึ้น โดยเน้นทางทฤษฎีการจัดการ การสร้างทีมงาน จิตวิทยาการบริหาร และปฏิบัติการทางภาษา ผู้วิจัยใช้เวลาวันละ ๖ ชั่วโมง รวม ๓ วัน จัดหลักสูตรโดยเน้นการบรรยายและการสัมมนา กลุ่มโดยมีขั้นตอน คือ ก่อนการฝึกอบรม ขณะที่ฝึกอบรม และภายหลังการฝึกอบรม สำหรับการประเมินผลหลักสูตรนั้น ผู้วิจัยพบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมให้คะแนนความพึงพอใจรวมอยู่ในระดับมาก โดยให้คะแนนความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และความรู้ของวิทยากรในระดับมากที่สุด ส่วนผลคะแนนพัฒนาการของผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ ๑๐๐ คะแนนเต็ม ถึงร้อยละ ๔๕ ของผู้เข้ารับการทดสอบ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าทุกขั้นตอนตั้งแต่การสรรหาและการฝึกอบรมต้องบูรณาการยุทธศาสตร์หลักเข้ากับยุทธศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ แล้วมองเป็นระบบ โดยหาผู้รับผิดชอบบูรณาการการทำงานในระดับภูมิภาค อาจจัดตั้ง “ศูนย์การจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์พระภิกษุสามเณรในจังหวัดชายแดนภาคใต้ดูแลทั้งระบบ” ส่วนการดำเนินการฝึกอบรมต้องทำงานร่วมกับนักวิชาการเฉพาะ เนื่องจากต้อง

ใช้ความรู้และประสบการณ์มาก การประเมินผลควรทำลักษณะ ๓๖๐ องศา ในหลักสูตรที่จัดตามความต้องการผู้เรียนตั้งแต่แรก^{๑๕๘}

วิรัช อนันต์เธียร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การพัฒนาจริยธรรมสำหรับเยาวชนไทย” ผลการวิจัยพบว่า

ประเด็นปัญหาของของเยาวชน คือ ปัญหาทางร่างกายของเยาวชน ปัญหาทางด้านอารมณ์และจิต ปัญหาครอบครัว ปัญหาเพื่อนและบุคคลใกล้ชิด ปัญหาด้านแรงบันดาลใจและเป้าหมายในชีวิต ปัญหาสังคมหรือสิ่งแวดล้อมๆ ปัญหาประวัติการทำผิด ปัญหาภูมิหลังและโอกาสของการศึกษา ปัญหาด้านพฤติกรรมเบี่ยงเบน และปัญหาด้านระบบการศึกษาของชาติ

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อผลกระทบการทำผิดของเยาวชนมีปัจจัย ๔ ด้าน คือ ปัจจัยด้านสังคม เช่น สภาพสังคม เพื่อนของเยาวชน ชุมชนที่อยู่อาศัย การเข้าถึงสิ่งผิดกฎหมายและอบายมุขได้ง่าย ฯลฯ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น ความต้องการเงินปัจจัย ๔ ค่าครองชีพสูง การขาดโอกาสในการทำงาน เป็นต้น ปัจจัยด้านครอบครัว เช่น ลักษณะการเลี้ยงลูก ลักษณะครอบครัว ลักษณะพ่อแม่ เป็นต้น และปัจจัยด้านตัวเยาวชนเอง เช่น ลักษณะของพันธุกรรม วุฒิภาวะที่ยังไม่พัฒนา ปัญหาการเจ็บป่วยของเยาวชน เป็นต้น โดยปัจจัยทั้ง ๔ ด้านนี้ส่งผลต่อเยาวชนแตกต่างกันไป

วิธีการนำหลักธรรมมาใช้กับเยาวชนทำได้ใน ๒ มิติ คือ การประยุกต์วิธีการสอนหลักธรรม เช่นการเปิดใจเยาวชน กิจกรรมนอกหลักสูตร การเข้าค่ายต่างๆ เป็นต้น และการขัดเกลาจิตใจ เช่น การทำให้เยาวชนมีโอกาสเข้าใกล้ศาสนา การสร้างสำนึกที่ดีให้กับเยาวชน เป็นต้น

กลยุทธ์การพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนโดยใช้หลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับเยาวชน ได้แก่ หลักเบญจศีล อริยสัจ ๔ มรรค พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น ผู้วิจัยได้ค้นพบแผนกลยุทธ์ในการพัฒนาเยาวชน ๔ แผน คือ แผนกลยุทธ์ด้านการอยู่ร่วมกับเพื่อนๆ และบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข แผนกลยุทธ์ด้านการสร้างเสริมจิตสำนึกด้านจริยธรรมของเยาวชนและค่านิยมที่ถูกต้อง แผนกลยุทธ์ด้านการการปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรมและกฎกติกาของสังคม และแผนกลยุทธ์ด้านการสั่งสอนให้มีแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่ดี

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้ใน ๓ แนวทาง คือ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ การปรับ แก้กฎหมาย การทำแผนพัฒนาแห่งชาติ การวางแผนระยะยาว เป็นต้น ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การกำหนดให้เยาวชนไปวัด การบรรพชาสามเณร การเข้าค่ายคุณธรรม เป็นต้น และข้อเสนอแนะสำหรับการทำการวิจัยต่อ ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมจริยธรรมกับเยาวชนเพื่อสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศ กลยุทธ์การฝึกเยาวชนให้มีโอกาสทำความดีทุกวันเพื่อเป็นรากฐานชีวิตที่ดี การสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีทิศทางและ

^{๑๕๘} ชัยยุทธ ชินกุล, “กลยุทธ์การฝึกอบรมและพัฒนาพระภิกษุสามเณรในจังหวัดชายแดน, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

เป้าหมาย การสร้างสรรค์กิจกรรมทางศาสนาเพื่อสนับสนุนการเข้าค่ายคุณธรรมของเยาวชน เป็นต้น^{๑๕๙}

สุขุมลย์ ประสมศักดิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน” สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. การบูรณาการกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธธรรมกับแนวคิดทฤษฎีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัด จำเป็นที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อโดยตรงและให้ความสำคัญในฐานะที่มีบทบาทหลักในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามนโยบายของรัฐบาล และตามกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ นอกจากนี้ ควรให้องค์กรสงฆ์ องค์กรด้านสตรี และประชาชนทั่วไปได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย ทั้งนี้โดยการนำกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธธรรมทั้ง ๗ ประการ มาใช้ในการกำหนดแผนงานและโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่ประชาชนและองค์การบริหารส่วนจังหวัดต่อไป

๒. สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด พบว่า สามารถจำแนกได้ทั้งหมดออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ ๑) องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีสภาพที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ๒) นโยบายภาครัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถควบคุมและไม่สามารถรักษามาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ ๓) ประชาชนขาดองค์ความรู้และไม่มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง และ ๔) เครือข่ายของสมาคมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านไม่สามารถจะบูรณาการการทำงานในเชิงเครือข่ายได้

๓. แนวทางการส่งเสริมกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธธรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน พบว่า การวางแผนการดำเนินงานการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ซึ่งได้แก่ การสร้างองค์ความรู้ในเครือข่ายภาคประชาชน โดยมีองค์กรที่รับผิดชอบ ส่วนการดำเนินงานการจัดการสิ่งแวดล้อมมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละกลุ่ม แต่ละองค์กรด้วยว่าแต่ละแห่งมีภาระหน้าที่อะไรบ้าง ในการติดตามตรวจสอบประเมินผลนั้น มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด เจ้าหน้าที่จากกรมควบคุมมลพิษ เจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องมีความจริงจัง ไม่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ มีความเข้มงวดในการติดตาม ตรวจสอบ และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบประเมินผลจะต้องให้ประชาชนเห็นด้วย มีความพอใจ และตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง โดยเฉพาะรูปแบบวิธีการดำเนินงาน เป้าหมายการดำเนินงานตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ส่วนการทบทวนและปรับปรุงพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อม ต้องเริ่มจากความชัดเจนของนโยบายภาครัฐเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ไปสู่การบริหารขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการสนับสนุนงบประมาณให้กับการสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคประชาชนที่จะสร้างองค์ความรู้และการสร้างจิตสำนึกด้าน

^{๑๕๙} วีรชัย อนันต์เธียร, “กลยุทธ์การพัฒนาจริยธรรมสำหรับเยาวชนไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

สิ่งแวดล้อมให้นักเรียน เด็ก เยาวชน และ นักศึกษา รวมทั้งเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่จะดำเนินตามแผนงานที่วางไว้

ข้อเสนอแนะคือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดควรนำกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักการบริหารนิยธรรมทั้ง ๗ ประการไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่และวิถีชีวิตของประชาชนในรูปของการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายพระสงฆ์และเครือข่ายสตรีให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้สิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพเหมาะสมแก่การดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนสืบไป^{๑๖๐}

ชาบตี แยมสุนทร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรตามหลักสังคหธรรมของแรงงาน อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๑. คุณลักษณะความผูกพันต่อองค์กรของแรงงานอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ประกอบด้วย ๓ ลักษณะคือ

๑) คุณลักษณะความผูกพันระหว่างองค์กรกับงาน ซึ่งเป็นผลมาจากการที่องค์กรมีการปรับปรุงพัฒนาโครงสร้างงาน ลักษณะงาน ให้เหมาะสมกับลักษณะองค์กร เพื่อให้งานมีคุณภาพอยู่เสมอ

๒) คุณลักษณะความผูกพันระหว่างองค์กรกับบุคลากร ซึ่งเป็นผลมาจากการที่องค์กรทำให้บุคลากรมีความรู้สึกที่องค์กรเป็นสถานที่ทำงานที่ดีที่สุด มีการสร้างบรรยากาศที่ดีในการปฏิบัติงาน

๓) คุณลักษณะความผูกพันระหว่างบุคลากรกับงาน ซึ่งเป็นผลมาจากการที่บุคลากรมีความเข้าใจในกระบวนการทำงานอย่างชัดเจน มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน

๒. รูปแบบการส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรของแรงงานอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ประกอบด้วย ๓ รูปแบบดังนี้

รูปแบบที่ ๑ การส่งเสริมความผูกพันระหว่างองค์กรกับงาน ได้แก่ การพัฒนาลักษณะงานให้ทันสมัยอยู่เสมอโดยการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการพัฒนาระบบการทำงานให้มีคุณภาพ

รูปแบบที่ ๒ การส่งเสริมความผูกพันระหว่างองค์กรกับบุคลากร ได้แก่ การจัดสรรค่าตอบแทน อย่างเป็นธรรม เช่น เงินเดือน เบี้ยเลี้ยง โบนัส เงินรางวัล การจัดสรรสวัสดิการและคุณภาพชีวิตให้เหมาะสม

รูปแบบที่ ๓ การส่งเสริมความผูกพันระหว่างบุคลากรกับงาน ได้แก่ การมอบหมายให้บุคลากรทำงานที่มีความสำคัญและมีความหมายกับองค์กร การพัฒนาคุณลักษณะของบุคลากรให้สอดคล้องกับคุณลักษณะงาน

๓. กลยุทธ์การส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรตามหลักสังคหธรรมของแรงงานอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ซึ่งเรียกว่า Eow3'S model ประกอบด้วย ๓ กลยุทธ์ดังนี้

^{๑๖๐} สุขมาลย์ ประสมศักดิ์, “กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

กลยุทธ์ที่ ๑ การส่งเสริมความผูกพันระหว่างองค์กรกับงาน (Eows'S) ได้แก่ (ทาน) องค์กรควรมีการปรับปรุงพัฒนาโครงสร้างลักษณะงานอยู่เป็นประจำ การจัดให้มีวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ สถานที่ เพื่อสร้างความพร้อมในการปฏิบัติ (ปิยวาจา) มีการจัดระบบสื่อสารการประชาสัมพันธ์ อย่างทั่วถึงถูกต้องและชัดเจน (อรรถจริยา) มีการจัดโครงการส่งเสริมระบบการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพ การสร้างมาตรฐานการทำงานที่เหมาะสมกับสภาพองค์กร (สมานัตตตา) การบริหารจัดการลักษณะงานและองค์กรอย่างชัดเจน ไม่เลือกปฏิบัติ และการยอมรับฟังปัญหาที่เกิดขึ้น ในกระบวนการทำงาน

กลยุทธ์ที่ ๒ การส่งเสริมความผูกพันระหว่างองค์กรกับบุคลากร (Eo2'S) ได้แก่ (ทาน) องค์กรควรมีนโยบายการให้ความรู้ การสอนงาน (ปิยวาจา) การมีระบบการสื่อสาร กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ นโยบาย เป้าหมายขององค์กรอย่างถูกต้องและชัดเจน (อรรถจริยา) การจัดให้มีการพิจารณา ค่าจ้าง เงินเดือน สวัสดิการอย่างเหมาะสม รวมถึงการให้คุณภาพชีวิตที่ดี (สมานัตตตา) ให้ความเป็น กลาง มีภาวะผู้นำของหัวหน้างานและผู้บริหารที่น่าเคารพ

กลยุทธ์ที่ ๓ การส่งเสริมความผูกพันระหว่างบุคลากรกับงาน (Ew3'S) ได้แก่ (ทาน) การจัดให้มีโครงการสร้างความรู้ความเข้าใจในลักษณะงานเพื่อสร้างความชำนาญ (ปิยวาจา) มีระบบการสื่อสารการประชาสัมพันธ์ลักษณะงานที่ดีและเหมาะสม การจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานที่ถูกต้อง (อรรถจริยา) การมอบหมายงานให้สอดคล้องกับคุณลักษณะของบุคคล ความรู้ ความสามารถ (สมานัตตตา) การช่วยสนับสนุนและสร้างแรงจูงใจให้กับพนักงานอยู่เป็นประจำ รวมถึงการบริหารจัดการที่ดีมี คุณภาพมีความเป็นธรรม ไม่ลำเอียง

๔. ข้อเสนอแนะ องค์กรควรวางนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาพฤติกรรมส่วนบุคคล พฤติกรรมการทำงานและพฤติกรรมองค์กร และ ผู้นำ วัฒนธรรมองค์กร และหลักธรรม เป็นปัจจัยที่มี อิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์กรทั้งทางตรงและทางอ้อม ผู้บริหารควรที่จะนำองค์ประกอบดังกล่าว มาใช้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย นโยบาย แผน กลยุทธ์ ยุทธศาสตร์การพัฒนาองค์กร ต่อไป^{๑๖๑}

เอกชัย ไชยดา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากลยุทธ์การตลาดสำหรับสถาบันทาง พระพุทธศาสนา:กรณีศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”

ผลการวิจัย พบว่า การนำเอาแนวคิดกลยุทธ์ทางการตลาด มาใช้กับสถาบันทาง พระพุทธศาสนาอย่างมากมาย การพัฒนากลยุทธ์การตลาดของบัณฑิตศึกษาของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีเป้าหมายในการผลิตมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตให้มี ความรู้และความสามารถที่จะนำความรู้ที่ได้ศึกษาไปทำประโยชน์ให้กับชุมชน สังคม ประเทศชาติและ สันติภาพของโลก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้โซเชียลมีเดีย () เช่น อินเทอร์เน็ต จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) เป็นต้น เป็นช่องทางหลักในการสรรหานักศึกษา

ปัจจัยส่วนบุคคล คือ เพศ หลักสูตรที่กำลังศึกษา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเงินทุนที่ใช้ใน การศึกษา มีความสัมพันธ์กับกลยุทธ์ด้านผลิตภัณฑ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

^{๑๖๑}ปชาบดี แยมสุนทร, “กลยุทธ์การส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรตามหลักสังคหธรรมของแรงงาน อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ภรรณราชวิทยาลัย ปัจจัยต่อไปนี้เป็นคือ สภาพการจัดการศึกษา ช่องทางการสรรหานิสิต ความต้องการของนิสิต นโยบายการจัดการศึกษาของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ความเห็นของผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกสถานศึกษา วิธีการทางการตลาดยุคใหม่ และวิธีการทางการตลาดแนวพุทธ ส่งผลต่อการพัฒนากลยุทธ์การตลาดของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนากลยุทธ์การตลาดของบัณฑิตวิทยาลัย และพัฒนากลยุทธ์การตลาดของบัณฑิตวิทยาลัย ให้ตรงกับความต้องการของคนในสังคมปัจจุบัน ควรมีการพัฒนาบุคลากรของบัณฑิตวิทยาลัย ด้วยวิธีการต่างๆ ควรมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ ให้มากขึ้น^{๑๖๖}

พระครูสุนทรวัชรกิจ (บุญธรรม ธมฺมโก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์ของคณะสงฆ์จังหวัดเพชรบุรี”

๑. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรมนุษย์ด้านการวางแผน การสรรหา การพัฒนา และการธำรงรักษา มีกลยุทธ์ คือ กระบวนการของการกำหนดทิศทางและวัตถุประสงค์ขององค์กร กำหนดแผนทั้งในระยะสั้น กลาง และยาว ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละงาน การนำแผนไปปฏิบัติให้เกิดผลด้วยการจัดทำเป็นเอกสารที่ระบุวิสัยทัศน์ ภารกิจ และกลยุทธ์ด้านต่างๆ ในการดำเนินงานขององค์กรหนึ่งๆ เป็นเครื่องมือในการประสานงานและกำกับติดตามการดำเนินงานในส่วนต่างๆ ขององค์กรให้เป็นไปในทิศทางและจังหวะที่สอดคล้องกันซึ่งจัดทำขึ้นจากภาวะที่สภาพการณ์ภายนอกและภายในองค์กรเพื่อคาดคะเนแนวโน้มของสถานการณ์และกำหนดทิศทางของการดำเนินงานขององค์กรให้สอดคล้องเหมาะสมกับแนวโน้มของสถานการณ์จุดมุ่งหมาย ภารกิจ และวัตถุประสงค์ทางกลยุทธ์ขององค์กร นโยบายต่างๆ ที่สำคัญ แผนงานหลักและแผนงานอื่นๆ ที่จะนำมาปฏิบัติ มาบูรณาการเพื่อให้สามารถเชื่อมโยงสอดคล้องกับหลักการบริหารขององค์กร เพื่อให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ตามจุดมุ่งหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

๒. สภาพกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์ของคณะสงฆ์จังหวัดเพชรบุรี ที่เป็นอยู่นั้น คณะสงฆ์ได้นำกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ให้มีความสอดคล้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตลอดจนถึงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์ของ คณะสงฆ์จังหวัดเพชรบุรี เพื่อส่งเสริมการสร้างทรัพยากรบุคคล คือ พระสังฆาธิการ ผู้เป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาในอนาคต นอกจากนั้น ปัญหาอุปสรรคการจัดการที่ไม่เหมาะสมกับกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์ของคณะสงฆ์ จังหวัดเพชรบุรี มีสาเหตุสำคัญมาจากวิสัยทัศน์ที่ไม่ชัดเจน พันธกิจไม่เหมาะสม กระบวนการจัดการภายในคณะสงฆ์ไม่ชัดเจน เช่น การวางแผน (planning) การสรรหา (recruiting) การพัฒนา (development) และการธำรงรักษา (Maintaining) เป็นต้น

๓. กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์ของคณะสงฆ์จังหวัดเพชรบุรี คือ การใช้กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างมีคุณค่าเพื่อเป็นการรักษาบุคลากรที่มีค่าให้คณะสงฆ์รู้จักคุณค่าของ

^{๑๖๖} เอกชัย ไชยดา, “การพัฒนากลยุทธ์การตลาดสำหรับสถาบันทางพระพุทธศาสนา:กรณีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์นำไปประพฤติดำเนินชีวิตประจำวันเป็นกลยุทธ์การวางแผนงานต่างๆที่เกี่ยวกับงานด้านทรัพยากรมนุษย์ทั้งหมด ถือว่าเป็นงานที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นแม่แบบที่มีคุณภาพ และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คณะสงฆ์ เพื่อเตรียมบุคคลให้เหมาะสมกับงานและเวลารวมทั้งพัฒนากำลังคนให้เกิดประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายยังสามารถประเมินกลยุทธ์ทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันและความต้องการ ในอนาคต พร้อมวิธีการเพื่อให้เกิดความสมดุลกันระหว่างทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันกับทรัพยากรมนุษย์ ในอนาคตการพยากรณ์ความต้องการเพื่อให้สอดคล้องกับตำแหน่งที่ว่างในอนาคต ซึ่งจำเป็นต้องให้มี ความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีด้วยจึงนำเสนอกลยุทธ์ดังนี้

๓.๑ กลยุทธ์ด้านการวางแผน มีวินัย ตรงต่อเวลา และความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมมีภาวะความเป็นผู้นำและผู้ตาม สามารถทำงานเป็นทีมและสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งและลำดับความสำคัญมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างให้ทรัพยากรมีความรู้ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์เพิ่มขึ้นจนสามารถปฏิบัติงานในตำแหน่งปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ขณะเดียวกันพร้อมที่จะรับผิดชอบงานตำแหน่งสูงขึ้นเพื่อให้องค์การสัมฤทธิ์ผล

๓.๒ กลยุทธ์ด้านการสรรหา การคัดเลือกบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการทำงานหรือรับตำแหน่งในหน้าที่ต่างๆ มีสรรหาจากคุณสมบัติที่เหมาะสมกับงาน การกำหนดการสรรหาทรัพยากรมนุษย์โดยให้ยึดหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง เพื่อจะได้นำไปสู่ขั้นตอนที่มีคุณภาพ

๓.๓ กลยุทธ์ด้านการพัฒนา มีความเชื่อมั่นว่าจะต้องเปลี่ยนจากการพัฒนาความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม ไปสู่การพัฒนาทัศนคติ แรงจูงใจ และอุปนิสัยเพื่อให้คนหาความรู้เอง พัฒนาทักษะด้วยตัวเอง รวมถึงปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปตามทัศนคติที่เปลี่ยนไป

๓.๔ กลยุทธ์ด้านการธำรงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีของคณะสงฆ์ จะทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน ความนับถือ การร่วมมือร่วมใจ ความจงรักภักดี และความสำเร็จในงานของคณะสงฆ์ การปรับเปลี่ยนตำแหน่งที่เหมาะสมกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์^{๑๖๓}

สรุปได้ว่า การกำหนดยุทธศาสตร์เป็นการช่วยให้องค์การประสบความสำเร็จ โดยยุทธศาสตร์ต่างๆ เกิดจากการประเมินผลทั้งภายในและภายนอกองค์กร แล้วรวบรวมหรือกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ขึ้น โดยในหนึ่งยุทธศาสตร์นั้นสามารถกำหนดกลยุทธ์ และยุทธวิธีได้หลายวิธี เพื่อช่วยให้องค์การสามารถดำเนินการตามยุทธศาสตร์นั้นๆ ได้ประสบผลสำเร็จ

๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺธโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑” ผลการวิจัยพบว่า

^{๑๖๓} พระครูสุนทรวิจิตรกิจ (บุญธรรม ธมฺมโก), “กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรมนุษย์ของคณะสงฆ์จังหวัดเพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

๑) การปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน มีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี ซึ่งบูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการปกครองไปพร้อมกับความเจริญและมีกฎหมาย พระราชบัญญัติข้อบังคับระเบียบต่างๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งมีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ เชื่อว่ามีส่วนสำคัญในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยวัตรข้อปฏิบัติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และประชาชนในชุมชนและสังคมไทย

๒) หลักเกณฑ์การปกครองคณะสงฆ์ มีการปกครองตามลำดับชั้นการปกครอง โดยเจ้าคณะชั้นปกครองจะดูแลปกครองผู้อยู่ในเขตปกครองนั้นๆ โดยปกครองตามลำดับชั้นไปตามลำดับ เมื่อเจ้าคณะชั้นปกครองดูแลปกครองพื้นที่ในเขตปกครองที่ตนรับผิดชอบด้วยดี เช่น เจ้าคณะภาคดูแลปกครองในภาคที่ตนปกครอง เจ้าอาวาสดูแลปกครองภายในวัดที่ต้องเป็นเจ้าอาวาส หรือพระอุปัชฌาย์ดูแลสหวิหการิกที่ตนให้การอุปสมบท กลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ในปัจจุบัน มีระเบียบที่ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ภาคที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการปกครองในเขตพื้นที่(ภาค) อย่างครอบคลุมและเหมาะสม มีการกระจายอำนาจไปยังเขตการปกครองในแต่ละจังหวัด อย่างชัดเจน การปกครองควรเป็นไปตามจารีตอันดีงามที่บูรพาจารย์เคยประพฤติปฏิบัติอันไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม เอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัย จึงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และมติมหาเถรสมาคม เป็นแนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบ้าน วัด ราชการ และที่สำคัญคือสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการจัดการปกครองคณะสงฆ์ มีการปฏิบัติตามระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ได้ยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นหลัก มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นกฎหมายส่งเสริมให้การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยมีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น การปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการทุกระดับ จึงเป็นไปโดยถูกต้องตามหลักนิติธรรม ยึดเอาความถูกต้อง โดยอาศัยความรู้ความฉลาดและความสามารถเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

๓) เพื่อเสนอกลยุทธ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ โดยกลยุทธ์ในการปกครองผู้ปกครองต้องมีความรู้ความสามารถสูง มีการศึกษาระดับอุดมศึกษา มีการสื่อสารและการคมนาคมเดินทางไปมาสะดวก สามารถติดต่อ สื่อสารได้อย่างรวดเร็ว การปกครองคณะสงฆ์ให้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก โดยเน้นบริหารจัดการเชิงพุทธ มุ่งการสร้างสามัคคี โดยบริหารแบบพ่อปกครองลูก ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔ ในการครองตน ครองคน และครองงาน โดยจุดแข็งของการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ อยู่ในพื้นที่ชุมชนเมืองและใกล้สถาบันการศึกษาทั้งระดับการศึกษาพื้นฐาน มีสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นร้อยแห่ง การสอบผ่านของนักธรรมและเปรียญธรรม ซึ่งสอบได้ในอัตราสูง และมีพระสงฆ์ประจำพรรษาจำนวนมาก เป็นการจัดการภายใน ที่มีความเข้มแข็ง เพราะมี

ความรู้ความสามารถในการปกครองสูง และมีภาพลักษณ์ที่ดี ซึ่งถือเป็นแนวทางในการส่งเสริมกลยุทธ์การปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๑ ให้เป็นที่ยอมรับของสังคมสงฆ์ทั่วไป^{๑๖๔}

พระครูสันติธรรมมาภิรัต (บุญชัย สุนติกโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕” ผลการวิจัยพบว่า

๑. สภาพการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ มีการปกครองโดยใช้ พระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ ประกอบกับ กฎ ระเบียบ คำสั่ง มติ มหาเถรสมาคมเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบทอดกันมา ตามแบบการปกครองคณะสงฆ์ในภาคอื่นๆ ยังไม่มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัยจึงทำให้ทราบ ๑) จุดแข็ง คือการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ทั้ง ๔ จังหวัด แบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจน การปกครองเป็นระบบ ใช้กฎเกณฑ์เดียวกัน ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ยึดมั่นในอธิปไตยธรรม ๗ ยกเว้นอคติ ๔ ๒) จุดอ่อน ยังขาดบุคลากรที่มีคุณภาพมาช่วยกันพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ มีการใช้อำนาจในการปกครองขาดความยุติธรรม และขาดความร่วมมือกันของบุคลากรในคณะสงฆ์ ๓) ปัญหา มีนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับแผนการปฏิบัติงาน ขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติงานทำให้ผลของการดำเนินงานเกิดความล่าช้า ๔) อุปสรรค ผู้บริหารขาดความรู้ความรอบรู้ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ขาดงบประมาณเพื่อสนับสนุนการปกครองคณะสงฆ์ และขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารเพื่อการพัฒนาคณะสงฆ์ภาค ๑๕

๒. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จ ในการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ประกอบด้วยระบบการปกครองที่ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ ๕ ด้าน คือ การพัฒนารูปแบบด้านการวางแผน มีการวางแผนในการส่งเสริมคุณภาพของพระสงฆ์ทุกระดับชั้น ในการปกครองคณะสงฆ์ทุกด้าน เช่น ส่งเสริมการศึกษาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ เพื่อพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ทุกชั้น และพระภิกษุสามเณร เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี กำหนดนโยบายการปฏิบัติงานแต่ละปีให้ชัดเจน โดยมีแผนการพัฒนา แผนปฏิบัติการ แผนพัฒนายุทธศาสตร์, การพัฒนารูปแบบด้านการจัดองค์กร มีการแบ่งภาระหน้าที่ให้คณะสงฆ์ภาค ๑๕ รับผิดชอบที่ชัดเจน คือ จังหวัดสมุทรสงครามรับผิดชอบเรื่องการสอบซ่อมบาลีสณามหลวง จังหวัดราชบุรีรับผิดชอบเรื่องการอบรมบาลีก่อนสอบ จังหวัดเพชรบุรีรับผิดชอบเรื่องการอบรมพระวิปัสสนาจารย์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์รับผิดชอบเรื่องการอบรมพระสงฆ์ทุกชั้น มีการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาอย่างจริงจัง สรรหาองค์กรที่จะสนับสนุนเรื่องการศึกษา เพื่อพัฒนาองค์กรและพัฒนาระบบงาน, การพัฒนารูปแบบด้านงานบุคลากร ส่งเสริมบุคลากรให้ไปศึกษาดูงานในด้านที่สนใจหรือที่เกี่ยวข้องกับงานที่ได้รับมอบหมาย มีการจัดอบรมประชุมสัมมนาเพื่อเสริมสร้างให้บุคลากรมีวิสัยทัศน์ และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และจัดอบรมบุคลากรในด้านเทคโนโลยี บัญชีการเงิน และระเบียบวินัย มารยาทที่เกี่ยวข้องกับงานปกครอง, การพัฒนารูปแบบด้านอำนาจการ นำระเบียบกฎหมายของคณะสงฆ์ และของภาครัฐไปสร้างกติกาในการปฏิบัติภารกิจร่วมกัน และให้ยอมรับกฎเกณฑ์เดียวกันเพื่อปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน มีการประเมินผลการปฏิบัติทุกโครงการที่จัดขึ้น และการพัฒนารูปแบบด้านการกำกับดูแล เป็นไปในลักษณะที่ปรึกษา ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข มีการบริหารงานแบบบนลงล่าง และมีคณะกรรมการ

^{๑๖๔} พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร), “กลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ติดตามแต่ละฝ่ายอย่างใกล้ชิด อีกทั้งต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับภารกิจของคณะสงฆ์ในภาพรวม ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ และด้านการสาธารณูปการ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านอื่นๆ คือ ด้านการจัดงบประมาณ ด้านการจัดโครงการพัฒนาบุคลากร และด้านการจัดอุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕

๓. รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ที่พัฒนาแล้ว คือมีการวางแผนกระบวนการดำเนินงานที่ส่งเสริมคุณภาพของพระสังฆาธิการทุกระดับชั้นที่ชัดเจน การจัดองค์กรใช้ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และกติกาเดียวกัน ส่งบุคลากรไปศึกษาดูงานด้านต่างๆ เพื่อเสริมสร้างให้มีวิสัยทัศน์ ประสบการณ์ คุณภาพ และประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน นำระเบียบกฎหมายของคณะสงฆ์ และของภาครัฐไปสร้างกติกาในการปฏิบัติภารกิจร่วมกัน และมีคณะกรรมการกำกับดูแลแต่ละฝ่ายอย่างใกล้ชิด^{๑๖๕}

พระครูสุตธรรมพิทักษ์ (น้ำผึ้ง สุธมฺโม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์” ผลการวิจัยพบว่า

๑. สภาพทั่วไป ปัญหาอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ เป็นดังนี้ ๑) บุคลากร: ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร ๒) การเงิน: บุคลากรไม่ตั้งใจทำงานเพราะขาดแรงกระตุ้น แนวทางการพัฒนาการระดมทุนทรัพย์ มีการหารายได้เข้ามา ซึ่งเป็นการระดมทุนในเทศกาลสำคัญ ๆ ๓) วัสดุอุปกรณ์: วัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ภายใน เป็นสิ่งของสำคัญในการทำงานในสำนักงานแต่ละวัด ถ้าสิ่งของดังกล่าวมาไม่เพียงพอ ทางวัดก็ควรจะดำเนินการหาเจ้าภาพในการจัดการวัสดุอุปกรณ์ให้พร้อม ๔.) วิธีการจัดการ: ควรจะมีการฝึกฝนอบรมพัฒนาบุคลากรพระสังฆาธิการบ่อย ๆ ควรจะมีการจัดทุนทรัพย์เพื่อการดำเนินการปกครองให้พร้อม จัดหาสิ่งของเครื่องใช้ในสำนักงานให้พร้อม ถ้าทางวัดมีปัจจัยดำเนินการได้ระดับน้อยก็ควรจะขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานอื่นๆ ที่มีปัจจัยสามารถให้ความอุปถัมภ์ได้

๒. หลักพุทธธรรม แนวคิด และทฤษฎีที่เหมาะสมกับการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ คือ หลักอภิธานิยธรรม ๗ ดังนี้ ๑) ด้านหมั่นประชุมเนืองนิตย์ พระสังฆาธิการส่วนภูมิภาคตั้งแต่เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด จนถึงเจ้าอาวาส ควรจะมีการประชุมตามมติของเถรสมาคม ถือว่าเป็นการประชุมรับนโยบาย ปรีกษา แนะนำ แก้ไขทุกปัญหา ทุกระดับ เป็นแนวทางเดียวกันตลอดสาย ควรจะมีการรายงานการประชุมในทุกระดับให้ผู้บังคับบัญชาได้รับทราบด้วย ควรจะมีการจัดการประชุมอย่างต่อเนื่องในหมู่ผู้บริหารพระสังฆาธิการ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม ต้องเคารพกฎระเบียบ มีมารยาทที่ดีในการประชุม เคารพประธานในการประชุม ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ผู้ปกครองคณะสงฆ์ควรจะต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย และกฎหมายของบ้านเมือง ๔) ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น ควรให้ความเคารพและให้เกียรติกันตามอาวุโส เพื่อความสามัคคีกันในกลุ่มคณะสงฆ์ ๕) ไม่ลู่อ่านาจต้นหาคือความยากที่เกิดขึ้น การเสียสละกตติ การมีใจเมตตาปราณีกับผู้อื่นกตติ เป็นคุณธรรมที่จะช่วยปิดกั้นความลู่อ่านาจต้นหาที่จะ

^{๑๖๕}พระครูสันติธรรมาภิต (บุญชัย สนติกโร), “การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

เกิดขึ้นในจิตได้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่พระสังฆาธิการทุกระดับชั้นการปกครองควรประพฤติปฏิบัติอยู่ ๖) ยินดีในเสนาสนะ ควรดูแลเสนาสนะที่อยู่อาศัยให้สะอาดเรียบร้อย ๗) สพรหมจารีผู้มีศีลดีงามยังไม่มาขอให้มา ควรมีนโยบายเข้มงวดในการรับผู้เข้ามาบวช ตามกฎระเบียบพระอุปัชฌาย์

๓. แนวทางการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ดำเนินการได้ดังนี้

๑) การวางแผน : ผู้บริหารควรจะมีการวางแผนการปกครองอย่างต่อเนื่อง มีการประชุมปรึกษาผู้บริหารเพื่อวางแผนให้เป็นไปในทิศทางที่กำหนด ๒) การจัดองค์กร: จัดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ให้มีการปรับเปลี่ยนพัฒนาอยู่เสมอ เปิดโอกาสให้บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาบริหารงาน มีการเปลี่ยนแปลงบุคลากรที่มีความเหมาะสมเข้ามาทำหน้าที่ ๓) การสั่งการ: พระสังฆาธิการ เป็นเจ้าพนักงานของรัฐ มีหน้าที่ในการกำกับดูแลพระภิกษุ สามเณร ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ๔) การประสานงาน: พระสังฆาธิการ ควรจะมีการประสานงานติดต่อกับผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัดเป็นต้น ร่วมมือร่วมใจกันทำหน้าที่ดูแลรักษาความเรียบร้อยให้ดี ในเขตพื้นที่นั้น ๆ ๕) การควบคุม: พระสังฆาธิการมีหน้าที่ในการควบคุมทรัพยากรการปกครองคณะสงฆ์ทั้งปวง ให้เป็นไปตามลำดับชั้นการปกครอง การตรวจสอบการเงินภายในแต่ละวัด ผู้ปกครองควรจะนำเสนอเป็นรายงานประจำปีแจ้งให้เจ้าคณะจังหวัดทราบ^{๑๖๖}

พระครูพิพิธพัฒนโสภณ (สุบิน สุมะโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอปริหานิยธรรม ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒" ผลการวิจัยพบว่า

๑) สภาพปัจจุบันและปัญหาการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒ พบว่าสภาพการปกครองโดยรวมมีความเป็นเอกภาพในการปกครองของทางคณะสงฆ์ การดำเนินงานในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ใช้พระธรรมวินัยเป็นหลัก โดยมีกรอบของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคม ประกาศ ระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นแนวทางในการขับเคลื่อน ทำให้งานการปกครองเป็นไปด้วยดี ไม่มีปัญหาอุปสรรค

๒) การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ พบว่าพระสงฆ์และกรรมการวัด มีความคิดเห็นต่อรูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ทั้งด้านการปกครองพระภิกษุสามเณร ด้านการปกครองศิษย์วัดและด้านการระงับอธิกรณ์ของพระสังฆาธิการ พบว่า พระสงฆ์และกรรมการวัด มีความคิดเห็นต่อรูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ อยู่ในระดับมากทุกด้านในขณะที่ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ภายในระหว่างตัวแปร ๓ ตัวแปร มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง ๐.๐๘๓-๐.๒๓๕ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่มีค่าสูงสุดคือ ความคิดเห็นต่อรูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ด้านการระงับอธิกรณ์กับการปกครองพระภิกษุสามเณร ($r = 0.235$) และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่มีค่าต่ำสุดคือ ความคิดเห็นต่อรูปแบบการพัฒนาการ

^{๑๖๖} พระครูสุตธรรมพิทักษ์ (น้ำผึ้ง สุมะโร), “การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ปกครองคณะสงฆ์ตามหลักการบริหารนิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ การปกครองศิษย์วัดกับการปกครองพระภิกษุสามเณร ($r = 0.083$)

๓) รูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักการบริหารนิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒ มีการส่งเสริมให้มีความเข้มงวดกวดขันในพระวินัย ตลอดทั้งกฎและระเบียบและกฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยให้ยึดปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หากเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้น ก็ให้มีการผ่อนผันอนุโลมอาศัยหลักพรหมวิหารธรรมและพระวินัยเป็นที่ตั้ง มิให้มีการตัดสินด้วยอำนาจแห่งอคติ แต่ให้คำนึงถึงความถูกต้องและเหมาะสมตามพระพุทธบัญญัติโดยใช้วิธีการ “เข้มงวดกวดขัน ผ่อนผัน และอนุโลม” ตามลำดับสถานการณ์ต่างๆ

ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักการบริหารนิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒ ๑) ด้านการปกครองพระภิกษุสามเณรควรมีการกระจายอำนาจการปกครองภายในวัดไปยังกลุ่มที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดเช่น มีกรรมการบริหารวัด ที่สามารถบริหารจัดการวัด ร่วมกับเจ้าอาวาสได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๒) ด้านการบริหารจัดการวัดควรมีการวางแผน นโยบาย แผนผังการบริหารจัดการวัดที่ชัดเจน เป็นระบบและต่อเนื่องเป็นรูปธรรมประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและตรวจสอบได้อย่างไม่ยุ่งยาก ๓) ควรดำเนินการประชุมการระงับอธิกรณ์ของพระสังฆาธิการภายในพื้นที่ปกครองเป็นประจำ^{๑๖๗}

โชติ บติรัฐ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารงานของพระสังฆาธิการ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา"

ผลการวิจัย พบว่า ๑) สภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพ ในการบริหารภาระงาน มีการออกกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์ และกำหนดโทษผู้ที่ละเมิดกฎระเบียบที่วางไว้ และในการบริหารองค์กร มีการทำงานเป็นทีม ๒) ประสิทธิภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมายให้ทำ โดยใช้คนตรงกับความรู้และความสามารถ ในการบริหารภาระงาน มุ่งบริหารอย่างประหยัด คุ่มค่าและสนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อ และในการบริหารองค์กร ได้เน้นในเรื่องสร้างศรัทธาเข้าวัดและปฏิบัติธรรมมากขึ้น ๓) ศักยภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงาน และแก้ปัญหาจุดด้อยของบุคลากรในการบริหารงาน ในการบริหารภาระงาน มีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารงาน และในการบริหารองค์กร มีการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง ๔) สำหรับแนวทางการพัฒนาการบริหารคน การบริหารภาระงาน และการบริหารองค์กรของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีข้อเสนอแนะดังนี้ ควรมีวิธีการพัฒนาคนให้เก่ง มีความรู้ความสามารถ ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักพระศาสนาที่ถูกต้อง โดยวิธีการส่งเสริมให้พระสังฆาธิการมีการศึกษาและพัฒนาภาวะผู้นำ มีการพัฒนาสมรรถนะภาระงานด้านการ

^{๑๖๗} พระครูพิพิธพัฒนโสภณ (สุบิน สุขเมโธ), "รูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักการบริหารนิยธรรม ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒", วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

บริหาร โดยอบรมให้พระสังฆาธิการให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาจิตใจ จริยธรรมคุณธรรมและให้มีความรู้ และทักษะในเรื่องการป้องกันไม่ให้พุทธศาสนิกชนเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา และตั้งมั่นความ เชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนต่อไป^{๑๖๘}

พระครูศรีปริยัตยาภิวณฺ,ดร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “เจตคติของเยาวชนที่มีต่อพระสงฆ์เขต การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๐”

ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนที่ศึกษาเป็นเพศชายร้อยละ ๔๓.๘ เพศหญิงร้อยละ ๕๖.๒ ส่วนมากอายุระหว่าง ๒๒ – ๒๕ ปีร้อยละ ๗๐.๖ กำลังเรียนชั้นปีที่ ๒ ร้อยละ ๕๔.๒ และชั้นปีที่ ๑ ร้อยละ ๔๕.๘ ผู้ปกครองจำแนกตามมากที่สุดร้อยละ ๔๐.๘ ทำเกษตรกรรม รองลงมาร้อยละ ๓๐.๔ รับจ้างทั่วไป ทำธุรกิจส่วนตัวร้อยละ ๑๗.๐ และรับราชการมีเพียงร้อยละ ๑๑.๘

โดยรวมเยาวชนมีเจตคติที่ดีมาก ทั้งความรู้สึก ความคิดเห็น และพฤติกรรมต่อพระสงฆ์ มีระดับคะแนนเฉลี่ยเจตคติ ๓.๘๑, ๓.๘๗ และ ๓.๙๓ ต ตามลำดับจากเต็ม ๕ คะแนน เยาวชนที่ ผู้ปกครองมีอาชีพรับจ้างทั่วไปมีเจตคติที่ดีต่อพระสงฆ์ ทั้งความรู้สึก ความคิดเห็นและพฤติกรรม มากกว่าเยาวชนที่ผู้ปกครองมีอาชีพเกษตรกรรม ธุรกิจส่วนตัว และรับราชการ ส่วนเยาวชนที่มีเพศ อายุ และชั้นปีที่เรียนต่างกันมีเจตคติต่อพระสงฆ์โดยรวมและทั้ง ๓ ด้านไม่แตกต่างกัน^{๑๖๙}

ศาสตราจารย์ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม พระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง” ผลการศึกษาวิจัย พบว่า แนวพระดำริด้านการศึกษาและการปกครองบริหารของสมเด็จฯ มีลักษณะพิเศษเป็นมัชฌิม นิยม บนพื้นฐานแห่งมนุษยนิยมตามหลักพระพุทธศาสนา ทรงมุ่งผสมผสานระหว่างบ้านกับวัด อาณาจักรกับศาสนจักร คติโลกกับคตินิธรรม และแนวความคิดตะวันออกกับแนวความคิดตะวันตก ในการดำเนินพระกรณียกิจการบริหารจัดการการศึกษาและการ ปกครอง พระองค์ทรง ก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการให้การศึกษา และการบริหารจัดการการศึกษา และการปกครองบริหารคณะสงฆ์ ทั้งเป็นสถาบันการศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ในระดับสูง ผูกอบรม บุคลากรทางพระพุทธศาสนาเพื่อเตรียมกำลังคนที่มีคุณภาพเพื่อการบริหาร ปกครองคณะสงฆ์ และ เป็นแหล่งสำหรับศึกษาหาความรู้ของประชาชน

แนวพระดำริในการจัดการศึกษา ทรงดำเนินการด้วยการนำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาและ ทรงทดลองการใช้หลักสูตร ตลอดจนการประเมินผลที่มหาวิทยาลัยก่อน เมื่อทรงเห็นว่าได้ผล เป็นที่น่าพอใจแล้ว จึงขยายและปรับใช้ระเบียบการและวิธีการกับการศึกษาของชาติในหัวเมืองและ การ ศึกษาของคณะสงฆ์ นอกจากนี้ พระองค์ทรงนิพนธ์ตำราสำหรับเรียนในหลักสูตรการศึกษา ทรง เห็นว่าการศึกษาไม่ใช่ความมุ่งหวังของชีวิตมนุษย์ แต่เป็นเพียงอุบายวิธีสู่การพัฒนาชีวิตให้ประสบ ความสำเร็จ ความถูกต้องดีงาม คุณประโยชน์และความสิ้นทุกข์อันเป็นปัญหาสูงสุดของมนุษย์ ผู้มี

^{๑๖๘}โชติ บดีรัฐ, "การบริหารงานของพระสังฆาธิการ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความ มั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา", *วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (คณะรัฐประศาสนศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์), ๒๕๕๕.

^{๑๖๙}พระครูศรีปริยัตยาภิวณฺ,ดร “เจตคติของเยาวชนที่มีต่อพระสงฆ์เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๐”, *รายงานการวิจัย*, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

การศึกษาดีคือ ผู้มีสัมมาชีพสัมมาปฏิบัติและสามารถแก้ปัญหาความทุกข์ได้ ทั้งของประชาชนและของพระภิกษุสามเณร

แนวพระดำริด้านการจัดการศึกษา ที่ทรงดำเนินการมี ๒ ทางคือ การศึกษาของชาติและการศึกษาของสงฆ์ โดยที่พระองค์ทรงรับภาระอำนวยการศึกษาของชาติในหัวเมืองและทรงให้พระภิกษุ สงฆ์สั่งสอนกุลบุตร ทรงบังคับการพระอารามในหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักรและทรงจัดให้วัดเป็นแหล่ง ศึกษาของกุลบุตรโดยให้พระเป็นผู้สอน

การศึกษาของสงฆ์ พระองค์ทรงปรับปรุงหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ให้มีการเล่าเรียนแบบใหม่ที่เป็นระบบขึ้น อาทิเช่น ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบแบบแปลด้วยปากเปล่า มาเป็นการสอบด้วยวิธีการเขียน และทรงสร้างหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม เพื่อเป็นการศึกษาขั้นมูลฐานของคณะสงฆ์ควบคู่ไปกับการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี สืบมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนแนวพระดำริด้านการปกครองบริหารคณะสงฆ์นั้น พระองค์ทรงบริหารปกครองคณะสงฆ์โดยทรงร่วมมือกับฝ่ายบ้านเมือง มีฐานพระดำริมาจากแนวความคิดในการปกครองบริหาร ๓ ทางประกอบกันคือ ๑) พุทธบัญญัติในการปกครอง คือ พระธรรมวินัย เช่น ระบบอุปัชฌาย์อาจารย์กับสัทธีวาริกรอันเตวาสิก ๒) กฎหมายฝ่ายอาณาจักร ๓) จารีตประเพณีของสังคม

แนวพระดำริด้านการปกครองบริหารยังคงมีลักษณะเน้นมัชฌิมนิยมด้วย ทรงดำเนินการปกครองบริหารคณะสงฆ์ให้มีระเบียบและเป็นระบบ เป็นแนวพระดำริที่สืบเนื่องมาจากการจัดการศึกษาของชาติในหัวเมือง ทรงดำเนินนโยบายการปกครองแบบกระจายอำนาจสู่มณฑลต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร โดยมีผู้อำนวยการศึกษามณฑลและพระสงฆ์ในมณฑลต่าง ๆ เป็นผู้สนองงานและรายงานความเป็นไปของคณะสงฆ์ให้ทรงทราบ เพื่อความเป็นระบบและมีระเบียบในการ ปกครองบริหาร พระองค์จึงได้เสนอให้มีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ขึ้น

ตามพระราชบัญญัตินี้ จัดแบ่งการปกครองออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค มีมหาเถรสมาคม เจ้าคณะตามลำดับชั้น จนถึงเจ้าอาวาส ปกครองและบังคับบัญชาตามลำดับชั้น โดยพระองค์ทรงเป็นประธานในมหาเถรสมาคมและเป็นผลให้คณะสงฆ์ได้มีการปกครองกันเอง ทั้งเป็นฐานและรูปแบบให้เกิดแนวความคิดทางการปกครองบริหารของคณะสงฆ์สืบมาถึงปัจจุบัน^{๓๗๐}

นพนาถ อนุพงศ์พัฒน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทและผลงานของมหาเถรสมาคม” ผลการวิจัยพบว่า มหาเถรสมาคม มีที่มาจากพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กฎหมายฉบับดังกล่าวกำหนดให้มีการประชุมพระเถระที่มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ ในลักษณะมหาเถรสมาคม โดยมีมหาเถรสมาคมที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ไม่มีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์แต่อย่างใด หากทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น อำนาจสูงสุดในการบริหารคณะสงฆ์ยังคงอยู่ที่พระมหากษัตริย์ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ บริหารคณะสงฆ์ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

^{๓๗๐} ศาสตราจารย์ ดร. สิทธิ บุตรอินทร์, และคณะ, “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

เกล้าเจ้าอยู่หัว อำนาจสูงสุดในการบริหารคณะสงฆ์ที่เคยอยู่กับพระมหากษัตริย์ถูกมอบมาให้พระองค์ ทำให้อำนาจของสมเด็จพระสังฆราชเพิ่มมากขึ้น

เมื่อมีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ได้เปลี่ยนไปตามลักษณะการปกครองของบ้านเมือง คือ มีการแบ่งอำนาจออกเป็น ๓ ส่วน คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ จึงไม่มีการจัดตั้งมหาเถรสมาคมมาแต่อย่างใด

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อมีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยเลียนแบบโครงสร้างของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) กฎหมายกำหนดให้มีมหาเถรสมาคม เป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ไทย โครงสร้างการปกครองรูปแบบดังกล่าว เมื่อต้องพบกับปัญหาต่างๆ ภายในคณะสงฆ์ ภายใต้บริบทของสังคมปัจจุบัน เช่น กรณีของคณะสันติอโศก หรือ กรณีของวัดพระธรรมกาย เป็นต้น ได้แสดงให้เห็นว่า รูปแบบและโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทย ในลักษณะที่เป็นอยู่ ทำให้การแก้ไขปัญหาที่สำคัญในการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปได้อย่างล่าช้าและไม่เหมาะสมต่อสถานการณ์ในปัจจุบัน^{๑๗๑}

นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบของการปกครองทางการเมืองมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ การปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองรูปแบบนี้คือพระราช และการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งอำนาจอยู่ในมือของชนชั้นสูงและมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยในปรัชญากรีก ส่วนรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการโดยเริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์ในฐานะธรรมราชา จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครอง จึงเป็นรูปแบบการปกครองเฉพาะตน ๒) หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่ หลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว และหลักการของการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคืออปรีหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคี และหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย^{๑๗๒}

สรุปว่า การปกครองคณะสงฆ์คือการบริหารจัดการควบคุมบุคลากรทั้งพระภิกษุสามเณร และฆราวาสที่อาศัยอยู่ภายในวัด ให้เกิดความสงบ เรียบร้อย และปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม โดยผู้บริหารกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ และยุทธวิธีในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

^{๑๗๑}อนันทา อนุพงศ์พัฒน์, “บทบาทและผลงานของมหาเถรสมาคม”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๑๗๒}นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ คือ ๑) เพื่อสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ ๒) เพื่อศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๓) เพื่อพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๔) เพื่อการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย โดยมีวิธีวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๔ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสาร แสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็ง ดังนี้

๑) นโยบายภาครัฐ นโยบายคณะสงฆ์ และบริบทต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การปกครองคณะสงฆ์ในสังคมไทย

๒) รวบรวมข้อกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓) แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓.๑.๒ การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มุ่งเน้นการสำรวจความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทยโดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑) การสำรวจความคิดเห็นของพระสงฆ์ไทยที่มีต่อการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๒) การสำรวจความพึงพอใจของพระสงฆ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ

๓) ประมวลความคิดเห็นในรูปแบบของข้อมูลทางสถิติ ระบบสารสนเทศ และพัฒนาไปสู่ประเด็นการพัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธในเชิงนโยบาย

๔) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นฐานการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธในการบริหารกิจการพระพุทธศาสนา

๓.๑.๓ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น กลุ่มข้าราชการ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด นักกฎหมาย นักวิชาการศาสนา เป็นต้น เพื่อสังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย รวมถึงจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญเพื่อสังเคราะห์และยืนยันการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓.๑.๔ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ จัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น เพื่อสังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย การพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย และการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

ขั้นตอนที่ ๒ การร่วมดำเนินการพัฒนา เป็นการพัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ ได้แก่ ๑) การสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ ๒) (ร่าง) ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๓) ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัย ร่วมกับพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ ๓ การร่วมดำเนินการ เป็นการนำนวัตกรรมเชิงพุทธ ได้แก่ ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยไปทดลองใช้ในการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น

ขั้นตอนที่ ๔ การร่วมรับผลประโยชน์ โดยคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น ได้รับฐานข้อมูลด้านปกครองคณะสงฆ์ของวัดในเขตปกครองของตน ส่งผลให้การบริหารจัดการวัดในเขตปกครองเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ขั้นตอนที่ ๕ เป็นการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินงานวิจัย และผลของการพัฒนาจากการดำเนินการไปแล้วว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัด

อย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที และนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป การเปิดให้พระสงฆ์ฆาติการที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมในการใช้วัดกรรมอย่างต่อเนื่อง

๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษา ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น ดังนี้

๓.๒.๑ พื้นที่ต้นแบบ ได้แก่ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น

๓.๒.๒ พื้นที่ที่นำผลการวิจัยไปขยายผล ได้แก่ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดนนทบุรี และกรุงเทพมหานคร

๓.๒.๓ กลุ่มเครือข่ายเชิงปฏิบัติการ ได้แก่

- ๑) คณะสงฆ์จังหวัด
- ๒) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
- ๓) สำนักงานยุติธรรมจังหวัด
- ๔) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๓.๓.๑ การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรในการวิจัย ได้แก่ พระสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๔,๗๕๔ รูป จังหวัดสมุทรสงคราม ๑,๑๑๓ รูป จังหวัดเชียงใหม่ ๔,๔๙๓ รูป จังหวัดลำพูน ๑,๒๒๑ รูป จังหวัดสุราษฎร์ธานี ๑,๒๓๒ รูป จังหวัดนครศรีธรรมราช ๓,๘๐๒ รูป จังหวัดนครราชสีมา ๘,๕๘๘ รูป และ จังหวัดขอนแก่น ๘,๐๔๙ รูป รวมจำนวนทั้งสิ้น ๓๓,๒๕๓ รูป^๑

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้ทำการสุ่มมาจากระบุจำนวน ๓๓,๒๕๓ รูป โดยคำนวณตามสูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ดังนี้^๒

$$n = \frac{N}{1+N(e)^2}$$

^๑ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สถิติบุคลากรและศาสนสถานทางศาสนาในประเทศไทย, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://ittdashboard.nso.go.th/preview.php?id_project=56 [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

^๒สุวรีย์ ศิริโกศาภิรมย์, การวิจัยทางการศึกษา, (ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนประชากร

e = ความคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ เท่ากับ ๐.๐๕

$$\begin{aligned} \text{แทนค่าในสูตร} \quad n &= \frac{33,253}{1 + 33,253(0.05)^2} \\ &= 395.25 \end{aligned}$$

ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๙๖ รูป จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างข้างต้นผู้วิจัยจึงนำมาคำนวณตามสัดส่วนที่เหมาะสม โดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิตามสัดส่วน (Proportional Stratified Random Sampling) ดังนี้

สูตร $n = \frac{nN}{N^{\circ}}$

โดยที่ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด
 N = จำนวนประชากรในแต่ละกลุ่ม
 N° = จำนวนประชากรทั้งหมด

$$\begin{aligned} \text{แทนค่าในสูตร} \quad \text{จังหวัดพระนครศรีอยุธยา} \quad (n) &= \frac{4,754 \times 396}{33,253} \\ n &= 56.6 \end{aligned}$$

ได้กลุ่มตัวอย่างของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๕๗ รูปจากประชากรทั้งหมด ๔,๗๕๔ รูป

ตารางที่ ๓.๑ แสดงพื้นที่ในการวิจัย จำนวนประชากร และขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

พื้นที่ในการวิจัย	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๔,๗๕๔	๕๗
จังหวัดสมุทรสงคราม	๑,๑๑๓	๑๓
จังหวัดเชียงใหม่	๔,๔๙๓	๕๔
จังหวัดลำพูน	๑,๒๒๑	๑๕
จังหวัดสุราษฎร์ธานี	๑,๒๓๒	๑๕
จังหวัดนครศรีธรรมราช	๓,๘๐๒	๔๕
จังหวัดนครราชสีมา	๘,๕๘๘	๑๐๒
จังหวัดขอนแก่น	๘,๐๔๙	๙๖
รวม	๓๓,๒๕๒	๓๙๖

๓.๓.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๘ รูปหรือคน ประกอบด้วย

กลุ่มที่ ๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับนโยบาย ได้แก่ กรรมการมหาเถรสมาคม ๒ รูป เจ้าคณะภาค ๒ รูป และผู้บริหารสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ๒ คน รวม ๖ รูปหรือคน

กลุ่มที่ ๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับจังหวัด ได้แก่ พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๖ รูป

กลุ่มที่ ๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับเครือข่าย ได้แก่ นักกฎหมายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนาวัฒนธรรมเชิงพุทธ จำนวน ๒ ราย นักวิชาการศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนาวัฒนธรรมเชิงพุทธ จำนวน ๒ ราย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน ๒ ราย รวม ๖ รูปหรือคน

๓.๓.๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

พระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๐๐ รูป

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยผสมผสานเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยเน้นการสร้างนวัตกรรมเชิงพุทธใหม่ ได้แก่ แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งและระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงมีเครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย

๓.๔.๑ แบบสอบถาม (Questionnaires) สำหรับพระสงฆ์ จัดทำขึ้นเพื่อสำรวจความคิดเห็นของพระสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น ที่มีต่อการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย โดยเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๙๖ ราย เนื้อหาของแบบสอบถามประกอบด้วย

๑) ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ พรรษา ระดับศึกษา นักธรรม บาลี ตำแหน่งคณะสงฆ์

๒) ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓.๔.๒ แบบประเมินประสิทธิภาพของระบบ (System Performance Assessment Form) สำหรับพระสังฆาธิการ เป็นแบบประเมินประสิทธิภาพของระบบของพระสังฆาธิการผู้เข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๑๐๐ ราย เนื้อหาของแบบสอบถามประกอบด้วย

๑) ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ พรรษา ระดับศึกษา นักธรรม บาลี ตำแหน่งคณะสงฆ์

๒) แบบประเมินประสิทธิภาพของระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ไขปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓.๔.๓ แบบสัมภาษณ์ (Interview) มุ่งเน้นการสัมภาษณ์พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นักกฎหมาย และกลุ่มนักวิชาการศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น

๑) นโยบายภาครัฐ นโยบายคณะสงฆ์ และบริบทต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การปกครองคณะสงฆ์ในสังคมไทย

๒) รวบรวมข้อกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓) แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๔) การพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๕) กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

๓.๔.๔ แบบประเมินการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion Form) กับผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด และผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการทางด้านกฎหมายคณะสงฆ์ เพื่อ

๑) ยืนยันร่างระเบียบการจัดตั้งกองนิติการคณะสงฆ์

๒) ยืนยันการสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์

๓) ยืนยันแนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๔) ยืนยันระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๕) ยืนยันกลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

๓.๔.๕ ชุดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ สำหรับใช้ฝึกอบรมพระสังฆาธิการเกี่ยวกับการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ประกอบด้วย

๑) คู่มือฝึกอบรมกฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์

๒) คู่มือฝึกอบรมศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓) คู่มือฝึกอบรมระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๔) คู่มือฝึกอบรมกลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

การสร้างเครื่องมือการวิจัย

๑) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือที่เกี่ยวข้องทั้ง แบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ

๒) ร่างเครื่องมือทุกฉบับ ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ เพื่อให้เป็นต้นแบบการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

๓) นำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน เพื่อทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัย

๔) นำผลการตรวจสอบมาคำนวณหาค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์หรือนิยาม (IOC: Item Objective Congruence Index) เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ ๐.๕๐ ถึง ๑.๐๐ ซึ่งแสดงว่าจุดประสงค์นั้นวัดได้ครอบคลุมเนื้อหา หรือข้อสอบนั้นวัดได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และถ้าข้อใดได้คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า ๐.๕๐ ต้องนำไปปรับปรุงแก้ไข เพราะมีความสอดคล้องกันต่ำ และปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อจัดทำแบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ ฉบับสมบูรณ์

๕) จัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ในการวิจัย

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยออกเป็น ๒ ระยะ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑) ระยะที่ ๑ การจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจและจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง

๒) ระยะที่ ๒ การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกคณะสงฆ์เป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพ โดยการทำจดหมายและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อ (๑) สังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย (๒) แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะ

๓) ระยะที่ ๓ ปฏิบัติการพัฒนา (๑) กองนิติการสงฆ์ (๒) ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมาย และพระธรรมวินัย

๕) ระยะที่ ๕ เป็นการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแก่พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะ
พระนครศรีอยุธยา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดสุราษฎร์
นครศรีธรรมราช จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น เพื่อพัฒนาเครือข่ายทาง
ปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

๗) **ระยะที่ ๗ การสรุปองค์ความรู้** การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะ
ในสังคมไทยแล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีประชาคมสงฆ์ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอด
ไปส่วนเกี่ยวข้อง

โดยมีตารางการเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย ดังนี้

[illegible]

ที่	กิจกรรมการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล	ระยะเวลา ๑๒ เดือน											
		๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
๕	เป็นการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแก่พระสงฆ์สามเณร												
๖	การรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์												
๗	การสรุปองค์ความรู้และการถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน												
๘	การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรม เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน												
๙	การจัดรายงานฉบับสมบูรณ์												
๑๐	การจัดทำบทความเผยแพรในระดับชาติ												

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังนี้

๓.๓.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมจากกลุ่มพระสงฆ์ จำนวน ๓๙๖ รูป และพระสงฆ์สามเณร จำนวน ๑๐๐ รูป โดยมีขั้นตอนการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑) เลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ในการตอบไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS/PC (Statistical Package for the Social Science)

๒) แบบสอบถามตอนที่ ๑ ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ แล้วนำมาเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย

๒) แบบสอบถามตอนที่ ๒ ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย และแบบประเมินประสิทธิภาพของระบบ โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายข้อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณา ค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับความคิดเห็นในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐-๑.๕๐ = มีความคิดเห็นในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๑- ๒.๕๐ = มีความคิดเห็นในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑- ๓.๕๐ = มีความคิดเห็นในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑- ๔.๕๐ = มีความคิดเห็นในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑- ๕.๐๐ = มีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด

๔) การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค จากแบบสอบถามในเชิงสถิติและ

พรรณนา

๕) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓.๓.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) หลังจากนั้น ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informations) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้ (หนังสือสรุปองค์ความรู้) และวิทัศน์บรรยายภาพการสังเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่ให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

๑) นโยบายภาครัฐ นโยบายคณะสงฆ์ และบริบทต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การปกครองคณะสงฆ์ในสังคมไทย

๒) กฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓) แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๔) กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

๕) การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การพัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ และการสนทนากลุ่มเฉพาะ นำมาทำการวิเคราะห์ สรุป และอภิปรายผล โดยจับประเด็นหลักของเรื่อง (Traits) และจำแนกเหตุการณ์หลักๆ ด้วยการแยกเป็นประเด็น ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หลังจากนั้น

คณะผู้วิจัยจะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) พร้อมอ้างอิงคำพูดผู้ให้ข้อมูลสำคัญและนำเสนอรูปภาพประกอบเหตุการณ์ของเรื่องเพื่อยืนยันประเด็นที่พรรณนาวิเคราะห์ตามความเหมาะสม โดยเป็นการนำเสนอผลการวิจัยชุดองค์ความรู้ในการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการบรรยายตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายพร้อมการบรรยาย จากผลการลงพื้นที่สำรวจวัด เพื่อหาข้อมูลที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสู่การสรุปองค์ความรู้การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีประชาคมในคณะสงฆ์หรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่คณะสงฆ์หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ ในคณะสงฆ์หรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่คณะสงฆ์หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ หลังจากนั้น จึงดำเนินการลงมือปฏิบัติการวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมเชิงพุทธจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับโบว์ชาร์ หนังสือสรุปองค์ความรู้ และการเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศวารสารทางสังคมศาสตร์ และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ คือ ๑) เพื่อสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ ๒) เพื่อศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๓) เพื่อพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๔) เพื่อการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๔ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผลการศึกษามีดังนี้

๔.๑ ผลการสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์

๔.๒ ผลการศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๔.๓ ผลการพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๔.๔ ผลการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

๔.๑ ผลการสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์

ผลจากการศึกษาวิจัยโครงการย่อยที่ ๑ การสังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

๔.๑.๑ ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

ส่วนที่หนึ่ง เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์โดยตรง ประกอบด้วย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาพระราชกฤษฎีกา พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พระราชบัญญัติควบคุมการใช้เครื่องเสียง กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติควบคุมการเรียไร พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พระราชบัญญัติการสาธารณสุข รวมถึงระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

ส่วนที่สอง เป็นส่วนที่เป็นกฎหมายของคณะสงฆ์เกี่ยวกับพระสังฆาธิการ ผู้ปกครองคณะสงฆ์ การแต่งตั้ง การให้ดำรงตำแหน่ง การถอดถอน เช่น กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบมหาเถรสมาคม คำสั่งมหาเถรสมาคม มติมหาเถรสมาคม ข้อบังคับมหาเถรสมาคม ประกาศมหาเถรสมาคม พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช รวมถึงพระธรรมวินัย

กฎหมายที่พระสังฆาธิการควรรู้หรือควรทราบ แบ่งออกเป็น ๓ สถานะคือ

สถานะที่หนึ่ง ในฐานะพระสังฆาธิการเป็นเจ้าพนักงาน จึงควรรู้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง คือ ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มหาเถรสมาคม

สถานะที่สอง ในฐานะผู้บริหารองค์กรสงฆ์ จึงควรรู้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง คือ ประมวลกฎหมายที่ดิน ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติเทศบาล พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล ประมวลกฎหมายที่ดิน ประมวลกฎหมายรัชฎาการ พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กฎกระทรวง ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มหาเถรสมาคม

สถานะที่สาม ในฐานะพระภิกษุสงฆ์ จึงควรรู้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง คือ พระธรรมวินัย ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์

๔.๑.๒ สภาพกฎหมายและแนวทางในการแก้ไขปัญหาของกฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์

สภาพกฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันมี ๒ ลักษณะ คือ ๑. มีสภาพที่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงมาต่อเนื่อง การให้อำนาจสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น ๒. มีสภาพไม่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์ จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาให้ดีขึ้น เช่น บางกฎหมายมีสภาพบังคับใช้เฉพาะนักบวชในทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดความเลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมในทาง

ปฏิบัติ กฎหมายมีลักษณะบังคับให้คณะสงฆ์บริหารงานแบบรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง บางกฎหมายมีลักษณะบางประการไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ขาดกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิพระภิกษุสามเณร ขาดกฎหมายที่ลงโทษพระภิกษุสามเณรที่กระทำความผิดลหุโทษ หรือความผิดที่เป็นโลภวิชชะ อาทิเช่น การดื่มสุรา เป็นต้น ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับคณะสงฆ์ดำเนินการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายต่างๆ ให้ทันสมัยกับยุคปัจจุบัน รวมถึงการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วย

แนวทางในการแก้ไขปัญหาของกฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันมี ๘ แนวทาง ได้แก่

๑. ปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัย สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน
๒. สร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านกฎหมายให้แก่พระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไปทราบ
๓. แยกอำนาจรัฐกับศาสนาให้ชัดเจนขึ้น
๔. ทบทวนกฎระเบียบ ข้อบังคับ และขั้นตอนต่างๆ ที่มีรายละเอียดมาก ซึ่งส่งผลให้การปฏิบัติงานเกิดความล่าช้า
๕. ออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิของพระภิกษุสามเณรให้ทัดเทียมประชาชนชาวไทย
๖. จัดสถานที่สำหรับควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสามเณรที่กระทำความผิดเล็กน้อย หรือ ถูกกล่าวหาคดีต่างๆ แทนการให้ลาสิกขา
๗. ให้คณะสงฆ์มีอำนาจตัดสินสูงสุด
๘. จัดตั้งกองนิติการสงฆ์เป็นการเฉพาะ

๔.๑.๓ กฎหมายคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน

กฎหมายที่ควรมี หรือควรเพิ่มเติม เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็ง ได้แก่

๑. ปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัย และสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยผ่านการทำประชาพิจารณ์
๒. พัฒนาองค์ความรู้พระสงฆ์สามเณร โดยจัดตั้งเป็นวิทยาลัยพระสงฆ์สามเณร
๓. คณะสงฆ์นำกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาบังคับใช้กับพระภิกษุสามเณรอย่างเคร่งครัด
๔. เพิ่มเติมนิยามอาญาและกฎหมายแพ่ง ที่เอาผิดพระภิกษุสามเณรที่กระทำความผิดโลภวิชชะ
๕. กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาความดีความชอบให้ชัดเจน และนำไปใช้อย่างเท่าเทียม
๖. เพิ่มเติมนิยามกฎหมายที่สนับสนุน และส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร
๗. เพิ่มเติมนิยามกฎหมายที่รองรับพระวินยาศึกษา
๘. เพิ่มเติมนิยามกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระภิกษุสามเณรผู้กระทำความผิดลหุโทษ หรือผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด โดยไม่ต้องลาสิกขา
๙. ปรับปรุงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์จากรวมศูนย์ เป็นการกระจายอำนาจการบริหาร
๑๐. ปรับปรุงกฎเกณฑ์ในการแต่งตั้งพระสงฆ์สามเณรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน
๑๑. จัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์เป็นการเฉพาะ
๑๒. ผลักดันพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีสงฆ์โดยเฉพาะ

๔.๒ ผลการศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

ผลจากการศึกษาวิจัยโครงการย่อยที่ ๒ กองนิติการสงฆ์: แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

๔.๑ สภาพทั่วไปในการปกครองคณะสงฆ์ไทย

จากการวิเคราะห์ SWOT Analysis เกี่ยวกับสภาพทั่วไปในการปกครองคณะสงฆ์ไทย พบว่า

จุดแข็ง (Strengths) ได้แก่ ๑. เจ้าอาวาสส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน (อายุ ๔๕ - ๖๐) มีความรู้ทางธรรมอยู่ในระดับดี (นักธรรมชั้นเอก) และมีการศึกษาปรีดีสามัญ (ทางโลก) ในระดับค่อนข้างสูง (ปริญญาตรี ถึง ปริญญาเอก) ๒. เจ้าอาวาสใช้วิธีการบริหารแบบยึดหยุ่นตามสถานการณ์ และความร่วมมือร่วมใจ ๓. เจ้าอาวาส ใช้หลักธรรมาภิบาลด้านหลักความโปร่งใส หลักคุณธรรม และยึดถือความซื่อสัตย์สุจริตในการบริหาร มุ่งความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน ๔. ให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการศึกษา ๕. มีกรรมการวัดเป็นผู้ช่วยในการบริหารวัดและการจัดกิจกรรมต่างๆ

จุดอ่อน (Weaknesses) ได้แก่ ๑. พระสงฆ์ในวัดส่วนมากมีระดับการศึกษาปรีดีสามัญ (ทางโลก) ค่อนข้างต่ำ (ต่ำกว่าปริญญาตรี) ๒. ขาดการสนับสนุนทางด้านการศึกษาปรีดีสามัญ (ทางโลก) ๓. เจ้าอาวาสขาดความรู้ ความสามารถในการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ มุ่งผลสัมฤทธิ์ ๔. ขาดงบประมาณในการบริหารงานสาธารณูปการด้านต่างๆ ๕. เจ้าอาวาสขาดทักษะการแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ๖. ไม่มีระบบการคัดเลือกบุคคลที่เข้ามาบวชทำให้เกิดปัญหาในการอยู่ร่วมกัน ๗. กฎ ระเบียบในการอยู่ร่วมกันไม่ชัดเจน

โอกาส (Opportunities) ได้แก่ ๑. รัฐบาลให้การอุปถัมภ์คุ้มครองคณะสงฆ์ ๒. ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่รอบวัดนับถือศาสนาพุทธ ๓. ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดอย่างสม่ำเสมอ เช่น กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ ๔. มหาวิทยาลัยมีการเปิดสอนการศึกษาปรีดีสามัญ (ทางโลก) ให้แก่พระสงฆ์ในหลากหลายสาขา ๕. สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้ความสำคัญกับการสอนศีลธรรมในสถานศึกษา และการนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการแก้ปัญหาในองค์กรมากขึ้น

อุปสรรค (Threats) ได้แก่ ๑. ขาดงบประมาณสนับสนุนในการบริหารจัดการวัดจากแหล่งต่างๆ ๒. วัดขาดศักยภาพในการหารายได้ในสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน ๓. สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค Covid-๑๙ ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการ และการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างทั่วถึง ๔. ขาดหน่วยงานที่ให้ความรู้ ให้คำปรึกษาในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นกับวัดและชุมชน เพื่อสนับสนุนการปกครองคณะสงฆ์ ๕. การเปลี่ยนแปลง Generation อย่างรวดเร็วทำให้เกิดความต้องการที่แตกต่างกันภายในวัด

๔.๒ แนวทางในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

แนวทางในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย **ด้านโครงสร้างทางการบริหาร** ประกอบด้วย

๑. โครงสร้าง รูปแบบ วิสัยทัศน์ พันธกิจ
๒. วัตถุประสงค์ของศูนย์ฯ
๓. ระเบียบ ข้อบังคับ
๔. บุคลากรประจำศูนย์ฯ
๕. ๔M บริหารจัดการ เงิน คน วัสดุอุปกรณ์
๖. กระบวนการจัดการ POLC
๗. ศูนย์มีลักษณะเป็นองค์กรอิสระ

แนวทางในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย **ด้านบทบาทและหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ฯ** ประกอบด้วย

๑. ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท
๒. ตรวจสอบข้อเท็จจริงเรื่องร้องเรียน
๓. พัฒนาและให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องกฎหมายแก่คณะสงฆ์
๔. ปกป้องคณะสงฆ์ด้านกฎหมาย
๕. ดำเนินการให้กับวัด กรณีที่มีปัญหาด้านกฎหมาย
๖. พิจารณา ปรับปรุง พัฒนา แก้ไข ตรวจสอบติดตามการใช้กฎหมายของคณะสงฆ์
๗. ประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

แนวทางในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย **ด้านงบประมาณในการบริหารจัดการศูนย์ฯ** ประกอบด้วย

๑. รัฐบาลเข้ามาอุปถัมภ์ช่วยเหลืองบประมาณ
๒. วัดต่าง ๆ สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการ
๓. คณะสงฆ์สนับสนุนงบประมาณเพื่อเบิกจ่ายตามระเบียบ
๔. รัฐบาลและภาคเอกชนการสนับสนุนงบประมาณ
๕. เจ้าคณะจังหวัดระดมทุนทางงบประมาณ

แนวทางในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย **ด้านสถานที่ตั้งของศูนย์ (สถานที่ทำงาน)** ประกอบด้วย

๑. ศูนย์หรือสำนักงาน ๑ อำเภอ ๑ สำนักงาน
๒. ศูนย์ช่วยเหลือด้านกฎหมายตั้งประจำอยู่ทุกจังหวัด
๓. ศูนย์ตั้งอยู่สำนักงานเจ้าคณะจังหวัด

๔.๓ (ร่าง) ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

ระเบียบคณะสงฆ์จังหวัด...

ว่าด้วยการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท

(กองนิติการสงฆ์จังหวัด...)

พุทธศักราช.....

.....

เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของคณะสงฆ์จังหวัด.....

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๑๕ แห่งกฎหมายตราสามดวง ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ จึงวางระเบียบไว้ดังนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียก “ระเบียบคณะสงฆ์จังหวัด.. ว่าด้วยการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) พุทธศักราช...”

ข้อ ๒ บรรดา กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อกำหนด คำสั่ง หรือประกาศอื่นใดซึ่งขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ ๓ ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศ

ข้อ ๔ ในระเบียบนี้

“ศูนย์” หมายความว่า ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...)

“ประธานกรรมการ” หมายถึง ประธานกรรมการบริหารศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...)

“คณะกรรมการ” หมายถึง คณะกรรมการบริหารศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...)

ข้อ ๕ ให้เจ้าคณะจังหวัด...รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ข้อ ๖ ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) มีวัตถุประสงค์ดังนี้

(๑) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้พระสงฆ์มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระธรรมวินัย และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

(๒) เพื่อเป็นศูนย์กลางในการจัดการข้อร้องเรียนของคณะสงฆ์

(๓) เพื่อเป็นที่ปรึกษาทางด้านกฎหมายของคณะสงฆ์และพัฒนากิจการกิจการคณะสงฆ์ให้เกิดความเข้มแข็ง

หมวด ๑

การบริหาร และการดำเนินการ

ข้อ ๗ ให้มีคณะกรรมการบริหารศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) คณะหนึ่ง ประกอบด้วย

(๑) ประธานกรรมการ ได้แก่ เจ้าคณะจังหวัด หรือ รองเจ้าคณะจังหวัดที่เจ้าคณะจังหวัดมอบหมาย

(๒) กรรมการที่เป็นเจ้าคณะจำนวนสามรูป แต่งตั้งโดยเจ้าคณะจังหวัด

(๓) กรรมการผู้แทนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด...จำนวนสามคน แต่งตั้งโดยเจ้าคณะจังหวัด

(๔) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านกฎหมาย จำนวนสามคน แต่งตั้งโดยเจ้าคณะจังหวัด

ให้เลขานุการเจ้าคณะจังหวัด หรือผู้ที่เจ้าคณะจังหวัดมอบหมายให้เป็นเลขานุการ หรืออาจมีผู้ช่วยเลขานุการเพิ่มอีกก็ได้

ให้ประธานกรรมการโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการเลือกกรรมการจำนวนสามรูป หรือคนเป็นรองประธานกรรมการ

ข้อ ๘ ประธานกรรมการอาจมีปรึกษาก็ได้ คุณสมบัติของที่ปรึกษา การคัดเลือกและการแต่งตั้ง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของประธานกรรมการ

ข้อ ๙ กรรมการตามข้อ ๗ (๒) (๓) และ (๔) มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสามปีและอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามความในวรรคหนึ่ง กรรมการตามข้อ ๗ (๒) (๓) และ (๔) พ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) มรณภาพหรือตาย

(๒) ลาออก

(๓) ขาดการประชุมติดต่อกันสองครั้งโดยไม่แจ้งเหตุผล

(๔) ขาดคุณสมบัติตามข้อ ๗ (๒) (๓) และ (๔)

(๕) เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ

(๖) เจ้าคณะจังหวัดให้ออกตามคำแนะนำของคณะกรรมการ

ในกรณีกรรมการตามข้อ ๗ (๒) (๓) และ (๔) พ้นจากตำแหน่งก่อนครบวาระและมีการเลือกตั้งผู้ดำรงตำแหน่งแทนแล้ว ให้ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการนั้นอยู่ในตำแหน่งเพียงเท่าวาระที่เหลืออยู่ของผู้ซึ่งตนแทน

ข้อ ๑๐ เมื่อกรรมการตามข้อ ๗ (๒) (๓) และ (๔) พ้นจากตำแหน่งตามวาระ ให้ประธานคณะกรรมการเสนอชื่อกรรมการให้เจ้าคณะจังหวัดแต่งตั้งภายในสามสิบวันนับตั้งแต่กรรมการนั้นพ้นจากตำแหน่ง

ในกรณีกรรมการตามข้อ ๗ (๒) (๓) และ (๔) พ้นจากตำแหน่งตามวาระ แต่ยังมีได้แต่งตั้งกรรมการขึ้นใหม่ ให้กรรมการซึ่งพ้นจากตำแหน่งปฏิบัติหน้าที่ต่อไปจนกว่าจะได้มีการแต่งตั้งกรรมการขึ้นใหม่

ข้อ ๑๑ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

(๑) กำหนดนโยบาย วางแผน ควบคุม ดูแลการดำเนินงานและออกกฎเกณฑ์การบริหารงานของศูนย์ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะสงฆ์

(๒) ควบคุม ตรวจสอบ ผลการดำเนินงานของศูนย์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

(๓) ควบคุม ดูแล งบประมาณประจำปีของศูนย์

(๔) พิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดเมื่อมีปัญหาที่เกิดขึ้น

(๕) แต่งตั้งอนุกรรมการหรือบุคคลเพื่อทำการใด ๆ อันอยู่ในอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ

(๖) รายงานผลการปฏิบัติงานและงบประมาณให้เจ้าคณะจังหวัดทราบ

ข้อ ๑๒ ให้มีการประชุมคณะกรรมการอย่างน้อยปีละหกครั้ง ถ้าหากมีความจำเป็นรีบด่วนให้ประธานกรรมการเรียกประชุมคณะกรรมการเป็นกรณีพิเศษได้

การประชุมต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดจึงถือว่าเป็นองค์ประชุม

ให้ประธานกรรมการเป็นประธานที่ประชุม ถ้าประธานกรรมการไม่สามารถมาประชุมได้ให้รองประธานกรรมการเป็นประธานที่ประชุมครั้งนั้น ถ้ารองประธานกรรมการไม่สามารถมาประชุมได้ให้ที่ประชุมเลือกคณะกรรมการที่มาประชุมรูปหนึ่งเป็นประธานที่ประชุม

การลงมติใด ๆ ให้ถือคะแนนเสียงข้างมากเป็นเด็ดขาด ถ้ามีคะแนนเสียงเท่ากัน ประธานที่ประชุมเป็นผู้ลงคะแนนเสียงชี้ขาด

หมวด ๒

การเงิน และการบัญชี

ข้อ ๑๓ ให้ปีงบประมาณของศูนย์เริ่มต้นและสิ้นสุดตามปีงบประมาณที่คณะสงฆ์หรือสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกำหนด

ข้อ ๑๔ ให้ศูนย์จัดทำระบบการเงินและการบัญชีตามแบบที่คณะสงฆ์หรือสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกำหนด

ข้อ ๑๕ ให้ศูนย์มีอำนาจเก็บรักษาเงินสดภายในสำนักงานได้ไม่เกินห้าหมื่นบาทเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนภายในศูนย์ ถ้ามีเงินเกินกว่าห้าหมื่นบาทให้นำส่งบัญชีธนาคารของศูนย์

ข้อ ๑๖ ให้มีคณะกรรมการไม่น้อยกว่าสามรูปหรือคน เป็นเจ้าหน้าที่ตรวจสอบบัญชีรายรับรายจ่าย และลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน

ข้อ ๑๗ ให้มีการรายงานผลการตรวจสอบบัญชีและการเงินส่งคณะกรรมการภายในเก้าสิบวันนับแต่วันสิ้นปีงบประมาณ เพื่อให้คณะกรรมการพิจารณาและทำรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัด

หมวดที่ ๓

บทเฉพาะกาล

ข้อ ๑๘ ให้กิจกรรมใด ๆ อันเกี่ยวข้องกับศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) ที่ได้ดำเนินการแล้วก่อนที่ระเบียบนี้จะประกาศใช้ ยังคงดำเนินต่อไปจนกว่าจะแล้วเสร็จ

ประกาศ ณ วันที่.....เดือน..... พุทธศักราช.....

(.....)

เจ้าคณะจังหวัด.....

๔.๔ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสู่การปฏิบัติและแนวทางขับเคลื่อนศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๑. การตั้งกองนิติการ เพื่อรวบพระสงฆ์ที่มีความชัดเจนแม่นยำในด้านกฎหมาย เพื่อช่วยเหลือการถูกร้องเรียนในเรื่องต่าง ๆ และมีการรับเรื่องร้องเรียนเพื่อดำเนินการตรวจสอบและแก้ไขอย่างรวดเร็ว

๒. สำนักงานพระพุทธศาสนาเสนอเข้าแผนเพื่อของบประมาณ

๓. กองนิติการสงฆ์ มีไว้เพื่อ กำกับ ควบคุม ดูแล พัฒนา ปรับปรุง ให้พระสงฆ์ปฏิบัติถูกต้องเหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยความเป็นกลาง อย่างเป็นธรรมและสงฆ์สามารถปฏิบัติตามได้ด้วยความเข้าใจ เพื่อเป็นตัวแทนการเผยแพร่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อไป

๔. แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท

๑) นำเสนอที่ประชุมคณะสงฆ์จังหวัดให้เห็นความสำคัญและเห็นชอบร่วมกัน

๒) ปรึกษาขอความเห็นจากส่วนราชการ

๓) เจ้าคณะจังหวัดมีคำสั่งจัดตั้งศูนย์ฯ โดยอาศัยอำนาจของเจ้าคณะจังหวัด

๔) งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการ มาจากการบริจาคของวัดต่าง ๆ

๕) หากสามารถผลักดันเข้า ครม. หรือรัฐบาลให้ความเห็นชอบ สามารถทำในภาพรวมทั้งประเทศ โดยการจัดตั้งเป็นศูนย์ฯ ในแต่ละจังหวัด มีเจ้าหน้าที่ประจำโดยอาจมีทั้งพระภิกษุและฆราวาส มีงบประมาณ สนับสนุนการดำเนินการ เป็นกิจจะลักษณะ

๕. เป็นหน่วยงานที่ให้คำปรึกษา คำแนะนำด้านพระธรรมวินัยและกฎหมายให้กับพระสังฆาธิการและคณะสงฆ์ ในกรณีที่เป็นการพิพาทภายในอาจทำหน้าที่การไกล่เกลี่ยร่วมด้วย

๖. รูปแบบที่เป็นในลักษณะคล้ายกลุ่มพระวินัยธร ที่มีภูมิรู้ภูมิธรรมและรักษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ซึ่งอาจจะเพิ่มบุคลากรที่เป็นฆราวาส ที่มีความรู้ความเข้าใจด้านกฎหมายเสริมเข้าไปด้วย โดยศูนย์ช่วยเหลือฯ จะเป็นเข้าร่วมสังเกตการณ์และให้คำแนะนำแก่ผู้มีอำนาจในการวินิจฉัยอธิกรณ์หรือข้อพิพาทต่าง ๆ ในคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตาม ผู้ทำหน้าที่ในลักษณะนี้ไม่ควรดำรงตำแหน่งทางการปกครองเพื่อลด อคติ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้

๗. ระเบียบการจัดตั้งกองนิติการสงฆ์

- ๑) ศูนย์มีหน้าที่ช่วยเหลือดำเนินการด้านกฎหมายให้กับคณะสงฆ์ในจังหวัด
- ๒) วัดที่มีข้อพิพาท หรือ ต้องดำเนินการด้านนิติกรรมสัญญาให้นำมาให้ศูนย์ช่วยดำเนินการได้ โดยต้องเป็นไป เพื่อเป็นประโยชน์แก่วัดและการพระศาสนา ไม่ได้เป็นการกลั่นแกล้งผู้อื่น หรือมีเจตนาในการแสวงหาประโยชน์โดยทางที่มีชอบด้วยกฎหมาย
- ๓) กรณีที่วัดเป็นจำเลย วัดต้องเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ หากประสงค์ให้ศูนย์เป็นผู้ว่าความแก้ต่างคดีให้
- ๔) หากมีการดำเนินการใด ต้องใช้ทุนทรัพย์ในจำนวนที่สูง วัดต้องยินยอม ในการออกทุนทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ
- ๕) บุคลากร เจ้าหน้าที่ของศูนย์ ต้องไม่อาศัยตำแหน่งหน้าที่ หรืองานที่ทำไป แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ
๘. รูปแบบศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท
- ๑) มีสำนักงานที่ตั้งเป็นหลักแหล่ง
- ๒) เป็นที่ปรึกษา และดำเนินการด้านนิติกรรมสัญญาให้กับวัดต่างๆ ในจังหวัด เป็นเหมือนกองนิติการของจังหวัด โดยวัดใดที่ต้องการดำเนินการด้านนิติกรรมสัญญาต่างๆ ศูนย์ต้องเป็นผู้ดำเนินการให้ รวมทั้งว่าความแก้ต่างอรรถคดีให้กับวัดต่าง ๆ และคณะสงฆ์ในจังหวัด
- ๓) การดำเนินการ ทำโดยหากวัดใดต้องการดำเนินการด้านนิติกรรมสัญญา หรือมีคดีข้อพิพาท ให้นำเรื่องมาให้ศูนย์ช่วยเหลือด้านกฎหมาย เป็นผู้ช่วยดำเนินการให้ หรือตั้งทนายความแก้ต่างให้
๙. ระเบียบการจัดตั้งกองนิติการสงฆ์
- ๑) ต้องเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์
- ๒) ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อประชาสัมพันธ์การทำงานของศูนย์ฯ ให้เป็นที่รู้จัก
- ๓) อาจทำงานโดยเลือกพื้นที่ที่มีความพร้อมก่อน หรืออาจคัดเลือกจากงานง่ายๆ ก่อน
- ๔) ต้องมีการกำกับ ติดตาม อย่างเป็นรูปธรรม ไม่ใช่ก่อตั้งแล้ว ทำงานอะไรก็ไม่สำเร็จ
๑๐. แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท
- ๑) เตรียมความพร้อมของนิติกร ทั้งจำนวนให้มีมากเพียงพอ เป็นผู้มีความรู้ทางกฎหมายคณะสงฆ์ รวมถึงบริบทการทำงานขอคณะสงฆ์อยุธยา ซึ่งจะเป็นพื้นที่ทำงาน
- ๒) สถานที่ ควรไปมาสะดวก มีการประชาสัมพันธ์ แนวทางการดำเนินการของศูนย์ รวมถึงรายงานการทำงานของศูนย์ ต่อสาธารณะชน อยู่เป็นประจำ
- ๓) ประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่ เช่น อบต. อบจ. เพื่อเพิ่มอำนาจในการดำเนินการ
- ๔) เตรียมผู้นำและอาสาสมัครชุมชนของคณะสงฆ์ เพื่อที่จะได้รับฟังปัญหาจากหลายๆ ด้าน ไม่ควรฟังความจากพระผู้ใหญ่ข้างเดียว ควรดูความเห็นของชุมชน และประชาชนรอบวัดด้วย

๕) ควรจัดแบ่งนิติกรเป็นทีม เช่น ทีมให้คำปรึกษาด้านกฎหมาย ทีมรับปัญหาและจัดการงานทั่วไป ทีมลงพ

๖) เมื่อรับเป็นผู้ช่วยเหลือแล้ว ต้องช่วยจัดการให้จนถึงที่สุดไม่ทอดทิ้งกันกลางทาง หรือเมื่อถึงทางตัน

๑๑. แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็ง ๑. หาสถานที่จัดตั้ง ๒. หาบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย ๓. หาเครือข่ายที่มีความชำนาญทางด้านกฎหมาย ๔. มีกองทุนเพื่อมาใช้จ่ายในศูนย์

๑๒. แนวทางการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือด้านกฎหมายและข้อพิพาท ควรมีแนวทางดังนี้

๑) ปกษาเจ้าคณะจังหวัดเพื่อระดมทุนในการจัดตั้งช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท

๒) ตั้งคณะกรรมการศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท

๓) ควรมีพระสงฆ์ที่ท่านเจ้าคณะจังหวัดแต่งตั้งอยู่ในคณะกรรมการช่วยเหลือ

๑๓. ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) ควรถูกบรรจุไว้ในแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

๑๔. ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) ควรอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของฝ่ายปกครองของมหาเถรสมาคม

๑๕. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุน

๑๖. ควรจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์จังหวัด...) ให้ครอบคลุมทุกจังหวัด อย่างน้อยจังหวัดละ ๑ แห่ง

๑๗. ควรจัดตั้งสภาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท (กองนิติการสงฆ์) แห่งประเทศไทย เพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนศูนย์ฯ ระดับจังหวัดให้มีความเข้มแข็ง

๔.๓ ผลการพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

ผลจากการศึกษาวิจัยโครงการย่อยที่ ๓ การพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

๔.๓.๑ สังเคราะห์องค์ความรู้ด้านระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ไทย

๑. เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นการผนวกเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ และ เทคโนโลยีสื่อสารโทรคมนาคม เพื่อใช้ในงานจัดเก็บ บันทึก และประมวลผลข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว และถูกต้อง และสามารถส่งผลลัพธ์ของการทำงานไปยังผู้ใช้ที่อยู่ห่างไกลได้อย่างรวดเร็ว และสะดวก นอกจากนี้ เทคโนโลยีสารสนเทศยังมีบทบาทที่สำคัญในทุกวงการ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกด้านความเป็นอยู่ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การแพทย์ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การเมือง ตลอดจนการวิจัยและการพัฒนาต่าง ๆ

๒. ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายคณะสงฆ์ ปัจจุบันคือ ระบบการปกครองตามลำดับชั้น เช่น เจ้าคณะจังหวัดปกครองพระสงฆ์และใช้ข้อกฎหมายตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้อำนาจแก่เจ้าคณะจังหวัดได้

๓. ปัญหาและอุปสรรคในการใช้ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัย ประกอบด้วย ๑. บุคลากรทางด้านกฎหมายไม่เพียงพอ แนวทางแก้ประกาศรับสมัครบุคลากรโดยหาแรงจูงใจที่ดีทีจะมีผู้มาสมัคร ๒. ขาดการตรวจสอบอย่างชัดเจน แนวทางแก้ต้องสร้างระบบ และบุคลากรให้มีความเชี่ยวชาญ ๓. สถานที่ไม่มีความเหมาะสม แนวทางแก้ต้องหาที่มีความเหมาะสมแก่การเดินทาง น่าจะเป็นวัดที่มีความเหมาะสม โดยทางศูนย์ต้องมีความใช้จ่ายให้เหมาะสม ๔. มีเทคโนโลยีอุปกรณ์ต่างๆไม่เพียงพอ แนวทางแก้ต้องหาอย่างเร่งด่วน เพราะสำคัญมากต่อยุคปัจจุบัน

สรุปได้ว่า ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัย มาจากการปกครองและการตัดสินใจของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงซึ่งมีอำนาจและอิทธิพลต่อการปกครองสงฆ์ เมื่อออกเป็นกฎ คณะสงฆ์ทั้งหมดต้องปฏิบัติตาม ดังนั้นระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมาย ของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีระบบพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ใช้งานระบบข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ ระบบพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีระบบปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล ใช้งานระบบ เจ้าคณะส่วนกลางสั่งเจ้าคณะภาค เจ้าคณะภาคสั่งเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะจังหวัดสั่งเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะอำเภอสั่งเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะตำบลสั่งเจ้าอาวาส

๔.๓.๒ ผลการพัฒนาระบบปฏิบัติการเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

แอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) นี้ ประกอบด้วยเครื่องมืออำนวยความสะดวกให้แก่ ๑. กุลบุตรผู้ประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบท ๒. พระภิกษุและสามเณร ๓. พระสังฆาธิการ ๔. ผู้ดูแลระบบ ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงเนื้อหา

กิจกรรมต่างๆ ได้โดยผ่านเว็บไซต์ www.sanghadata.com ผู้ใช้งานและผู้ดูแลระบบสามารถติดต่อสื่อสารได้ด้วยเครื่องมือการสื่อสารที่ระบบจัดไว้ให้ เช่น ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-Mail) ห้องสนทนา (Forum) กระดานถาม-ตอบ (Chat) เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเก็บบันทึกข้อมูลของกุลบุตรผู้ประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบทและพระภิกษุสามเณร ซึ่งพระสังฆาธิการที่เกี่ยวข้อง เช่น พระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส เจ้าคณะผู้ปกครองสามารถนำข้อมูลไปวิเคราะห์ติดตามและประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลของคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแบ่งได้ดังนี้ ๑. การออกแบบแผนภาพบริบท (Context Diagram) และ ๒. ออกแบบหน้าจอแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS)

๔.๓.๓ ผลการประเมินการทดลองใช้ระบบปฏิบัติการเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๑. ผลการทดลองแบบหนึ่งต่อหนึ่ง พบว่า นิสิตมีความคิดเห็นว่าคุณมีเมนูในการตรวจสอบประวัติอาชญากรรม ใบรับรองแพทย์ และใบรับรองหนี้สิน เพื่อให้ง่ายต่อการใช้งาน ผู้วิจัยจึงปรับปรุงแก้ไข เป็น เพิ่มเมนูในการตรวจสอบประวัติอาชญากรรม ใบรับรองแพทย์ และใบรับรองหนี้สิน ท้ายคำขอบวช

๒. ผลการประเมินประสิทธิภาพแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) จากผู้เชี่ยวชาญ พบว่า ประสิทธิภาพของแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ร้อยละ ๘๖.๖๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าทุกด้านมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมากที่สุด

๓. พระสงฆ์มีความพึงพอใจที่มีต่อแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๕๘, S.D. = ๐.๘๕๕) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก ๑๑ ข้อ จาก ๑๖ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ข้อที่ ๑๕. คำศัพท์ที่ใช้มีความคุ้นเคยและสามารถปฏิบัติตามได้โดยง่าย

๔.๔ ผลการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

ผลจากการศึกษาวิจัยโครงการย่อยที่ ๔ การพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

๔.๔.๑ สภาพทั่วไปในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

เครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบันของคณะสงฆ์ คือ ฆราวาส พุทธศาสนิกชน , หน่วยงานราชการ, องค์กรเอกชน, เครือข่ายทางคณะสงฆ์ด้วยตนเอง เครือข่ายทางสังคม ที่ควรมี คือ บ้าน วัด โรงเรียนและราชการ ชุมชนที่อยู่ใกล้วัด เข้ามาช่วยเหลือวัด เช่นการทำบุญในวันสำคัญเป็นต้น การสื่อสารทางออนไลน์เช่นเฟสบุ๊ค ช่วยประชาสัมพันธ์วัดให้รู้จักกว้างขวางขึ้น สื่อสารมวลชนต่างๆ ช่วยสนับสนุนในการเผยแพร่ของวัด หน่วยงานราชการ เข้ามาช่วยสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่นทางงบประมาณ เป็นต้น เครือข่ายทางสังคมของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันนั้นจะมีการช่วยกันทำงานอย่างเหนียวแน่น ตลอดจนทุกภาคส่วนจะช่วยกันสนับสนุน อุปถัมภ์กันตามกำลังศรัทธา ผลงานจึงออกมาอย่างเป็นรูปธรรม แต่จะเป็นการบอกกล่าวกันด้วยวาจา เชิญชวนกันปากต่อปาก ซึ่งเท่าที่ยังไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควร ตรงนี้น่าจะได้รับการพัฒนาเป็นระบบ Technology มาสู่วงการคณะสงฆ์ โดยผู้บังคับบัญชาสนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีการพัฒนาและเรียนรู้ระบบสังคมออนไลน์อย่างเต็มรูปแบบ โดยเน้นในส่วนที่เป็นการส่งเสริมการทำความดี ช่วยเหลือสังคม พัฒนาชุมชน ฯลฯ

๔.๔.๒ ผลลัพธ์และความคาดหวังที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายทางสังคมของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

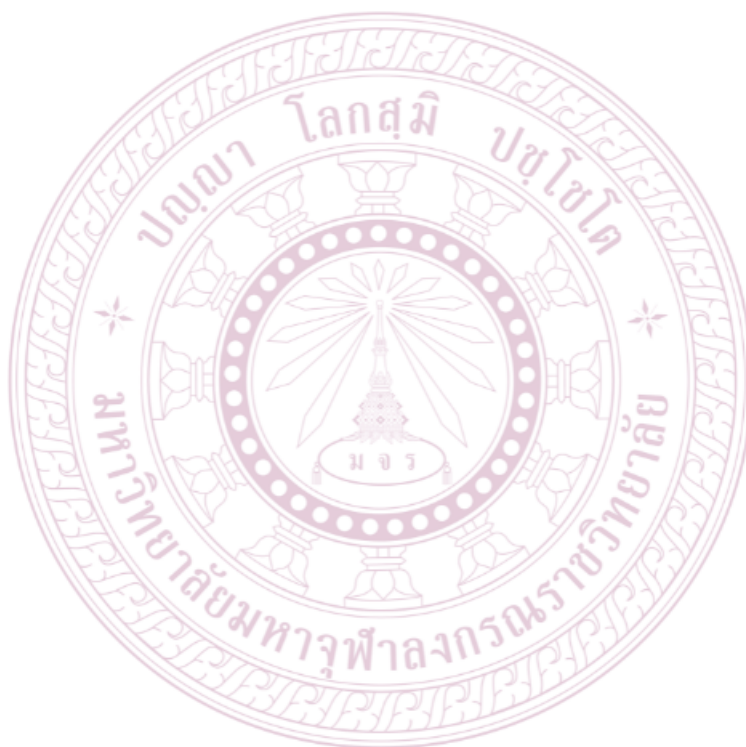
ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายทางสังคมของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีบางวัดเท่านั้นที่ใช้เครือข่ายทางสังคมอย่างเป็นประโยชน์และวัดส่วนใหญ่ ยังให้เครือข่ายทางสังคมเข้ามาใช้อย่างเต็มที่สักเท่าไร และความคาดหวังจากเครือข่ายทางสังคมของคณะสงฆ์ต้องมีความร่วมมือกันมากกว่านี้เพราะปัจจุบันการมีเครือข่ายทางสังคมมากเท่าไรทำให้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ที่ดีเยี่ยม

ปัจจุบันเครือข่ายต่างๆ ส่วนใหญ่เน้นไปที่การบูรณาการในการจัดกิจกรรมร่วม ผลลัพธ์จึงเกิดในลักษณะของการจัดศาสนพิธี วันสำคัญต่างๆ แต่ความคาดหวังที่แท้จริง อยากให้เป็นไปในลักษณะช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของเจ้าอาวาส ในลักษณะการเป็นที่ปรึกษาหรือไวยาวัจกร ไม่ใช่กระทำการแทนทั้งหมด รวมทั้งการช่วยวางระบบการบริหารจัดการวัด ซึ่งปัจจุบันวัดหลายวัดถูกวางระบบโดยยึดศูนย์กลางที่ เจ้าอาวาส เป็นหลัก เมื่อเจ้าอาวาสสมณภาพหรือเปลี่ยนแปลง ก็จะมีปัญหาในการสานต่องาน ระบบการบริหารจัดการที่ดีต้องไม่ยึดที่ตัวบุคคลเป็นหลัก

๔.๔.๓ กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของสังคมไทย

กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย เริ่มต้นจากทีมนักวิจัยเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย คณะสงฆ์

จังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด และสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ให้มีบทบาทในการให้คำปรึกษา การให้กำลังใจ การให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายกับกลุ่มเป้าหมายคือ พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ เพื่อลดปัญหาการกระทำความผิดของพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ และสามารถควบคุมพระภิกษุสามเณรให้อยู่ในพระธรรมวินัย และนโยบายของคณะสงฆ์ได้ ส่งผลให้คณะสงฆ์เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในการปกครอง

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ ๑) เพื่อสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ ๒) เพื่อศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๓) เพื่อพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ๔) เพื่อการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๔ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ทั้งนี้จากผลการวิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญในการสังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน ตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้

๕.๑.๑ ผลการสังเคราะห์กฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์

๑. ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์โดยตรง อาทิเช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม เป็นต้น ส่วนที่สอง เป็นส่วนที่เป็นกฎหมายของคณะสงฆ์เกี่ยวกับพระสังฆาธิการในฐานะผู้ปกครองคณะสงฆ์ อาทิเช่น กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบมหาเถรสมาคม รวมถึงพระธรรมวินัย เป็นต้น ส่วนกฎหมายที่พระสังฆาธิการควรรู้หรือควรทราบ แบ่งออกเป็น ๓ สถานะคือ สถานะที่หนึ่ง ในฐานะพระสังฆาธิการเป็นเจ้าพนักงาน สถานะที่สอง ในฐานะผู้บริหารองค์กรสงฆ์ และ สถานะที่สาม ในฐานะพระภิกษุสงฆ์

๒. สภาพกฎหมายและแนวทางในการแก้ไขปัญหาของกฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ มี ๒ ลักษณะ คือ ๑. มีสภาพที่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์ เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ๒. มีสภาพไม่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์ จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาให้ดีขึ้น เช่น บางกฎหมายมีสภาพบังคับใช้เฉพาะนักบวชในทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดความเลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมในทางปฏิบัติ เป็นต้น ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับคณะสงฆ์ดำเนินการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายต่างๆ ให้ทันสมัยกับยุคปัจจุบัน รวมถึงการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วย

๓. กฎหมายคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน ได้แก่ ๑. ปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัย และสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยผ่านการทำ

ประชาพิจารณ์ ๒. พัฒนาการความรู้พระสังฆาธิการ โดยจัดตั้งเป็นวิทยาลัยพระสังฆาธิการ ๓. คณะสงฆ์กำกับติดตามผลการนำกฎหมายมาบังคับใช้กับพระภิกษุสามเณรอย่างต่อเนื่อง ๔. เพิ่มเติมกฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่ง ที่เอาผิดพระภิกษุสามเณรที่กระทำความผิดโลภวิชชะ ๕. กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาความดีความชอบให้ชัดเจน และนำไปใช้อย่างเท่าเทียม ๖. เพิ่มเติมกฎหมายที่สนับสนุน และส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ๗. เพิ่มเติมกฎหมายที่รองรับพระวินยาธิการ ๘. เพิ่มเติมกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระภิกษุสามเณรผู้กระทำความผิดลหุโทษ หรือผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด โดยไม่ต้องลาสิกขา ๙. ปรับปรุงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์จากรวมศูนย์ เป็นการกระจายอำนาจการบริหาร ๑๐. ปรับปรุงกฎเกณฑ์ในการแต่งตั้งพระสังฆาธิการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ๑๑. จัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์เป็นการเฉพาะ ๑๒. ผลักดันพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีสงฆ์โดยเฉพาะ

๕.๑.๒ ผลการศึกษาศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๑. การปกครองคณะสงฆ์ไทยเจ้าอาวาสส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน มีความรู้ทางโลกและทางธรรม บริหารแบบยึดหยุ่น ยึดถือความซื่อสัตย์สุจริต พระสงฆ์ส่วนมากมีระดับการศึกษาทางโลกค่อนข้างต่ำ เจ้าอาวาสขาดความรู้ในการบริหาร ถึงแม้ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ แต่ยังขาดงบประมาณสนับสนุน และหน่วยงานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ไม่เพียงพอ

๒. แนวทางในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ฯ ประกอบด้วย ด้านโครงสร้างการบริหาร ด้านบทบาทหน้าที่ ด้านงบประมาณ และด้านสถานที่ตั้ง

๓. สามารถจัดทำ (ร่าง) ศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาทเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย (ระเบียบคณะสงฆ์จังหวัด)

๔. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสู่การปฏิบัติและแนวทางขับเคลื่อนศูนย์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ด้านกฎหมายและข้อพิพาท เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย ควรเป็นศูนย์ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา แนะนำด้านพระธรรมวินัยและกฎหมายแก่คณะสงฆ์ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรบรรจุในแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาภายใต้การกำกับดูแลของฝ่ายปกครองของมหาเถรสมาคม ควรจัดตั้งศูนย์ฯ ครอบคลุมทุกจังหวัดอย่างน้อยจังหวัดละ ๑ ศูนย์ และจัดตั้งสภาศูนย์ฯ แห่งประเทศไทย

๕.๑.๓ ผลการพัฒนาระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัยเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย

๑. ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายคณะสงฆ์ ปัจจุบันคือ ระบบการปกครองตามลำดับชั้น เช่น เจ้าคณะจังหวัดปกครองพระสงฆ์และใช้ข้อกฎหมายตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้อำนาจแก่เจ้าคณะจังหวัดได้ ปัญหาและอุปสรรคในการใช้ระบบปฏิบัติการเชิงกฎหมายและพระธรรมวินัย ประกอบด้วย ๑. บุคลากรทางด้านกฎหมายไม่เพียงพอ แนวทางแก้ประกาศรับสมัครบุคลากรโดยหาแรงจูงใจที่ดีที่จะมีผู้มาสมัคร ๒. ขาดการตรวจสอบอย่างชัดเจน แนวทางแก้ต้องสร้างระบบ และบุคลากรให้มีความเชี่ยวชาญ ๓. สถานที่ไม่มีความเหมาะสม แนวทางแก้ต้องจัดหาที่มีความเหมาะสมแก่การเดินทาง น่าจะเป็นวัดที่มีความเหมาะสม โดยทางศูนย์ต้องมีความใช้จ่ายให้เหมาะสม ๔. มี

เทคโนโลยีอุปกรณ์ต่างๆไม่เพียงพอ แนวทางแก้ต้องจัดหาอย่างเร่งด่วน เพราะสำคัญมากต่อยุคปัจจุบัน

๒. แอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) นี้ ประกอบด้วยเครื่องมืออำนวยความสะดวกให้แก่ ๑. กุลบุตรผู้ประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบท ๒. พระภิกษุและสามเณร ๓. พระสังฆาธิการ ๔. ผู้ดูแลระบบ ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงเนื้อหา กิจกรรมต่างๆ ได้โดยผ่านเว็บไซต์ www.sanghadata.com ผู้ใช้งานและผู้ดูแลระบบสามารถติดต่อสื่อสารได้ด้วยเครื่องมือการสื่อสารที่ระบบจัดไว้ให้ เช่น ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-Mail) ห้องสนทนา (Forum) กระดานถาม-ตอบ (Chat) เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเก็บบันทึกข้อมูลของกุลบุตรผู้ประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบทและพระภิกษุสามเณร ซึ่งพระสังฆาธิการที่เกี่ยวข้อง เช่น พระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส เจ้าคณะผู้ปกครองสามารถนำข้อมูลไปวิเคราะห์ ติดตามและประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลของคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแบ่งได้ดังนี้ ๑. การออกแบบแผนภาพบริบท (Context Diagram) และ ๒. ออกแบบหน้าจอแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS)

๓. ผลการประเมินการทดลองใช้ระบบปฏิบัติการเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย พบว่า ๑. ผลการทดลองแบบหนึ่งต่อหนึ่ง พบว่า นิสิตมีความคิดเห็นว่าการมีเมนูในการตรวจสอบประวัติอาชญากรรม ใบรับรองแพทย์ และใบรับรองหนี้สิน เพื่อให้ง่ายต่อการใช้งาน ผู้วิจัยจึงปรับปรุงแก้ไข เป็น เพิ่มเมนูในการตรวจสอบประวัติอาชญากรรม ใบรับรองแพทย์ และใบรับรองหนี้สิน ท้ายคำขอบวช ๒. ผลการประเมินประสิทธิภาพแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) จากผู้เชี่ยวชาญ พบว่า ประสิทธิภาพของแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ร้อยละ ๘๘.๖ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าทุกด้านมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมาก ๓. พระสงฆ์มีความพึงพอใจที่มีต่อแอปพลิเคชันฐานข้อมูลเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (Sangha Data Management System: SDMS) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๕๘, S.D. = ๐.๘๕๕) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก ๑๑ ข้อ จาก ๑๖ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ข้อที่ ๑๕. คำศัพท์ที่ใช้มีความคุ้นเคยและสามารถปฏิบัติตามได้โดยง่าย

๕.๑.๔ ผลการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย

๑. สภาพทั่วไปในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ไทย พบว่า เครือข่ายทางสังคมของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ประกอบด้วย ขรवास พุทธศาสนิกชน , หน่วยงานราชการ, องค์กรเอกชน, เครือข่ายทางคณะสงฆ์ด้วยกันเอง ซึ่งทุกเครือข่ายช่วยกันทำงานอย่างเหนียวแน่น สนับสนุน อุปถัมภ์กันตามกำลังศรัทธา เน้นการบอกกล่าวกันด้วยวาจา เชิญชวนกันปากต่อปาก จึงส่งผลให้การพัฒนาศาสนาเครือข่ายมีน้อย ดังนั้นผู้บังคับบัญชาจึงควรสนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีการพัฒนาและเรียนรู้ระบบสังคมออนไลน์อย่างเต็มรูปแบบ โดยเน้นในส่วนที่เป็นการส่งเสริมการทำความดี ช่วยเหลือสังคม และพัฒนาชุมชน ฯลฯ

๒. ผลลัพธ์และความคาดหวังที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายทางสังคมของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบว่า ส่วนใหญ่ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีบางวัดเท่านั้นที่ใช้เครือข่ายทางสังคม

อย่างเป็นประโยชน์ ส่วนความคาดหวังจากเครือข่ายทางสังคม พบว่า เครือข่ายควรมีการปรึกษาหารือกัน และทำงานกันเป็นทีม

๓. กลไกการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย เริ่มต้นจากทีมนักวิจัยเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย คณะสงฆ์จังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด และสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ให้มีบทบาทในการให้คำปรึกษา การให้กำลังใจ การให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายกับกลุ่มเป้าหมายคือ พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ เพื่อลดปัญหาการกระทำความผิดของพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ และสามารถควบคุมพระภิกษุสามเณรให้อยู่ในพระธรรมวินัย และนโยบายของคณะสงฆ์ได้ ส่งผลให้คณะสงฆ์เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในการปกครอง

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ จะกล่าวถึงการสังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายดังนี้

๕.๒.๑ ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์โดยตรง เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กับส่วนที่เป็นพระสังฆาธิการในฐานะผู้ปกครองคณะสงฆ์ เช่น กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบมหาเถรสมาคม รวมถึงพระธรรมวินัย เป็นต้น ส่วนกฎหมายที่พระสังฆาธิการควรรู้หรือควรทราบ แบ่งออกเป็น ๓ สถานะคือ สถานะที่หนึ่ง ในฐานะพระสังฆาธิการเป็นเจ้าพนักงาน สถานะที่สอง ในฐานะผู้บริหารองค์กรสงฆ์ และ สถานะที่สาม ในฐานะพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระสังฆาธิการควรมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม รวมถึงในฐานะต่างๆ ที่แตกต่างกัน เพราะอาจส่งผลต่อการบังคับใช้กฎหมายที่แตกต่างกันด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระวีระชาติ อีรสีห์ (เพ็งแจ่ม) และพระมหามิตร ฐิตปญโญ ที่กล่าวว่า การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ไทยในสังคมปัจจุบัน นอกจากอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยแล้วยังต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายต่างๆ ทางบ้านเมือง สถานการณ์ต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ปัจจุบันทำให้เป็นที่น่าสนใจที่ว่า กฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในประเทศไทย มีความบริสุทธิ์ ยุติธรรม เหมาะสมต่อสถานะความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ไทยหรือไม่ เพราะเหตุใดกฎหมายที่ไม่เอื้อต่อการทำงานและการใช้ชีวิตของพระสงฆ์จึงเกิดขึ้น ข้อดีของการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ก็คือในยุคสมัยปัจจุบันการลงโทษพระภิกษุสงฆ์ต้องเป็นไปตามกฎหมายบัญญัติ ในอดีตพบว่าบทบัญญัติลงโทษพระสงฆ์ที่กระทำความผิดทั้งในด้านกระบวนกรและเนื้อหาไม่ประสิทธิภาพ ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่กระบวนกรไม่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งสภาพบังคับและเนื้อหาในการลงโทษก็เบามากทำให้พระภิกษุที่กระทำความผิดไม่เกิดความเกรงกลัว ส่วนข้อเสียของการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีผลเสียต่อการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ไทยสมัยปัจจุบัน ได้แก่ เมื่อนำมาบังคับใช้กับพระสงฆ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นจากเนื้อหาของกฎหมายได้ทำร้ายพระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์มาแล้ว

และการบังคับใช้กฎหมายบางฉบับได้ก่อให้เกิดอุปสรรคในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และสถานะความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ไทยซึ่งจะอาจเกิดผลกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในอนาคต^๑

๕.๑.๒ สภาพกฎหมายและแนวทางในการแก้ไขปัญหของกฎหมายสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ มี ๒ ลักษณะ คือ ๑. มีสภาพที่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์ เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ๒. มีสภาพไม่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์ จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาให้ดีขึ้น เช่น บางกฎหมายมีสภาพบังคับใช้เฉพาะนักบวชในทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดความเลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมในทางปฏิบัติ เป็นต้น ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับคณะสงฆ์ดำเนินการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายต่างๆ ให้ทันสมัยกับยุคปัจจุบัน รวมถึงการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของพระสิทธินิติธาดา ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานภาพทางกฎหมายของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์” ผลของการวิจัยพบว่า สถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดในพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นและเป็นผลจากบทบัญญัติตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่บัญญัติว่า วัดมีสองอย่าง ได้แก่ (๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (๒) สำนักสงฆ์ และในวรรค สองบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดใน พระพุทธศาสนานั้น เป็นนิติบุคคลในทางกฎหมายมหาชน ซึ่งแตกต่างจากความเป็นนิติ บุคคลของศาสนสถานในศาสนาอื่นที่มีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน โดยมีความแตกต่างทั้งในเรื่องของการจัดตั้งและการสิ้นสุดของนิติบุคคลซึ่งเป็นไปโดยผลของ กฎหมาย การใช้อำนาจมหาชน ในการดำเนินงานของวัด ความสัมพันธ์กับนิติบุคคลอื่น ในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน และวัตถุประสงค์ที่มุ่งต่อประโยชน์ของมหาชนหรือประโยชน์ สาธารณะ ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดและสำนักสงฆ์ เกิดขึ้นจากการที่ส่วนราชการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรคณะสงฆ์ ต่างมีความเห็น ร่วมกันว่า การที่กฎหมายบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ย่อมต้องหมายถึงวัดทั้งสอง อย่างคือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางคำ พิพากษาของศาลฎีกาซึ่งได้มีคำ วินิจฉัยว่าวัดหรือสำนักสงฆ์ที่แม้จะมีได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมา แต่เมื่อได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายแล้ว ก็มีสถานะเป็นนิติบุคคล อย่างไรก็ตามต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๖๐๖๕/๒๕๕๔ กลับแนวทาง คำพิพากษาเดิมเสีย โดยศาลฎีกาได้วินิจฉัยในประเด็นความเป็นนิติบุคคลของวัดว่า วัดที่ จะมีฐานะเป็นนิติบุคคลได้ต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วเท่านั้น ซึ่งคำวินิจฉัย ดังกล่าวนี้นี้มีผลทำให้วัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ไม่มีสถานภาพเป็นนิติบุคคล เกิดผลกระทบและความเสียหายต่อการดำเนินการ ทั้งในด้านสิทธิ หน้าที่ การทำนิติกรรมสัญญา การฟ้องคดี การมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินต่าง ๆ รวมทั้งสถานภาพ ของเจ้าอาวาส^๒

๕.๑.๓ กฎหมายคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน ได้แก่ ๑. ปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัย และสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยผ่านการทำ

^๑พระวีระชาติ ชีรสิริโธ (เพ็งแจ่ม) และพระมหามิตร จิตปญโญ, “การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ไทยในสังคมปัจจุบัน”, วารสารธรรมพชร, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๒): ๒๕๕-๒๖๔.

^๒พระสิทธินิติธาดา, “สถานภาพทางกฎหมายของวัดที่มีได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์”, วารสารรามคำแหง, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): ๕๓-๘๑.

ประชาพิจารณา ๒. พัฒนาการความรู้พระสงฆ์สามเณร โดยจัดตั้งเป็นวิทยาลัยพระสงฆ์สามเณร ๓. คณะสงฆ์นำกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาบังคับใช้กับพระภิกษุสามเณรอย่างเคร่งครัด ๔. เพิ่มเติมกฎหมายอาญา และกฎหมายแพ่ง ที่เอาผิดพระภิกษุสามเณรที่กระทำความผิดโลภวิชชะ ๕. กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาความดีความชอบให้ชัดเจน และนำไปใช้อย่างเท่าเทียม ๖. เพิ่มเติมกฎหมายที่สนับสนุน และส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ๗. เพิ่มเติมกฎหมายที่รองรับพระวินยาธิการ ๘. เพิ่มเติมกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระภิกษุสามเณรผู้กระทำความผิดลหุโทษ หรือผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด โดยไม่ต้องลาสิกขา ๙. ปรับปรุงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์จากรวมศูนย์ เป็นการกระจายอำนาจการบริหาร ๑๐. ปรับปรุงกฎเกณฑ์ในการแต่งตั้งพระสงฆ์สามเณรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ๑๑. จัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์เป็นการเฉพาะ ๑๒. ผลักดันพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีสงฆ์โดยเฉพาะ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประเวศน์ มหารัตน์สกุล ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยการบริหารที่เกื้อหนุนการคงอยู่ของพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการวิจัยพบว่า ปัจจัยการบริหารที่เกื้อหนุนการคงอยู่ของศาสนาพุทธในประเทศไทย ด้านการจัดการวัดเชิงพุทธ ขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสวัดในการบูรณาการหลักการบริหารกับหลักพุทธธรรม ด้านการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ในกิจกรรมสงฆ์โดยแท้ยึดพระธรรมวินัย ยึดกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารประเทศ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคม ด้านบทบาทหน้าที่พุทธบริษัท มีการศึกษาพระธรรมวินัยให้รู้แจ้งเห็นจริงก่อนเผยแผ่ ปัจจุบันเป็นแบบตั้งรับแทนที่จะจาริกไปเผยแผ่ การเสื่อมของพุทธศาสนาเกิดจากพุทธบริษัทส่วนใหญ่ไม่เข้าใจเนื้อหาหลักพุทธธรรม และ ๓) แนวทางที่เกื้อหนุนการคงอยู่ของพุทธศาสนาในประเทศไทย ควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ประเด็นที่ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคม^๓

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัย และสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยผ่านการทำประชาพิจารณา
๒. เพิ่มเติมกฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่ง ที่เอาผิดพระภิกษุสามเณรที่กระทำความผิดโลภวิชชะ
๓. กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาความดีความชอบให้ชัดเจน และนำไปใช้อย่างเท่าเทียม
๔. เพิ่มเติมกฎหมายที่สนับสนุน และส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร
๕. เพิ่มเติมกฎหมายที่รองรับพระวินยาธิการ

^๓ประเวศน์ มหารัตน์สกุล, “ปัจจัยการบริหารที่เกื้อหนุนการคงอยู่ของพุทธศาสนาในประเทศไทย”, วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๕๖๓): ๒๗๓-๒๘๕.

๖. เพิ่มเติมกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระภิกษุสามเณรผู้กระทำความผิดลหุโทษ หรือผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด โดยไม่ต้องลาสิกขา

๗. ปรับปรุงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์จากรวมศูนย์ เป็นการกระจายอำนาจการบริหาร

๘. ปรับปรุงกฎเกณฑ์ในการแต่งตั้งพระสังฆาธิการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. จัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์เป็นการเฉพาะ

๒. ผลักดันพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองแผนกคดีสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีสงฆ์ โดยเฉพาะ

๓. พัฒนานองค์ความรู้พระสังฆาธิการ โดยจัดตั้งเป็นวิทยาลัยพระสังฆาธิการ

๔. คณะสงฆ์นำกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาบังคับใช้กับพระภิกษุสามเณรอย่างเคร่งครัด

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาแนวทางการพัฒนากฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

๒. ควรศึกษาการพัฒนาระบบเชิงโครงสร้างเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

๑. ควรศึกษากลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑ หนังสือ :

กรมการศาสนา. พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

_____ . การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____ . ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.

_____ . พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กฤษฎา บุญสมิต. พระสงฆ์และสถาบันพระพุทธศาสนาอก กฎพระสงฆ์ในกฎหมายตราสาม

ดวง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา, ๒๕๔๙.

เฉลิมพล โสมอินทร์. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สูตรไพศาล, ๒๕๔๖.

ชาญชัย แสวงศักดิ์. นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๑.

บุญร่วม เทียมจันทร์. เจ้าอาวาสเจ้าพนักงาน ใครกำหนด?. กรุงเทพมหานคร: สามดีพรีนติ้ง อีคิวป
เม้นท์, ๒๕๔๖.

บุญศรี พานะจิตต์. ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พริกหวาน
กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕.

ประยูร กาญจนดุล. คำบรรยายกฎหมายปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ปลื้ม โชติขจรยางกูร. คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๓.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ). คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระ
ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____ . คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท
สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙.

_____ . สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ. บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕.

กฤตติการ ยวณะเตมีย์. “การปกครองคณะสงฆ์ไทย.” วารสารกฎหมายปกครอง เล่ม ๒๐ ตอนที่ ๓ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๙ กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

เพชร จารุสกุล. ระบบกฎหมายไทยและต่างประเทศ. เล่ม ๒ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๘.

ภัทรพร สิริกาญจน์. หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคัมภีร์สวนโณ ในการพัฒนาชุมชน. สถาบันไทยคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครอง คณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

มานพ พลไพรินทร์. คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๒ หลักสูตรนิกกรรม ชั้นโท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. นวโกวาท ฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. “ศาสนจักรกับอาณาจักร : ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับ อำนาจการเมือง.” เอกสารประกอบการสัมมนา “สองศตวรรษรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลง ของสังคมไทย” จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ หน้า ๑๗.

สุพิศ ประณีตพลกรัง. คติพระ คติความ กฎหมายเกี่ยวกับพระสงฆ์ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎหมายและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๖๒.

แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

๒. วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย :

ณัฐภาพร จินดาสวัสดิ์. “การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย กรณีศึกษา: มหาเถรสมาคม.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘.

พระมหาอชิรวชิญาณันท์ อริยมณีโก. “บทบาทของพระราชาธรรมโสภณในการปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดร้อยเอ็ด.” วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาอุทัย ฐิริเมธี. “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พูนศักดิ์ ชูตาภา. “ปัญหาการบริหารงานของมหาเถรสมาคม ศึกษาปัญหาด้านการจัดการโครงสร้างองค์การ”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

สมบูรณ์ วชิรบูรณ์สุข. “การควบคุมการใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยศาลปกครอง”. **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

สวัสดี มานิตย์. “ปัญหาทางกฎหมายว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีวัด พระธรรมกาย.” **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

สุนทร มณีสวัสดิ์. “สถานะทางกฎหมายของวัดไทย.” **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

ไสว จิตเพียร. “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย: ศึกษากรณีปัญหาองค์กร ทางตุลาการและวิธีพิจารณาความอาชญากรรม ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕.” **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

อุทัย นิลโกสีย์. “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย.” **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

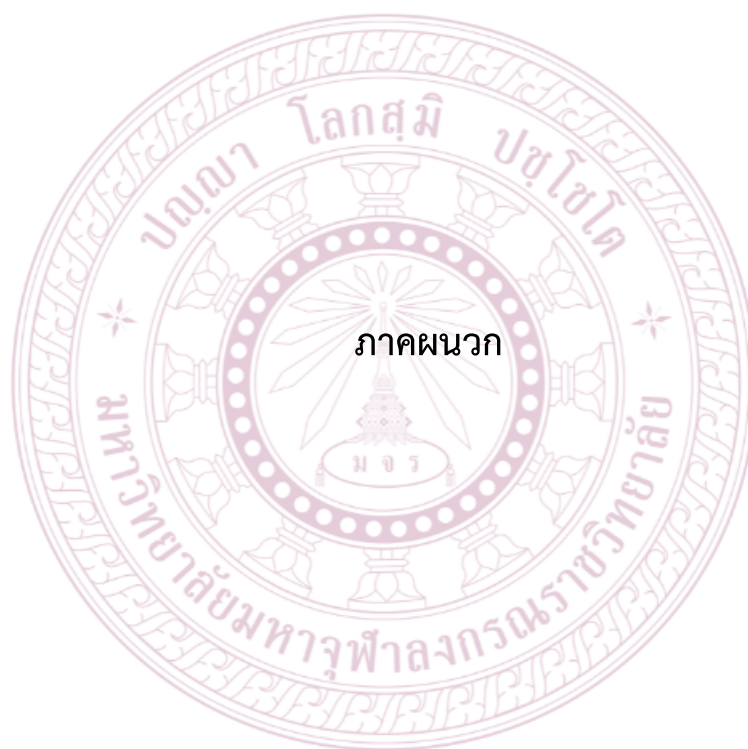
๓. วารสาร

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. “ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ ศึกษากรณีวัด พระธรรมกาย.” **วารสารพุทธศาสนศึกษา**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ม.ค. - เม.ย, ๒๕๔๑.

๔. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. “พ.ร.บ. สงฆ์กับอนาคตพระพุทธศาสนาของไทย” เสขิยธรรม [ออนไลน์] ๑๖ ย่อหน้า. แหล่งที่มา http://www.mahabunhome.com/prb_budhthai.html [๑๘ กันยายน ๒๕๖๔].

ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **สถิติบุคลากรและศาสนสถานทางศาสนาในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: http://ittdashboard.nso.go.th/preview.php?id_project=๕๖ [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕].

ภาคผนวก

ที่ อว ๘๐๐๕.๒/ ว.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระครูปริยัติคุณาวุธ รองเจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหากฤษฏา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ว. ๐๐๙/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์เข้าไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

พระมหากฤษฏา
กิตติโสภโณ

(พระมหากฤษฏา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๙๓๖-๖๓๕๙๕๑๕

ที่ อว ๘๐๐๕๒/ ว.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระครูสุนทรพจนบัณฑิต เจ้าคณะอำเภอนวม จังหวัดนครศรีธรรมราช
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหากฤษฎา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ว. ๐๐๘/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์เข้าไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๙๓๖-๖๓๕๙๕๑๕

ที่ อว ๘๐๐๕.๒/ ว.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุมัติขอรับข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระครูภาวนาจันทร์คุณ เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหัวช้าง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหากฤษฎา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ว. ๐๐๘/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขออนุมัติขอรับข้อมูลเพื่อไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

พระมหากฤษฎา ฉายา กิตติโสภโณ

(พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๙๓๑-๖๓๕๙๕๑๕

ที่ อว ๘๐๐๕๒/ว.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังนก
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๓๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระครูปริยัตยาภิรม เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหากฤษฎา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ว. ๐๐๙/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์เข้าไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

อินท โพธิ์งาม
พระครูปริยัตยาภิรม

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๙๓๓-๖๓๕๙๕๑๕

ที่ อว ๘๐๐๕.๒/ ๖.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุญาตขอเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระเทพปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหากฤษฎา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ๖. ๐๐๘/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขออนุญาตขอเข้าไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

พระมหากฤษฎา
กิตติโสภโณ
๐๐/๓/๖๕

(พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๙๓๓-๖๓๕๙๕๑๕

ที่ อว ๘๐๐๕.๒/ ๖.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระพรตมุนี เจ้าคณะจังหวัดลำพูน
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหากฤษฎา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ๖. ๐๐๘/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขออนุญาตเข้าไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

โท-โท สอนพุทธ/โท

พระพรตมุนี

(พระพรตมุนี)

เจ้าคณะจังหวัดลำพูน

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ : ๐๙๓๓-๖๓๕๙๕๑๕

ที่ อว ๘๐๐๕.๒/ ว.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุญาตขอเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระธีรธรรมโสภณ รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหาภุชญา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ว. ๐๐๙/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขออนุญาตขอเข้าไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๙๓๓-๖๓๕๙๕๑๕

ที่ อว ๘๐๐๕.๒/ ว.๐๗๘

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๘ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบเรียน พระเทพสิงหราชจารย์ รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วยกระผม พระมหาภุชญา ฉายา กิตติโสภโณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” เลขที่สัญญา ว. ๐๐๙/๒๕๖๕ ความทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จึงใคร่ขออนุญาตเข้าไปดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากพระเดชพระคุณ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และกราบขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน :

โทรศัพท์ : ๐๙๓๓-๖๓๕๙๕๑๕

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “การสังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน”

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “การสังเคราะห์กฎหมายเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน” จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลสำคัญจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกฎหมายคณะสงฆ์ ได้แก่ พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นักวิชาการศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายคณะสงฆ์ หรือผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ในด้านกฎหมายคณะสงฆ์ คำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์จะนำไปสังเคราะห์ข้อมูล แล้วสร้างแนวทางส่งเสริมกฎหมายเกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน ต่อไป

แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน มีจำนวน ๒ ข้อ

ส่วนที่ ๓ เป็นคำถามเกี่ยวกับโครงสร้างการสังเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน มีจำนวน ๒ ข้อ

ส่วนที่ ๔ เป็นคำถามเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมกฎหมายเกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน มีจำนวนข้อ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการบันทึกเสียง จัดบันทึก และถ่ายภาพระหว่างทำการสัมภาษณ์ทุกขั้นตอน เพื่อประกอบรายงานการวิจัย

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความเมตตาเอื้อเฟื้อข้อมูลทางวิชาการเป็นอย่างดี

คณะผู้วิจัย

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคล

- ๑) ชื่อ-ฉายา-นามสกุล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....
- ๒) ที่อยู่.....
- ๓) ตำแหน่ง.....
- ๔) สังกัด.....
- ๕) เบอร์โทรศัพท์.....

ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคปัจจุบัน มีจำนวน ๕ ข้อ

๒.๑ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันมีกฎหมายใดข้อบ้าง

.....

.....

.....

.....

๒.๒ พระสังฆาธิการควรรู้หรือควรทราบกฎหมายที่นำมาใช้บริหารหรือปกครองคณะสงฆ์ข้อใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

๒.๓ สภาพกฎหมาย หรือระเบียบที่มีปัญหา หรือไม่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์ มีกฎหมายข้อใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

๒.๔ แนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาหรือการปรับปรุงกฎหมายที่ไม่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๒.๕ กฎหมายที่ควรมี หรือควรเพิ่มเติม เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งมีกฎหมาย
อะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

คณะผู้วิจัย

ภาคผนวก ค
ภาพประกอบ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

พระธรรมวชิรมณี (บุญชิต ป.ธ.๙)
เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
๙ พฤษภาคม ๒๕๖๕

พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภโณ)
เจ้าคณะภาค ๑๓ กรรมการมหาเถรสมาคม
๙ มีนาคม ๒๕๖๕

พระเทพรัตนนายก (บุญโชติ ปุณฺณโชติ)
เจ้าคณะจังหวัดลำพูน
๑๘ มีนาคม ๒๕๖๕

พระศรีธรรมโสภณ (บุญโชติ ปุณฺณโชติ)
รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
๑๘ มีนาคม ๒๕๖๕

พระเทพปริยัติ (สะอาด ป.ธ.๗)
เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่
๑๙ มีนาคม ๒๕๖๕

พระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณ โสภโณ)
รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่
๑๙ มีนาคม ๒๕๖๕

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

พระครูสุนทรพจนบัณฑิต (สหัส ฐิตสาโร)
เจ้าคณะอำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช
๕ เมษายน ๒๕๖๕

พระครูภาวนาจันทคุณ (กริธา จันทสาโร)
เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหัวช้าง จังหวัดนครศรีธรรมราช ๕ เมษายน ๒๕๖๕

พระครูปริยัตยาภิรม (สมบุรณ์ ป.ธ.๔)
เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี
๖ เมษายน ๒๕๖๕

พระครูปริยัติคุณาวุธ (เสรี ป.ธ.๔)
รองเจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี
๖ เมษายน ๒๕๖๕

พระเทพสิมามาภรณ์ (วันชัย)
เจ้าคณะจังหวัดนราธิวาส
๒๒ เมษายน ๒๕๖๕

พระราชวิมลโมลี (มานพ ป.ธ.๙)
เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์
๒๓ เมษายน ๒๕๖๕

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

พระธรรมรัตนมงคล
เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๒๓ เมษายน ๒๕๖๕

พระเทพสิทธิวิมล
เจ้าคณะภาค ๑๕
๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๕

พระราชพรหมจริยคุณ (สุเทพ)
เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด
๒๓ เมษายน ๒๕๖๕

พระศรีปริยัติธาดา (ทองสา ป.ธ.๙)
รองเจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์
๗ พฤษภาคม ๒๕๖๕

พระภาวนาวิสุทธิโสภณ
เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม
๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๕

พระครูพิศิษฐ์ประทานอด (ประยูร นนทิโย)
รองเจ้าคณะอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕

ผู้ให้ข้อมูล ลำดับที่	รายนาม	ตำแหน่ง	วันที่
๑	พระเทพรัตนนายก (บุญโชติ ปุณฺณโชติ)	เจ้าคณะจังหวัดลำพูน	๑๘ มีนาคม ๒๕๖๕
๒	พระศรีธรรมโสภณ (บุญโชติ ปุณฺณโชติ)	รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน	๑๘ มีนาคม ๒๕๖๕
๓	พระเทพปริยัติ (สะอาด ป.ธ.๗)	เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่	๑๙ มีนาคม ๒๕๖๕
๔	พระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณ โสภโณ)	รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่	๑๙ มีนาคม ๒๕๖๕
๕	พระครูสุนทรพจนบัณฑิต (สหัส ฐิตสาโร)	เจ้าคณะอำเภอหนองม จังหวัดนครศรีธรรมราช	๕ เมษายน ๒๕๖๕
๖	พระครูภาวนาจันทคุณ (กริธา จันทสาโร)	เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหัวช้าง จังหวัดนครศรีธรรมราช	๕ เมษายน ๒๕๖๕
๗	พระครูปริยัตยาภิรม (สมบุญ ป.ธ.๔)	เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี	๖ เมษายน ๒๕๖๕
๘	พระครูปริยัติคุณาวุธ (เสรี ป.ธ.๔)	รองเจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี	๖ เมษายน ๒๕๖๕
๙	พระเทพสีมาภรณ์ (วันชัย)	เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา	๒๒ เมษายน ๒๕๖๕
๑๐	พระราชวิมลโมลี (มานพ ป.ธ.๙)	เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์	๒๓ เมษายน ๒๕๖๕
๑๑	พระราชพรหมจริยคุณ (สุเทพ)	เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด	๒๓ เมษายน ๒๕๖๕
๑๒	พระพลากร สมมงคล,ดร.	ประธานหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต	๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕
๑๓	ดร.รัชฎากร เอี่ยมอำไพ	อาจารย์ / ผู้อำนวยการฝ่ายพัฒนาศักยภาพคน	๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕
๑๔	พระศรีปริยัติธาดา (ทองสา ป.ธ.๙)	รองเจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์	๗ พฤษภาคม ๒๕๖๕
๑๕	พระธรรมรัตนมงคล (นพปฎล)	เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๕ มีนาคม ๒๕๖๕
๑๖	พระญาณไตรโลก (สมคิด)	รองเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๕ มีนาคม ๒๕๖๕
๑๗	พระเมธีวราภรณ์ (เชิดชัย)	รองเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๕ มีนาคม ๒๕๖๕
๑๘	พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภโณ)	เจ้าคณะภาค ๑๓ กรรมการมหาเถรสมาคม	๙ มีนาคม ๒๕๖๕
๑๙	ปัญญาณีสาร์ องค์กรปรัชญากุล	อาจารย์, หนายความ	๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๕
๒๐	พระธรรมวชิรมณี (บุญชิต ป.ธ.๙)	เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร	๙ พฤษภาคม ๒๕๖๕
๒๑	พระครูพิศิษฐ์ประษานาถ (ประยูร นนทิโย)	รองเจ้าคณะอำเภอแม่พวา จังหวัดสมุทรสงคราม	๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕
๒๒	พระเทพสิทธิวิมล	เจ้าคณะภาค ๑๕	๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๕
๒๓	พระภาวนาวิสุทธิโสภณ	เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม	๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๕

ภาคผนวก จ

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๕

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์
กราบเรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กระผม พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน ตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยา เจ้า
อาวาสวัดท่าการ้อง ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โทรศัพท์
๐๘๑-๙๙๑๑๖๔๕

ขอรับรองว่าได้นำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เรื่อง “การพัฒนาโครงสร้างเชิงระบบเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งในสังคมไทย” ซึ่ง
เป็นผลงานวิจัยของ พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร. โดยนำไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/
เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ ถึงปัจจุบัน ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดีดังนี้

นำผลการวิจัยไปถ่ายทอดให้แก่คณะคณะสงฆ์ ณ ศาลาการเปรียญวัดใหญ่ชัยมงคล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่งผลให้พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์
เพิ่มมากขึ้น

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ.....

(พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน)

รองเจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยา

การนำผลการวิจัยไปใช้ในการอบรมพระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ณ วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑ กรกฎาคม ๒๕๖๕

การนำผลการวิจัยไปกราบเรียนถวาย เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์
ประธานฝ่ายปกครองของมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก

กรรมการมหาเถรสมาคม

ณ วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๕

การนำผลการวิจัยไปใช้ในการอบรมพระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ณ วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๑ กรกฎาคม ๒๕๖๕

ภาคผนวก ฉ
ผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ